«Hotel MOSKVA
– prvih 100 godina«

Beograd 14. januar 2008.

IMPRES:

Izdavač:
Hotelsko-ugostiteljsko preduzeće „Moskva“,
Terazije 20, Beograd

Uređivački odbor:
Mile Dragić
Veljko Kadijević
Svetlana Velmar-Janković
Gordana Kuić-Aleksić
Dejan Medaković
Milorad Pavić
Momo Kapor
Sava Janićević

Priređivači:
Marko Lopušina
Dušan Lopušina

Saradnici:
Gordana Gordić
Sava Janićević

Fotografije:

Marko Lopušina
Dušan Lopušina
Milan Komazec
Aleksandar Kelić
Foto arhiva Narodne biblioteke Srbije
Foto arhiva Zavoda za zaštitu spomenika

Uvod

Uvodna reč

predsednik Poslovnog odbora,
Veljko Kadijević

Prolog

NAJBOLJI SRPSKI DOMAĆIN

Kada se za nekoga kaže da je nadživeo čitav jedan vek, pretpostavlja se da je pomalo umoran od prohujalih vremena. U slučaju hotela «Moskva», koji kao svedok burnih vremena stoji nasred Beograda, ta pretpostavka ne važi. Ovo zdanje ostalo je večni mladić svetskog hotelijerstva.
Ovaj arhitektonski dragulj ruske secesije i spomenik srpske kulture, kada je izgrađen, izmenio je fizionomiju Beograda i postao sastajalište beogradskih umetnika, balkanske i svetske elite. Građen je kao internacionalna palata, čiji su vlasnici bili Rusi i Srbi, Rusi i Mađari, Srbi, Dalmatinci, Nemci, Jugosloveni. A danas su Srbi i Amerikanci.
Otvorio ga je 1908. lično srpski kralj Petar I Karađorđević, a njegovi stalni gosti bili su prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević, srpski premijeri Nikola Pašić, Dragoslav Marković i Zoran Đinđić. A u palatu su svraćali Tito, Sukarno, Gadafi, Brežnjev i Milošević. Jer, u drugoj polovina prošlog veka ova beogradska crvena kuća bila je i konačište svetskih državnika, kako onih koji su dolazili na samite nesvrstanih zemalja, tako i onih koji su stigli da odaju poslednju počast nekadašnjem doživotnom jugoslovenskom predsedniku ili poslednjem srpskom voždu.
«Moskva» je u međuvremenu bila i utočište ličnosti sa naprednim mišljenjem. Nih smo kasnije prepoznavali kao disidente ili kao opozicionare. Između ostalih bili su to Milovan Đilas, Vlado Dapčević, Dobrica Ćosić, Vuk Drašković...
Zidovi palate «Moskva» svedoci su storijskih zbivanja ne samo u Srbiji već i na Balkanu i Evropi. U njegovim odajama mnogi politički misionari i izveštači pisali su istoriju ovog dela sveta.
Sagrađen u okviru velike palate «Rosija», pre tačno sto godina, hotel «Moskva» nadživeo je osam državnih tvorevina: Kraljevinu Srbiju, Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevinu Jugoslaviju, Federalnu Demokratsku Jugoslaviju, FNRJ, SFRJ, SRJ, državnu zajednicu Srbiju i Crnu Goru. I opet je uvaženi žitelj Srbije.
Za vek svog postojanja ova beogradska plata ugostila je 36 miliona posetilaca i primila oko četiri miliona ljudi sa svih krajeva sveta. Zato se, s pravom, za «Moskvu» može reći da je od svih balkanskih hotela najveći i najgostoljubiviji srpski domaćin.

Beograd 6. septembar 2007.

Priređivači: Marko i Dušan Lopušina

I poglavlje

BOŽIĆ U BEOGRADU

U Beogradu i Kraljevini Srbiji, pre jednog veka, narod je dočekivao Božić po svojim kućama, a Mali Božić u kafani. Kao u svim patrijarhalnim društvima, i u Srbiji 1906. nije poklanjana posebna pažnja novogodišnjim praznicima. Pod uticajem strujanja iz Evrope, i Srbi su početkom 20. veka počeli da prihvataju doček prvog novogodišnjeg dana mimo rituala koji su važili za Mali Božić. Hronike kažu da su i te evropske novotarije prihvatali tako što su im davali i svoja, lokalna obeležja. Prema svedočenjima hroničara, dešavalo se da ugledni građanini, sa rezervisanim mestima u otmenoj kafani, ponesu od kuće sušeno meso, i ne libeći se okoline, iznesu to na kafanski sto.

Srpske kafane nudile su, zavisno od renomea, različite programe za svoje goste u novogodišnjoj noći. One otmenije priređivale su balove, na kojima se birala i "kraljica zabave", ali i varijete i filmske predstave. Najpopularniji film u Srbiji 1906. svakako je bio "Krunisanje kralja Petra I", pa je vrlo često i deceniju kasnije prikazivan i u prostorijama palate “Rosija”. Film je sačuvan i predstavlja najstariji filmski materijal snimljen u Srbiji.

Političke prilike u Kraljevini Srbiji početkom 1906. bile su naizgled stabilne. Ustavna monarhija, uspostavljena dovođenjem na presto Petra I Karađorđevića posle majskog prevrata 1903, već nakon dve i po godine funkcionisanja garantovala je demokratski razvoj zemlje. Najjača politička snaga u zemlji bili su radikali. Kralj je gotovo redovno mandat za sastav vlade poveravao njihovom lideru Nikoli Pašiću. Srbija je uživala naklonost ruskog dvora, dok su diplomatski odnosi sa velesilom, kao što je Velika Britanija, tek obnovljeni.

HAN „VELIKA SRBIJA“

Te 1906. godine Igor Rahmanjinov komponuje svoju drugu simfoniju, slavni pisac Karduči dobija Nobelovu nagradu za poeziju, a u Beogradu počinje da niče velelepna palata. U centru srpske prestonice, na samo stotinak metara od kraljevskog dvora, na Terazijama je počelo da se pokazuje najveće privatno zdanje u Srbiji, koje je na svojim zidovima imalo napis: Palata “Rosija”.

Gradnja palate je otpočeta u proleće 1904. na uglu Kralj Milanove i Balkanske ulice, na imanju gospodina Svetozara Vukadinovića, koje je otkupljeno za 865. 000 dinara.
Nekada je na tom prostoru iznad Zelenog venca i na Terazijskom trgu bila močvara, koja je isušena, pa je krajem 19. veka gradska vlast jeftino prodala trgovcu Bošku Tadiću. Gospodin Tadić je sa suprugom Stanom na uglu dve ulice, početkom 20. veka, podigao običnu zgradu na sprat, koja se protezala od Balkanske ulice do Terazija.
U to vreme terazijski plato je bio mala pijaca. Na njoj su zemunski piljari i seljaci iz okoline grada prodavali voće i povrće. Trg je bio senkovit, jer su se pored česme nalazili i veliki kestenovi, tako da su pijačari u njihovoj hladovini mogli da sede leti po čitav dan. Dole niz Prizrensku ulicu stizalo se na pijacu Zeleni venac, na kojoj su se okupljali i kirijaši i konjušari, koji su u grad dovozili namirnice i stoku.
Kako je zabeležio Dimitrije C. Đorđević, hroničar starog Beograda, kuću Boška Tadića, posle njegove smrti nasledila je gazdarica Stana Boškova, kako su je zvali Beograđani. Ali, ona je ubrzo prodala kuću, pa su njeni novi vlasnici postali kafedžije Bogosav i Miloš Marjanović. Kao vispreni poslovni ljudi, braća Marjanović su kuću pretvorili u han, odnosno u kafanu i konačište za putnike namernike i trgovce, koji su poslom dolazili u prestonicu.
- U prizemlju zgrade, na uglu sa strane Terazija, bila je velika bakalska radnja sa delikatesima, koju je držao trgovac Dimitrije V. Đorđević. Kod njega su se okupljali stari varošani Đorđe Vajfert, fabrikant, Sreta Veličković, trgovac, lekar dr Holec, Mata Optrkić, potpukovnik, Marko Dubrovčanin i mnogi drugi ugledni Beograđani. U sredini pročelja bila je mala duvandžinica, koju je držao Pera Simkin, a dole do Balkanske ulice, bila je kafana «Velika Srbija» - piše hroničar lista «Politika».
U opštinskim knjigama grada Beograda pisalo je da je kafana «Velika Srbija» zavedena na adresi: Kvart terazijski, ulica Kralja Milanova, broj 24. Pored nje nalazila se kafana «Balkan», preko puta, kafana «Tunel» u Balkanskoj ulici, broj 25 i kafana «Zeleni venac», 200 metara niže, prema obali reke Save.
Vlasnik kafane Bogosav Marjanović je bio markantna ličnost, jer je nosio podužu crnu bradu. Rođen je u srezu ariljskom, ali kad je pukla Nevesinjska puška 1875. pristupio je ustanicima Goluba Babića i junački se borio. Kao došljak u Beogradu bavio se kafedžisanjem i brzo stekao kapital, kojim je sa bratom Milošem kupio zdanje na Terazijama. Kad je otvorio kafanu, ime joj je dao po kafanskom društvu «Velika Srbija», koje je osnovano u Balkanskoj ulici i čiji su članovi bili Marjanovićevi redovni gosti.

Kako je pisao Branislav Nušić, hroničar beogradskih zbivanja, pravi kum je bio Stanislav Kaćanski, koji je dao ime hanu i kafani «Velika Srbija», jer su tu dolazila, kako je pisao Nušić, «srpska gospoda da piju bermet i da se napajaju rodoljubljem». To svedoči da se u kafani dosta govorilo o politici i prilikama u Srbiji.

U kafanu «Velika Srbija» stalno je, pored Nušića, dolazio i Stevan Sremac. Niški pisac voleo je vino, flautu i kafanske pevačice. Kada je primljen u Srpsku akademiju nauka, novinari su ga lepo opisivali:

«Vazda čist, ruke, kosa, lice. Pazio je na odelo, na kroj. Kravatu je nosio meku i svilenu. Cipele šiljaste. Svi su se u kafani divili tim cipelama. Šešir mek i nakrivljen na stranu. Pažljivo je savijao cigaretu. Podsmevao se onome ko je nosio zdepasto skrojen kaput, rečima: „Izgleda kao žandarm u civilu!»

Stevan Sremac je bio beskrajno duhovit, pa je jednom u kafani zadirkivao profesora Aleksandra Belića, koji je bio kratkovid. Uvek kad je ručao profesor se saginjao do tanjira, a Sremac bi ga pitao:

- Šta radite profesore?

- Ručam gospodine Stevane!

- A ja pomislio da opravljate sat!

Zbog svog kafanskog i noćnog života, koji je provodio u «Velikoj Srbiji», Stevan Sremac nije voleo da kao delovođa u gimnaziji radi pre podne, govoreći «da sam ranoranilac, bio bih pekar ili krojač, a ne profesor.»

Smatra se da je svoja dela sam Sremac i zapisivao u ovoj kafani, jer je uvek sa sobom nosio beležnicu i u nju unosio životne dogodovštine, misli, nove i nepoznate pojmove, kao i srpske šale i doskočice.

Gostionica «Velika Srbija» je bila čista, prostrana, sa sjajnom kuhinjom, ali tih prvih godina 20. veka i sa neobičnim pravilom da gazda Bogosav samovoljno menja cenu turske kafe. Dešavalo se tako, piše hroničar Dimitrije V. Đorđević, da je kafa u «Velikoj Srbiji», pre podne bila 10 para, a popodne čak 15 para. Kada bi gosti, poslovni ljudi, trgovci, piljari, pijačari sa Zelenog venca, kočijaši i gradska gospoda pitali gazdu Bogosava šta se dešava, on bi odgovarao:

- Otidite u kuhinju i vidite kakva sve jela kuvam i besplatno dajem izbeglom narodu iz Bosne i Hercegovine. Taj narod nema para ni za hleb, a kamo li za porciju pasulja, pa ti ako nećeš za njih da daš 5 para, nemoj – bio je kategoričan gazda Bogosav Marjanović.

U njegovu kafanu dolazili su vrlo često i gradski svirači i pevači. Jedan od njih, Andra Vukašinović iz pevačkog društva «Kornelije», pio je odlično knjaževačko vino i rekao gazda Bogosavu:

- Vino mi se toliko dopalo, da bih da ga pijem i posle moje smrti. Molim te, zali jednu flašu vina smolom. Odmah ću da je platim, pa kad čuješ da sam umro, da su me popovi opevali, ti donesi tu flašu vina i spusti u moj grob. Da li daješ reč gazda Bogosave? – pitao ga je Andra Vukašinović.
- Dajem reč ! – odgovorio je Bogosav Marjanović, i održao je.
Na spratu bivše kuće trgovca Boška Tadića i njegove žene Stane nalazili su se privatni stanovi, ali i oni za izdavanje. U tim sobama živeli su gospoda Mitar Vranković i Nikola Vučković. Međutim, najneobičniji stanar hana «Velika Srbija» bila je doktorka Marija Zibold. Kako je pisala «Politika» 1902, gospođa Zibold je bila poznata na celom Balkanu kao odličan lekar, ali i kao neobična dama, kratko ošišane kose sa muškim filcanim šeširom.

PALATA «ROSIJA»

Braća Bogosav i Miloš Marjanović su han preprodali gospodi Mitru Vrankoviću i Nikoli Vučkoviću, prestoničkim trgovcima, a ovi su ga prodali gospodinu Svetozaru Vukadinoviću, uglednom direktoru Srpskog brodarskog društva. Prva ideja gospodina Vukadinovića je bila da han «Velika Srbija» pretvori u svoju porodičnu kuću, ali zbog događaja u samom Beogradu, to nije ostvareno. Otuda i pitanje kako se došlo do ideje da se umesto porodične kuće Vukadinovića izgradi palata “Rosija”?
Kako je ta ideja otelotvorena, vrlo detaljno je 1908. pisao beogradski dnevni list “Politika”:
„ Srbiju je još od 1902. potresao poslovni rat između Srpskog brodarskog društva i austrijskog Parobrodskog društva. Cela Srbija, obuzeta jednom vrstom patriotske groznice, pratila je tu borbu i učestvovala u njoj. Direktor Srpskog brodarskog društva bio je tada g. Svetozar Vukadinović, koji je 1902. dobio otkaz, jer nije s austrijskim društvom napravio mir. Gospodin Svetozar Vukadinović ne spada u onu vrstu ljudi koja skrši ruke i pogne glavu, kad ih kakav udar zadesi. Voljan da radi, on tada dođe na ideju da dovede neko rusko osiguravajuće društvo u Srbiju. Kad, veli, toliko belosvetskog društva može biti u Srbiji, zašto ne bi moglo biti i jedno rusko? I on ode u Rusiju da traži jedno takvo društvo. Ali, to nije bio lak posao. Rusi su u trgovačkim poslovima vrlo konzervativni; Srbija zbog toga uopšte ne izgleda kao pogodna za kakve velike poslove. Uz to je g. Vukadinović bio potpuno nepoznat čovek za njih. Teškoće su dakle bile toliko velike da nije bilo nikakvog izgleda za uspeh i ipak – ipak je Vukadinović uspeo. Glavni direktor društva «Rosija» Roman Ivanovič Poicl shvatio je Vukadinovićevu ideju i pristao na nju. Vukadinović se tada preko Odese krete nazad za Beograd da spremi sve što je potrebno za rad.“

Kako su zapisali reporteri ovog beogradskog dnevnika, Vukadinović je u Odesi saznao za atentat na kralja Milana, te da će on kao saučesnik u atentatu biti uhapšen, čim lađa dodirne srpsku obalu. Ne gubeći ni trenutka vremena, Vukadinović je tada izašao na mađarsku obalu i odatle otišao železnicom u Zemun. Tako je ceo Vukadinovićev plan morao biti odložen.
Svetozar Vukadinović je bio sin zemunskog prote Jevtimija Jevte Vukadinovića, velikog srpskog nacionaliste. Rođen je 1860. u Novom Sadu, u porodici sa puno dece, pa je Svetozarevo školovanje bilo teško i mukotrpno. Posle realke zaposlio se kao činovnik u Dunavskom parobrodskom društvu, ali je iskazavši energičnost i spremnost da uči posao, napredovao i postao šef parobrodske stanice u Dubravici. U to vreme, krajem 19. veka, društvo je imalo samo dva broda «Deligrad» i «Mačvu». Dugo bi Vukadinović ostao u Dubravci da nije u Beogradu osnovano Srpsko brodarsko društvo, čiji je predsednik bio Dimitrije Ćirković, a sekretar Milan Milošević. Gospodin Svetozar Vukadinović je izabran za prvog direktora Srpskog brodarskog društva. Za Vukadinovića se govorilo da je bio skroman čovek, ali vatreni rodoljub, koji je radio na negovanju srpskih veza sa braćom Rusima.
Beogradski reporter Dimitrije C. Đorđević otkrio je tek 1938. radoznalim čitaocima «Politike» prave razloge Vukadinovićevog napuštanja Srpskog brodarskog društva i Srbije:
« Kad je kralj Milan Obrenović pravio brodom «Deligrad» izlet do Golubačkog grada, sa njim su po službenoj dužnosti bili i Dimitrije Ćirković i Svetozar Vukadinović. Tom prilikom došlo je do rasprave i nesuglasica oko carinskog rata sa Bečom i Svetozar Vukadinović je kralju Milanu Obrenoviću dao ostavku. Zbog toga je bio prinuđen da se ukloni iz Srbije. Bio je u Rusiji kao emigrant sve do promene režima».
Dok je bio u emigraciji, živeo je u Novom Sadu i Zemunu, čekajući priliku da se vrati u Srbiju. Kako je «Politika» pisala:
„ Tek mnogo docnije, kad se u Srbiji opet sve prevrnulo, Vukadinović se s ostalim emigrantima vrati 1904. u Beograd i opet otpoče da radi na svom planu – pisala je «Politika» - Gazda Svetozar Vukadininović je od trgovca Nikole Vučkovića otkupio han «Velika Srbija» i odlučio da tu podigne veličanstvenu poslovnu palatu. Taj početak bio je mnogo težak. U Srbiji ima mnogo osiguravajućih društava, tako da je izgledalo da nema mnogo terena za rad. Ali je Vukadinović svoj posao tako organizovao da je «Rosija» odmah počela da suzbija sva strana društva. Direktor Roman Ivanovič Poicl bio je time vrlo zadovoljan.
Jednoga dana Vukadinović ode u Petrograd, pa mu reče da po srpskom zakonu svako strano osiguravajuće društvo mora imati ili kauciju, ili

nepovratno imanje od 200.000 dinara u Beogradu. Zato bi, veli, trebalo u Beogradu napraviti jednu lepu kuću.
- Koliko bi takva kuća trebalo da košta? - upita direktor Poicl.
- Milion dinara - odgovori Vukadinović.
- Mi u Rusiji, gospodine, računamo samo na rublje. Neka košta milion rubalja - odgovori mu Roman Ivanovič Poicl, smejući se – pisala je «Politika», čiji je autor zabeležio da je tako «rođena palata «Rosija».

DRŽAVNI ARHITEKTA

Palata «Rosija» je namerno po planu vlasnika i graditelja smeštena na tada elitnom delu prestonice, pored Starog dvora i pored kuće Alekse Krsmanovića. Kako reče jedan arhitekta, ta zgrada je od samog početka isijavala kosmopolitizam u svakoj svojoj cigli.
Konkurs za zgradu osiguravajućeg društva "Rosija" u Beogradu bio je raspisan 1905.
- Zahtevi konkursa bili su složeni - osim kancelarijskog prostora u zgradu je trebalo smestiti i veliki hotel, kafanu, restoran i radnje. Članovi žirija bili su dvojica arhitekata iz Petrograda, čuveni bečki arhitekta Oto Vagner i beogradski arhitekti Andra Stevanović i Nikola Nestorović. Prvu nagradu na konkursu, na predlog Vagnera i ruskih kolega, dobio je zagrebački arhitekta Viktor Kovačić (1874-1924), dok je Ilkić, za koga su se zalagale njegove beogradske kolege Stevanović i Nestorović, dobio drugu nagradu – priča Draginja Maskareli, istoričar umetnosti.
Ipak, direkcija osiguravajućeg društva "Rosija" odlučila se za Ilkićev projekat. Ilkić je potom pozvan u Petrograd gde je rad na projektu nastavljen u saradnji sa ruskim arhitektima. Od projekta prema kome je podignut hotel “Moskva” u Beogradu sačuvani su u Muzeju grada Beograda podužni presek i osnova prizemlja. Smatralo se da su u Petrogradu Ilkićevi planovi donekle izmenjeni, a da je izrađen potpuno novi projekat za fasade. Do sada nije skrenuta pažnja na podatak da se na sačuvanom crtežu podužnog preseka zgrade nalazi potpis projektanta.
- Crtež je kao projektant potpisao petrogradski arhitekta Pavel Karlovič Bergštreser (1851- 1920.), “šef-arhitekt” osiguravajućeg društva “Rosija”, dok je Ilkić isti crtež potpisao kao odgovorno lice “za ispravnost izvršenja i konstrukcije”. Nažalost, u ovom trenutku nije nam poznat dokumentarni materijal na osnovu koga bi se mogla utvrditi sličnost i razlike između izvedenog Bergštreserovog projekta i llkićevog prvobitnog konkursnog rešenja. Ilkićev put u Petrograd, fasade objekta oblikovane u duhu petrogradske secesije, kao i činjenica da je Begrštreser potpisao sačuvani

crtež podužnog preseka kao projektant, u velikoj meri ukazuju na presudan uticaj petrogradske sredine na formiranje konačnog izgleda hotela "Moskva" u Beogradu – smatra profesorka Draginja Maskareli, koja je autor naučne studije o palati “Rosija” i njenim arhitektonskim i umetničkim dometima.
Kako kaže Draginja Maskareli, hotel “Moskva” se u naučnoj literaturi vodi kao jedno od značajnijih dela beogradskog arhitekte Jovana Ilkića (1857-1917.). Međutim, Ilkićev udeo u projektovanju i podizanju hotela "Moskva" samo je delimično razjašnjen.
Jovan Ilkić je bio dvorski arhitekta, Zemunac koji je znatno uticao na razvoj arhitekture u Srbiji u poslednjoj četvrtini XIX i početkom XX veka. Rođen je 1857. u trgovačkoj porodici u Zemunu, gde je završio osnovnu školu i nižu gimnaziju. U Beču je završio realnu gimnaziju, a zatim se upisao na studije arhitekutre kod Teofila Hanzena na Akademiji lepih umetnosti. Diplomirao je 1883. Do avgusta iste godine bio je zaposlen u Hanzenovom birou za građenje Parlamenta u Beču, a zatim je došao u Srbiju, na poziv kralja Milana Obrenovića, da dovrši radove na uređenju Starog dvora. Po dolasku u Srbiju zaposlio se u Ministarstvu građevina kao kontraktualni inženjer od 1883. do 1899. i kao redovni inženjer od 1900. do 1910.
U Mađarsku je otišao 1910. i tokom 1911. i 1912. radio je na izgradnji kompleksa fabrike „Pelman“ u Budimpešti. U Beograd se vratio 1912. Smatra se da je kao izuzetno plodan graditelj uspeo da ostvari stotinak projekata.
Sam Ilkić je u to vreme ostvario u Beogradu niz dela u stilu secesije od kojih većina danas ne postoji - kuću Pere Velimirovića u Resavskoj 25 (1908.), kuću na Terazijama br.3 (oko 1905.), kuću Milana J. Ristića na uglu ulica Beogradske i Krunske (oko 1905.) i kuću Mihaila Jovanovića na uglu ulica Kralja Milana 25 i Resavske (1905). Nije sačuvano ni poznato Ilkićevo delo u stilu secesije - vila “Terapija” u Vrnjačkoj Banji. Projektovao je i Dom Društva svetog Save u Cara Dušana 13 (1889.), Narodnu skupštinu (1902-1936), crkvu sv. Trojice u Paraćinu (1894.), zgrade Načelstva i Suda u Valjevu (početak XX veka), zvonik i priprata stare crkve sv. Duha u Kragujevcu (1907.)
Jovan Ilkić je bio oženjen Paulinom-Paulom Kneper iz Beča. Imali su sinove Pavla i Đorđa-Đuru i ćerke Angelinu, Jelisavetu-Elu i Jovanku. Njihov sin Pavle bio je, takođe, arhitekta koji je dovršio zdanje Narodne skupštine u Beogradu, započeto prema očevom projektu. Ilkić je umro 1917.
U isto vreme podignute su zgrada osiguravajućeg društva “Rosija” u Petrogradu i u Rigi. Zgrada u Petrogradu (1905-1907.) izvedena je prema projektu građevinskog inženjera Aleksandra Aleksandroviča Gimpela

(1859-1922.) i arhitekte Vasilija Viktoroviča Iljaševa (1873-1943.) u karakterističnom stilu severnoruskog romantizma, sa rustičnim delovima fasade i gotičkim elementima. Sličnih stilskih karakteristika je i palata osiguravajućeg društva "Rosija" u Rigi (1906.), koju je projektovao petrogradski arhitekta Nikolaj Mihailovič Proskurnjin (1863-1942.).
U saradnji sa Proskurnjinom, Bergštreser, projektant beogradske "Moskve", realizovao je najpoznatiji objekat za koji se vezuje njegovo ime - zgradu Petrogradskog trezora (1896/97) koju Proskurnjin potpisuje kao arhitekta , a Bergštreser kao građevinski inženjer. Nešto ranije izgrađena su dva apartmanska kompleksa osiguravajućeg društva "Rosija" u Moskvi - na trgu Lubjanka (1898.), po projektu arhitekte Aleksandra Vasiljevića Ivanova (1845.-posle 1917.) i na Kristoprudnji bulevaru (1899-1902.), po projektu Proskurnjina.
- Prepoznatljive secesijske fasade beogradskog hotela "Moskva" teško se mogu povezati sa bilo kojim od navedenih objekata osiguravajućeg društva "Rosija" – kaže Draginja Maskareli.
Za vreme zidanja došla su u Beograd dvojica ruskih arhitekata, g. Pavle Karlović Bargštrever i g. Vladislav Stanisavljević Karpovać. Definitivni projekat uradili su i odobrili ruski arhitekti. Ovaj projekat se nalazi u Muzeju grada Beograda, pri arhivi Građevisnkog odbora. Zaveden je pod brojem 1072. Tu je i pismo Osiguravajućeg društva «Rosija», koje od Suda opštine Beograd 17. decembra 1907. traži komisiju za prijem nove zgrade palate «Rosija». Već 18. decembra 1907. Građevinski odbor daje pismeno mišljenje da je «zgrada ispravna za javnu upotrebu».

LEPOTA SECESIJE

- Mesto na kome je započeta gradnja palate bilo je najlepše na terazijskom platou. Izdignuto na savskoj i dunavskoj padini, mesto se videlo i sa austro-ugarske strane. Međutim, ta lepota bila je vrlo brzo zagorčana teškoćama oko izgradnje temelja za palatu – pisao je hroničar Dimitrije C. Đorđević. Naime, pokazalo se da je tlo jako teško za kopanje, jer se ispod nekadašnjeg hana «Velika Srbija» nalazio debeo sloj nepropustljive ilovače i izvor podzemne vode. I što se dublje kopalo, bilo je sve teže i sve skuplje.
Kada su radovi počeli u martu 1905. veliki broj Beograđana je dolazio da gleda temelje budućeg zdanja na Terazijskom trgu. U temelj su postavljene 82 drvene grede duge po 5 metara i debele po 30 sanitimetara, zatim 30 vagona varenog gvožđa u šipkama, dugim do 9 metara, 10 vagona tvrdog ripanjskog granita i kamena. Preko svega toga postavljena je betonska ploča debela 2,2 metra. A na toj ploči nazidana je palata «Rosija».

Zidanje ciglama otpočelo je tek u proleće 1906. Zamišljeno je da palata, koja je tada bila na adresi Ulica Kralja Milana 24, ima poslovni deo, u kome će raditi administracije Osiguravajućeg društva «Rosija» i hotel sa kafanom, koje bi davali u zakup. Radove na hotelu izvodio je građevinar Karlo Knol sa zidarima iz Crne Trave. Nadzorni inženjer bio je arhitekt g. Jovan Ilkić. Palata je građena timski. Radovima za armirani beton rukovodio je arhitekta Matija Šnajder.
Još tokom gradnje hotela «Moskva» 1905. «Srpski tehnički list» je pisao da će to biti moderna građevina, u kojoj se prvi put u Srbiji primenjuje tzv. leopold sistem zidanja. Uostalom, u knjizi «Secesija u Evropi», koja je objavljena u Nemačkoj, nalazi se i prikaz palate «Rosija», odnosno hotela «Moskva» kao jednog od evropski vrlo značajnog arhitektonskog dela. Graditelj je bio Karlo Knol, čovek koji je uveo modernu gradnju u Srbiju. Novo u arhitekturi Beograda od vremena Kneza Mihaila, koji je zaslužan za njegov urbanizam, bile su baš asimetrične građevine sa uticajem vizantijskog građenja, ali i sa preuzimanjem morfologije i strukture novih stilova.
- Jedna od tih je i porodična kuća građevinara Karla Knola u Bulevaru Despota Stefana 45. Knol, graditelj velikog broja stambenih, privatnih zgrada, izgradio je novu palatu Prometne banke na uglu ulica Knjeginje Ljubice i Knez Mihajlove, zgrade Dimitrija Milosavljevića, trgovca, u ulici Kralja Petra, zgrade u Dositejevoj ulici kao i fabriku belog rublja Sretena Božinovića. Ono što Karla Knola proslavlja kao graditelja – kaže Vera Kojić, beogradski ekspert za arhitektonsko nasleđe – jeste, sigurno hotel «Moskva», koji je i danas jedan od zaštitnih znakova starog Beograda i secesije u njemu.
Karlo Knol je uradio vijugave linije, floralne ornamente, asimetričnu konstrukciju, vitke prozore, erkere koji izdužuju zidno platno i nezaobilazne ženske maske orjentalne inspiracije. Sve su to obeležja evropske secesije koja svoje prve korake započinje delima zanatlija u metalnim ukrasnim ogradama ferforžeima, vratima, posebno gvozdenim gelenderima unutrašnjih stepeništa da bi se prenela na dekoraciju fasade.
Građen kao upravno-administrativna palata Osiguravajućeg društva "Rosija" iz Petrograda, hotel "Moskva" na Terazijama u Beogradu podignut je pod krov 1906. Na krovu ovog ruskog zdanja postavljeno je 14.000 crepova. Već tada se mogla sagledati sva njegova raskošna arhitektonska i fasadna lepota.
- U arhitekturu Beograda zgrada osiguravajućeg društva “Rosija” unela je niz novina: materijale, kompozicione sheme, dekoraciju, kao i odsustvo svakog klasičnog ornamenta. Secesijska arhitektura novih linija i oblika,

obložna keramika sa ornamentima od fajansa i prizemlje obloženo poliranim pločama od crvenog švedskog granita predstavljali su najveće tehničko dostignuće onovreremenoj beogradskoj arhitekturi i označili su prihvatanje secesijskih postavki o upotrebi novih, plemenitijih i sjajnijih materijala. Jednostavni korpus dobio je trostrane rizalite koji vertikalno razuđuju fasade.
Zidna platna oslobođena su horizontalnih podeonih venaca, plastike oko otvora, dezena i pilastara, čime je umnogome afirmisana i tendencija ka bezornamentalnoj modernoj arhitekturi. Fundiranje na slabom, klizavom terenu i svi konstruktivni radovi od armiranog betona izvedeni su po sistemu "Luitpold i Snajder" iz Štutgarta.
Hromatika fasade, prisutna do tada samo na zgradi Uprave fondova iz 1903. došla je ovde do punog izražaja. Ovome treba dodati i umetničku obradu bronzanih vrata, izloga i kapija, kao i bogato ukrašene enterijere sa secesijskim nameštajem – opisuje Draginja Maskareli.
Kako je beogradska «Politika» pisala, temelj palate je zidan od beton-arme, tj. od cementa u vezi sa gvozdenim šipkama i pločama, tako da je klizanje zgrade na terenu potpuno onemogućeno. I svi zidovi kuće pravljeni su na isti način. Gvožđe je, uopšte, vrlo mnogo upotrebljavano. Težina svih tragera, koji su upotrebljeni, iznosi 360.000 kilograma ili 360 vagona. Jedan jedini trager težak je 15.000 kila.
„Zgrada je zidana u čistom imper-stilu. Cokl je izrađen od najboljeg srpskog ripanjskog granita, a sav parter do prvog sprata obložen je pravim švedskim crvenim granitom. Cokl i taj švedski granit koštali su preko 150.000 dinara. Spoljni zidovi od prvog sprata pa do krova obloženi su fino izrađenim žućkastim pločicama od mijodike, a ukrašeni su ornamentima zelene boje, takođe, od mijodike i od bronziranog bakra» - pisala je «Politika» u svom tekstu «Palata «Rosija».
Palata je imala glavni ulaz sa ulice Kralja Milana, parter i još četiri sprata, a drugi ulaz za hotel sa Balkanske ulice, partera, jedan polusprat i nad ovim četiri sprata i još tri pomoćna ulaza. A u temeljima ima dva izvora pitke vode i 14 prelivnih bunara.
Njegova unutrašnjost je bila lepo uređena. Svi stolarski poslovi su bili od najfinije izrade. Ceo nameštaj je od trešnjevog cveta. A naročito su skupocena bila teška hrastova vrata na pet glavnih ulaza. Ceo kafanski i hotelski nameštaj kupilo je samo društvo, prema naročitim crtežima i planovima, i platilo je za sve to pravo 250.000 dinara. Prozora je bilo 420 u ukupnoj vrednosti od 50.000 dinara".
Hroničar «Politike» je još zapisao:

« Svega odelenja u celoj zgradi ima 219. Stepenika ima dva: jedan iz Kralj Milanove, a jedan iz Balkanske ulice. Oba su od granita. Uz oba se nalaze i dve električne dizalice – lifta. Cela zgrada ima svoje naročito osvetlenje, centralno grejanje i parna kupatila. Zidovi beli, lusteri raskošno okićeni sa ukupno 400 sijalica (8.000 sveća). Sami lusteri koštaju 80.000 dinara. Električna centrala nalazi se u podrumu. Ona ima 80 konjskih snaga. Cela instalacija koštala je 200.000 dinara. Sa ulice Kralja Milana ima u parteru dva dućana, a na prvom spratu nalazi se kancelarija društva «Rosija». Više kancelarije, na ostalim spratovima nalaze se stanovi za izdavanje, a ceo ugao u parteru i sve spratove sa Balkanske ulice nalazi se kafana, restoracija i hotel. Kafana «Rosija» je nešto što se kod nas još nije videlo. Tako nešto teško je naći i u najvećim zapadno-evropskim varošima.»

NAJSKUPLJA RUSKA KUĆA

- Iz kafane vode stepenice na polusprat u Balkanskoj ulici. Tu se nalazi restoracija. Pored tih stepenica nalazi se galerija za muziku. Druge stepenice, koje vode na niže od kafane, vode u bilijarsku salu, gde će biti 2 bilijara i stolovi za igranje karata. Celokupna zgrada košta preko 2 miliona zlatnih srpskih dinara. Carina za materijal i ostalo plaćena je 200.000 dinara» - objavila je «Politika» 1908. godine, dan pre otvaranja palate «Rosija».
Palata «Rosija» se okrenuta prema reci Savi i vojvođanskoj ravnici videla čak sa zemunske strane i iz sremskih naselja, iz Austro-Ugarske.
Autor eseja o beogradskim simbolima Slobodan – Giša Bogunović je jednom prilikom napomenuo da je terazijski hotel "Moskva" svojom pojavom, istaknutim položajem na Terazijama i opštim izgledom, u svesti ondašnjih građana ponajmanje budio predstavu o običnoj uslužnoj građevini, jednoj od mnogih "za smeštaj gostiju i putnika".
- Široko ostakljenog visokog prizemlja, velelepno osvetljen venecijanskim polijelejima, obložen crvenim mermerom iznutra, a spolja, u duhu ruske i bečke secesije, švedskim granitom, mađarskim zelenim "žolnai" pločicama i majolikom, hotel je ponajmanje bio slika svoje funkcije, a ponajviše oličenje velegradske napredností, veličine i raskoši. Nasuprot svom niskom susedstvu, "kao pelikan u divljini", kako ga je metaforom tada opisala Lena Jovičić, hotel "Moskva" je bio svakojako, ne samo estetski, superioran. I delovao je gotovo nadrealno: izdanak hoch Evrope u susedstvu palanačkih prizemnica, usred komunalnog nereda i zaostalih urbanističkih prilika. Trideset godina po izgradnji, otuda, bila je to najčešće fotografisana zgrada predratnog Beograda, a njena predstava na anzihtskartama imala je snagu simbola, moćna da odmeni svaku panoramu i vedutu prestonice – zapisao je

Giša Bogunović.
Ovo zdanje dugo je bilo jedan od najčešćih motiva na razglednicama Beograda, a predstavljalo je i jedno od karakterističnih obeležja siluete grada.
- Hotel "Moskva", objekat po kome se raspoznaje grad. Pojavio se na pragu 20. veka kao znak napretka Beograda i njegovog stremljenja ka savremenom svetu - zapisao je arhitektonski stručnjak Željko Skalamera.
Kada je 1908. palata bila gotova, Osiguravajuće društvo «Rosija» je odmah smestilo svoje kancelarije u nju. List «Politika» je 8. januara 1908. zabeležio planove novog direktora palate «Rosija»:
„ Osiguravajuće društvo «Rosija» preselilo se sa kancelarijom u svoju palatu u Kralja Milana 37, na prvi sprat. Sa pouzdane strane doznajemo da će se uskoro u Beogradu osnovati jedna banka sa povećim kapitalom, pod nazivom «Rusko-srpska» banka. Organizacija banke poverena je g. Svetozaru Vukadinoviću, direktoru društva «Rosija».
Po mišljenju ruskih stručnjaka, beogradska palata «Rosija» spada u najlepše kuće koje to društvo ima. Ujedno palata u Beogradu bila je i simbolični odraz ruske privredne, ali i političke i vojne moći. Jer, u gornjem delu glavne fasade smeštena je reljefna kompozicija "Glorifikacija Rusije", izvedena u majolici, koja oličava privrednu i pomorsku moć Rusije. Tu je i lik svemoćnog Neptuna, boga mora, koji vlada svetovima".
Prema rečima Gordane Gordić, istoričara umetnosti, dugogodišnjeg eksperta Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, ova palata je jedan od najznačajnijih spomenika kulture u prestonici.
- Fasadu hotela su projektovale sanktpeterburške arhitekte, a kalupi se i danas čuvaju u mađarskoj fabrici u Pečuju koja ih je izradila. Kada je završena gradnja palate 1908. prema mišljenju savremenika, to je bilo zdanje monumentalnog stila po kom se prepoznavao, i po kom se i danas prepoznaje Beograd.
Prema njenim rečima, na smotrama dela ruske arhitekture ova izložba je dobila brojne nagrade i zlatnu medalju i predstavljena je u mnogim gradovima Rusije, pa je i ruska javnost mogla da se upozna sa palatom «Rosija».
Ovo rusko osiguravajuće društvo je pre jednog veka kao vlasnik imalo 24 poslovne palate po raznim mestima u Rusiji. Jedna takva kuća u Moskvi koštala je 12 i po miliona dinara, pa je palata «Rosija» u Beogradu bila, pisala je «Politika» - najskuplja i najlepša ruska kuća na celom Balkanskom poluostrvu.
- Unoseći toliki kapital u Srbiju, direktor Roman Ivanovič Poicl i Svetozar Vukadinović učinili su više za poslovne veze između Srbije i Rusije, no

toliki diplomatski predstavnici ruski i naši. Uostalom, to je tek početak. Gospodin Vukadinović osniva sad jednu veliku Rusko-srpsku banku u Beogradu, koja će, pomoću ogromnog kapitala koji mu stavljaju na raspoloženje Rusi, igrati važnu ulogu u celokupnoj srpskoj spoljnoj i unutrašnjoj trgovini. Ta banka ima zadatak da zasnuje i organizuje što tešnje trgovinske veze sa velikom ruskom imeperijom – zaključio je hroničar lista «Beogradske novine» u zimu 10. januara 1908.
Za zasluge u razvoju srpsko-ruskih odnosa, ali i za podizanje velelepne palate i hotela «Moskva», Svetozar Vukadinović, direktor beogradske filijale društva «Rosije», odlikovan je već u februaru 1908. ordenom Svetog Save trećeg stepena. Umro je posle teške i duge bolesti 21. novembra 1910. Na dan sahrane Svetozara Vukadinovića 22. novembra, Osiguravajuće društvo «Rosija» je na svojoj palati istaklo crnu zastavu i od svog direktora se oprostilo velikim tekstom u «Politici» i porukom:
«Bog da mu dušu prosti!»

II poglavlje

SKROMNA SVEČANOST

Očigledno je da je izgradnja palate «Rosija» bila velika ruska privredna, ali i politička investicija u Srbiju, što nije baš bilo po volji velikim silama. Zato su vlasti u Srbiji, pa i sam monarh Petar I Karađorđević, izbegavale da pompezno i javno otvore palatu «Rosija» za javnost. Ta svečanost je izvedena iz dva dela da ne bi imala isključivi politički značaj.
Na pravoslavnu Novu godinu, 14. januara 1908.godine, uz svirku dvorskog orkestra kralj Petar I Karađorđević je otvorio palatu «Rosija» sa kafanom «Moskva».
U arhivi Narodne biblioteke Srbije pronašli smo beogradski «Večernji list», koji je 15. januara 1908. objavio sledeću, danas istorijsku vest:
« Juče pre podne posetilo je Njegovo kraljevsko veličanstvo Kralj u pratnji svojih ađutanata novu palatu Društva «Rosija». Njegovo kraljevsko veličanstvo dočekali su pri glavnom ulazu direktor beogradske filijale Društva g. Svetozar Vukadinović i društveni arhitekt g. Vladislav Karlović iz Beograda. Njegovo veličanstvo pregledalo je sa interesovanjem sve prostorije, kako hotel, tako kafanu, restoran, stanove i kancelarije društvene. I izrazilo je svoje puno priznanje i dopadanje, poželevši Društvu «Rosija» svaki uspeh».
Izveštaj dnevnog lista «Politika» bio je 15. januara 1908. mnogo skromniji:

„ Kralj posetio novu zgradu društva «Rosije». On je obišao restoran, sva odeljenja i kancelariju pomenutog društva“.
Kralj Petar Karađorđević se na vratima hotela pozdravio sa direktorom gospodinom Svetozarom Vukadinovićem. Poljubili su se tri puta u obraz. A svečanosti su prisustvovale i vladike Srpske pravoslavne crkve, koje su osveštale prostorije palate. Svečano otvaranje je obavljeno činom kucanja kristalnih čaša sa specijalnim ruskim šampanjskim vinom.
A «Beogradske novine» su 15. januara 1908. pod naslovom «Kralj u domu «Rosija», objavile:
« NJ.V. Kralj pohodio je danas pre podne i razgledao je sve prostorije nove palate ruskog osiguravajućeg društva «Rosije», koja staje 2 miliona dinara, a koja je podignuta na predlog i na zauzimanje njenog vrednog direktora Svetozara Vukadinovića. Kralj je sa velikom pažnjom obišao i pregledao sve prostorije i izrazio svoje dopadanje na svemu što je video. Palata «Rosija» zaista je pravi ukras srpske prestonice».
Svečano otvaranje i veselje obavljeni su, međutim, 17. januara 1908. uz koncert Kraljeve garde. Za to je i bio dat oglas u beogradskim novinama, koji je glasio:
«Otvaranje gostionice «Moskva»:
Sutra i prekosutra 17. i 18. ovog meseca sviraće u palati društva «Rosiji» u prostorijama gostionice «Moskva» muzika kraljeve garde. Početak u 6 časova uveče. Ulaznice staju 1 dinar od osobe, a mogu se dobiti u knjižari g. Mite Stajića, S. Cvijanovića i E. Ajhštata. Pri ulazu se ulaznice moraju pokazati. Da bi za posetioce bilo dovoljno mesta, izdaće se samo onoliko ulaznica koliko ima sedišta, a sedišta neće biti numerisana».
Povodom otvaranja plate «Rosija», 17. januara 1908. ,održan je i svečani prijemom, sa početkom u 20 sati. I taj događaju su novine zabeležile, pa je «Večernji list» pisao:
« Gostionica «Moskva» je bila puna gostiju, toliko da nije bilo mesta, iako se na ulazu plaćalo 1 dinar».
Kralj i njegov sin su u to vreme bili veoma cenjene i poštovane ličnosti u Srbiji i Evropi. Petar Karađorđević je rođen je 11. juna 1844. u Beogradu kao peto dete kneza Aleksandra i kneginje Perside. Školovao se u Beogradu i Ženevi, a u Parizu je završio vojnu školu Sen-Sir, a kao poručnik i višu vojnu školu u Mecu. Bio je član Legije stranaca. Borio se na strani Francuske u francusko-pruskom ratu, i učestvovao je u bosansko-hercegovačkom ustanku pod imenom Petar Mrkonjić, kada je bezuspešno nudio svoju saradnju knezu Milanu Obrenoviću.
Oženio se kneginjom Zorkom, ćerkom kneza Nikole sa kojom je imao petoro dece: Jelenu, Milenu, Đorđa, Andreju i Aleksandra. Tokom 1897.

kraljević Petar je bio u Rusiji kod cara Nikolaja II Romanova i ojačao veze Beograda i Moskve. Na srpski presto je stupio u svojoj pedesetdevetoj godini, kao zreo i izgrađen čovek.
Dok su u Srbiji za vreme poslednjeg Obrenovića besnele najžučnije unutrašnje rasprave i borbe, Kralj Petar je četovao po Krajini. Posle Majskog prevrata 1903. godine, u kome je ubijen poslednji vladar iz dinastije Obrenovića, poslanici Narodne skupština proglasila su ga Kraljem. Petar Karađorđević je bio Kralj Srbije od 2. juna 1903. do oslobođenja 1914.
Već u prvim godinama njegove vladavine, Austrija je tražila svaku zgodu da napadne Srbiju, pošto je Srbija pod vladavinom Kralja Petra u svojoj politici okrenula leđa Austriji. Sve oči troimenog naroda bile su okrenute prema Kralju Petru sa verom i nadom da ce još pod njegovom vladavinom biti ujedinjeni svi Srbi, Hrvati i Slovenci. Kulturno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca već u prvim danima njegovog kraljevanja bilo je ostvareno. Na raznim kongresima i skupovima srpskih, hrvatskih i slovenačkih intelektualaca javno je manifestovana ideja jedinstva. Najpre se između Srbije i Austrije zametne carinski rat, u kom je Austrija težila da Srbiju ekonomski upropasti. Posle toga dolazi do aneksije Bosne i Hercegovine 1908. Tom prilikom umalo što nije došlo do krvavog razračunavanja.
Kralj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bio je od 1. decembra 1918. U sećanju celog svog naroda kralj Petar I Karađordjević je ostao zapamćen kao omiljeni i pravedni vladar. Umro 16. avgusta 1921. u Beogradu od upale pluća. Sahranjen je u porodičnoj grobnici na Oplencu u Topoli.
Aleksandar Karađorđević je bio drugi sin kralja Petra. Rođen je 16. decembra 1888. na Cetinju. Kum na krštenju bio mu je, preko izaslanika, ruski car Nikolaj II Romanov. Detinjstvo je proveo u Crnoj Gori, a osnovnu školu završio u Ženevi. Dalje školovanje nastavio je u vojnoj školi u Petrogradu, a potom u Beogradu, po dolasku kralja Petra I na srpski presto 1903. godine.
Sudbinski preokret u životu mladog princa Aleksandra nastupio je 1909., kada se njegov stariji brat, princ Đorđe, odrekao prava nasledstva prestola. Kao prestolonaslednik, princ Aleksandar je pristupio reorganizaciji vojske, pripremajući je za konačan obračun sa Turskom. Učestvovao je u Balkanskim ratovima, kao nominalni komandant Prve armije. Godine 1914. je postao regent Srbije, a u Prvom svetskom ratu je bio vrhovni komandant srpske vojske. Kako je iz Prvog svetskog rata Srbija izašla kao jedna od pobedničih zemalja, regent Aleksandar Karađorđević je iskoristio povoljnu političku situaciju na Balkanu i u Evropi, i 1. decembra 1918. nedaleko od hotela, u kući Alekse Krsmanovića, proglasio ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca u zajednicku Kraljevinu SHS.

U zemlji su tada postojale dve jake političke struje: jednu je predvodio Nikola Pašić sa radikalima, a drugu regent Aleksandar. Obe struje su se slagale oko centralističkog uređenja zemlje, ali su bile suprotstavljenih mišljenja o tome ko će vladati zemljom. Pašićeva struja se zalagala za ustavnu i parlamentarnu monarhiju, a Aleksandar je težio da učvrsti svoju ličnu vlast. Godine 1921., 28. juna, donet je Vidovdanski ustav, kojim je Aleksandar dobio široka ovlašćenja u upravi i zakonodavstvu. Iste godine, u avgustu, umro je kralj Petar i Aleksandar je stupio na presto.
Priča se da je čak kralj Aleksandar Karađorđević u «Moskvi» pio ruski čaj, pred put u Marselj, gde je od fašističke ruke ubijen 1934. Posle atentata, kralja Aleksandra Karađorđevića je nasledio njegov najstariji sin Petar.

UKRAS BEOGRADA

Kao i njegov otac Petar I Karađorđević, i kralj Aleksandar je za života često dolazio u palatu "Rosija" i na zabave u hotel "Moskva". Odmah posle svečanosti oko otvaranja palate «Rosija», kafana «Moskva», koja je bila celom dužinom u prizemlju prema Terazijama, počela je sa radom. «Beogradske novine» su objavile oglas hotela u kome se nudi kompletan ručak ili večera za samo dva dinara. Na jelovniku su za ručak bila supa, konsome ili bela riba sa majonezom, pečenja, testa, sir i kafa, a za večeru ribe sa tartar sosom, biftek garniran, testa, sir i kafa. A od pića, nudila su se najbolja strana vina, odlično karlovačko belo i „burgunac". Točilo se i «plzensko» pivo i minhenski «španen».
- Palata «Rosija» je ukras Beograda i ponos našeg hotelijerstva – izjavio je prvi gost, Beograđanin, koji je kročio u kafanu ovog hotela.
U gostionici «Moskva» 1908. je svirala bečka muzika, što ponekad pijanim gostima nije bilo po volji. Tako je, 3. februara ,trojac zagrejanih električara, koji je iz restorana hotela «Palas» doveo svoju muziku, napravio džumbus i napao bečki orkestar. Lično direktor palate «Moskva» gospodin Svetozar Vukadinović je morao da interveniše i da sprečava da se ovaj incident ne pretvori u veliku tuču.
U kafani se svirao i američki džez, pa je sala uvek bila puna. U prvi mah u kafani je, 13. aprila 1908., svirao orkestar "dobro izvežbanih srpskih Cigana". To je, pisale su novine, činio "gostioničar po volji gostiju, koji hoće srpsku muziku". Kako Cigani, međutim, nisu zadovoljili goste, bili su zamenjeni.
Od juna u kafani je svirala vojna muzika. Dirigovao je kapelnik Rendl.
A kada je uprava hotela odlučila da, 4. jula 1908., otvori prvu terasu na terazijskom trotoaru, Beograđani su to sa oduševljenom propratili. Oko

stolova na terasi su postavljene saksije sa cvećem. A zbog gužve, “postavljena je i metalna ograda, da ne može preko reda da se ulazi u kavanu”.
Na muzičkoj sceni gosti su bili i članovi orkestra Srpskog narodnog pozorišta, koji su svirali svake večeri od 7 do 9 sati najbolje srpske, slovenske i klasične komade. Na programu štampanom 6. jula 1908. pisalo je, da se izvode dela Cirera, Verdija, Krala, Čižeka, Morena, Rosinija, Čajkovskog, Toska i Marikovića. I to valcer “Brdska deca”, uvertira “Navukodonosor”, polka “Kukavica i ševa”, potpuri “Gusle”, valcer “Lepojka iz Venecije”, uvertira “Italijanka u Alžiru”, “Evgenije Onjegin”, velika fanstazija, “Ruska parada” i brza polka “Odvali”. Svirani su i Mocart, Štraus, Kremer, Jenko i Berliot.
Svoj oproštajni koncert umetnici Srpskog narodnog pozorišta izveli su 8. avgusta pod upravom gospodina Ružičke, kada su svirane samo srpske i slovenske kompozicije.
U ovom prostoru je dugo godina svirala Internacionalna muzička kapela Paula Vajsa, pa su dame koristile igranke da prikažu tadašnji terazijski šik. Čuveni rumunski kapelnik Mihajlo Marijani je sa svojom trupom svirao tokom jeseni za ljubitelje lepe muzike. U takvom ambijentu maturanti Prve beogradske gimnazije iz 1888. godine proslavili su dve decenije od diplomiranja. A opštinske delovođe iz čitave Srbije su održale svoju Godišnju skupštinu udruženja delovođa i izabrale novu upravu.
Kao veoma modernu ponudu hotel “Moskva” u palati “Rosija” je nudio posetiocima srpske, ruske, bugarske, češke, nemačke, engleske, italijanske i francuske listove, “po umerenoj ceni”.
Zato su “Beogradske novine” 3. juna 1908. zapisale:
“ Gledali smo tu živu sliku. Velike zasluge za taj veliki prekoret ima društveni direktor Vukadinović. I tako jedva jednom dobismo parče kafanske Evrope u Beogradu”.
Drugi incident je izbio mesec dana kasnije, kada se hotel «Imperijal» pobunio zašto se kafana «Moskva» oglašava da služi čuveno Dreherovo pivo, kada za njega nema licencu. Čak se i fabrika piva iz Pešte pobunila, ali se ispostavilo, da je to bila samo reakcija hotela «Imperijal» na žestoku konkurenciju iz kafane «Moskva».
- Gostionica «Moskva» je Beograđanima i gostima nudila rusku impresivnost, ali uz kapuciner i atmosferu bečko-peštanskih restorana i kafana. U njoj su se zato Balkanci osećali podjednako i Evropljanima. Zato se i govorilo da je «Moskva» hotel i gostionica sa šarmom, u koji ne treba sumnjati – svedoči arhitekta Aleksandar Milenković u svom eseju koji je nazvao «Saga o jednom hotelu».

Iz oglasa 1907. godine, kada je reklamiran i novi hotel "Moskva", vidi se da su cene smeštaja bile "3 dinara, pa na više". Hotel "Moskva" je 1908. imao 40 soba.
Prvi znameniti hotelski gosti su bili ruski knez Lav Lovanov Rostovski sa suprugom, a zatim i Rajna Karastojanova, poznata operska diva iz Bugarske. Knez Rostovski je bio ruski ambasador u Crnoj Gori i veliki poštovalac srpskog naroda i dinastije Karađorđević. Dok je operska pevačica Rajna Karastojanova bila svetski priznata primadona. Bugarska umetnica je u Beograd stigla jutarnjim vozom, 3. marta 1908., u pratnji svog muža Dimitrija. Gošću je dočekao Pera A. Đorđević, član Srpskog novinarskog udruženja, koje je bilo njen zvanični domaćin. Kako su velegradske novine zabeležile, « gospođa Rajna Karastojanova, poznata operska pevačica, je sa svojim mužem odsela u hotel «Moskva».
Sledeći gosti hotela bili su turski carinski činovnici, koji su pristigli vozom iz Soluna. Njih su dočekali turski ambasador g. Azarijan i ministar spoljnih poslova g. Milenković, koji su bili i domaćini svečanog banketa u hotelu «Moskva», na kome je učestvovalo mnogo ministara i diplomata. Posebno veliko interesovanje Beograđana izazvalo je gostovanje francuskog izaslanika gospodina De Fransa, kome je narod, dok je odsedao u hotelu, ispod prozora klicao: «Živela Francuska!». A De Frans je odgovarao: «Živeli Srbi!»

RUSKO-SRPSKI KLUB

Već 31. januara 1908. u palatu su počeli da se useljavaju i prvi poslovni stanari. Kako su «Beogradske novine» pisale, tog dana su u palati osveštene prostorije novog stana Rusko-srpskog kluba, čiji je domaćin bio gospodin Svetozar Vukadinović.
«Prisustvovali su svi članovi kluba, sa predsednikom gospodinom Grujićem, ruski poslanik g. V. Sergijev sa sinom i mnogi odlični gosti, koji su posle osvećenja posluženi» - javljale su «Beogradske novine».
Naredne jeseni Rusko-srpski klub je u hotelu otvorio školu za praktično izučavanje ruskog jezika. Škola je imala dva kursa, za početnike i za čistu konverzaciju. Prijave za upis primao je lično domaćin kluba g. Vukadinović. A kada je ruski ambasador V. Sergejev u februaru 1910. preminuo u Beogradu, ovaj Rusko-srpski klub mu je u Voznesenskoj crkvi priredio parastos. Na parastosu su pored rukovodilaca kluba, prisustvovali i premijer Nikola Pašić, sprski ministri, i diplomatski kor.
Za prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, Rusko-srpski klub je bio jako značajan za razvoj odnosa sa zvaničnom Moskvom. Zato je budući

srpski kralj već u martu 1910. posetio Rusko-srpski klub i ali i Rusko osiguravajuće društvo i predsednika Svetozara Vukadinovića. Razgovaralo se o mogućnostima svih oblika saradnje sa Rusijom, kako na kulturnom tako i na ekonomskom planu.
Bila je to ujedno i prilika da čelnici Srpskog olimpijskog kluba, tek osnovanog, pozovu prestolonaslednika da bude počasni predsednik ove sportske asocijacije. Tada je i napravljen dogovor da general Nikodije Stevanović poseti u decembru mesecu Aleksandra Karađorđevića u Belom dvoru.
Još tokom 1908. Osiguravajuće društvo «Rosija» je u svojoj palati izdavalo pod zakup četiri velika stana, sa po pet velikih soba, predsobljem, sobom za mlađe, špajzom, kuhinjom i kupatilom. I jedan veliki dućan. U oglasu u «Večernjim novostima», 8. februara, naglašeno je da «zgrada ima sopstveno električno osvetljenje, električnu dizalicu (lift) i centralno grejanje». «Građanska banka» iz Beograda otvorila je u palati kancelarije za bankarske transakcije. A Dunavsko kolo jahača «Knez Mihajlo» uzelo je pod zakup dva velika stana da u njima održi redovni godišnji zbor. Predsedavao je pukovnik M. Božanović, koji je pročitao izveštaj sa puno lepih rezultata i uspeha. Blagajnik je izvestio da je kolo zaradilo profit od 27.000 dinara. Na izborima u novu upravu su ušli g. Milorad Drašković, narodni poslanik, g. Miloš Lukićević, sekretar Ministarstva narodne privrede i major M. Savatić, industrijalac.
I beogradski odbor Srpske narodne odbrane imao je svoju prostoriju u hotelu. U njoj je sredinom oktobra 1908. SNO organizovala sjajan banket u čast gospodina Čijeza, poslanika rimskog parlamenta i gospodina Mičelija, rektora univerziteta Sekola. Domaćini banketa su bili g. Ljubomir Jovanović, predsednik Skupštine SNO, prota Đurić i đeneral Boža Janković.
U drugoj godini svog rada palata «Rosija» je dala u zakup hotel i kafanu «Moskva» konzorcijumu poslovnih ljudi iz Mehansko-kafanske zadruge. Na čelu ove zadruge bio je gospodin Danilo Guteša zajedno sa gospodinom Aleksandrom Dimitrijevićem. A glavni zakupac hotela i kafane je bio gospodin Luka Đelović.
Ova gospoda su od hotela napravili najluksuznije i najkomfornije zdanje u Beogradu. Te 1910. godine, na primer, vrhunski francuski kuvari radili su u hotelu «Moskva» kao najamni radnici. Oni su pripremili sjajan banket za Konferenciju jugoslovenskih umetnika društva «Lada».
A već naredne 1911. u «Moskvi» je svake večeri koncertovala muzička družina Frajta i Buzini. Ne zna se da li zbog odlične muzike ili sjajnog Vajfertovog piva ili najsolidnijih cena u gradu, tek kafana je bila prepuna, pa je usred leta zakupac morao da poveća broj sijalica i potrošnju struje.

Tada je palata «Rosija» već bila prvi beogradski tržni centar, jer su u njoj svoje lokale imali Natalija Mesaroš, konfekcionar, koja je nudila žensku garderobu, gospođa Vera, koja je prodavala amerikanske cipele, i francuski «Direktorat», koji je držao butik venčanica, šalova, tašni, grudnjaka i midera.

III poglavlje

EPICENTAR BALKANA

Zgrada hotela "Moskva" nalazi se u centru srpske prestonice, i u stotoj godini svoga postojanja, privlači pažnju građana i gostiju Beograda kao jedan od arhitektonskih i istorijskih simbola grada i zemlje Srbije. Istoričari tvrde da se hotel, koji je smešten na Terazijama i koji ima dve adrese, nalazi u epicentru Balkanskoj poluostrva. Prva adresa Balkanska ulica broj 1, je zvanični geografski centar Balkana, a druga adresa Terazije broj 20, je politički centar nekadašnje Jugoslavije i današnje Srbije.
Beograd, grad veoma burne istorije, jedan je od najstarijih u Evropi. A Terazije, koje obuhvataju područje od Sremske ulice do ulice Kralja Milana, su najpoznatiji beogradski trg.
O postanku imena Terazije istoričar i književnik Milan Đ. Milićević beleži: „ Uvodeći vodu u varoš Beograd, Turci su duž zidanog vodovoda, koji uzima vodu iz mokroluških izvora, na izvesnim daljinama zidali kule, na koje su vodovodnim cevima izvodili vodu da bi ona dobila viši skok za svoj dalji tok. Jedna od takvih kula bila je postavljena na mestu gde je sada Terazijska česma. Pošto su Turci te kule zvali terazije za vodu, ovaj trg je dobio naziv Terazije".
Sve do polovine šezdesetih godina 19. veka na Terazijama su se nalazile, uglavnom, prizemne i jednospratne zgrade. Godine 1860. vodovodna kula je uklonjena i na njenom mestu je postavljena Terazijska česma u znak sećanja na kneza Miloša. Rad je kamenoresca Franca Lorana. Na sve četiri strane česme uklesani su inicijali Miloša Obrenovića i godina njegovog povratka na vlast.
Prilikom preuređivanja Terazija, 1911. česma je premeštena na Topčider, da bi 1975. bila vraćena na prvobitno mesto. Kada je u decembru 1967. ispod Terazija napravljen pešački prolaz, u koji su se uselile prodavnice, hotel «Moskva» je dobio nov put, kojim su Beograđani i gosti prestonice mogli lakše da se probijaju kroz saobraćajne gužve i dođu do hotela, restorana i kafane. A ako prođete iza hotela "Moskva", odmah desno, ulazite u strmu Balkansku ulicu, koja će vas odvesti do Nemanjine ulice i Savskog trga, na

kome se nalaze železnička i autobuska stanica. Ako se spustite niz parkić iza hotela "Moskva", stići ćete do garaže i ugledati interesantne šareneároviće Zelene pijace. Tako je «Moskva» opet bila centar svih kretanja i zbivanja u Beogradu. Godine 2003. česma je očišćena, a plato na kome se ona nalazi, kompletno rekonstruisan.
Krajem 19. i u prvoj polovini 20. veka Terazije su bile i centar društvenog života Beograda, jer su najpoznatiji hoteli, kafane i trgovinske radnje tu bili smešteni. Na svoj osoben način najčitaniji srpski pisac 21. veka Milorad Pavić opisao je ovaj trg u svojoj priči, kojoj je dao ime "Terazije".
Sa dozovolom autora objavljujemo odlomak, koji opisuje atmosferu na trgu i u hotelu:
" ... Htedoh da siđem u podzemni prolaz, ali dok si se ujeo za jezik, on je bio pun vode i ja, umesto da se sklonim u njega, moradoh brzo napolje. Tada se nađoh na drugoj strani trga kod hotela «Moskva». Kapi su dobovale po automobilima u prolazu, a potom se stuštilo takvo nevreme da se mlaz iz lule na terazijskoj česmi nije razaznavao u vodi kiše. Odjednom je sve opustelo kao u svitanje i jedino sam ja ostao sklonjen pod jednim velikim stablom kraj česme. Bujica sa Terazija slivala se poput vodopada niz padine ka reci. Mali park, zajedno sa stepeništima, sa klupama i rastinjem bio je poplavljen tako da se nije videlo gde su staze, a gde travnjaci. Tamo, u dnu parka, uz jedan stub sa svetiljkom na vrhu, stajala je u vodi do kolena Olja Ivanjicki, mahala rukavicom i vikala mi nešto kroz kišu, i to bi dopiralo do mene kad bi vetar procepio vodeni mlaz.
- Poznajete li ovo mesto? – vikala je ona.
- Molim vas, govorite mi kuda da pođem da bih došla do stepenica. Ne mogu da se orijentišem. Vi odozgo imate bolji pregled!...
Shvatio sam šta traži od mene i počeo da joj dovikujem uputstva, a ona je, slušajući me, polako krenula. Najpre sam joj rekao da skrene levo od svetiljke, jer pred njom se nalazio travnati breg klizav, pod vodom. Ona me je poslušala i krenula levo, ali joj je voda odnela jednu cipelu čim je zakoračila naviše. Jednu crvenu cipelu sa potpeticom poput drške na vinskoj čaši. Ta cipela je poletela niz mutnu maticu, zaustavila se na jednoj rešetkastoj ogradici i tu se počela okretati kao točak na vodenici.
Olja Ivanjicki je nastavila dalje ne obraćajući pažnju na to. Nalazila se kod levog kraka stepeništa. Doviknuo sam joj da se uhvati za šiblje i polako se počela uspinjati stepenik po stepenik, ali se šiblje povremeno lomilo, ona je gubila ravnotežu i vraćala se za jednu stepenicu natrag. A potom sam joj predložio da se prihvati klupe, koja je virila iz vode. Ona je to i učinila. Međutim, njen šal se zakačio za naslon na klupi, i ona je držeći se tog

naslona nastavljala vukući za sobom šal koji se tako zatezao sve jače oko njenoga vrata.
U trenutku kada sam shvatio da je šal guši, pružio sam ruku da joj pomognem, jer već je bila blizu, sasvim blizu mene. Dodirnuo sam joj prste i u šaci mi je ostala njena rukavica. I odmah sam osetio vodu visoko, visoko iznad kolena. Stajao sam kod svetiljke u najdubljoj bujici na dnu parka, sam samcit, kraj mene na ogradici još se obrtala moja leva cipela u slapu vode, a za mnom je ostajalo polomljeno šiblje za koje sam se očigledno do maločas pridržavao silazeći niz stepenice. Šal mi je bio čvrsto omotan oko vrata i zakačen za klupu gušio me vukući na suprotnu stranu, a u ruci mi je još uvek bila moja rukavica. Gore, kod česme nije bilo nikoga...
Odjednom, donji sloj oblaka je otišao i malo srebrne svetlosti sišlo je na trg. Sa osećanjem kao da sam ugrizao breskvu ili miša za leđa, izišao sam po toj svetlosti na čistinu, iscedio nogavicu i rukav koji mi je bio ovlažen i ušao u kafanu «Moskva» da sačekam dok bujice ne oteku pa da siđem po drugu cipelu. Uzeo sam čaj, raširio kaput po stolici i tada prvi put osetio svrab na ovlaženoj ruci. Svrab je razgovor sa smrću – pomislio sam – i treba ga uzeti u obzir. Preko svraba naša nam smrt šalje neke poruke i znake kada da se počešemo, ostaje zapis noktom. Pa ipak, nisam obraćao pažnju na ruku i gledao sam kroz prozor.
Promicao je opet svet, reči u razgovorima su se dimile i prolaznici su zagledali stakla kafana kao da su izlozi sa živim lutkama. Prošao je Vasko, vraćajući se iz «Nolita», sigurno u nameri da kupi cigarete i ja sam mu kucnuo u prozor kašičicom. Okrenulo se nekoliko prolaznika i on me je spazio. Mahnuo je rukom, počešao obrvu, i odmah počeo odmotavati šal, rešen da uđe. Nosio je teške podočnjake kao pune meda i znao sam da mu je dan dvaput mlađi od moga, jer je imao tek četiri budna časa. Seo je do mene, naručio bokal crnog vina i kiflu. Iskolačeni pogled zalepljen za vrh kifle umakao je u vino, zatim ga sunčao uz prozor na zubatom suncu što se probijalo i najzad ga sušio na mom pogledu, piljeći kroz mene nekud daleko, koristeći moje oči kao puškarnice. Sve vreme je govorio. Mogao je žvakati dva zalogaja, pasulj i krompir da ih u ustima ne pomeša, tako je bio miran.
- U proteklome ratu – glasila je njegova priča – u logoru na Banjici našla se jedna mlada žena sa Dorćola, optužena kao pripadnik naprednog pokreta, što se, kao što je poznato, kažnjavalo smrću bez mnogo isleđenja. Kada je privedena, ona je imala u organizaciji kojoj je pripadala još dve njoj poznate osobe. Jedno je bio njen prijatelj koji je nosio ilegalno ime Samač, a drugo je bila njena najbolja prijateljica iz škole, čije je ilegalno ime bilo Ljubica. Kada su devojku uhapsili, žbiri nisu znali koga imaju u rukama i ona nije htela ništa da im kaže, pa ni svoje ime. Pošto joj je izrečena smrtna

presuda, pitali su je hoće li da umre bezimena. Ona je odgovorila da neće i rekla umesto svog imena i prezimena ime svoje najbolje prijateljice i prezime svog verenika i streljana je kao Ljubica Samač. Otišle je u smrt pod imenima onih, koje je najviše volela, zaštitivši ih tako u poslednjem času. Jer, na taj način su se na listi streljanih našla imena onih koji su, u stvari, još bili na slobodi i dejstvovali...
- Šta veliš? – pitao me je Vasko završavajući priču i gledajući kako njegova kifla polako upija vino. Imao je pod sedom kosom drugu, crnu, i u tom času ja sam se odjednom setio da je Vasko umro dve godine posle mene i da to preda mnom nije mogao biti on.
Ako je tako – pomislio sam – onda ni ovaj drugi, što sedi u «Moskvi» za mramornim stolom i suši moje rublje ne mogu biti ja. U tom trenutku ruka me je zasvrbela po drugi put. Raskopčao sam vlažnu košulju i počešao se. Znao sam, pet prstiju ostavilo je pet tragova na mojoj ruci kao pet slova. Zapis noktom. Možda bi trebalo pročitati taj zapis noktom, pomislio sam i pogledao svoju ruku. Iz mog rukava je virila i počivala na mramornom stolu restorana «Moskva» duga i tamna kao zift ruka, ružičastog dlana i vitkih, odnegovanih senegalskih prstiju koji su bili potpuno crni. Nečija tuđa ruka. I ja shvatih da smo i mi pomrli pod tuđim imenima, pod imenima neznanaca, koje, evo, sada štićeni našom smrću bezbedno žive i dejstvuju. "- pisao je Milorad Pavić u svojoj priči "Terazije".
I kako se i krajem 20. veka politički život u Jugoslaviji i Srbiji dešavao na Terazijskom trgu, tako je i hotel "Moskva" postao epicentar zbivanja u srpskoj prestonici.

TVRĐAVA KELTA

Istorija Beograda traje punih 7.000 godina. Prostor oko velikih reka Save i Dunava bio je naseljen još u paleolitskom periodu. To ukazuje da je prostor Beograda bio naseljen u kontinuitetu i da je intenzitet tog naseljavanja bivao sve jači. Mnoga današnja naselja beogradske okoline leže na kulturnim slojevima ranijih praistorijskih naseobina.
Kao grad na velikoj raskrsnici reka Save i Dunava i istočnih i južnih puteva, Beograd je bio privlačan i za Kelte, Rimljane, i za Hune, Srbe, Turke, Austrijance, Ruse, Nemce i mnoge druge narode, koji su ga pohodili. Kelti i Rimljani su ga zvali Singidunum, a Turci su mu po beloj tvrđavi dali ime Beograd.
Za prisustvo keltskog plemena Skordisci vezuje se nastanak Singidunuma, koji se, kao utvđeno naselje, prvi put pominje 279. godine p.n.e. Prvi deo

reči Singi označava okrugli, a dunum utvrđenje ili grad. Moguće je da naziv potiče od imena tračkog plemena Singa, zatečenom u vreme dolaska Kelta. Rimljani su Beogradom ovladali početkom I veka nove ere i pod njihovom vlašću bio je čitava četiri veka. Najveći procvat Singidunum doživljava 86. godine, dolaskom Legije IV Flavija. Tada je izgrađeno prvo utvrđenje od kamena na Gornjem gradu, čiji se fragmenti i danas mogu zapaziti. Taj je kastrum bio kvadratnog oblika i obuhvatao je prostor današnjeg Gornjeg grada na Kalemegdanu.
Kao značajniji rimski vojni logor, Singidunum je stekao gradska prava u II veku n.e. za vreme cara Hadrijana. Tada je Singidunum bio središte hrišćanske episkopije. U njemu je nešto kasnije rođen rimski car Jovian Flavie Klaudije.
Između Singidunuma i Taurunuma, danas Zemuna, preko Save, postojao je most koji je spajao ova dva grada i kojim je išao jedan od najznačajnijih rimskih puteva. Tako je Singidunum postao značajna drumska raskrsnica za rimske provincije Meziju, Dakiju, Panoniju i Dalmaciju. Vojni put - Via militaris, koji je išao sa zapada na istok, preko Sirmiuma (Sremska Mitrovica), Singidunuma i Viminacijuma (Kostolac), do Vizanta, bio je zaštićen utvrđenjima. Podelom rimskog carstva na Istočno i Zapadno 395. godine, tadašnji Singidunum postaje granični grad, saobraćajni i strategijski ključ Vizantijskog carstva.
Krajem VI veka, dok su Vizantijci bili zauzeti ratovima po Africi i Aziji, pred zidinama Singidunuma pojavljuju se mongolska plemena Avara, a za njima i prve slovenske grupe. Ovom varvarskom najezdom i rušenjem grada, nestao je i naziv Singidunum i više se nikada u istoriji nije pojavio. Tragovi slovenske materijalne kulture tog doba, pronađeni su u Donjem i Gornjem gradu, Zemunu i naseljima Ritopek i Višnjica. To je bio trajniji početak slovenizacije ovoga grada.
Oko 630. godine na ovo područje se doseljava srpski živalj. Posle toga, više od dva i po veka nema pomena o gradu, koji više nije imao položaj graničnog utvrđenja, pa se nalazio unutar šireg prostora Balkanskog poluostrva koji su Sloveni već osvojili.
Ponovni pomen grada, i to pod slovenskim imenom Beograd ili Beli grad, verovatno po zidinama od belog krečnjaka, srećemo 16. aprila 878. u jednom pismu pape Jovana VIII bugarskom knezu Borisu-Mihailu, o smenjivanju beogradskog hrišćanskog episkopa Sergija.
Do Beogradu su potom najpre došli Franci koji su pod Karlom Velikim uništili Avare. Franačku vladavinu zamenjuju Bugari, a njihovu Mađari. Krajem X veka, u vreme velike Samuilove države, Beograd je po ko zna koji put promenio gospodara. Već 1018. godine on ponovo postaje značajna

pogranična tvrđava Vizantije. Tokom XI i XII veka, oko Beograda se otimaju suparničke sile: Ugarska, Vizantija i Bugarska.
Za to vreme kroz grad prolaze brojni krstaški pohodi na Istok ostavljajući svoj rušilački pečat na njemu. Posle krstaških najezda iz 1096. i 1147. pod vođstvom Fridriha Barbarose 1189. kroz Beograd prolazi 190.000 ljudi. Ovaj predvodnik krstaša video je Beograd u ruševinama.
Srpska vladavina Beogradom počinje 1284. kada srpski kralj Dragutin, kao zet i vazal mađarskog kralja Ladislava IV, dobija na upravu Mačvu sa Beogradom. To je bio period intenzivnog naseljavanja srpskog življa i jačanja uticaja Srpske pravoslavne crkve. Tu je Dragutin imao svoj dvor i zato se smatra da je 1284. Beograd postao srpska prestonica. Novosagrađena Saborna crkva, bila je oličenje snage i bogatstva mlade srpske države. Smrću kralja Dragutina na presto dolazi njegov brat Milutin, koji kratko vreme vlada Beogradom, jer grad, 1319. godine, osvajaju i do temelja ruše Mađari. Porušeni i zapusteli grad postaje pogranična baza ugarskom odupiranju širenju srpske države sa juga, u vreme cara Dušana. U takvom stanju Beograd dočekuje XV vek, kada na istorijsku scenu Evrope stupaju Turci, nova velika osvajačka sila.

BELI GRAD

Turci su znali da je Beograd najveća prepreka u osvajačkim pohodima ka Srednjoj Evropi. Posle pada Smedereva, 1440. Beogradsku tvrđavu opsedala je turska vojska sa više od 100.000 ratnika, na čelu sa sultanom Muratom II čitav jedan vek, da bi ga osvojio sultan Sulejman Veličanstveni, 28. avgusta 1521. Grad je srušen i spaljen, pretvoren u pograničnu varoš, a put ka Zapadnoj Evropi je otvoren.
Posle 167 godina relativno mirnog razvoja, grad postaje meta ratnih sukoba. Nakon turskog poraza pod Bečom, septembra 1688. Austrijanci su zauzeli Beograd. Turci su ga povratali na kratko. Austrijska vladavina Beogradom u periodu od 1717. do 1739. grad gubi dotadašnje istočnjačke crte i poprima obeležje srednjevropskog grada. Pored tvrđave i varoš je opasana bedemima, a izgrađena su i nova zdanja. Oživljava trgovina, a u njega se sve više doseljavaju Mađari, Nemci, Francuzi, Česi i drugi. Pri ponovnom turskom zauzeću, 1739. godine ruše Beograd i on ponovo postaje varoš orijentalnih obeležja.
I kako se istorija menjala, tako je i Beograd poprimao različit izgled, sve do 1804. Ustanak pod vođstvom Karađorđa imao je od samog početka za cilj i oslobađanje Beograda. Vožd Đorđe Petrović - Karađorđe je beogradsku varoš osvojio 1806, a Beogradsku tvrđavu 1807. kada Beograd postaje

prestonica tek oslobođenog dela Srbije i simbol slobodarskih tradicija njenog stanovništva. Po obnovi Beograd postaje značajan politički, privredni, trgovački i kulturni centar, u kome je već 1807. zasedala prva vlada Praviteljstvujušći sovjet, a od 1811. i prva ministarstva.
Dinamičan razvoj Beograda prekinut je turskim osvajanjem 1813. koje je zaustavio svojim ustankom 1815. knez Miloš Obrenović. On u Beograd, uz određene povlastice, doseljava srpski živalj sa juga. Posle vladavine od 346 godina, Turci 18. aprila 1867. definitivno napuštaju grad. Beograd je postao slobodan simboličnom predajom ključeva kada su i turske vojničke straže zamenjene srpskim vojnicima, a pored zastave Turske podignuta je i zastava Srbije. Knez Mihailo Obrenović te 1867. preseljeva svoju prestonicu iz Kragujevca u Beograd, koji i zvanično postaje glavni grad Srbije.
To je bio podsticaj bržem privrednom i kulturnom razvoju grada, jer je u drugoj polovini XIX veka izvršena urbanizacija i evropeizacija. Centralni položaj u prestonici imala je ulica Kneza Mihaila, najkraća veza između tvrđave i varoši, koja ubrzo postaje i najvažniji trgovačko poslovni centar, kakvu je ulogu i danas zadržala.
Grad 1884. dobija prugu, struju, tramvaj, parobrodsko društvo, Veliku školu, Narodno pozorište, Železničku stanicu i Pristanište na Savi. Sa privrednim poletom i urbanističkim razvojem brzo je rastao i broj gradskog stanovništva. Od palanke sa 7.033 stanovnika 1834. Beograd je do 1910. izrastao u moderan grad sa 89.876 stanovnika. U drugoj polovini XIX veka u Beogradu se razvija i građanska klasa, koju su sačinjavali pretežno najbogatiji trgovci, visoki državni činovnici i oficiri, bogate zanatlije i posednici sa sela, koji su pretežno živeli u gradu. Sa intenzivnijim razvojem kapitalističkih odnosa brže se odvijala ekonomska i politička diferencijacija u društvu.
Beograd je prvu kafanu imao pre Pariza, Beča i ostalih evropskih metropola. Još 1522. godine Turci su u jednoj zgradi na Dorćolu otvorili kafanu i u njoj služili kafu. U svojoj knjizi "Stare kafane Beograda" dr Vidoje Golubović kaže da nema pretenzije da tvrdi kako se beogradska ugostiteljska radnja zvala baš kafana. I navodi da su se u nas, od samih početaka do danas, koristila razna imena: karavan saraj, han, mehana, mejhana, kavana, birtija, bife, gostionica, aščinica, krčma, bar, restoran i, na kraju, ugostiteljski objekat.
"Kafane, one stare, bile su deo života čaršije, imale poseban duh, neobičan, specifičan, izazovan, u njima je pulsirao kulturni, zabavni, privredni i društveni život, protkan politikom, pa i onaj, zašto ne reći – normalan. Kafana je mesto gde se odvijao život grada, gde su spremane i prikazivane pozorišne predstave, održavani koncerti, sastanci sportskih društava,

političkih stranaka, esnafa, organizovane zabave i susreti, održavane sednice Narodne skupštine, uređivane novine, u njima su pisane pesme i učili se muzički akordi, smišljane su ideje ali i jela, u njima se pilo i spavalo. Kafana je bila mesto gde su nastala i značajna književna dela. Setimo se Branislava Nušića i humoriste Brane Cvetkovića, koji je sve svoje vodvilje, skečeve i šaljive pesme napisao u kafani " - kaže Golubović.
Posle Beograda, prvu kafanu, 1592. godine, dobija Sarajevo, London 1652, dve godine docnije Marselj, u Beču je otvorena 1683. godine a u Lajpcigu 1694. Sam naziv, kafana, u Beogradu i Srbiji počinje da se koristi tek posle 1738. godine, kada su Turci ponovo došli u Beograd. Ali srpska prestonica najveći broj gostionica i kafana dobija krajem XIX i početkom XX veka. Samo na Terazijama ih je bilo 11.
Izgled Terazija i Terazijske česme često se menjao tokom burne beogradske istorije. Svedok svih promena na Terazijama, a potom i glavni orijentir u gradu, bili su palata „Rosija“ i hotel «Moskva».

IV poglavlje

DUH OLIMPIJE

Palata «Rosija» je bila uređena kao prva i prava poslovna zgrada u Srbiji. Petrogradsko osiguravajuće društvo «Rosija» imalo je svoje poslovne kancelarije na prvom spratu, a mađarsko osiguravajuće društvo «Forsier» je zakupilo drugi sprat. Vrlo brzo ova dva društva su se ujedinila i stvorili kompaniju «Rosija-Fonsier» za osiguranje i reosiguranje u Srbiji. Njihov osnovni kapital je bio 5 miliona dinara, koji je uložen u palatu «Rosija». Ostali prostor novo društvo «Rosija-Fonsier» je izdavalo preko oglasa u «Večernjim novostima» kao kancelarije, ali i kao stanove.
U to vreme formiran je i Srpsko-ruski poslovni klub, koji se uselio na treći sprat. Pored njega je bio i Novinarsko-književni klub, koje je okupljalo poslenike pisane reči, a čiji je predsednik bio Nikola Pašić.
Na IV spratu palate «Rosija» nalazila se 1908. redakcija lista «Novo vreme», čiji je direktor bio Vladislav Vlajko Savić. «Novo Vreme» je bio nezavisan organ javnog mišljenja. Uređivao ga je odbor na čelu sa direktorom Vladislavom Savićem. Prvi broj izašao je 26. novembra 1909. Iako su redakcija i administracija lista bili u palati «Rosija» na Terazijama, list je štampan u štampariji Ljubomira Bojovića u Kosmajskoj ulici.
Proklamovani cilj lista bio je da se «budi u našem narodu svest o novom vremenu, da se osvetli mračni i još dovoljno neotkriveni put za veliki otpor prema velikim pretnjama. Da se unese novi politički moral...» «Naš će list

posredovati da u partijske razmirice unese što više svesti o zajednici i što više smisla o državi...»
U uvodniku prvog broja stoji da će «Novo Vreme» biti i demokratski i patriotski list:
«Iz našeg osnovnog gledišta izlazi kao posledica, da Srbija mora tražiti oslonca kod one grupe država u Evropi, koja u pogledu Balkana zastupa isti princip, Balkan balkanskim narodima.»
«Naš način diskusije biće pokazan mirnim tonom objektivne kritike.»
Svakog dana u podne, list je na četiri strane donosio vesti iz oblasti unutrašnje i spoljne politike, ekonomije i života u Srbiji. Imao je stalne rubrike o nauci, književnosti, pozorištu, poeziji, 'ženskom svetu', 'jevrejskom svetu'.
Saradnici lista bili su «iz redova naših odličnih političara, naučnika, književnika i novinara», kako stoji u uvodniku prvog broja «Novog vremena». Jedan od glavnih saradnika bio je Jovan Dučić.
Diplomata i pesnik Dučić je bio energičan čovek. List «Novo Vreme» je 18. decembar 1909. objavilo tekst pod naslovom «Sukob Dučić-Odavić», o jednom nesporazumu koji se dogodio upravo u palati «Rosija».
« Juče posle podne u hotel «Moskvi», g. Rista Odavić, gimnazijski profesor, svojim neopravdanim ponašanjem izazvao je sukob sa našim glavnim saradnikom, g. Jovanom Dučićem. Dok je Dučić mirno sedeo i vodio razgovor sa svojim prijateljima Ristom Vukanovićem, Lj. Ivanovićem i Dušanom Vasiljevićem, pristupi njegovom stolu g. Odavić i bez ikakva uvoda, izazivačkim tonom zatraži objašnjenje od Dučića za nekakvu tobožnju uvredu, koju mu je Dučić naneo u društvu svojih prijatelja.
Dučić je uzalud pokušavao da uveri Odavića da on tu uvredu ne samo da nije učinio, nego i da je nesposoban da je učini. G. Odavić produžio je glasno objašnjavanje iako ga je Dučić molio i opominjao da ni mesto ni trenutak nisu najbolje izabrani za takve razgovore.
G. Odavić došao je sa predubeđenjem i nikakvo objašnjenje nije ga moglo umiriti, i njegovo razdraženje dostiglo je vrhunac neobazrivosti kad je bacio Dučiću reč «vi lažete». Dučić je na to odgovorio udarcem posle čega je proizišla gužva. Svako ko poznaje Dučića, kao čoveka od takta i otmenog ponašanja, znaće da je uvreda morala biti teška, kad je bio izazvan na taj korak.»
Malo je, međutim, poznato da je vlasnik lista «Novo vreme», gospodin Vladislav Vlajko Savić bio pokretač akcije za osnivanje Srpskog olimpijskog kluba, koje se i dogodilo upravo u prostorijama palate «Rosija».
To je tada bila i prva zvanična olimpijska organizacija kod Južnih Slovena.
Vladislav Savić je, naime, u zimu 1910. u hotelu «Moskva» okupio nekoliko

oficira XVIII pešadijskog puka «Kraljević Đorđe» i ubedio ih da napišu prva srpska olimpijska pravila.
Statut Srpskog olimpijskog kluba je napisan u hotelu «Moskva». A 23. februara 1910. u redakciji lista «Novo vreme» izabrana je i prva olimpijska uprava sa zadatkom da priređuje «zemaljske i svetske olimpijske utakmice».
U Upravi SOK bili su počasni predsednik Nikodije Stefanović, general u penziji, direktor Svetomir Đukić, sekretari potporučnik Miloš Ilić i student Aleksandar Bodi, kao i blagajnici drogerista Milosav Jovanović i kapetan Milorad Petrović.
Počasni predsednik Nikodije Stefanović, general u penziji, bio je učesnik Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata, koji je 1915. izbegao na Krf i umro u Grčkoj 11. avgusta 1918. Kao predsednik Srpskog olimpijskog kluba do 1914. neumorno je radio na razvoju olimpizma i posebno na tome da Srbija učestvuje na letnjoj Olimpijadi u Stokholmu 1912.
Moderni olimpijski pokret svoje korene duguje antičkim igrama, koje su održavane u Olimpiji na Peloponezu, svetilištu posvećenom bogu Zevsu. O početku olimpijskih igara nema pouzdanih podataka, a najstariji pisani trag vodi u 776. godinu pre nove ere. Duh Olimpije u Srbiju su doneli kraljevi oficiri, koji su smatrali da je sport srž narodnog zdravlja. Srpski olimpijski klub osnovan je u palati «Rosija» baš na inicijativu mladih oficira školovanih u Francuskoj.
List «Novo vreme» je 23. marta 1910. objavio «Poslovnik Olimpijskog kluba», koji je bio sastavni deo Statuta SOK. U svom Poslovniku Srpski olimpijski klub je predviđao da radi na tome „da olakšava osnivanje viteških društava i sportskih klubova, kao i moralno i materijalno, delom i savetom, pomaže viteška društva i klubove koji postoje; da priređuje zemaljske i svetske olimpijske utakmice i igre, da priređuje putovanja i pešačenja raznih grupa po otadžbini i van nje, i da preduzima mere za buđenje i podstrekavanje viteškog duha u narodu“.
U podstrekavanju viteškog duha i organizovanju utakmica, od pešačkih do velosipedskih Srpski olimpijski klub, koji nije u prvo vreme bio prihvaćen od Sokolskog saveza, Streljačkog saveza, ni od Kola jahača, Društva za narodno zdravlje, pa ni od većine listova, služio se neolimpijskim sredstvima - nagrađujući pobednike, stimulišući one koji na takmičenja dovedu što više učesnika. Uprava, koja je zasedala u prostorijama palate «Rosija», je izdala blizu 25.000 dinara na nagrade za prve dve godine takmičenja.
U Košutnjaku je bilo određeno mesto za vežbanje i takmičenja olimpijaca. Kralj Petar I Karađorđević je često posećivao prva srpska olimpijska takmičenja. A princ Đorđe Karađorđević je bio član Srpskog olimpijskog kluba.

Olimpizam je bio sudbonosan za dalji razvoj sporta u Beogradu i u Srbiji. Vremenom su u Srpski olimpijski klub ušli i istaknutiji sportisti iz civila kao dr Đorđe Nešić, inž. Miloš Radojlović i dr Jevrem Pantelić. Klub je imao podružnice po mnogim mestima Srbije, jedno vreme čak njih 38. Među mnogim priredbama koje je SOK organizovao bila je i trka na stazi Obrenovac-Košutnjak, dugoj 34 km, koja je priređena 2. maja 1910. Na trci je, između 27 takmičara, pobedio knjižar Aleksandar Popović u vremenu od 2 časa i 46 minuta.
Finansijsku pomoć Srpskom olimpijskom klubu pružali su gospodin Vladislav Savić, redakcija lista «Novo vreme», Tramvajsko društvo, Ministarstvo narodne privrede, uprava Topčiderske ekonomije i kaznenog zavoda, Ministarstvo vojno, Komanda mesta, Beogradska opština, Komanda žandarmerije, Prometna banka, Brodarsko društvo, Vojna akademija, Srpsko narodno pozorište, Kolo srpskih sestara, Narodna odbrana i Kraljevski dvor.
Glavni aktivista Srpskog olimpijskog kluba u prvim godinama rada u palati «Rosija» bio je kraljevski kapetan Svetomir S. Đukić. Kapetan je rođen 29. maja 1882. u Ražani nedaleko od Kosjerića, u porodici Svetozara i Draginje Đukić. Osnovnu školu završio je u Valjevu, realnu gimnaziju je započeo u Užicu, a završio u Beogradu. Vojnu akademiju upisao je kao 16-godišnjak, a dve godine kasnije postao je potporučnik stupivši u vojnu službu.
Od rane mladosti Svetomir Đukić je bio svestrani sportista. Bio je gimnastičar, trkač, skakač, plivač, veslač, strelac, jahač, mačevalac i biciklista, što je dokazivao učestvujući na mnogim takmičenjima i često pobeđujući.
Učesnik je Prvog i Drugog balkanskog rata i Prvog svetskog rata koji je započeo odbranom Ade Ciganlije i oslobađanjem Zemuna, nastavio prelaskom Albanije i učešćem u borbama na Solunskom frontu. Tokom vojničke karijere službovao je u mnogim mestima u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Makedoniji gde je 1940. penzionisan u činu divizijskog generala. Za vreme Drugog svetskog rata priključio se Ravnogorskom pokretu, a od 1945. živeo je u emigraciji gde je i preminuo 19. oktobra 1960. u Duizburgu.
Svetomir Đukić bio je nosilac mnogih najviših vojnih odlikovanja i priznanja. Posmrtni ostaci osnivača našeg olimpijskog pokreta položeni su u grobnicu u porti Ražanske crkve 19. oktobra 2002. godine u organizaciji Jugoslovenskog olimpijskog komiteta, Vojske Jugoslavije, Srpske pravoslavne crkve i Saveznog sekretarijata za sport i omladinu.
Srpski olimpijski klub je 1911. promenio ime u Centralni olimpijski klub, jer se, kako je priznao i sam kapetan Đukić, tek tada godinu dana po osnivanju, saznalo se da postoji Međunarodni olimpijski komitet.

Krajem 1911. kako zapisuje direktor Svetomir Đukić, “uhvaćena je veza i počinje akciju za učešće srpskih sportista na Olimpijskim igrama u Stokholmu 1912. i prijem u Međunarodni olimpijski komitet“.
Prve srpske olimpijske kvalifikacije održane su u Košutnjaku, maju 1912. Trčalo se na livadi, gde je staza bila ograđena konopcima. Pobednici u trkama na 100 metara i pobednik u maratonu na stazi Košutnjak – Umka – Košutnjak bili su član “Dušana Silnog” i igrač BSK-a Dušan Milošević i Dragutin Tomašević. Milošević je svoju stazu prešao za 12 sekundi. A redov XVIII pešadijskog puka Tomašević, rodom iz Svilajnca, pobedio je u vremenu od 2 časa i 52 minuta, što treba primiti s rezervom, jer je to bilo izvanredno vreme za najtežu atletsku disciplinu. Oni su i određeni da brane boje Srbije na petim Olimpijskim igrama u Stokholmu.
Uz pomoć Vlade Srbije i naloga od 4.000 dinara, koji je potpisao lično ministar Nikola Pašić, prvi srpski olimpijski tim je 12. juna 1912. krenuo vozom za Stokholm. Tu srpsku reprezentaciju predvodili su pešadijski kapetan Svetomira Đukića, direktora Srpskog olimpijskog kluba, konjički poručnik Dragutin Vojinović, sekretar i ing. Andra Jović, stručni vođa. Olimpijski tim je sa beogradske stanice ispraćen uz pucanju prangija.
Milošević je na petoj Olimpijadi startovao 23. juna u kvalifikacijama i stigao treći u svojoj grupi. Tomašević je 1. jula nastupio u maratonu i u konkurenciji 62. takmičara stigao trideset i sedmi, u vremenu 2 časa, 47 minuta.
Direktor Svetomir Đukić, koji je u Stokholmu počeo svoje prijateljevanje s Pjerom de Kubertenom, osnivačem modernih Olimpijskih igara, u službenom izveštaju sa puta piše:
”Posle jače agitacije među članovima Međunarodnog komiteta, a u vezi sa povoljnim uspehom naših trkača, učinilo je da je na poslednjoj sednici Međunarodnog komiteta primljen Srpski olimpijski komitet u međunarodnu zajednicu”.
Zasedanje MOK u Stokholmu trajalo je od 4. do 17. jula 1912. U Stokholmu je i sam direktor Svetomir Đukić postao član Međunarodnog olimpijskog komiteta. Na osnivačkoj sednici Jugoslovenskog olimpijskog odbora 1919. Đukić je izabran za potpredsednika.
General Đukić vodio je srpske olimpijce na Olimpijadi u Anversu (1920.) u Parizu (1924.), Amsterdamu (1928.), i Berlinu (1936.). Bio je i jedan je od inicijatora kandidovanja Kraljevine Jugoslavije, odnosno Beograda za domaćina sesije MOK 1938-1939. i XIV letnjih olimpijskih igara 1948. U MOK-u je Svetomir Đukić bio sve do 1948. kada je na lični zahtev na Kongresu MOK-a u Londonu razrešen dužnosti. Zato se Svetomir Đukić smatra pravim osnivačem našeg olimpijskog pokreta.

U Olimpijskoj kući u Beogradu, Generala Vasića broj 5, nalazi se i Olimpijski muzej koji čuva prvi Statut Srpskog olimpijskog kluba, uspomene na njegove osnivače, brojne programe i druge pisana i arhivska dokumenta, zatim olimpijske baklje, značke, medalje, ordenje, marame, pehari, statute i statuete, plakete. A među najupečatljivijim predmetima u tzv „zimskoj" sobi su bob dvojac sa kočnicama iz 1920, legat porodice Mozer, smučke sa vezovima i gojzerice koje su se koristile između dva svetska rata. Olimpijski muzej za javnost je otvoren u maju 2001. a otvorio ga je Huan Antonijo Samaran, predsednik MOK-a.
Srpski olimpijski komitet je osnivanjem nove države 1919. postao Jugoslovenski olimpijski odbor, a zatim Jugoslovenski olimpijski komitet. To ime je nosio sve do 3. aprila 2003. kada je postao Olimpijski komitet Srbije i Crne Gore. Poslednja promena imena u Olimpijski komitet Srbije desila se 8. juna 2006. nastavljajući time kontinuitet članstva u MOK, koji je započeo Srpski olimpijski klub.
Olimpijski komitet Srbije je danas nevladina, nepolitička i neprofitna sportska organizacija koja pripada Olimpijskom pokretu i poštuje osnovna načela međunarodnog olimpijskog pokreta sadržana u Olimpijskoj povelji i Anti-doping kodeksu. Osnovni ciljevi Olimpijskog komiteta Srbije su širenje ideja olimpizma i razvoj sporta uopšte, razvoj i zaštita Olimpijskog pokreta u Srbiji i predstavljanje zemlje na Olimpijskim igrama i svetskim, kontinentalnim i regionalnim takmičenjima koja se održavaju pod patronatom Međunarodnog olimpijskog komiteta.
Već decenijama svake godine srpski olimpijci slave u hotelu «Moskva» dan svog osnivanja. Gospodin Veljko Kadijević, predsednik Upravnog odbora hotela "Moskva", uručio je u februaru 2007. gospodinu Ivanu Ćurkoviću, predsedniku Olimpijskog komiteta Srbije zlatnik u čast 97. rođendana i 95 godina od prvog učešća sportista Srbije na Olimpijskim igrama.

V poglavlje

PREMIJEROVA KUĆA

Hotel «Moskva» i njegove gostionice su kao moderno svratište u centru Beograda vrlo brzo postali mesto okupljanja, ne samo poslovnih ljudi i umetnika, već i običnog sveta. Ova zgrada je imala svoje električno osvetljenje i dva lifta, koji su predstavljali tehnološko čudo. Pokretali su ih brodski motori, smešteni u podrumu zgrade, koja je samim tim bila velika gradska atrakcija. A kako se nalazila u blizini zgrade Vlade Srbije, Narodne

skupštine i dvorova, kafana «Moskva» je bila ugodan kutak za predah ljudi iz politike.
- «Moskva» je oduvek bila poznata, pre svega, po svojim gostima, jer su u njenoj kafani između dva svetska rata sedeli uzvanici, gosti i posetioci od renomea. Naime, hotel je imao tri nivoa, koji su bili odeljeni stepenicama. Na prvom su sedeli članovi Vlade i Skupštine, na drugom diplomatski kor, a na trećem «bežanija», odnosno oficiri i običan svet. Bili su toliko daleko od šanka da su konobari morali da «beže» da bi stigli do ovih najskromnijih posetilaca kafane i hotela – govorio je svojevremeno Trifun Subotić, bivši generalni direktor hotela «Moskva».
Jedan od najznačajnijih gostiju «Moskve» bio je srpski ministar, a kasnije i premijer Nikola Pašić. U elegantnoj gostionici hotela se znalo u kom kraju sede članovi Narodne skupštine, a gde je sto kraljevog miljenika i srpskog premijera Nikole Pašića.
Rođen 18. decembra 1845. u Zaječaru u pekarskoj porodici, školovao se u vreme čestih preseljenja zaječarske gimnazije, tako da je kao đak boravio u Negotinu i Kragujevcu. Gimnaziju je završio u 21. godini, uglavnom odličnim uspehom. Upisao je 1866. Tehnički fakultet Velike škole u Beogradu. Srpska vlada ga je kao odličnog studenta 1868. uputila na školovanje u Cirih. Studirao je na Politehničkoj školi u Cirihu tehničke nauke kao državni stipendista. Za vreme boravka u Švajcarskoj bio je blizak Svetozaru Markoviću, ali se kasnije razišao sa njim. Posle jednogodišnje prakse na izgradnji pruge Budimpešta-Beč vratio se u zemlju. Iako je po obrazovanju bio inženjer, Pašić se najmanje bavio svojom strukom. Političku karijeru otpočeo je 1878. godine kao narodni poslanik u Zaječaru. U ideološkom smislu, prošao je kroz nekoliko faza: u mladosti je bio socijalista i revolucionar, u zrelim godinama borac za parlamentarnu demokratiju, dok je u kasnim godinama postao konzervativac.
Godine 1881. kad je zvanično osnovana Radikalna stranka, Pašić je bio prvi predsednik Glavnog odbora. Dva puta je bio gradonačelnik Beograda 1889. i 1897. kada je raspisao veliki zajam i kaldrmisao glavne ulice.
Predsednik srpske vlade postao je prvi put 1891., a ministar inostranih poslova Srbije i predstavnik srpske vlasti u Petrogradu 1892. Po povratku iz Rusije, uključuje se u politički život 1901., a posle ubistva Aleksandra Obrenovića i povratka na vlast dinastije Karađorđević 1903. Nikola Pašić ponovo preuzima vođstvo Radikalne stranke. Predsednik vlade po drugi put postaje 27. novembra 1904. Na ovom položaju je, uz tri prekida i tri rata, bio sve do svoje smrti 1926. godine.
U burnim vremenima koji su predstojali, palata «Rosija» i hotel «Moskva» su bili ujedno i stradalnici i pobednici, jer su gordo podneli tri velika rata.

Balkanski rat u jesen 1912. bio je poslednji u vekovnom ratovanju Srba sa Turcima. Kraljevim ukazom vojska je 17. septembra bila stavljena u mobilno stanje, a 22. septembra u Beogradu je bilo svečano otvaranje Narodne skupštine. Rat je bio primljen i od naroda i od političkih stranaka u Skupštini. Svi šefovi tadašnjih političkih partija prihvatili su proglas i u svojoj adresi kralju Petru dali ratu opštenarodni karakter. Balkanski rat završio se pobedonosno i sa, relativno, malim žrtvama. Beogradske bolnice, u kojima je bilo i stranih lekara kao i lekara iz ostalih srpskih i jugoslovenskih krajeva pod Austro-Ugarskom, neprekidno su radile. Stanovnici Beograda, sa svoje strane, ne retko su čak dostavljali pakete dojučerašnjem neprijatelju, što je govorilo o velikoj etici žitelja glavnog grada Srbije.
Srpsko-bugarski rat 1913. međutim, bio je kratkotrajan i veoma krvav, učinio je da su mnogi beogradski domovi bili zavijeni u crno. Pegavi tifus, posledica rata, ne samo da je povećao broj žrtava nego je ozbiljno zapretio sanitetskoj bezbednosti cele zemlje. Beorgadske bolnice bile su pune ranjenika i tifusara; lekari i medicinsko osoblje imali su pune ruke posla. Članovi patriotskih i humanitarnih društava, ustanova i organizacija pomagali su na sve strane u spasavanju unesrećenih. Beogradsko stanovništvo pokazalo je i ovde visoki stepen rodoljublja dajući velike priloge u novcu, hrani i platnu za ublažavanje posledica rata.

CRNOGORSKA AMBASADA

Kada je u Bukureštu, 10. avgusta 1913. godine, potpisan mir između Srbije i Bugarske, srpska delegacija sa Nikolom Pašićem, vratila se u Beograd. Narod joj je priredio veliki doček na Terazijama, ispred hotela «Moskva», u kome je odseo član delegacije đeneral-serdar Janko Vukotić. Tada se još nije slutilo da će kafana hotela «Moskva» postati posebno popularna upravo zbog serdara Janka Vukotića.
Ovaj crnogorski vojvkovoda je rođen na Čevu kod Cetinja 1866. Nakon završene Vojne akademije u Italiji, postepeno se peo hijerarhijskim lestvicama, što je bitno doprinelo njegovom svestranom i sistematskom usavršavanju i sticanju dragocenih iskustava na komandnim i rukovodećim dužnostima. Brigadir je postao 1902. a 1910. je komandovao Prvom crnogorskom divizijom. Od 1905. je član Državnog ratnog saveta, a punu afirmaciju dostigao je u balkanskim ratovima.
U Prvom balkanskom ratu Janko Vukotić komandovao je Istočnim odredom, posebno se istakavši u operacijama u Sandžaku i Metohiji, pa je ubrzo postao načelnik štaba Vrhovne crnogorske komande. U Drugom balkanskom

ratu predvodio je Crnogorsku diviziju u okviru Prve srpske armije protiv bugarskih snaga. Crnogorska divizija osvojila je položaje na liniji Pasadžikovo-Kalimanci i uspešno sadejstvovala jedinicama Srpske vojske u Bregalničkoj bici, prihvatajući odlučujuću borbu protiv Bugara.
Srpski narod je umeo da se oduži brigadiru Janku Vukotiću za njegovo junaštvo. U vreme kada su Srbija i Crna Gora bile odvojene države, Janko Vukotić je stigao u Beograd 8. oktobra 1908. Još na železničkoj stanici dočekala ga je masa ljudi sa pesmom “Onam, onamo”. Razlog je bio buran protest protiv hrvatskih vlasti, koje su u Zagrebu zadržale brigadira Vukotića celih šest časova u policiji.
Pravo sa železničke stanice Janko Vukotić se uputio u hotel “Moskva” u kome je odseo, odmorio se i odatle krenuo u Beli dvor da se vidi sa kraljom Petrom i kasnije sa premijerom Nikolom Pašićem. Sutradan, 9. oktobra, na Kolarčevom narodnom univezitetu je održan veliki zbor Beograđana. Zbor je završen poklicima i pesmama, koje su se prenele na ulice prestonice. Tu pred hotelom “Moskva” okupilo se nekoliko hiljada ljudi i zapevalo “Doline tutnje”. Kada se na balkonu palate “Rosija” pojavio lično brigadir Janko Vukotić, sekretar univerziteta gospodin Dačić u lepom govoru je pozdravio milog gosta iz Crne Gore.
Brigadir Vukotić je uzbuđen odgovorio:
- Hvala vam braćo! Srećan sam što mi je u dio pala rijetka čast da u ovim značajnim prilikama donesem vam iskren bratski pozdrav od braće Vi Crnogoraca! Ujedno, uvjeravajući Vas da je taj pozdrav srdačniji danas, nego što je ikada dosle bio, ako je to moguće !
U Prvom svetskom ratu Janko Vukotić je bio načelnik štaba Vrhovne komande Crnogorske vojske i komandant Hercegovačkog odreda i Sandžačke vojske. Izbijanjem na Jahorinu i Pale, jedinice Sandžačke vojske kojom je komandovao serdar Janko i jedinice Užičke vojske ugrozile su bok i pozadinu Austro-Ugara na Drini. Veliki uspeh Janko Vukotić postigao je u toku povlačenja Srpske vojske preko Crne Gore i Albanije. Tada je Sandžačka vojska u sadejstvu sa snagama Prve srpske armije uspela da održi 500 km dugačak front i u natčovečanskoj borbi kod Mojkovca zaustavi i odbaci neprijateljsku ofanzivu.
S obzirom na to da nije imao muškog potomka stasalog za boj, proslavljeni vojskovođa Janko Vukotić je u sve okršaje uvek, kao najbližeg saradnika, vodio svoju kćerku jedinicu. I kasnije kada je dolazio u Beograd uvek je odsedao u hotelu “Moskva”, a svoje prijatelje je primao u gostionici, tako da je ova beogradska kafana još tada po vojvodi Janku Vukotiću dobila narodno ime – Crnogorska ambasada.

Vojvoda Janko Vukotić preminuo je u Beogradu 4. februara 1927. Ispraćen je na Novo groblje uz najviše državne počasti.

GRČKI PREMIJER

U predvečerje Prvog svetskog rata, dok su se još sređivale prilike na Balkanu, gost Beograda i premijera Nikole Pašića bio je njegov grčki kolega g. Venicelos. Dolazak grčkog premijera u januaru 1913. bio je deo mirovnih pregovora u Londonu, pa je zato gospodinu Venicelosu dat važan politički značaj. Na železničkog stanici ga je sačekao grčki ambasador Aleksandropolus sa sekretarom ministra diplomatije g. Šainovićem. Sa stanice premijer Vanicelos je odvezen u hotel "Moskva" da se pripremi za audijenciju kod srpskog ministra predsednika Nikole Pašića i potom kod kralja Petra Karađorđevića.
Sutradan, 23. januara 1913. tačno u podne, premijer Nikola Pašić je u najvećem salonu palate "Rosija", pokrivenom pirotskim ćilimima, priredio vitaminski doručak za premijera Venicelosa, koji je trajao puna tri sata. Pored srpskog premijera za stolom je bilo još 17 osoba, delegati Srbije na pregovorima o miru, gospodin Stojan Novaković, Andra Nikolić, predsednik beogradske opštine, kao i narodni poslanici g. Ljuba Davidović i g. Pavle Marinković.
Grčki premijer je bio još pod utiskom svog susreta sa kraljom Petrom Karađorđevićem, pa je srpskim delegatima rekao:
- Doživeo sam retko zadovoljstvo da prvi put vidim jednog srpskog suverena. Ljubaznost Njegovog veličanstva je ispunila moju dušu zahvalnošću. Idem u Atinu preko Skoplja, i pokušaću da obiđem Srpsku vojsku. Ja mislim da rat neće dugo trajati!
Već u avgusti Srbi su na Terazijama i ispred hotela "Moskva" i "Balkan" slavili mir.
Međutim, prave strahote rata Beograd je doživeo na svom terenu kada je Austro-Ugarska objavila rat Srbiji 28. jula 1914., i njena vojska počela da bombarduje varoške kvartove topovima sa Bežanije i monitorima sa Save i Dunava.
Prvog dana rata Beograd se sam branio, vojske nije bilo, jer još nije bila mobilisana. Pokušaji austrougarske vojske da se iskrca u Beogradu i na Veliku Adu Ciganliju bili su odbijeni. Ali, za vreme cerske operacije, koja je trajala od 12. do 24. avgusta, Beograd je bio izložen jakom rušenju od strane artiljerije II austrougarske armije sa zemunske strane, tako da je bio sav opusteo, ulice su bile potpuno prazne i ako je iko bio napolju, nosio je torbu u ruci, ili kakav denjak. Prema pisanju Jovana Miodragovića, očevica

događaja koji je preživeo sva bombardovanja, u vremenu od 18. do 22. avgusta bile su pogođene: Osnovna škola kod Saborne crkve, Univerzitet, Pozorište, kao i Bajlonov mlin na Topčiderskom drumu, koji je izgoreo. Električna centrala, Fabrika duvana i Dvor su počeli da gore, a hotel "Moskva" bio je sav izlupan.
Profesor Dragoljub Pavlović, pasionirani fotograf, snimio je te godine hotel "Moskvu". Na njegovoj fotografiji se vidi da su austrijske bombe pale na zadnji deo hotela, i srušile apoteku porodice Viktorović i Patrijaršijski dom. Od Pozorišta pored Kolarca, pa sve do Terazija s obe strane svuda su bile ruševine, išlo se prosto "po staklu razbijenom od prozora i od izloga".
Mračna sudbina zadesila je i arhitektu hotela «Moskva», jer je Jovan Ilkić posle ulaska Austrijanaca interniran u Ugarsku kao važan srpski intelektualac i bivši bečki student. Umro je u Mađarskoj 9. januara 1914.
Opis okupacije i granatiranja palate «Rosija» i njenog hotela «Moskva» nalazimo u romanu «Pokošeno polje», književnika Branimira Ćosića: «Moskva» bi opravljena, rupe od granata nekako zazidane, kafana počišćena i proglašena za oficirsku kasinu. U njoj se pojaviše kolači, bela kafa sa kremom, kelneri u belim kaputićima i krutim ogrlicama».

MINISTROV BAKŠIŠ

Posle pretrpljenog poraza na Kolubari, Austro-Ugarska je nastojala da preduzme novu ofanzivu protiv Srbije. Već 17. februara 1915. patrolni čamac "Ce" pod komandom fregatenlajtnanta Cangera dovezao je austrijskog pukovnika parlamentara. Na traženje da se Beograd preda, pukovnik Dušan Tufegdžić mu je odgovorio: "Zauzmite ga, Beograd se ne predaje".
Posle toga je nastala varvarsko rušenje grada. Tridesetog novembra, zatim 1. i 2. decembra, Beograd je bez vlasti, koja se povukla iz grada. U sredu 2. decembra 1915., u 9 časova, pojavila se prva neprijateljska konjička patrola, sa 6 konjanika, a za njima su išla dva automobila sa 5 do 6 oficira i zaustavili su se pred Dvorom. Oficiri su izašli iz kola i ušli u Dvor, jedan od vojnika je ostao na straži kod kapije, a ostali konjanici su odjahali do hotela "Moskva" i "Balkan", gde se sakupila gomila radoznalih građana i posmatrala ih kao kakvo čudo.
Posle izviđačkih patrola, naišli su odredi žandarmerije i vojne policije, na čelu sa njenim komandantom potpukovnikom Švarcom, koji se smestio u Ađutantskoj kancelariji Dvora. Već 4. decembra 1915. podignuta su vešala između hotela »Moskva« i »Balkan«, na kojima je bio obešen osamnaestogodišnji mladić Mihajlo Radojčić, jer je kod njega pronađen

revolver. Dr Slavka Mihajlović navodi da su u Beogradu podignuta četiri vešala, i da je na svakom od njih visio po jedan Srbin. Na intervenciju dr Rajena, šefa američke misije, vešala su skinuta sa Terazija i Čubure, a ostala su na Karaburmi i u Gornjem gradu.

Agonija Beograda trajala je tri godine. U vreme Prvog svetskog rata hotel «Moskva» su koristili bečki okupatori za smeštaj visokih oficira i komandanata. Probojem Solunskog fronta Srpska vojska i delovi savezničke vojske oslobodili su Beograd 1. novembra 1918. godine.

Nikola Pašić, kog su oslovljavali sa ministar predsednik, koji je sa Vladom izbegao na Krf i vratio se u Beograd i svoju omiljenu kafanu "Moskva", u politici se dokazao kao mudar, staložen i uporan političar. Govorio je: "Srbi jesu mali narod, ali većeg između Beča i Carigrada nemamo". Osim toga on je bio ćutljiv po prirodi i imao je uzrečicu "ovaj".

Bio je poznat po nadimku Baja. Nikola Pašić je imao sina Radomira i ćerke Daru i Pavu. Njegov sin Radomir Pašić bio je poznat po raznim korupcijskim aferama i zagorčavao je Pašiću život. Arčibald Rajs u svojoj knjizi "Čujte Srbi!" zamera Pašiću na prevelikoj popustljivosti prema svom sinu Radetu koji je pod izgovorom bolesti bio oslobođen učešća u ratu i bančio je po Parizu.

Nikola Pašić je redovno svraćao u "Moskvu". Imao je svoj sto za kojim je pio isključivo kafu i ostavljao kelnerima bakšiš. Pričalo se da je za susednim stolom sedeo njegov sin Radomir.

Na svaku sednicu Vlade premijer je odlazio tek nakon što bi u Moskvi popio kafu. I uvek bi, ma koliki bio ceh, konobarima ostavljao bakšiš od pola dinara. U isto vreme, njegov sin Radomir je, za razliku od starog Pašića ostavljao bakšiš od jednog dinara. Kada se jedan od konobara osmelio i pitao Nikolu Pašića zašto daje manji bakšiš od sina, on mu je dogovorio:

" Da sam i ja sin Nikole Pašića i ja bih davao toliki bakšiš."

Srpski premijer je voleo atmosferu visoke elegancije koju je pružala palata «Rosija». Zato je i voleo da posle uspešnih političkih poslova, slavi u hotelu «Moskva». Tako je i bilo novembra 1922. kada su, posle Konferencije Male Antante u Beogradu, članovi delegacija iz Poljske, Velike Britanije i Kraljevine Jugoslavije bili na prijemu u hotelu «Moskva». Za vreme zakuske gostiju iz Lige Naroda u sali hotela, novinari su pitali premijera:

- Gospodine predsedniče, šta ima novo?

A premijer Nikola Pašić je duhovito odgovorio: "Ne znam. Nisam još čitao Politiku".

VI poglavlje

NUŠIĆEVO SVRATIŠTE

Interesantno je da su premijer Nikola Pašić i veliki srpski komedijograf Branislav Nušić imali dve zajedničke strasti. Prva je bila kafana hotela «Moskva», a drugo je bilo srpsko novinarstvo i književnost.
U kafanu «Moskva» čuveni pisac Branislav Nušić je dolazio zbog tradicije, jer je pre toga sedeo na istom mestu, ali u hanu «Velika Srbija». U novom zdanju, Nušić je u svojstvu člana Odbora za podizanje spomenika u Beogradu, pravio listu svojih predloga. I na prvo mesto predložio podizanje monumenta kralju Petru Karađorđeviću, i to na dva mesta, pred Narodnom skupštinom i na Terazijama, pred hotelom «Moskva». Spomenik Karađorđu, predlagao je Nušić, treba podići na Kalemegdanu. I Pobedničku kapiju kod «Zvezdare», na početku Banjice. Nušić se zalagao i da svoje spomenike dobiju veliki srpski umovi Njegoš, Vuk Karadžić, Filip Višnjić, vojvoda Putnik, vojvoda Vuk, Vasa Čarapić, Jovan Cvijić, Đura Jakšić i mnogi drugi znameniti ljudi.
Nušić je rođen 8. oktobra 1864. u Beogradu kao Alkibijad Nuša. Njegov otac bio je ugledni trgovac, ali je ubrzo po Nušićevom rođenju izgubio svoje bogatstvo. Seli se u Smederevo, gde Branislav Nušić provodi detinjstvo, završava osnovnu školu i prva dva razreda gimnazije. Zatim se vraća u Beograd gde maturira i diplomira na Pravnom fakultetu u Beogradu 1884.
U vreme odsluženja vojnog roka Nušić je bio učesnik u srpsko-bugarskom ratu koji je započeo 1885. Nakon rata objavljuje kontraverznu poemu «Dva raba» u «Dnevnom listu», zbog koje biva osuđen na dve godine zatvora. Poema je ismejavala srpsku monarhiju, posebno kralja Milana Obrenovića. Kada je prvi put od zatvorskog upravnika Iliju Vlaha zatražio dozvolu za pisanje, ovaj je odbio zahtev govoreći da ga je upravo pisanje dovelo u zatvor.
Znajući da upravnik čita njegovu poštu, Nušić je napisao kratko pismo suprugu svoje tetke u Ministarstvu pravosuđa. Nušić je teču Geršića oslovio s ujače i poručio mu kako bi za njega bilo mnogo lakše da ostane u zatvoru dve godine ako bi mu bilo dozvoljeno da piše. Naglasio je kako nije zainteresovan da piše nikakve političke tekstove. Pismo je potpisao s tvoj nećak. Zbog te podvale, upravnik zatvora je Nušiću dao dopuštenje da piše. Godine 1889. Nušić se zapošljava u državnoj službi. Kao državni službenik Ministarstva spoljnih poslova radio je u konzulatu u Bitolju, gde se 1893. ženi i seli na mesto vice-konzula u Prištinu.
Vraća se u Beograd 1900, kad je postavljen za sekretara Ministarstva obrazovanja, a ubrzo nakon toga postaje dramaturg Narodnog pozorišta. Godine 1904. postavljen je za upravnika Srpskog narodnog pozorišta u

Novom Sadu. Na tom mestu ostaje tek godinu dana. Seli u Beograd kako bi radio kao novinar «Politike». U ovom listu se često potpisivao nadimkom Ben Akiba. U međuvremenu radio je i u listovima «Samouprava» i «Tribuna».
Uvek radoznalog i avanturističkog duha Nušić je, piše Aleksandar Deroko u svom dnevniku «Beograd u uspomenama», bio obuzet strašću za letenjem. Zapravo, pravi strastvenik je bio njegov sin Ban, ali je otac Branislav voleo da ga drži pod kontrolom.
Branislav Nušić je živeo u centru Beograda, prvo u Dobračinoj, a potom u Siminoj broj 14, gde je i napisao svoje najpopularnije komedije. Blizu su mu bili i Narodno pozorište, ali i njegov izdavač Geca Kon, kao i kafane «Skadarlija» i «Moskva» u koje je rado zalazio.
Njegov sin Ban Nušić je pokušao u Košutnjaku sa Derokom da poleti skačući sa jednog brežuljka. Kao i svi zaljubljenici u letenje, momci su 1910. išli na aeromiting u Donjem gradu, na kome je glavna zvezda bio Eduard Rusijan iz Slovenije.
- Jaka košava je, nažalost, skrhala slaba krila i Rusijan se srušio na gradski bedem, na samoj obali Save. Pogreb mu je bio veličanstven, kroz celu varoš, sve do groblja. Sa balkona «Moskve» Branislav Nušić je Edvardu Rusijanu držao govor i rekao:
« Ko ti polomi krila, sokole moj? Evo i nebo plače»
Nebo je zbilja bilo tmurno, decembarsko – zapisao je Aleksandar Deroko.
Početkom februara 1911. u Beogradu je na inicijativu Branislava Nušića reorganizovano Srpsko novinarsko udruženje, čije su kancelarije bile smeštene na prvom spratu palate «Rosija». Na prvom sastanku udruženja 21. februara konstituisana je uprava u koju su izabrani g. Branislav Nušić, predsednik, potpredsednici g. Borivoje Popović i g. Mile Pavlović, g. Milan Đorđević za sekretara g. Milan Đorđević i g. Ivan Ivanić. A za blagajnike g. Pera Despotović i Naum Dimitrijević i knjižničar g. Branko Lazarević. Za počasnog predsednika ovog novinarskog udruženja, na predlog samog Nušića, izabran je premijer Nikola Pašić.
Uprava je potom formirala političku i ekonomsku sekciju, koje su radile na pripremi kongres Sveslovenskog saveza novinara i pisaca. Za tu priliku Srpsko novinarsko udruženje je organizovalo seriju Kalemegdanskih večeri tokom maja meseca. Već u u junu 1911. pozvali su u goste kolege novinare i pisce iz Rusije, Hrvatske, Slovenije, Bosne, Vojvodine, Poljske, Češke, Austrije, ali i Engleske.
Kongres Sveslovenskog saveza novinara i pisaca održan je u hotelu «Moskva» 28. juna 1911. uz učešće trideset delegata iz 15 država. U svom

zaključnom govoru Nikola Kašiković, glavni urednik «Bosanske Vile», rekao je:
- Zagrlimo se braćo u lepom Beogradu, toj prestonici, Pijamontu celog srpstva i južnog slovenstva !
Iz hotela «Moskva», posle uspešnog rada, delegati su prešli na Kalamegdan i učestvovali u zabavi koju su im priredile beogradske gospođe.
Zadovoljan uspehom Srpskog novinarskog udruženja i ovog kongresa njegov predsednik Branislav Nušić je Ministarstvu prosvete Srbije predložio za odlikovanja g. Peru Despotovića, g. Dušana Šijačkog i g. Mihaila Đokića. Ministarstvo je, bez objašnjenja, međutim odlikovalo samo Peru Despotovića ordenom Svetog Save. Ožalošćen ovim postupkom, kako je pisala beogradska «Štampa», 8. jula 1911. predsednik Branislav Nušić je podneo neopozivu ostavku.

KRALJEVSKO VENČANJE

Godine 1912. Nušić se vraća u Bitolj kao državni službenik. Godinu dana kasnije u Skoplju osniva pozorište i u njemu živi do 1915. Tokom Prvog svetskog rata Nušić se seli u Italiju, Švajcarsku i Francusku. Nakon rata bio je upravnik Umetničkog odseka Ministarstva obrazovanja. Na toj poziciji ostaje do 1923.
Kako beleži feljtonista Đuro Zagorac, niko ne zna čija je bila ideja da se Branislav Nušić 1922. angažuje za šefa parade, odnosno da režira svadbu kralja Aleksandra Karađorđevića i princeze Marije iz Rumunije, kojoj se divio čitav svet.
- Nušić je majstorski režirao pozorišnu predstavu izvan pozorišta, jednu srpsku svadbu je preveo u spektakl kome su se i po Evropi divili. Bio je najzaslužniji što se gotovo sva tadašnja štampa posvetila svadbi. Sva ostala zbivanja, a bilo ih je na sve strane, bila su potisnuta sa prvih strana. Nušić je smislio jednu od najlepših lađa na Dunavu i krstio je "devojačkom". Pozvao je devojke, sa svih strana, da dođu u nošnjama svoga kraja, da se ukrcaju u tu lađu i krenu – zapisuje Đuro Zagorac.
U Nušićevoj javnoj koreografiji su sokolice i sokoli bili vrlo važni. Oni su bili postavljeni u živi lanac koji se rastezao od dvora preko Terazija, pored hotela "Moskva" do Saborne crkve, na svakih deset metara stajali su naizmenično devojka i momak. Za ovu priliku su stekli i novu belu opremu. Najduže su uvežbavali trobojku, zastavu kraljevine, koju su telima dočaravali na Terazijama. Prilikom odlaska na venčanje, kao i u povratku, ispred kola mladenaca, išla su dva sokola - konjanika.

Mladenci su stigli u Sabornu crkvu pred patrijarha Dimitrija tačno u 11 i četvrt. Njihova svečana kola dovuklo je šest krasnih belaca. Kralj je bio obučen u paradnu đeneralsku uniformu, sa svim dekoracijama, delovao je čilo. Kraljica je nosila belu haljinu, dugačkog šlepa. Na glavi je imala mladenački venac od mirte, usađen na drugom vencu od zlatnog tila, koji se zrakasto pružao preko šlepa. Oko vrata je imala širok đerdan krupnih plavih smaragda i dijamanata. Preko ramena je nosila lentu belog orla.
Topovska paljba označila je kraj venčanja. Toga dana Beograd se probudio obasjan suncem. Presijavali su se mladenci, svatovi, a uredili su se i radoznali građani koji su zaposeli ulice kojima se kretala svadbena povorka. Samo dan i noć uoči venčanja u Beograd je stiglo, putem javnog prevoza više od 21.000 ljudi.
Svoje izaslanike, pa i čitave delegacije, na kraljevo venčanje 1922. poslale su mnoge zemlje, čak i Austrija, Japan i Persija, koji su bili smešteni u beogradskim hotelima. Najbrojniji su bili ministri i generali. Među gostima bio je i Nikola Zec, tada čuveni operski pevač, bariton, prvak bečke Opere. Beograd je bio glavni novinarski centar. Novinari su ovde bili na ceni, a u ovoj svadbarskoj predstavi imali su privilegovani položaj. Naravno, najviše zahvaljujući Branislavu Nušiću koji je svakodnevno "hranio" novine, ali je i bolje od ostalih znao njene potrebe i moć uticaja. U Beograd je specijalnim letom došao i Barker, predsednik francuskog Udruženja novinara. On je, sa saradnicima, prespavao, a sutradan uzeo "detaljan izveštaj" o svadbi i potom se žurno vratio u Pariz. S fotosima i tekstovima zadovoljeni su bili apetiti više listova i revija. Glavni urednik ilustrovanog "Dejli mirora" Grant, sa saradnicima, doputovao je, takođe, "naročitim" avionom, ali - dva dana ranije.
Kraljevo venčanje privuklo je i filmadžije iz zemlje i inostranstva. Mnogi od njih su svatove, kralja Aleksandra i princezu Mariju, kao i čitavu svadbenu povorku gledali sa balkona i prozora hotela “Moskva”.
Kao komediograf Branislav Nišić je voleo da sluša narodne šale, pa je tako u kafani «Moskva», upamtio jednu, kojoj se slatko smejao.
«Došao seljak u Beograd, pa pita nekog prolaznika, gde se nalazi hotel «Moskva».
- Ne znam – odgovori mu prolaznik – Nisam iz Beograda!
Tad prolaznik upita seljaka, koji je imao časovnik sa lancem na sebi, koliko ima sati, a seljak reče:
- Ne znam. Nisam ni ja iz Beograda!»

KRAH UJEDINJENE BANKE

U međuvremenu, tokom Prvog svetskog rata Akcionarsko osiguravajuće društvo «Rosija» nije radilo. Svoj rad je nastavilo tek 1919. Akcionari društva "Rosija" su u međuvremenu prodali svoje akcije izvesnom Gašparu, koji je finansijski propao zbog lošeg poslovanja. Kako je pisala «Politika» 12. marta 1921. godine, «Jadranska banka» je kupila palatu «Rosija», u kojoj je bio i hotel «Moskva», za 14 miliona dinara. Međutim, izgleda da je taj ugovor poništen, jer su dve godine kasnije, odlukom uprave ruskog Osiguravajućeg društva, palata «Rosija» i hotel «Moskva» prodati Ujedinjenoj banci iz Beograda.
List «Politika» je 2. novembra 1923. pisao da je Ujedinjena banka nastala spajanjem dva novčana zavoda «Trgovačke banke» i «Građanske banke» iz Beograda. Oba zavoda su imala u svojim upravama ministre, narodne poslanike, biznismene i ugledne ljude, ali su i pored toga, kada su se ujedinile našle u finansijskim teškoćama. Uprava i akcionari su mislili da će kupovinom zdanja palate «Rosija» kao poslovnog centra i hotela «Moskva» u njemu, podići vrednost svojih akcija i ukupni kapital Ujedinjene banke.
„ U sklopu Ujedinjene banke bili su i mlin u Bitolju, magacini u Skoplju i imanje na Čukarici u Beogradu. Istovremeno ugledni članovi Ujedinjene banke su agitacijom iz Amerike dobili velike količine akcionarskog kapitala, tako da je u trezoru bilo 22 miliona dinara na štednji i 74 miliona dinara na tekućim računima. Međutim, Ujedinjena banka je svojim poveriocima dugovala najmanje 50 miliona dinara. A najveći poverilac bila je Narodna banka Srbije“ – pisala je «Politika».
U upravi Ujedinjene banke, novog vlasnika palate «Rosija» i hotela «Moskva» 1923. godine bili su g. Ljuba Jovanović, predsednik, dr Milan Marković, potpredsednik, i članovi Čeda Kostić, advokat, Anton Takač iz Ljubljane, Mihail Ječmenica, trgovac i Danilo Guteša, hotelijer. Čim su nastupile teškoće predsednik g. Ljuba Jovanović i hotelijer g. Danilo Guteša su napustili Ujedinjenu banku, povukli svoje uloge i otišli iz hotela «Moskva». Zbog gubitaka Ujedinjena banka je u zimu 1923. bila pred stečajem, koji su vodili članovi Nadzornog odbora gospoda Milan Maksimović, Mladen Popović, trgovac Stevan Radović i Milan Kovačević, šef jednog odeljenja u Narodnoj banci.
Krah Ujedinjene banke, vlasnika palate «Rosija» u zimu 1923. negativno je odjeknuo u srpskoj i jugoslovenskoj javnosti, ali i u Americi. U poslovanju hotela, restauracije i kafane «Moskva» došlo je do velikih promena. Hotel je iznajmljen Emilu Kontiloviću i Dragiju Petroviću, koji su 29. novembra 1923. odlučili da renoviraju restoraciju i kafanu ovog hotela.
I tada, a i kasnije su gosti hotela i dalje bili ugledni Beograđani, političari, umetnici i znameniti stranci. Jedan od njih je i dalje bio i Branislav Nušić.

Naime, kada se 1927. iz Sarajeva vratio u Beograd već poznati komediograf Branislav Nušić se preselio na Dedinje. Tu je umro 1938. Njegova sahrana bila je jedna od najvećih u Beogradu između dva rata. Povorka se kretala od Dedinja preko Kneza Miloša, pored hotela «Moskva» do Narodnog pozorišta, i natrag do Novog groblja.

VII poglavlje

RUSKA KOLONIJA

Narodni kralj i Nušićev ljubimac Aleksandar Karađorđević je bio odvažan vladar, koji se nije libio da javno pokazuje svoje simpatije prema Rusiji. Kada je posle Prvog svetskog rata formirana Kraljevina Jugoslavije, bila je to jedina država u Evropi koja je pravno rešila prihvat Rusa posle Oktobarske revolucije. U Beogradu je 1920. formirana Državna komisija za pitanja ruskih emigranata. U Srbiju i ponajviše Beograd pristiglo je oko 30.000 izgnanih i pobeglih Rusa. Najzaslužniji za prijem ruske emigracije u Srbiju i Beograd bio je kralj Aleksandar Karađorđević, nekada moskovski đak, koji je krunisan 17. avgusta 1921.
Prestolonaslednik je 20. marta 1920. lično primio veliku kneginju Olgu, sestru ruskog cara Nikolaja II Romanova, koja je stigla u Beograd uveče u 7 sati. Kneginja, koja je bila udata za velikog kneza Petra Nikolajevića Oldenburškog, u srpsku prstonicu je doputovala iz Carigrada, jer se bila sklonila na Krimu. Na našoj granici kneginju Olgu Romanovu je dočekao pukovnik g. J. Damjanović, maršal Dvora. Kao gost prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, kneginja Olga Romanov sa pratnjom odsela je u hotelu “Moskva”, jer je budući kralj u njega imao najviše poverenja da će zadovoljiti potrebe članove porodice Romanov.
Kneginja Olga je imala priliku da sa balkona hotela gleda proslavu Kraljevog dana, odnosno rođendana kralja Petra i Karađorđevića, koju je organizovao njegov sin regent Aleksandar. Sredinom jula 1920. u jutarnjim satima Beograđani su zauzeli trotoare i plato na Terzijskom trgu, smestili se ispred hotela “Moskva” da što bolje vide prestolonaslednika Aleksandra Karađorevića, koji je tuda prolazio na divnom vrancu na svom putu od Dvora prema Sabornoj crkvi.
Posle kratkog blagodarenja u crkvi regent Aleksandar se vratio na Terazije i tu je zastao da obavi smotru Kraljeve garde, dok su iza njega stajali ministri i diplomate. Sa Terazija prestolonaslednik je otišao prema Vračaru, u bolnicu, da poseti vojvodu Živojina Mišića, koji je, vrativši se iz Francuske, bio na lečenju. Za njim je krenula i Vojska koja je regentu i vojvodi odala počast.

U čast Kraljevog dana, regent Aleksandar je u Oficirskom domu priredio uveče veliku zabavu.
Posle priliva ruskih izbeglica, srpska prestonica je 1921. na primer, odzvanjala od ruskog jezika i ruskih pesama, koje su se mogle čuti na trgovima, ali i u restoranima Skadarlije i Terazija, pa i u hotelu “Moskva”, koji su Rusi doživljavali kao svoju kuću.
Većina njih bili su pripadnici ruske elite, intelektualci, umetnici, carski oficiri, tako da je Beograd time dobio i kvalitetne kadrove na univerzitetu i u kulturi. Naročito u teatru i baletu. Slavna ruska balerina Ana Pavlovna dočekana je u Beogradu sa oduševljenjem 1927.
Pored Narodnog pozorišta i Pozorišta kod Manježa, ruski umetnici su nastupali i u Malom pozorištu na Terazijama, preko puta hotela “Moskva” i u Akademskom pozorištu, ispod hotela u Balkanskoj ulici. I zbog toga je većina njih bila redovan gost kafane “Moskva”, u kojoj su tih godina, ruski čaj i vodka bili najtraženije i najomiljenije piće.
U palati “Rosija” i kafani “Moskva” odsedali su i utočište nalazili emigranti iz Društva slovenske uzajamnosti, Uprave Društva za uspomenu na Cara Nikolu II, Glavnog odbora Društva Saborna Rusija, Uprave Udruženja ruskih oficira, čelnici Beogradskog odbora Udruženja ruskih ratnih invalida, Upravnog odbora Ruske kolonije u Zemunu, Udruženja ruskih izbeglica u Boru, Ruske kozačke kalmicke kolonije, Ruskog crvenog krsta, urednici i novinari lista “Novoje vremja” i "Carskij vestnik", kao i lideri Udruženja ruskih inženjera u Kraljevini SHS.
I buran život gospođe Olge Jančevecki, izbeglice, ali i kraljice ruske romanse, rođene 1890. bio je vezan za Beograd i hotel «Moskva».
Gospođa Olga prvi put je videla Beograd još u leto 1911. kada je ovde stigla iz Sankt Petersburga sa svojim prvim suprugom, poznatim ruskim književnikom Ve Janom na X kongres slovenskih novinara. Tada se gospođa Olga bavila novinarstvom i došla je u Beograd na kongres kao delegat i saradnik „Petrogradskih novosti". Odsela je 1911. u hotelu „Moskva", gde je upoznala slavnog pisca Branislava Nušića.
Kao novinarka i delegat kongresa, Olga Jančevecki je sa mužem pozivana na prijeme, u pratnji gospodina Nušića. Njen domaćin je na prijemu u Belom dvoru bio kralj Petar I Karađorđević. Kao znak izuzetne pažnje i naklonosti omiljeni kralj Srbije poklonio je gospođi Olgi Jančevecki svoju sliku s posvetom i tašnicu od srebrnih niti.
Emigrantska sudbina dovela je drugi put slavnu pevačicu u našu prestonicu 1920. Tada je Olga Jančevecki nastupala sa slavnim glumcem Milivojem Živanovićem u Tolstojevom komadu „Živi leš“ na sceni Narodnog pozorišta ili u sali „Luksora" sa čuvenom crnačkom igračicom Džozefinom Bejker.

Igračica svetske reputacije Džozefina Bejker, koja je 1939. provela nekoliko dana u Beogradu, obožavala je da gleda konjičke trke na Dunavskom keju, da kupuje po radnjama u Knez Mihajlovoj i pije kafu u restoranu «Moskva».
Olga Jančevecki je rado posećivala „Kazbek", „Rusku liru", „Mimozu", «Moskvu» i ostale elitne lokale. Nastupala je kao pevačica ruskih romansi u „Kazbeku" ili „Rojalu". Kod „Ruske lire" razbijale su se čaše i čak se pucalo iz revolvera kada bi gospođa Olga pevala nezaboravne pesme „Oči čarnoe" i „Praštaj".
Smešeći se, vlasnik restorana joj je govorio:
- Bože, gospođo Jančevecka, pa fabrikanti stakla trebalo bi da vam daju posebnu nagradu i penziju!
Kraljica ruskih romansi, koja je preživela dva cara, tri revolucije i nekoliko ratova, dok su se njenim iskrenim, romantičnim pesmama oduševljavali dedovi i očevi, umrla je u Beogradu 1978.
Sredinom marta 1928. u velikom apartmanu hotela «Moskva» stajale su zagrljene dve žene i plakale. Niz lice su im tekle suze radosnice, jer su se slavna balerina Tamara Karsavina i njena profesorka Jelena Poljakova iz nekadašnje Carske baletske škole srele posle 8 godina. Prvi njihov ponovni susret probudio je sećanja na Rusiju 1920. kada su pobegle iz Petrograda. Tamara Karsavina, tada britanska balerina, bila je na turneji po Balkanu, a profesorka Jelena Poljakova je bila saradnik Narodnog pozorišta. U noći 12. marta 1928. posle odmora u hotelu «Moskva», slavna balerina je na sceni odigrala «Žar pticu» i oduševila Beograđane. Nakon predstave Tamara Karsavina i njena profesorka Jelena Poljakova su plakale od radosti, što su ih Srbi pozdravili frenetičnim aplauzom i buketima cveća.
U srpskoj arhitekturi ruska emigracija je ostavila dubok i vrlo značajan trag. Posebnu ulogu u uzdizanju ugleda i lepote zdanja palate “Rosije”, a kasnije hotela “Moskva” imao je arhitekta i slikar Grigorije Ivanovič Samojlov. Rođen je 8. septembra 1904. u Taganrogu, morskoj luci u Azovskom moru, u imućnoj porodici koja ga je školovala za slikara. Kada je 1917. okončao srednju slikarsku školu kod Serafime Blonske, lokalno pozorište ga je angažovalo da radi dekor. Emigrirao je 1919. zajedno sa ocem i obreo se prvo u Bileći, gde je okončao Donsku vojnu gimnaziju, a potom u Beogradu, gde je postao brucoš arhitektonskog odseka Tehničkog fakulteta. Diplomirao je 1930. Zaposlio se kod arhitekte dr Milutina Borisavljevića i u njegovom birou ostao pune dve godine, kada je prešao na mesto asistenta kod profesora Aleksandra Deroka.
Autor je brojnih dela od kojih ističemo: kapelu Jovana Savića na Novom groblju, ikonostas i enterijer pravoslavne crkve u Banja Luci, koja je porušena za vreme II svetskog rata, crkvu Svetog Arhangela Gavrila na

Topčiderskom groblju, bioskop i pozorište na Terazijama, zgradu Penzionog fonda činovnika i služitelja Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, zgrada Mašinskog fakulteta. U logoru u Nemačkoj, uz velika odricanja od jedne barake napravio je kapelu. Ikonostas iz te kapele je pod zaštitom UNESK-a i nalazi se u crkvi Svetog Jovana na Centralnom groblju.
Arhitekta i slikar Grigorije Ivanovič Samojlov autor je prekrasnih vitraža u hodnicima hotela «Moskva», kao i kamenih mozaika na spratovima. Na njima je odslikao obrise Rusije i Moskve, velikih izbegličkih putovanja i svoju novu otadžbinu Srbiju i njenu prestonicu Beograd. Veliki arhitekta i slikar umro je 15. oktobra 1989. u Beogradu.

KUTAK LAVA TROCKOG

Ta predratna, ratna i poratna vremena privlačila su u Beograd mnoge svetske ličnosti, ponajviše dopisnike stranih novina i hroničare svetske istorije, ali i osobe, koje će tek obeležiti 20. vek. Istoričar velegradskih događanja Radovan Popović je u svojoj knjizi "Slavni gosti Srbije" opisao nekoliko tih poseta.
- Slavnog naučnika Alberta Ajnštajna u Beograd je 1905. dovela njegova žena Mileva Marić, koja je imala rođaku u naselju Kijevo Kneževac. Proveli su više od mesec dana u Beogradu, odmarajući se i razgledajući znamenitosti grada. Pili su kafu u gostionici «Moskva». Seljani su za Alberta govorili da je mali i neuredan Jevrejin, a za njegovu ženu da je ćopava Mileva. Tako se dogodilo da je mladi arhitekta Šarl Zanere prošao kroz Beograd lađom 1911. godine na svom putu na Istok. Bilo je to znatno pre nego što će Zanere postati čuveni Le Korbizije, koji je i kada je postao svetski arhitekta broj jedan, dolazio u Beograd.
Gost hotela «Moskva» u tim teškim godinama bio je i ugledni francuski slavista Emil Omon, koji je živeo i pisao od 1859. do 1942. Proslavio se kao biograf Puškina, Turgenjeva i Čehova, ali se nije ustručavao da na licu mesta upozna Slovene, pre svega, Ruse i Srbe. Slavista Emil Omon je bio vizionar svesrpskog ujedinjenja. Ta njegova radoznalost ga je i dovela u Beograd da na licu mesta izuči istoriju srpskog naroda. Plod tog istraživanja i boravka u hotelu «Moskva» u više navrata do 1920. bile su knjige «Formation de la Yougoslavie» (Stvaranje Jugoslavije) i «Souvenirs et Voyages» (Sećanja i putovanja po Jugoslaviji). U ovim delima Omon sa uzvišenim osećanjima piše o toploj i ugodnoj atmosferi u hotelu «Moskva».
Francuski slavista Emil Omon je u svojim memoarima zapisao:
« Pristavši na Terazije, putniku će se ukazati velelepna četvorokatna građevina u prestonici, a koja po lepoti i bogatstvu svom, i spoljnjem i

unutrašnjem, stoji na prvom mestu. Kafanski deo ima kristalne lustere, velike srebrne pepeljare i srebrni pribor za jelo. Pored stubova i oko stubova, kanabeta, vidimo konobare odevene u crna odela i drugo, što je po zapadnom. To je bio lokal koji je služio strancima i malobrojnim imućnim srpskim građanima. Dok je u drugim kafanama kafa stajala 5 para, u kafani «Moskva» je koštala 20 para».
Ovaj hotel primao je i uvažene goste, poput vojvode Petra Bojovića, generala Šturma ili vojvode Živojina Mišića. Bili su to zvezdani trenuci ovog elitnog zdanja, u čijem se restoranu čaj služio u čašama sa srebrnim drškama.
Jedno vreme je u hotelu "Moskva" boravio i radio Lav Trocki, tada dopisnik moskovske "Pravde". Kako tvrdi hroničar Radovan Popović, Lav Trocki je 1912. stigao u srpsku prestonicu kao tridesetogodišnji izveštač o zbivanjima u Balkanskim ratovima. U to vreme još nije bio boljševik. Skromno se vodio kao član socijal-demokratske partije i izveštač «buržoaskih» petrogradskih i kijevskih novina.
Lav Davidovič Bronštajn rođen je 26. oktobra 1879. u jevrejskoj porodici. Od malena je bio sklon buntovništvu, a u mladosti je prihvatio marksizam zbog čega je bio uhapšen i prognan u Sibir, odakle je pobegao. Učestvovao je i u revoluciji 1905. tokom koje je predvodio Petrogradski sovjet. Trocki je bio pripadnik jevrejske masonske lože Micraim. U Londonu se povezao s Lenjinom i prihvativši frakciju menjševika među ruskim socijaldemokratima. S Lenjinom se pomirio uoči Oktobarske revolucije, u kojoj je uzeo aktivno učešće. U vreme balkanskih ratova 1912. i 1913. dvaput je boravio u Srbiji kao ratni dopisnik "Pravde". U svom prvom raportu iz Beograda, nakon dolaska 4. oktobra 1912. iz Budimpešte, mladi Trocki je napisao:
« Varoš ima sasvim naročiti, uzbuđen vojnički izgled. Svi su mobilisani. Radnje su prazne, nema kupaca, a na minimum se sveo i broj prodavaca. Nema radne snage. U ulici Kneza Mihaila obustavljeni su radovi na kaldrmisanju, tramvajske šine su skinute. A prilazeći hotelu «Moskva», najboljem u varoši, fijaker skoro do pola točka gnjuri u bari. Jedna masa prodavaca novina, starci, bogalji i u većini dečaci. Njihova larma stvara osnovni motiv života beogradske ulice: novine, novine...»
Trocki je stanovao u hotelu «Moskva», a hranio se u restoranu, u kome su ga naši pisci i novinari učili srpski jezik. U «Moskvi» se družio i sa srpskim socijalistima. Pre 86 godina u kafani «Moskva» Dragiša Lapčević pisao je razglednicu Dimitriju Tucoviću i izveštavao ga o ruskom dopisniku Bronštajnu, koji je došao u Beograd. Šalio se da su Lava naučili da igra tablić u pare, ali mu ne uzimaju sav novac, da bi mogao da plaća piće.

Budući veliki revolucionar i bliski Lenjinov drug sa srpskim socijalistima igrao je preferans u restoranu hotela "Moskva", a sastao se i sa carevim izaslanikom Trubeckim. Razgovarali su o Srbima, a njihovu pažnju privlačio je predsednik vlade Nikola Pašić. O njemu je pisao:
« Pašić je lišen talenta, sjaja i opšte teorijske spreme. U ovom pogledu on je niži od Pačua i Protića, ali on je od svih njih «najdalekovidiji». Pašić nesumnjivo već vodi neke pregovore. Kakve, s kim, preko koga, ne zna se, ali se vode, iako ne zna šta Austrija hoće. Zabranio je pisanje o srpsko-austrijskim odnosima. Naredio je konfiskovanje novina «Štampa» i «Pijamont», jer imaju karikaturu cara Franje Josifa. Kad nas novinare upućuju na Pašića, samo Pašić neće ništa da nam kaže. Pašić nije govornik. Bolje bi bilo reći da Pašić apsolutno ne ume da govori. Govorio sam sa njim, ruski, nemački, i požalio se kolegama, a oni kažu: pa on i srpski tako loše govori. Pašić je političar bez plana, realista skeptičar, uporan i seljački lukav» - zaključio je Trocki u svojim novinskim izveštajima koje je pisao u sobi broj 115. hotela «Moskva».
Postoje dva pozamašna toma spisa Lava Trockog o Balkanu, koje je radio kao pisac liberalnog lista "Kijevska misl". Objavio ih je 1928. kao knjigu «Balkan i Balkanski rat». Na hiljadama stranica koje je Trocki napisao o Balkanu pre osnivanja Jugoslavije, ne pominje Hrvate i Slovence. A njegove reportaže za «Pravdu» i eseji za «Kijevsku misl» oslanjale su se uglavnom na objektivna svedočenja srpskih oficira i vojnika koji su se zgražavali nad postupcima austrijskih oficira, ali i srpskih komita po Kosovu i Makedoniji. Lav Trocki, koji se našao na licu mesta kao ratni dopisnik ruske liberalne štampe, komentarisao je ono što je video:
»Pojedinac, grupa, partija ili klasa sposobna da 'objektivno' čačka nos dok gleda kako se ljudi dave u krvi i, pod naređenjima odozgo, da masakrira nezaštićeno stanovništvo, osuđena je da istrune i da je crvi pojedu dok je još živa«.
Srbija nije bila zadovoljna kako Trocki piše za rusku štampu, pa mu je uskratila gostoprimstvo, zbog čega je Lav Davidovič Bronštajn 1913. napustio hotel «Moskva».
Nakon Lenjinove smrti u SSSR-u je započela borba za vlast i određivanje kursa kojim će krenuti kako nova država, tako i radnički pokret. Trocki, koji se zalagao za permanentnu revoluciju, od 1923. predvodio je opoziciju u boljševičkoj partiji i već tada se sukobio s Josifom Staljinom. A taj sukob je pojačan 1926, kad je postao vođa "ujedinjene opozicije". Ostatak života Trocki je proveo u izgnanstvu, koristeći svaku priliku za žestoku kritiku Staljina i njegove politike, koju je smatrao izdajom marksizma. Godine 1940. Staljinov agent Ramon Mercarder ga je ubio u Meksiku.

A američki putopisac Džon Rid će nas posetiti 1915. pre nego što je napisao svoju čuvenu hroniku "Deset dana koji su potresli svet". Radovan Popović se seća da su pred Prvi svetski rat u Beogradu i hotelu «Moskva» bili još mnogi svetski uglednici:
- Pored neizbežne Rebeke Vest, autorke romana "Crno jagnje i sivi soko", naš glavni grad je pohodio 1912. najveći istočnjački mudrac, matematičar i filozof Rabindranat Tagore. Rođen je u dalekoj Indiji, u gradu Kalkuti 1861. u uglednoj bramanskoj obitelji. Doputovao je 1912. u Englesku i objavio zbirku "Gitanjali" sa pesmama darovnicama, koje je Tagore ispevao nakon ženine i ćerkine smrti. Tagore nije bio samo pesnik, već i pripovedač, filozof, kompozitor, slikar, pedagog, esejist, dramski pisac i prevodilac.
Pri drugoj poseti Evropi posetio je 1926. i Beograd. Tagore je umro 1941. u rodnoj Kalkuti.
- Naš gost je bio i sjajni ruski pisac Aleksej Maksimovič Peškov, alijas Maksim Gorki. Bio je sovjetski pisac, osnivač književnog metoda socijalističkog realizma i politički aktivista. Rođen je 1868. u Nižnjem Novgorodu, ali je od 1906. do 1913. i od 1921. do 1929. živeo u inostranstvu, pa i u Srbiji. U svojim prvim pripovetkama opisuje egzistenciju ljudi sa dna društvene lestvice. U nizu članaka prikazuje svoje neprijateljstvo prema fašizmu i malograđanskoj sebičnosti. Smisao umetnosti tražio je u istini, stvaralačkom radu i afirmaciji čovečnih odnosa među ljudima.
U svom srpskom dnevniku Gorki je napisao: "Kupim 'Politiku'. To je zamečateljan list. U njemu možeš da pročitaš sve. Ja poznajem sistem čitanja između redova. Ali u tom listu našao sam istinu i samo istinu." – priča Radovan Popović.

VIII poglavlje

NAJDRAŽI GOST

Sigurno najveličanstveniji doček u hotelu «Moskva» organizovan je za đenerala Franše d'Eperea, kada je u subotu 29. januara 1921. stigao u Beograd da srpskoj prestonici uruči francuski orden Legije časti. Francuski vojskovođa je u srpsku prestonicu stigao vozom u devet sati ujutro i odmah se, kroz svitu radosnih građana, uputio u Beli dvor da se upiše u dvorsku knjigu.
Kako je «Politika» pisala, «đeneralu Franše d'Epereu i njegovoj sviti određen je stan u hotelu «Moskva».
„ U Balkanskoj ulici, ispred ulaza u hotel bila je postrojena počasna četa iz Drugog pešadijskog puka sa zastavom i vojnom muzikom. Jevrejsko

pevačko društvu «Miloševac» došlo je sa svojim zastavama. Kada se đeneralov automobil zasutavio pred ulaskom u «Moskvu», muzika je zasvirala «Marsaljezu». Đeneral Franše d'Epere je hitro iskočio iz automobila da izvrši pregled počasne čete. Iz daleka je dolazila grmljavina počasne topovske paljbe. Kad je okitio zastavu novim lovorikama, visoki gost se povukao u apartman rezervisan za njega i svitu" – pisala je «Politika».
Generalov apartman je bio okićen cvećem i srpsko-francuskim lentama. Francuski general je bio junak Solunskog fronta. U jesen 1918. vodio je vrhovnu komandu nad celom savezničkom vojskom, dok je nad srpskom vojskom, pored prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića, komandovao proslavljeni vojvoda Živojin Mišić. Zato je general d'Epere bio omiljen i u srpskom i u francuskom narodu. U Beogradu je primljen u opštini grada, gde je orden Legije časti uručen beogradskim funkcionerima.
Zvanični francuski organ "Ilustration" izveštavao je detaljno o ceremoniji uručenja odlikovanja Beogradu, u tekstu naslovljenom "Krst Legije časti srpskoj prestonici".
„ Svečanosti organizovane povodom dodele odličja Legije časti gradu Beogradu poprimile su karakter impozantne manifestacije francusko-srpskog prijateljstva. Ulice obeležene srpskim, jugoslovenskim i francuskim bojama, nudile su živost kakva nije viđena još od nezaboravnih dana oslobođenja. Odličja i diploma predati su gradonačelniku Beograda, tokom jedne svečane sednice gradskog saveta, koja je održana u palati Konstituante, u prisustvu princa regenta, vlade i svih civilnih i vojnih vlasti. Otvarajući sednicu, gradonačelnik se obratio ovim rečima generalu Franše d'Epereu, nekadašnjem glavnokomandujućem armija Istoka, zaduženom od francuske vlade da donese gradu visoko odlikovanje koje će on deliti sa herojskim gradom Liježom: "Srećan sam, moj generale, da vam svedočim veliku radost koju oseća stanovništvo Beograda primajući ovo odličje iz ruku komandanta koji je imao prilike da na licu mesta proceni lojalnost, karakter i moralnu veličinu našeg naroda tokom njegovog najtežeg iskušenja. Molim vas da mi dozvolite da vam srdačno stisnem ruku u znak dirljive zahvalnosti i kao svedočanstvo prijateljskih osećanja koja Beograd gaji prema herojskoj Francuskoj".
General Franše d'Epere je odgovorio:
„ Posle mučeništva, Srbija doživljava trijumf. Ovaj francuski krst koji predajem gradu Beogradu posvećuje na uspomene otpora invaziji i herojskim borbama za oslobođenje. Ono odlikuje, u istom svedočanstvu divljenja, vašu prestonicu i vašu otadžbinu, vašeg suverena, vašeg slavnog princa regenta, mog dragog druga po oružju, slavnog vojvodu Mišića, čiji

gubitak Srbija danas oplakuje, čuvene komandante vaših armija, vaše državnike, vaše vojnike, vaše građane, vaše zadivljujuće žene, sve one koji su se nadali u otadžbinu, sve one koji su se borili i sve one koji su pali za nju".
General Franše d'Epere je primljen u Patrijaršiji, u Ambasadi Francuske, u Vojnoj kraljevskoj akademiji, na Belom dvoru kod regenta Aleksandra Karađorđevića, i u srpskom parlamentu, gde se sreo sa premijerom Nikolom Pašićem. Imenovan je vojvodom, odnosno maršalom srpske armije posle jednog banketa priređenog u njegovu čast u kraljevskoj palati. Slučaj je hteo da vojvoda Mišić, istinski prijatelj Franša d'Eperea premine neposredno pred uručenje ovog ordena Beogradu, pa mu je general na groblju odao počast kao i drugim palim borcima.
Prvog februara 1921. posle posete kraljevim pitomcima general Franše d'Epere je u podne stigao u svoj stan u hotel «Moskva». U trpezariji, koja je privremeno i specijalno pripremljena za njega, general Franše d'Epere je priredio ručak, na kome su bili domaćini, članovi njegove svite i jedan pitomac Vojne kraljevske akademije. Ručak je protekao u vrlo prijatnoj atmosferi, jela se riba i pilo se belo srpsko vino uz orkestar Kraljeve garde, pa je potrajao dugo.
Uveče je velika kafana «Moskva» preuređena u salon da bi u njemu general Franše d'Epere priredio i večeru, na kojoj se oprostio sa svojim domaćinima. Uveče, 1. februara 1921. najomiljeniji strani oficir u Srbiji, general Franše d'Epere, napustio je u 8 sati svoj stan u hotelu «Moskva» i u 9 sati krenuo vozom za Kosovo i Metohiju. Ispratili su ga izaslanik regenta general Zečević, predstavnici opštine Beograd i muzika Kraljeve garde, koja je svirala «Marseljezu».

IX poglavlje

OVDE SE MISLI DUBOKO

Ugledni kritičar Jovan Deretić, autor dela «Kratka istorija srpske književnosti», tvrdio je svojevremeno da je hotel «Moskva» bio gnezdo srpske moderne književnosti. Ona je rođena iza balkanskih i posle Prvog svetskog rata. Obnova književnog života u posleratnom Beogradu išla je preko neformalnog okupljanja umetnika, ali i preko literarnih i umetničkih časopisa. Tu novu formu okupljanja predstavljale su, na primer, grupe književnika i umetnika, koje su nastajale ponekad spontano i bez jedinstvene osnove, a u nekim slučajevima bile su izraz koncepcijske i akcione jedinstvenosti.

Prva takva akcija počela je već 1919. kad je osnovana “Grupa umetnika”. Sedište grupe je bila kafana “Moskva”, koja je u to vreme bila smeštena u desnom delu prizemlja palate »Rosija«, jer je levo bio službeni ulaz u poslovne prostorije. Članovi ove grupe stvaralaca, koji su se okupljali u kafani »Moskva« bili su: pisci Sima Pandurović, Miloš Crnjanski, Rastko Petrović, slikar i pesnik Sibe Miličić, muzičar Miloje Milojević, slikar i umetnički kritičar Branko Popović, Todor Manojlović i Stanislav Vinaver. Kako tvrdi_Radovan Popović, hroničar beogradskih umetničkih kafana, Stanislav Vinaver je govorio da je kafana «Moskva» «leglo naše literature». Valjda zato što su završili moskovske škole, što su redovno sedeli i vodili polemičke dijaloge u gostionici hotela »Moskva« ili zato što su sa uzbuđenjem govorili o ruskoj literaturi i umetnosti, ovi, ali i drugi mladi srpski pisci, slikari, pesnici, kompozitori, kritičari dobili su nadimak - Moskovci.
U početku je među novim, buntovnim piscima, kaže Jovan Deretić, najistaknutiji bio Miloš Crnjanski (1893-1977). On se u «Moskvi» pojavio 1919. Njegova zbirka pesama «Lirika Itake» izazvala je oštre polemike. Povratak vojnika, što je i sam Crnjanski bio, iz tuđine u zavičaj, upoređen s Odisejevim povratkom na Itaku, poslužio je kao opšti okvir ne samo za antiratnu liriku nego i za neobično smelo, tipično avangardno poricanje kanonizovanih vrednosti i mitova nacionalne kulture. Polemiku je izazvalo i narušavanje pesničkih normi.
I njegovi romani imaju jak lirski naboj, počev od «Dnevnika o Čarnojeviću» (1921,), « Seoba» (1929.), do «Romana o Londonu» (1972.). Povratak izgubljenom zavičaju kod Crnjanskog je književno stilizovan kao jedan od utopijskih čovekovih snova. A u to poratno vreme, to je bio najčešći srpski san, o kome se javno diskutovalo u prostorijama velikog zdanja hotela «Moskva».
Stanislav Vinaver je živeo u Sarajevskoj ulici broj 13. Matematičar i muzičar po obrazovanju, bio je «zaljubljen u reč i sluh». U srpsku književnost je ušao 1911. knjigom stihova «Mjeđa». Nije mu bilo teško da pešice izađe do «Moskve». Kad bi ušao u kafanu, Jovan Skerlić bi rekao: «Vinaver je dobra glava, ali mlada glava koja se puši!»
Erudita, književnik i prevodilac Stanislav Vinaver, rođen je 1. marta 1891. godine u Šapcu, u uglednoj jevrejskoj porodici, a postao je nezaobilazni lik srpske kulture. Otac Josif bio je lekar, a majka Ruža pijanistkinja. Osnovnu školu završio je u Šapcu, gimnaziju je učio u Šapcu i Beogradu, a na pariskoj Sorboni studirao je matematiku i fiziku. Već tada postaje sledbenik filozofskih ideja Anrija Bergsona i 1911. ogleda se u simbolističkoj poeziji.

U balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu Vinaver je učestvovao kao dobrovoljac i bio jedan od 1.300 kaplara. Bio je poručnik u slavnom Đačkom bataljonu, preživeo je golgotu povlačenja preko Albanije i na Krfu se angažovao kao urednik »Srpskih novina«. Radio je kao službenik Državnog press biroa. Godine 1916., upućen je na informativno-diplomatske poslove u Francusku i Veliku Britaniju. A potom odlazi i u Petrograd, kao član srpske diplomatske misije, baš u vreme ruske revolucije.
Po okončanju rata, kratko je zaposlen u Ministarstvu prosvete, a potom se nemirni i razbarušeni duh Vinavera posvetio novinarstvu i književnosti. Bio je pripadnik šarolike grupe mladih i novih «modernističkih» srpskih književnika kakvi su bili Miloš Crnjanski, Dragiša Vasić, Rastko Petrović, Ljubomir Micić, Rade Drainac, Velibor Gligorić i Marko Ristić.
Drugi svetski rat proveo je u zarobljeništvu u nemačkom logoru Osnabrik, a poslednje godine (1945-1955) u Beogradu radeći, kao profesionalni književnik, satiričar i prevodilac sa francuskog, engleskog, ruskog, češkog, poljskog i nemačkog jezika. Poslednja životna adresa Stanislava Vinavera je bila: Niška Banja 1. avgust 1955.
I Rastko Petrović je u svojoj mladosti živeo u Beogradu i svraćao u »Moskvu«. Profesor Aleksandar Deroku u svom dnevniku «Beograd u uspomenama» o tome lepo svedoči:
» Rastko nikad nije bio ono što se zove kafanski čovek, ali kad je reč o kafani, onda, ipak, treba pomenuti jednu – »Moskvu« na Terazijama. Kad god su vremenske prilike dozvoljavale, sedelo se napolju. Trotoar nije bio širok, a stočića je bilo samo u jednom redu, uza zid. Oni veliki stakleni prozori su tada spuštani nadole i sve se otvaralo skroz. Prolaznici su zastajkivali, često samo porazgovarajući i odlazili dalje. Društvo je bilo raznoliko. Sastojalo se, ipak, pretežno od pisaca, pesnika, skulptora, slikara i novinara. Zadirkivali su se. Sibe je pitao Rastka zašto se muči sa tim stihovima, a ovaj mu je odgovarao pitanjem, zašto se on muči sa slikarstvom, kad mu već ne ide...
Pila se tu po šoljica crne kafe, ređe pojeo i po kolač. Alkohola vrlo malo, samo Ujević ili Bijelić, po čašu vina...«
Rastko je bio srpski pesnik, romanopisac, esejista, putopisac i diplomata, jedan od najznačajnih predstavnika avangardne književnosti. Rođen je 16. maja 1898. u Beogradu, školovao se u Parizu, gde je i završio studije prava. Kao jedan od vodećih avangardnih pisaca, koji se tokom boravka i školovanja u Parizu upoznao s novim težnjama u umetnosti, najdalje je otišao u inovacijama proze i poezije u Kraljevini Jugoslaviji. U svojoj pesničkoj knjizi »Otkrovenje«, napustio je sva obeležja starog stiha, a u romanu »Burleska gospodina Peruna boga groma«, s temom o životu starih

slovenskih božanstava, razbija jedinstvo radnje, vremena i prostora. Prvi je među srpskim piscima pokazao interesovanje za primitivne kulture, a njegov roman »Dan šesti«, jedini je moderan roman o povlačenju srpske vojske preko Albanije.
Kao sedamnestogodišnjak Rastko Petrović učestvuje u povlačenju srpske vojske preko Albanije u Prvom svetskom ratu, a posle rata nalazio se u diplomatskoj službi. Drugi svetski rat zatekao ga je u Vašingtonu, gde je i umro 1949.
“Grupa umetnika” je priređivala književne večeri i likovne izložbe, ali nije ostvarila zamisao da pokrene svoj časopis. Prestala je sa radom 1920. godine. Najduže je u kafani iz grupe ostao Sibe Miličić, koji je i kao penzionisani sekretar Ministarastva inostranih poslova, voleo da sedi u bašti hotela i svojim šeširom pozdravlja prijatelje i poznanike.

UPORNI MOSKOVCI

I prvi časopis sa izrazitijim umetničkim ambicijama osnovan je 1919. takođe, u “Moskvi”. To je bio časopis “Misao”, koji se pojavio 1. novembra 1919. Njegovi osnivači bili su gimnazijski profesori Velimir Živojinović i Milorad Janković, a prvi urednici Sima Pandurović i Velimir Živojinović. U poslednjoj godini izlaženja (1937.), urednik časopisa bio je Milan Đoković.
Pored časopisa, koji su bili glasila glavnih književnih struja u međuratnom Beogradu, postojali su i drugi, mahom kratkovremeni časopisi, nekad vezani za ličnost ili uži krug inicijatora, a nekad sa desničarskim, regresivnim koncepcijama.
Rade Drainac, protivrečna, boemska, buntovna, lutalačka ličnost, izdavao je “Hipnos”. On je 1922. u kafani “Moskva” proglasio hipnizam, u društvu Tina Ujevića, Stanislava Vinavera, Boška Tokina, Zvonka Tomića, Petra Palavičinija i Monija de Bulija. Hipnizam je definisan kao nov pokret za ostvarenje ideje o balkanskoj kulturi.
- Rade Drainac je stanovao je u Bosanskoj 40, u baraci, ali je i obitavao po hotelima i parkovima. Bio je jedan od najviđenijih pisaca-boema - kaže Radovan Popović - jer su njegova staništa bile poznate kafane, od «Moskve» i «Tri seljaka», preko «Radenika» i «Dardanela», do «Tri šešira». Bio je stalno bled i umoran, ali bi u «Moskvi» oživeo i galamio. Uzimao je sifon sode i čašu crnog vina. Ovde za kafanskim stolom je napisao autobiografski stih:
« Pesnik, apaš i profet,
Don Kihot, porodični ljubavnik i stihotvorac
kakvog ova zemlja čula nije,

karnevalski princ, vagabunda oko čije glave
petrolejska lampa sija,
eto to sam ja!
Pijanac, kockar, ali i nežni brat...»

Rade Drainac je rođen kao Radojko Jovanović 17. avgusta 1899. u selu Trbunje u Toplici. Školu je učio u Blacu, Prokuplju, Kruševcu. Zajedno sa ocem prešao je Albaniju, stigao u Marselj, gde uči u liceju kraj Liona, stiže i u Pariz (1919.), piše pesme, članke i priče. Piše mnogo, naročito po povratku u zemlju, i u Beogradu postaje jedna od najviđenijih ličnosti umetničke boemije. Objavljuje prvu zbirku pesama "Modri smeh", pa drugu "Afroditin vrt" u svega tri primerka, pa "Erotikon". Piše u časopisima i listovima, putuje, zaljubljuje se, svađa i polemiše.

Ali iznenada, takoreći preko noći, taj zakasneli sledbenik Jovana Dučića i Milana Rakića preobrazio se u hipermodernog pesnika. Pokrenuo je 1922. časopis "Hipnos" (bog snova), u kojem je, potaknut zenitizmom, proklamovao nov pesnički pravac, hipnizam, kao nov, ekstremni oblik ekspresionističkog intuicizma. Kasnije, u tridesetim godinama, Drainac je, slično nadrealistima, svoje stavove pokušao da preoblikuje u duhu novih shvatanja. Tada se izjašnjavao za "novi realizam" i nastojao da se približi naprednom pokretu i socijalnim piscima.

Drainac je stvorio liriku koja je puna činjenica iz sirove životne zbilje. Već 1939. pokušao je da izdaje “Novu brazdu”, ali bez uspeha. Umro je u 43. godini. Sahranjen je sirotinjski, o trošku beogradske opštine.

Sa Radom Draincem srpska prestonica je, kaže književni kritičar Jovan Deretić, dobila svog uznemirenog, plahovitog, nemoćima rastrzanog u boemiji, slobodi i otporu konvencijama, uteklog pesnika “noćnih meditacija jednog beskućnika”. Drainac je bio pesnik beogradskih mansardi u bunovnim snovima izneverenog putnika-namernika, skadarlijskih mutnih zora na ivicama utrnulih zanosa, ulica sa rascvetalim granama kestenova kad su reči providne, večeri mlade, a “bol zasut zvezdama”.

Deretić tvrdi da je drugi stalni gost kafane “Moskva”, bio Moni de Buli (1904-1968.), jedan od najvažnijih saradnika "Hipnosa". Buli je bio Beograđanin, iz bogate jevrejske porodice, koji je pisao stihove na srpskom i francuskom jeziku. On je bio posrednik između Drainca i grupe neoromantičara, kojoj je i sam pripadao.

Najveći romantik srpske literature Branko Miljković se svojevremeno Kosti Dimitrijeviću, baš u restoranu hotela «Moskva», poverio da ga najviše oduševljavaju dostojni naslednici romantizama Laze Kostića i simboliste Disa, kao i modernosti Matić, Crnjanski i Vinaver. Miljković je u «Moskvu» dolazio sa kravatom, a u svečanim prilikama i sa leptir-mašnom. Umeo je da

osvoji ženska srca. Voleo je da citira Sokratovu poruku o karakteristikama žena:
«Ako je lepa - varaće te, ako je ružna - neće ti otvarati volju, ako je pametnija od tebe - leziraće te i, najzad, ako je zla - imaćeš prilike da upoznaš pakao!».
Najviše je voleo svoje vršnjakinje - studentkinje, ali kao i svaki mlad čovek nije prezao ni od ljubavi kelnerica, kafanskih pevačica, glumica, koje je sretao u «Moskvi».
Kako je kafana «Moskva» bila elitno mesto za okupljanje i druženje, imućniji Beograđani su voleli, posle šetnje Kalemgdanom i Knez Mihailovom ulicom, da se odmore i popiju kafu. U ovu terazijsku kafanu 1913. svratio je pisac Veljko Petrović, posle premijere komada «Bez sreće» u Narodnom pozorištu. Ispostavilo se da je to za njega bilo srećno veče, jer je u «Moskvi» sreo Maru, svoju veliku ljubav, sa kojom se oženio 1919.
Posle prvog talasa ekspresionizma, koji zahvata vreme od 1919. do 1921., a glavni su mu nosioci M. Crnjanski i S. Vinaver, dolazi do rastakanja jedinstvenog delovanja modernista u nekoliko naporednih pravaca. Pisci drugog modernističkog talasa, koji dostiže vrhunac 1922., označuju dalji napredak naše avangardne literature.
Malo je poznato da su ovi mladi srpski umetnici, u proleće 1924. u «Moskvi» upoznali turskog princa Mahmuda Beobeja, sina velikog kalifa Abduel Medžima, koji je bio prognan iz Carigrada i sklonio se u Srbiju. Večne šaljividžine Stanislav Vinaver, Rade Drainac i Tin Ujević su princa Mahmuda učili da pije tursku kafu na srpski način.

PRINC POEZIJE

Kafana «Moskva» je bila toliko popularna u Beogradu, čak i među poštarima, jer su oni većinu pisama i knjiga nosili slavnim piscima i slikarima direktno u gostionicu, a ne kući. Priča se čak da je Tin Ujević imao u kafani i svoje poštansko sanduče. Popularnost kafane je bila toliko velika da su je često privatni hotelijeri uzimali u zakup, jer u svojim zdanjima nisu imali tako raskošan i veliki prostor. Dvadesetih godina glavni zakupac kafane, na primer, bio je gospodin Danilo Guteša, doseljenik iz Like, koji se obogatio u Beogradu. A tridesetih godina zakupac je bio Antun Grojer, poslovni čovek iz Slavonije.
U svojoj knjizi «Knjižena topografija Beograda XX veka» hroničar Radovan Popović, poznavalac velikana srpske i svetske umetnosti, pisao je da su provincijski umetnici i pisci «prosto žudeli da budu žitelji prestonice, što bliže središtu varoši, a ako drugačije ne može, ono bar u krugu tramvaja

dvojke. Ta žudnja je razumljiva – u strogom centru grada su bila sedišta izdavača, redakcije listova i časopisa, nadleštva, a i kafane, omiljena svratišta ljudi od pera».
- Jedno od glavnih svratišta tih umetnika bila je upravo kafana hotela «Moskva», jer su jedino u njoj srpski umetnici mogli da se osećaju kao da su u centru sveta - kaže Radovan Popović.
Milovan Vitezović je, tragajući za Jovanom Dučićem, decenijama sakupljao svedočanstva najslavnijih njegovih savremenika.
- Kada je Dučić dolazio u Beograd iz svojih diplomatskih misija, u prestonici se tih dana nije pričalo ni o kome drugom sem o njemu – pripovedao je pisac Veljko Petrović.
- Davne 1937. u hotelu «Moskva» sedeli su nekoliko večeri za redom Jovan Dučić, Veljko Petrović, prevodilac Miodrag Pešić i profesori Raško Dimitrijević i Milovan Đurić. Sedeli su uz prozore kafane prema Terazijskoj česmi, jer ambasadora i viteza poezije Dučića narod je trebalo da vidi - otkriva Vitezović.
Tada se ceo prestonički korzo selio na prostor pored «Moskve» i svi su šetači, gledajući Dučića, verovali da on prijateljima pripoveda svoje ljubavne afere, koje su se i na sudovima rasplitale, pa je cela Srbija o njima raspravljala. Novine su punile svoje stupce Dučićem i njegovim slikama, a nad njima su se žarila lica lepih žena i devojaka, u potajnim snovima o avanturama sa pesnikom. I zato su na Duku, kako su zvali Jovana Dučića, svi pesnici bili ljubomorni.
Kako Milovan Vitezović piše, Jovan Dučić je život završio u Americi u vreme Drugog svetskog rata. Umro je sa Bogom na usnama i u pesmama.
Slikar Milenko Šerban se seća da su u kafani «Moskva» umetnici satima raspravljali o problemima u literaturi i slikarstvu. U ovoj slavnoj kafani svoja prva dela uradili su Desimir Blagojević, mladi pesnik, autor knjige «Karneval anđela», a najagilniji «moskovac» Todor Toša Manojlović je uradio svoju dramu «Centrifugalni igrač».
Akademik Aleksandar Deroko se seća da se tridesetih godina u kafani pila kafa i jeo po koji kolač. Pesnik Tin Ujević i slikar Jovan Bijelić pili bi po čašu vina. Boža Kovačević, akademik se seća da je Ujević dolazio u kafanu oko podne, dobro snabdeven novinama i kakvom stranom knjigom, zatim bi se pojavljivali Vinaver, Miličić i Manojlović. Kao žestoki antifašisti svađali su se, a često u zanosu vređali jedan drugog.
Ispisujući burnu istoriju ovog hotela novinar Miodrag Todorović je otkrio da je «Moskva» bila i sastajalište članova redakcije časopisa «Dan», ali i mesto na kome je najčešće boravio kralj srpskih boema Avgustin Tin Ujević. Prvi put je Ujević u kafanu došao 1912. kao socijalista iz Zagreba, odakle je

proteran i povezao se sa srpskim revolucionarima iz grupe «Pijamont». Tajna policija ga je registrovala kao visokog, stasitog momka, uredne garderobe i najčešće u crnom odelu. «Moskva» je tih godina bila centar okupljanja protivnika austro-ugarske monarhije, pa je tajna policija pratila i Tina Ujevića.
Veliki hrvatski pesnik je bio zaljubljen u srpski glavni grad. Ujević je rođen u Vrgorcu 1891. a umro je u Zagrebu 1955. Pučku školu polazio je u Imotskom i Makarskoj, od 1902. klasičnu gimnaziju u Splitu, da bi nakon mature (1909.) otišao u Zagreb, gde studira hrvatski jezik i književnost, filologiju i filozofiju na Mudroslovnom fakultetu. Do 1919. boravi u Parizu, gde se intenzivno bavio pisanjem i proučavanjem umetnosti. Po povratku boravi u u Beogradu (1920-1926.) u kome objavljuje najpoznatije svoje knjige «Lelek sebra» i «Kolajna».
Ujević je do kraja života ostao rezigniran i razočaran, i kao čovek i kao pesnik. Svoje duševne rane lečio je i u kafani «Moskva», uz vino i kafu. Među gostima restauracije bio je prepoznatljiv po svom velikom šeširu, koji je uredno skidao pred damama. Toliko je kafanu voleo da je smatrao svojim domom.
Prestižni restoran hotela «Moskva» poslužio je velikom pesniku Tinu Ujeviću kao inspiracija za jednu duhovitu zgodu. Naime, Tin je ušao u restoran, skinuo sa glave svoj ogromni šešir i seo za sto, i na beli, uštirkani čaršav počeo da trebi i istresa vaške iz glave. Sa susednih stolova čula se cika i negodovanje prisutnih gospođa, i one bi napuštale restoran. Konobar bi tek na kraju ove predstave mogao da vidi u čemu je štos. Tina nije mrzelo da, pre ulaska u restoran, pospe svoju kosu pepelom, koji je ličio na male sive buve i tako uznemiri mlade dame i gospodu oko sebe.
Poznata je još jedna anegdota u vezi sa Tinom Ujevićem, kog su konobari voleli zbog njegovog nekonvencionalnog ponašanja. Tin možda sebi ne bi nikada kupio novo odelo da ga konobari kafane "Moskva" jednog dana zbog neurednosti nisu izbacili na ulicu rekavši mu:
"Upristoji se, pa dođi pesniče."
Ujević je kupio belu košulju i frak, ali je u torbi sakrio svoje stare dronjke. Ušao je u hotel i kafanu lepo odeven, seo i naručio pet litara kuvane rakije. I dok se rakija kuvala Tin se u toaletu presvukao i ponovo pojavio za kafanskim stolom u uobičajenom izdanju sa sakoom, koji je potopio u šerpu sa rakijom. I od zaprepašćenog kelnera naručio:
"E, a sad prodaj ovaj sako, pa naplati piće!"
Po priči Lole Dimitrijevića, nakadašnjeg novinara "Politike", kada bi se u kafani pojavio dr Vladan Đorđević, svi prisutni za okolnim stolovima ustajali bi da ga pozdrave. A kada bi se u kafani pojavio mladi Miloš

Crnjanski, on bi dolivao ulje na vatru, pa je u žaru diskusije Stanislava Vinavera nazivao Svinjar, a ovaj njega Smrdoš. Sve bi ih utišavao Rade Drainac vičući:
«Mir stoko, ovde se misli duboko!»

X poglavlje

ČAROBNJACI SA KIČICOM

Slikarskom krugu u kafani «Moskva» na početku 20. veka pripadali su Mihailo Petrov, Mirko Kujačić, Todor Manojlović, Stevan Aralica, Jovan Bijelić, Petar Dobrović, Sava Šumanović, a kasnije i Nadežda Petrović. Osnovna karakteristika beogradskog slikarstva u tom razdoblju bilo je širenje modernog pokreta, koji je započeo još Đorđe Krstić, čime su se slikari priključili savremenim evropskim tokovima.
Najstariji u krugu modernista, Banaćanin Todor Manojlović (1883-1968.) uticao je, slično Vinaveru, na mlađe svojom zrelošću i širokim poznavanjem moderne poezije i umetnosti. Dok je Vinaver u tumačenje literature unosio svoju muzičku obrazovanost, Manojlović je bavljenje poezijom, stvaralačko i esejističko, povezao sa stručnim poznavanjem likovnih umetnosti. Manojlović je negovao umereni modernizam. Po obrazovanju i intelektualnim sklonostima klasicista, Manojlović se zalagao za uravnotežen odnos između tradicije i avangarde, za sintezu klasičnog i modernog, propovedao je estetizam, kult duha, vedrine, vraćanje trajnim, metafizičkim vrednostima umetnosti. Pisao je pesme, eseje, drame, prevodio s raznih jezika, bavio se likovnom i književnom kritikom. Pesme Todora Manojlovića napisane u slobodnom stihu, pune su sunca i vedrine.
Od predratnih pisaca u beogradskom modernističkom krugu javlja se i Sibe Miličić (1886-1943), Hrvat, s ostrva Hvara, koji je uoči rata ušao u srpsku literaturu. Slično Crnjanskom, ali bez njegove snage, bio je pesnik kosmičkog idealizma i utopije univerzalnog jedinstva.
I slikari Mihailo Petrov, Mirko Kujačić, Todor Manojlović, Stevan Aralica, Jovan Bijelić, Petar Dobrović, Sava Šumanović i Nadežda Petrović su poput srpskih pisaca i pesnika voleli da u kafani «Moskva» popiju kafu, pojedu ratluk ili slane pogačice, i satima raspravljaju o putevima likovne umetnosti. Po svom talentu među njima posebno se izdvajala Nadežda Petrović, koja je prihvatanjem impresionizma bila nastavljač tradicionalnog srpskog slikarstva i slikar poetskog realizma između dva rata. Rođena je u Čačku 1873. a školovala se kod Kirila Kutlika, da bi posle Beograda nastavila privatno školovanje u Minhenu, najpre kod Antona Ažbea, a zatim u ateljeu

Julijusa Ekstera. Po povratku u Beograd 1903., osim slikanja, Nadežda Petrović se angažuje i na propagiranju savremenih umetničkih shvatanja, povezujući se tom prilikom sa drugim jugoslovenskim slikarima, naročito slovenačkim impresionistima Groharom i Jakopičem. Na poziv Ivana Meštrovića 1910. odlazi u Pariz, gde ostaje dve godine i izlaže u Jesenjem salonu.
U Beogradu 1912. otvara slikarsku školu i učestvuje na Četvrtoj jugoslovenskoj izložbi. Po povratku u Srbiju, Nadežda Petrović aktivno učestvuje u Balkanskom i, kasnije, Prvom svetskom ratu, za vreme kog umire 1915. od tifusa kao dobrovoljna bolničarka u Valjevu.
Slikarski opus Nadežde Petrović "Srbijanska epoha", od 1903-1910. predstavlja period ličnog sazrevanja, izraženog kroz rasvetljavanje palete i spontani naturalizam, veoma blizak savremenom fovističkom postupku. Mnogobrojni motivi okoline Beograda i Šumadije, slikani široko i uz upotrebu čiste boje, su prvi savremeni izvorni pejzaž.
Volela je da slika portrete i pejzaže, a njen patriotizam ogledao se i u čestom izboru tema iz nacionalne istorije i slikanju ljudi i predela Srbije – «Dereglije na Savi», «Žena sa suncobranom», «Anđa», «Staro beogradsko groblje», «Kosovski božuri», «Valjevska bolnica».
Slikarstvo Nadežde Petrović nije prihvatila konzervativna sredina, opterećena nacionalno-romantičarskim shvatanjima XIX veka. Međutim, zbog svoje revolucionarne avangardnosti, kako u formalnom tako i u idejno-estetičkom smislu, ono će ostati zabeleženo kao posebna pojava u istoriji beogradskog slikarstva.
Jovan Bijelić je, takođe, bio jedan od najznačajnijih srpskih likovnih stvaralaca između dva svetska rata. Studirao je u Sarajevu kod J. K. Janevskog, a zatim u Krakovu 1909-1913. kod T.Aksentovića, L. Vičulovskog i J. Pankijevića. Boravio je u Parizu 1913/14. i u Pragu 1915. Od 1919. je živeo u Beogradu, gde je bio scenograf, a potom i šef slikarske radionice Narodnog pozorišta. Najviše je slikao portrete, pejzaže, mrtvu prirodu i kompozicije. Prošao je kroz nekoliko faza u kojima je izražen uticaj kubizma u skulpturskoj koncepciji čvrsto modelovane forme i škrtosti palete, a potom je pod uticajem fovizma stvarao koloritna dela izuzetne sočnosti i čulne ekspresije.
Prvu samostalnu izložbu imao je 1917. u Sarajevu, a drugu 1919. u Zagrebu. Učestvovao je na mnogim kolektivnim izložbama. Samostalne izložbe imao je i u Beogradu (1929, 1932, 1957, 1968), Ljubljani (1959) i Bihaću (1960). Neka od njegovih najpoznatijih dela su: "Portret devojke", "Kupačica", "Jajce", "Kći umetnikova", "Dvorište", "Ženski akt", "Sarajevo", "Portret

starice", "Devojčica s lutkom" (1928), "Dečak jaše lava" (1929), "Apstraktni predeo" (1920).
U poslednjoj fazi, rastvarao je predmete uznemirenim potezima boje. Bijelić se bavio i pedagoškim radom, imao je privatnu školu iz koje je izašao niz slikara. Jedan je od osnivača i pripadnik slikarskih grupa "Oblik", "Samostalni" i "Nezavisni". Redovni član Srpske akademije nauka i umetnosti bio je od 1963.
Postojao je i specijalni sto u dnu kafanske sale gde su slikari kasnijih generacija svakodnevno crtali karikature. Autori tih dela su bili Mića Popović, Mika Petrov, Ivan Lučev, Vladimir Zerdrinski i slavni Petar Lubarda.
Hotel "Moskva" danas nema radove ovih velikih slikara, koji su u njemu boravili, ali ima 123 dela mnogih drugih umetnika. Među njima je i jedna neobična slika unuka slavnog kompozitora Riharda Vagnera. Naime, tokom 1934. u hotelu je odseo Viland Vagner, unuk Riharda Vagnera, slavnog kompozitora, koji je hotelu u zalog ostavio svoju sliku.
- Gospodin Vagner, koji je bio u poseti Jugoslaviji i koji je slikao motive iz svih republika, nije imao novac da plati hotelski račun, pa je platio slikom. To je ulje na platnu «Boka», na kome se vide Stara kapetanija, kotorski zaliv i Jadransko more. Slika ukrašava dnevni prostor u apartmanu 117, koji treba da dobije ime Vagnerov apartman – kaže dr Sava Janićević, bivši generalni direktor hotela.
Slavni kompozitor Rihard Vagner je rođen u Lajpcigu, ali se 1872. preselio u Bajrojt. Njegov sin Zigfrid i snaja Vinifred, rodili su sinove Vilanda i Volfganga, koji su se bavili slikarstvom i muzikom. Kako im je majka pored dede bila veliki ljubitelj firera, živeli su imućno i obesno, pa su sinovi rano počeli da osvajaju Evropu.
Tako je i Viland Vagner putovao Evropom i oslikavao njene pejsaže. I našao se u Jugoslaviji. Kad je umro pedesetih godina, Nike Vagner, kći Vilanda Vagnera, izrazila je želju da vidi sliku svog oca, ali nikada nije posetila hotel "Moskvu".
Na groblju u gradu Bajrojtu, u kome postoji festival Riharda Vagnera, počivaju Franc List, Vagnerov zet H.St. Čemberlen, dr Hans Rihter, čuveni dirigent Vagnerovih opera, pesnik Žan Pol i njegov sin koji je umro u 18. godini, Vagnerov sin Zigfrid, njegova žena Vinifred i unuk Viland.
Hotel «Moskva» danas ima pored 123 umetničkih slika i dvadesetak tapiserija Stevana Čukića, koje su razmeštene po svim spratovima i duž stepeništa.
Likovni umetnik Dimovski je 1965. darivao hotelu četiri platna u ulju koja je nazvao «Moskva», «Terazije», «Kalemegdan» i «Nebojšina kula». Uprava

hotela je ova dela postavila u predvorju kod recepcije. Čuveni svetski slikar Branko Miljuš je poklonio hotelu svoje grafike, superrealista Dragan Malešević Tapi darivao je svoje divne slike. U bifeu je gospodin Jovanović, crnogorski umetnik 1998. uradio i postavio svoju sliku «Dvije Moskve». Ona oslikava grad Moskvu sa Kremljom i crkvom svetog Vasilija, koji je osnovan pre 850 godina i hotel «Moskva», koji je otvoren pre 92 godine.

ZUKINA ČAROLIJA

Putopisac, karikaturista, novinar i slikar Zuko Džumhur, koji je imao običaj da pije „kahvu" u bašti hotela, ostavio je jednom prilikom svoje ulje na šper ploči, sa motivima gradova koje je pohodio, a koje je nazvao «Balkanska hronika».
Zulfikar Džumhur, filmadžija i pisac hroničar, poznatiji kao Zuko, rođen je na Dorćolu. Otac mu je bio beogradski imam. Sa suprugom Vezirom je živeo u Vasinoj ulici, u kojoj je imao atelje i pravu tursku sobu. Sećajući se svog prijatelja Momo Kapor je jednom prilikom opisao svoje druženje sa Zukom Džumhurom:
- Godine 1957. u Beogradu je jedino otmeno mesto bio "Golf klub" na Košutnjaku, u kome je instaliran prvi muzički automat džuboks. Išli smo tamo tramvajem "trojka" do Hajdučke česme, pa uzbrdo peške. Jedne noći smo se Bora Drašković i ja odozgo vraćali peške, kad su se ispred nas zaustavila bela kola. Neko je sa bradom rekao: "Upadaj!" To je bio Zuko Džumhur. Ono što ga je razlikovalo od svih drugih bila je neoubičajena ležernost i originalna umetnost življenja. On me je prvi odveo na Adu Ciganliju, baš u vreme kad je u "Politici" izašla vest da su se u savskoj vodi pojavili bacili infektivne žutice. Bio sam šokiran kad se bućnuo u reku, čim smo stigli. Posle mi je objasnio da je on lično u novine proturio lažnu vest o epidemiji žutice – da mu na Adi više ne smetaju budale.
Jednog dana, jedne godine, ali jako davno, Zuko se setio da oživi Skadarliju, u koju se tada nisu usuđivali da zađu ni pijanci sa Bajlonove pijace. Od legendarne međuratne boemije, koja je do zore lumpovala, bilo je ostalo nekoliko polusrušenih udžerica i dva-tri polupana fenjera ispred tri preostale kafane za sirotinju. Bila mi je čast što sam sa Zukom i arhitektom Uglješom Bogdanovićem učestvovao u obnovi Skadarlije.
Imao sam svoje privatne genije. Zuko Džumhur mi je dao najvažnije životne lekcije, prvenstveno da nije sve u parama i da se i bez njih može. Bez obzira koliko se opijao i prljao, držao se nekog gospodstvenog reda, tačno u određeno vreme je ručao i sve je svakog dana za stolom moralo da bude postavljeno u skladu sa najstrožijom etikecijom – seća se pisac.

Kapor pamti i da je Zuko Džumhur bio u prijateljskim odnosima i sa Ivom Andrićem, koji mu je bio svojevrsni mentor:
- Njegov otac je bio mason neuporedivo većeg ranga od Andrića, a kada jedan mason umre, onda se braća masoni brinu o njegovoj porodici i deci. Tako je Ivi Andriću palo u zadatak da se stara o odrastanju, školovanju i vaspitanju Zuke Džumhura. Oni su oduvek bili na ti. Zukov otac je bio savetnik kralja Aleksandra za islamska verska pitanja i ponosio se što je prosrpski orijentisan.
Jedanput me je Zuko odveo kod Ive Andrića i počeo da me hvali bez ikakve mere, da je meni bilo neprijatno. Andrića sam doživeo kao Kamijevog stranca: u sivom odelu, sa prslukom i mašnom, u cipelama u sopstvenoj kući, kako sedi na fotelji i na televiziji gleda iskrcavanje čoveka na Mesec. Pošto smo ušli nenajavljeno, zatekli smo ga obučenog kao ambasadora. Međutim, trebalo je ponovo da se zarati na Balkanu, i u Bosni, da bih ga najzad na pravi način shvatio i razumeo – seća se Momo Kapor.
Svoju sliku Zuko Džumhur je u baštu hotela „Moskva“ doneo još sedamdesetih godina. Međutim, kiša i vetar su vrlo brzo oštetili tu sliku, pa je Zukov prijatelj Momo Kapor predložio direktoru Savi Janićeviću da se ovo delo spase. I direktor je «Balkansku hroniku» Zuke Džumhura skinuo sa zida bašte, odneo na revitalizaciju i potom postavio u recepciji hotela.

XI poglavlje

RAĐANJE „KRSMANCA“

Za razliku od svih okolnih hotela na Terazijama, u kojima su radila pozorišta, «Moskva» nije imala teatarsku pozornicu, ali je zato bila mesto u kome su se okupljali reditelji, glumci, scenski entuzijasti, scenaristi i dramaturzi. Sredinom spetembra 1922. Mata Milošević je sa grupom studenata Beogradskog univerziteta na sastanku u hotelu "Moskva" osnovao akademsko pozorište, kome je dao ime "Branko Krsmanović". Bilo je to tada prvo, a danas najstarije studentsko pozorište u Evropi.
Mateja Mata Milošević, poznati reditelj, pedagog i glumac, rođen je u Beogradu 25. decembra 1901. Posle studija u Glumačkoj školi, postao je član Narodnog pozorišta, najpre kao glumac a zatim reditelj. Za vreme Drugog svetskog rata, interniran je u nemački zarobljenički logor. Posle akademskog rada u pozorištu, od 1948. postao je član Jugoslovenskog dramskog pozorišta, gde ostvaruje svoje najbolje predstave. Njegov stilizovani realizam i njegova savremena režija spadaju u sam vrh jugoslovenske dramske režije. Njegovo tumačenje dela Šekspira, Gorkog,

Krleže i srpskih autora Sterije i Nušića su visoki dometi savremene režije u bivšoj Jugoslaviji. Predstava Nušićeve komedije «Ožalošćena porodica» više puta je reprezentovala jugoslovenski savremeni teatar na turnejama u Evropi.
Milošević je ostvario oko osamdeset režija u Beogradu i na drugim scenama u Jugoslaviji. Velik broj njegovih tekstova objavljen je u pozorišnoj periodici. Objavio je knjige: «Moja gluma» (Beograd, Muzej pozorišne umetnosti, 1977.), «Moja režija» (Novi Sad, Sterijino pozorje, 1982) i «Moje pozorište» (Muzej pozorišne umetnosti Srbije, Beograd, 1984).
Veliki glumac i reditelj Mata Milošević bi govorio: "Ja kao reditelj samo gledam glumca i odabiram njegova rešenja, složim svoje misli i ideje i desi se.»
Glumica Eva Ras se seća da kada je došla u Beograd i upisala Akademiju, zato što je bila promućurna, Mata Milošević joj je jako pomogao:
- Kada sam videla petsto prelepih kandidatkinja, sa kratkim suknjama i visokim potpeticama, obula sam dokolenice, gojzerice i plisiranu suknju, uplela kosu, i došla kao da sam klinka i onda sam prvo morala da dokazujem da imam 18 godina. Zanimljivo je da je Mata Milošević znao mađarski. I kada je video da jako loše govorim srpski jezik, onda me je on pitao da li ja znam na mađarskom neku određenu pesmu da recitujem. I ja sam znala, onda se on setio i neke druge pesme, i to sam znala. I tako sam ja prijemni položila na mađarskom. I četiri godine sam provela u jezivom radu na Akademiji. Prihvatili su me zato što sam bila potpuno drugačija od svih, tako slatka, umiljata.
Milošević je dobitnik više Sterijinih nagrada za režiju predstava «Sabinjanke», «Otkriće» i «Na rubu pameti». A u njegovo ime formirana je i posebna nagrada za studente i mlade glumce, koju su osvajali mnogi majstori scene i filma. Jedna od vlasnica ove nagrade je glumica Ljiljana Blagojević.
Od svog nastanka Krsmanac, kako su ga akademci popularno zvali, bilo je avangardno pozorište, okrenuto novim piscima i modernijem teatarskom izrazu. Od 1922. do 1941. na sceni ovog pozorišta u Balkanskoj ulici, odmah preko puta ulaza u hotel «Moskva», postavljanji su i igrani najznačajniji komadi dramske literature.
Za 86 godina postojanja akademsko pozorište "Branko Krsmanović" dalo je sedam vrhunskih masjtora glume, vlasnike Dobričinog prstena za životno delo. To su pored Dobrice Milutinovića, Bata Stojković, Petar Kralj, Đuza Stojiljković, Olivera Marković, Rade Marković, Ljiljana Krstić, kao i sam Mata Milošević. Svi oni su bili stalni posetioci «Moskve».

Krsmanac danas broji preko 300 članova koji uspešno nastupaju u dvoranama širom sveta i koji su dobitnici brojnih medalja, plaketa i diploma. Više od hiljadu nastupa u svim evropskim zemljama i na svim kontinentima dovoljno govore o renomeu koje ovo kulturno-umetničko društvo i teatar uživa.

XII poglavlje

POŠTANSKA KUĆA

Palata «Rosija» i hotel «Moskva» svoj prvobitni izgled i ugled promenili su 1923. kada su vlasnici, čelnici Ujedinjene banke odlučili da prodaju zgradu na Terazijama. Kupac je bila državna pošta, odnosno Jugoslovenska poštanska štedionica. Ova institucija je stvorena pri Ministarstvu pošta i telegrafa po uzoru na austrijsku štedionicu i formirana Zakonom o poštansko-štednom, čekovnom i virmanskom prometu kao jedinstvena Poštanska štedionica Kraljevine SHS, 30. novembra 1921. Njeno sedište je bilo u Beogradu, a njena delatnost su bili poslovi poštansko-štednog, čekovnog i virmanskog prometa. Ministarstvo finansija i Ministartsvo trgovine su direktno preko Nadzornog veća kontrolisali rad Poštanske štedionice.
U to vreme takve štedionice su postojale u Bosni, Hrvatskoj, Sloveniji i Dalmaciji, ali ne i u Srbiji, Makedoniji i Crnoj Gori, pa se otvaranjem novih i objedinjavanjem starih stvorio jedan dosta moćan finansijski centar i kolektiv. Te 1921. godine Poštanska štedionica je imala 12.089 ulagača sa kapitalom od 697.177 dinara. Među njima je bilo i dosta ulagača iz Amerike, Francuske i Engleske, gde su živeli srpski iseljenici. Kada je dve godine kasnije, Poštanska štedionica odlučila da kupi hotel «Moskvu», kapital ulagača je već dostigao 1,2 miliona dinara.
Poštanska štedionica Kraljevine SHS u Beogradu kupila je palatu «Rosija» i hotel «Moskva» 19. jula 1923. kao poslovnu zgradu da bi u nju smestila svoju direkciju. Palata je plaćena, za to vreme, neverovatnom sumom od 24.500.000 dinara. Ček je potpisao lično Milorad Nedeljković, direktor. U palati «Rosija» i kafani «Moskva» je otvorena i prva služba sa šalterima za čekovni i virmanski promet. Prvi šalteri su proradili 1. oktobra 1923. Vremenom, ova služba se proširila na čitavu Srbiju i Makedoniju, pa je palata postala vrlo važan poslovni centar poštanske štedionice u Beogradu. Ime i funkciju hotela «Moskva» u takvoj palati uspeo da sačuva jedan snalažljivi kafedžija koji je uzeo u zakup 60 prostorija za hotelske sobe. Novi vlasnik hotela je prvo 1923. renovirao kafanu. Kada se Poštanska

štedionica Kraljevine SHS uselila u «Moskvu», kafana je zatvorena na godinu dana, pa su beogradski književnici i umetnici ostali bez svog hrama. Mladi pisac Gvido Tartalja je čak to i javno rekao u tekstu «Beograd bez Moskve», koji je objavio dnevni list «Novo doba»:
« Gde da se zatvori sada u odmaklu jesen, kada je kafanski život življi, sve bučniji? Pa, ipak, desilo se...»
Vajar Dragan Ristić je bio dugogodišnji posetilac kafane «Moskva». Kada je renovirana i otvorena sa radošću je rekao:
- Od 1924. stalni sam posetilac ove kafane, u kojoj se uvek svirala ozbiljna muzika. Ovde nikada nije kročila nijedna kafanska pevačica. Koncertirali su Paul Vajs, violinista iz Beča i Karl Kučera iz Praga.
Očigledno je da je ta adaptacija loše urađena, jer se plafon kafane šest godina kasnije srušio gostima na glavu. Milorad Nedeljković, direktor Jugoslovenske poštanske štedionice, o tome je obavestio Ministarstvo građevine, koje je odobrilo popravke za 7.600 dinara, na teret gradskog budžeta. Renoviranje je izveo beogradski preduzimač Aleksandar Jordanov. Kada je kafana ponovo proradila bila je jedno od glavnih mesta za proslavu Srpske nove godine. Sredinom januara 1926. svirala je Kraljeva garda, a služena su odlična vina i hladan bife. Zima je bila hladna, a strma Balkanska ulica klizava kao ogledalo. Male prodavačice cveća sedele su u kuhinji i grejale se, udišući prijatan miris spremljenih jela.
Te zime sklopljen je u Beogradu prvi crno-beli brak. Kako su novine pisali, venčali su se lepa plavuša gospođica Anica, i lepi crnac, gospodin Sabri, koji su u kafani «Moskva» proslavili svoje venčanje. Mnogi Beograđani su se stajali ispred prozora i izloga i gladali ovaj neobično lep mladi par.
Hotel je, za razliku od kafane, radio sasvim normalno. Njegovi gosti su, na primer, u proleće 1929. bili fudbalski reprezentativci grada Kaira, koji su došli da odmere snage za timom BSK. I francuska lepotica, gospođica Margarita Difran, koja je odsela u sobi broj 15, bila je oduševljena hotelom. Kada su novinari ušli da bivšu mis Francuske intervjuišu, zatekli su je pored prozora, kako gleda reku Savu i sremsku ravnicu.
- Nikada nisam videla ovako lep pejzaž – rekla je gospođica Margarita Difran.
Tog 10. februara ova mlada dama je odigrala indijski ples na jednoj specijalnoj zabavi, i preko Budimpešte se vratila u Pariz.
Dok je bila u vlasništvu Poštanske štedionice, palata «Rosija» je imala i svojih neprijatnih trenutaka, jer je bila poprište neobičnih događaja. U sobi hotela dvojica gostiju iz Londona, Mihailo Nemski i Ernest Bekoči ostali su bez svojih novčanika. Bilo je to u februaru 1923. a već u decembru na krovu palate je izbio veliki požar. Krajem novembra 1926. student Milan

Mihailović je nožem na ulazu napao ženu g. Slobodana Vidakovića, urednika «Novosti» i ubo je na tri mesta. Razlog je bila ljubomora, jer ga je, kako student reče, gospođa ljubavnica ostavila.
Beogradski laf Božidar Branislav Petrović uhapšen je 21. decembra 1927. na ulazu u palatu, zbog lopovluka, prevara i falsifikata. Posle toga 1928. dogodila se jedna krvava tuča dvojice pijanaca. A u aprilu 1929. mladić star 24 godine, koji se u prijavi hotela upisao kao Andrija Šmit iz Sombora, izvršio je u sobi samoubistvo. Pucao je sebi iz malog pištolja «broving» u slepoočnicu. Na stočiću, kraj kreveta u kome je ležao mrtav gost, bilo je pismo sledeće sadržine:
«Moje ime nije ono što sam prijavio. Pošto sam rešio sebi da oduzmem život, ne pitajte se zašto,»
U leto i jesen 1929. renoviran je i kompletan hotel. Kafana «Moskva» je dobila novo osvetljenje 1930. kada su brodski motori od 40 konjskih snaga počeli iz podruma hotela da joj šalju elektriku. Motori su radili po 20 sati dnevno, a trošili su 55 tona nafte godišnje.
Posle renoviranja, u leto 1931. kafana je opet, posle dve decenije, izbacila svoje prve stolove na trotoare, stavljajući ih stidljivo uz zidove. Na jesen, sa kišom, gosti su se vratili unutra. Za one najistrajnije postojao je sto ispod velikog ogledala, koji su i pisci i konobari zvali «Port Sand». Bila je to aluzija na luku u Sredozemlju u koju dolaze brodovi na dugi odmor, a i na goste koji su dugo tokom dana sedeli u kafani.
Jedan od najpoznatijih konobara kafane «Moskva» u to doba bio je gospodin Vasa Popović, koji je umeo sa gostima da vodi političke razgovore. Tako se jednom prilikom u zimu 1933. uhvatio u polemiku sa grofom Kudenhovim iz čega se izrodila knjiga u četiri tabaka o konsolidaciji evropskih država. Predratna «Politika» je objavila vest o izlasku ove zaista neobične knjige, koju je sam autor nazvao «Memorandum Vase Popovića».
Profesor estetike i arhitekta Gligorije Samojlov je učestvovao 1936. u prvoj rekonstrukciji hotela i skicirao njegov enterijer i uradio vitraže u holovima i na stubištu.
U međuvremenu, Poštanska štedionica je podigla svoju palatu u Bulevaru kralja Aleksandra. Novu zgradu sredinom oktobra 1938. otvorio je generalni direktor dr Milorad Nedeljković, koji je rekao da Poštanska štedionica ima kapital vredan 300 milijardi dinara. Sedam meseci kasnije, 16. maja 1939. hotel, restauracija i kafana «Moskva» su prvi i poslednji put u svojoj istoriji zatvoreni. A zaposleni su dobili otkaze.
« Sa spuštenim zavesama «Moskva» je tužna i pusta, kao nekada u julu 1914. kada je buknuo Svetski rat. Od zaposlenih ostali su u radnom odnosu

samo njih 16 po broju, dok ostali od zakupaca potražuju oko 150.000 dinara na ime otpuštanja i otpremnine» - pisala je «Politika».
Uvek dobro raspoloženi konobari kafane «Moskva» su u restoranu «Sunce» organizovali drugarski rastanak od hotela, na kome su se prijateljski izljubili.
Da li zbog loše izvedenih popravki ili zbog planova da skupo proda svoju poslovnu zgradu, na zahtev generalne direkcije Poštanske štedionice, Ministarstvo građevine je 27. maja 1939. odobrilo drugu adaptaciju i renoviranje hotela i kafane «Moskva». Rešenjem koje je potpisao ministar građevina dr Milan Krek svojeručno, određeno je da građevinske radove obavi najbolji ponuđač Zoran Vasiljević iz Beograda za sumu od 3 miliona dinara. A da nadzor vrši arhitekta Jovan Ranković.
- Želimo da, koliko je to moguće, od jedna stare kuće, napravimo prvorazredni hotel. Trudimo se da staru konstrukciju zgrade dovedemo u sklad sa modernim zahtevima udobnosti i života. Mnogi očekuju od novog hotela nešto senzacionalno, nešto što nema nigde u Evropi. To je velika greška. Mi se samo trudimo da dostignemo nivo evropskih hotela. Mislim da će cena prepravki biti oko 10 miliona dinara – izjavio je gospodin Jovan Ranković za list «Politiku» 2. avgusta 1940. i otkrio da će renovirani hotel «Moskva» imati 90 najmodernijih soba i među njima 30 apartmana. A kafana će moći da primi hiljadu gostiju.
Poštanska štedionica je kao vlasnik kafane i hotela razmišljala da ih da u zakup privatnicima, dok su Kraljevina Jugoslavija, odnosno Ministarstvo građevine i sam ministar Krek imali ideju da u «Moskvu» useli svoje državno nadleštvo. Poštanska štedionica je smatrala da palata «Moskva» ne odgovara ovoj državnoj nameni, a i da teško ruiniranu može da je proda, pa se odlučila za adaptaciju.
Nadzorni odbor je, na primer, strogo vodio računa o izradi i nabavci novog nameštaja za hotelske sobe i kancelarije, koji je morao biti pravljen od suve čamovine, stare najmanje tri godine. A da podovi i plafoni nameštaja budu od furnirane šper ploče. Za stilski nameštaj je raspisan konkurs, na koji se javila Umetnička stolarija Barac sa cenom od 669.775 dinara.
Renoviranje hotela i kafane je predviđalo uvođenje grejanja i modernog osvetljenja, pa je zato jedna delegacija vlasnika i države otišla u Budimpeštu da poseti nekoliko hotela i restorana i vidi kako kod njih funkcinišu ovi sistemi. Kako su, međutim, radovi sporo išli, rukovodstvo Poštanske štedionice je u zimu 6. decembra 1941. pitalo Ministarstvo građevine kada će se završiti elektro-mašinski radovi u kafani, a kada u hotelu «Moskva». O tome se u više navrata raspravljalo u Građevinskom odboru i na Nadzornom odboru, gde je rečeno da je voda u podrumu glavni problem sa instaliranje kotlarnice i uvođenje struje.

Nadzorni inženjer je odgovorio da će radovi u kafanskim prostorijama biti okončani 1. aprila 1941, a u hotelu «Moskva» 1. jula 1942. godine. Zbog izbijanja Drugog svetskog rata ti rokovi, međutim, nisu ispoštovani.

XIII poglavlje

HOLIVUD U BEOGRADU

Posle ekonomske krize i političkog ubistva kralja Aleksandra Karađorđevića u Marselju, Srbija se iza 1934. polako oporavljala od ovih rana i nastojala da uhvati korak sa modernim svetom. Predznaci te modernizacije Srbije i Beograda bili su neki događaji koji su se zbivali u hotelu «Moskva» i njegovom bliskom okruženju na Terazijskom trgu.
Iako poraženi u Beogradu, poslenici bečke krune želeli su dvadeset godina kasnije da na filmskoj traci ovekoveče događanja od 23. jula 1914. Tog dana je Austro-Ugarska postavila Srbiji ultimatum, da se odrekne Srba u Bosni ili da bude suočena sa ratnom kaznom. Zadatak da filmuje ovu istorijsku priču, kao igrani film pod nazivom «Ultimatum», preuzeo je na sebe 1938. poznati austrijski glumac i potom američki reditelj Erich von Stroheim.
Ovaj rođeni Bečlija (1885.), sin proizvođača šešira, momak oštrih crta, prodornog pogleda i glasa, proslavio se po ulogama surovih muškaraca, pa je zato i dobio nadimak – Čovek kog voliš da mrziš. Kada se kao talentovani glumac pojavio u Holivudu 1914. govorio je tvrdi engleski, pa se mislilo da je Nemac. Uporno je učio engleski, ne bi li prestao da bude stranac u Americi.
Prvi film “Seoski momak” snimio je 1915. Počeo je istovremeno da radi kao asistent čuvenog reditelja D.W. Grifita, da bi 1919. sam uradio film “Slepi muževi”. Proslavio se kao reditelj koji je uticao na razvoj filmske umetnosti filmom "Pohlepa" (1924.), u kom s naturalističkom bezobizrnošću ukazuje na bedu i apsurdnosti sveta u kojem živi. I u ostalim filmovima pokazao je smisao za realističko oslikavanje likova i posebno za psihološku analizu. Posle toga su usledili uspešni filmovi “Kraljica Keli” i “Veliki Gabo”. Stroheim je 1935. napisao roman “Papirka”, koji je, takođe filmovan, ali se kao glumac najviše proslavio igrajući u sa Glorijom Svenson u filmu Bilija Vajldera. "Bulevar sumraka" je američka drama iz 1950. koja govori o holivudskom scenaristu koji se sprijatelji sa ostarelom damom, bivšom zvezdom nemih filmova. Film je osvojio Zlatni globus, a American Film Institute ga je stavio na listu 100 najboljih američkih filmova 20. veka. Erich von Stroheim je za film “Bulevar sumraka” dobio Zlatni globus za sporednu ulogu.

Stroheim je bio slavan glumac i reditelj kada je 1938. stigao u Beograd i odseo sa svojom filmskom ekipom u hotelu “Moskva”. Plan rada je bio da se u prostorijama hotela i na ulicama Beograda snime scene filma “Ultimatum”, koje treba da prikažu političku i ličnu dramu srpskih vladara pred izbijanje Prvog svetskog rata.
Austrijski glumac Erich von Stroheim je bio nosilac glavnog lika, srpskog generala Simovića. Reditelj filma je bio Robert Vejn, koji je tokom snimanja preminuo, pa je ovaj film završio Robert Siodmak. Scenarista filma “Ultimatum” je bio Pier Allary, a autor dijaloga Alexandre Arnoux. Pored Ericha von Stroheima u filmu, koji je sniman u hotelu “Moskva” pojavljuju se glumci Abel Jacquin kao kapetan Karl Burgstaller, Bernard Lancret, kao komandir Stanko Salić, Dita Parlo kao Ana Salić i Georges Rollin kao poručnik Ristić.
Filmska ekipa je bila smeštena u sobama na drugom spratu, a sam von Stroheim je koristio apartman. Jedan od apartmana je bio preuređen u štab Srpske vojske, a treći u privatan stan generala Simovića, kako bi se u njima snimile scene o donošenju odluke srpskog vojskovođe da se uđe u rat protiv bečke monarhije.
Snimanje u Beogradu je trajalo 19 dana, posle čega se ekipa preselila u Holivud, gde je film “Ultimatum” montiran i završen 4. februara 1940. Američki film “Ultimatum” nije imao veliki umetnički uspeh, ali je značajan po tome što je doveo Holuvud u Beograd i Ericha von Stroheima u hotel “Moskva”. Slavni reditelj i glumac je potom u više navrata kao penzioner dolazio u Beograd. Umro je od kancera 12. maja 1957. u francuskom gradu Morepas.

XIV poglavlje

SRPSKA FORMULA 1

Kad su prvi motori i automobili pristigli u Srbiju, neminovno su počeli da niču i moto-mehanizovani sportovi, koji nisu imali dobre uslova za razvitak, jer su vozila, zbog visokih cena bila dostupna samo malom broju građana i jer su putevi bili loši. Ipak, razvoj srpske privrede i elite izazvao je sve veće interesovanje za moto sportove.
Na beogradskim ulicama prvi automobil se pojavio 3. aprila 1903. Uvezao ga je Boško Radulović. Automobil je bio marke «neseldorf», a u varoš ga je dovezao šofer istoimene fabrike automobila iz Nemačke sa zadatkom da vožnji obuči nekog od Beograđana. Beogradjanin Mladen Ljubinković

položio je vozački ispit na automobilu marke «marel-union» i tako postao prvi vlasnik vozačke dozvole u gradu.
Već 1909. održane su i prve motociklističke trke u organizaciji Prvog srpskog - velosipedskog društva. Trke su održane na relaciji Niš-Beograd i postale su srpska tradicija, koja nam je otvarala vrata prema svetu. Deset leta kasnije, izgrađena je prva javna Centralna garaža u centru grada, po planovima ruskog arhitekte Valerija Staševskog. Beograđanin Mladen Ljubinković je imao običaj da vozi preko Slavije ulicom kralja Milana, pored hotela «Moskva» i preko Terazija ka Kalemegdanu. Njegov prolazak je izazivao veliku pažnju posetilaca kafane i hotela «Moskva».
Tokom 1921. osnovan je prvi Moto-klub, a 1922. i Auto-klub, koji je, kako je u jednom izveštaju napisano, predstavljao "društvenu elitu prestonice i cele zemlje". Osam godina kasnije stvoren je i "Avala", koji je ujedinjavanjem sa Auto-klubom 1936. prerastao u Beogradski moto-klub. Zabeleženo je da je 1930. godine Beograd imao oko 2000 moto-vozila. Najpoznatiji automobilisti tog vremena bili su Radovan Savatić, pobednik u većem broju trka, i Mileta Nedić.
Beogradski moto-klub je priređivao takmičenja po Beogradu, oko Kalemegdana, na Banjici i okolini. A pred sam rat ustanovio i trku Beograd-Sofija, na kojoj su učestvovali i beogradski vozači. Najveću popularnost stekla je trka Sarajevo-Beograd. Pobednik je dobijao pehar kraljice Marije, a trka je održavana tri puta: 1925, 1926. i 1927. Interesantno je da je kraljica Marija bila veliki poklonik automobilskog sporta i da je bila izuzetan vozač. Na veridbu sa kraljem Aleksandrom došla je iz Bukurešta tako što je sama vozila. Jedno vreme je čak imala i najbolje vreme na trkačkoj automobilskoj stazi na Avali.
Najveća trka u Beogradu i Jugoslaviji održana je 3. septembra 1939. godine. Bio je to prvi srpski Gran pri, najveća auto-moto trka u svetu po klasama kakva je danas Formula 1. Beograd 1939. je imao jednu od devet pista u Evropi. Takmičari su bili smešteni u hotelu «Moskva», ispred kog su parkirali svoje automobile.
- Trke su se održale oko Kalemegdana uz prisustvo 80.000 gledalaca.
To je bila poslednja trka svetskog dometa i najveća ikada održana u Beogradu. Traka je vožena 50 krugova. Bolidi su na pojedinim pravcima razvijali brzinu znatno veću od 200 kilometara na čas - priča Bratislav Petković, direktor Muzeja automobila u Beogradu.
Ova istorijska trka je snimljena na filmskoj traci, koju je reditelj Dinko Tucaković iskoristio da napravi sagu o beogradskoj trci Formule 1 iz 1939. U film "Zaboravljeni gran-pri" se govori o prvoj i jedinoj trci Formule 1 u Srbiji, čiji je pokrovitelj bio kralj lično. A na kojoj je prisustvovalo 100.000

ljudi ili četvrtina tadašnje beogradske populacije. To je bio najveći sportski dogadjaj u Jugoslaviji između dva svetska rata, koji je kasnije, u vreme socijalističke Jugoslavije, "istisnut iz kolektivnog pamćenja".
Pobednik ove istorijske auto-trke je bio legendarni italijanski vozač Taci Novelaro, poznatiji kao "Leteći Mantovljanin". Na trci su učestvovala još četiri svetska šampiona, a vozač "mercedesa" Fon Braunhič bio je glavni konkurent Novelaru - vozaču "auto uniona", današnjeg "audija". Njihovi bolidi, u klasi od preko 3.000 kubika, razvijali su brzinu do 250 kilometara na sat.
Srpski vozač Boško Milenković vozio je "bugati", slabiji za 150 konja, te nije bio takmac favoritima, ali je uspeo da izvozi sve krugove oko Kalemegdanske tvrdjave - ukupno 50. I svoj plasman da proslavi sa kolegama trkačima u kafani «Moskva». Drugi slavljenik u bašti hotela «Moskva» bio je Laza Radić, čovek koji je, takođe, bio vozač srpske Formule 1. Njega je u svojoj pozorišnoj predstavi «Grand Prix» divno opisao beogradski reditelj i poslastičar Braca Petković.
Laza Radić je u poslednjoj auto-trci u Beogradu osvojio treće mesto. Posle Drugog svetskog rata, komunističke vlasti su Lazi Radiću oduzele svu imovinu, ostale su mu samo kožne rukavice u kojim je vozio svoj «BMW». Lazin greh je bio u tome što se fotografisao se sa prvoplasiranim i drugoplasiranim takmičarima ove trke, a oni su, na Lazinu nesreću, bili Nemci.
Pored svog šikaniranja koje je doživljavao posle rata, Laza Radić je ostajao u Beogradu. Izgubio je svoje mesto u bašti hotela «Moskva», jer je tu sedeo neki Titov oficir. Laza Radić je i dalje hrabro u svojim rukavicama vozio trolejbus sa Voždovca, sve do onog dana kada ga je obesni prvoborac isprovocirao. Laza Radić mu je zadao nekoliko vaspitnih ćuški, spakovao se, i otišao iz svog grada i poneo sa sobom svoja sećanja na kafanu «Moskva».

TRKA OKO SRBIJE

Jedan do tada ne baš značajan sport počeo je, takođe, tih godina lagano da osvaja Srbe. Biciklizam je u Srbiji teško krčio put, jer je prvi klub velesipedista “Avala” formiran 1929. kao sekcija beogradskog Moto-kluba. A 1935. osnovan je klub “Fortuna”. Biciklizam je uglavnom živeo od mecena, prvenstveno trgovaca koji su uvozili bicikle. Sami biciklisti dolazili su iz redova radničke omladine. Među njima su najistaknutiji bili Đorđe Drljačić, Dragiša Ješić, Kosta Todorović, Dušan Davidović, a među propagatorima Maks Ames, jedan od najzaslužnijih za unapređenje ovog sporta.

Svoje sekcija imali su i BSK i “Jugoslavija”, a kasnije se javio klub “Jadran”, kao i sekcija trgovačke kuće “Mitić” sa oko 150 biciklista. Oni su vozili manje trke, uglavnom po Beogradu i do Mladenovca, Obrenovca i Novog Sada, jer su i putevi bili rđavi. Imali su lep običaj da na trke krenu sa Terazija, odnosno ispred hotela “Moskva”.
Prva međunarodna biciklistička trka «Kroz Srbiju» osnovana je 5. marta 1939. Idejni tvorac trke bio je Aleksandar Aca Bugarski, novinar dnevnog lista «Politika». U svojoj monografiji «Devet dana oko Srbije» Aca Bugarski se seća da je na sednici Beogradskog biciklističkog podsaveza dogovoreno da se održi konferencija sa svim klubovima.
«Prvi klub na koji smo otišli bio je S. K. Mitić. Na konferenciji je pao predlog da se organizuje neka veća priredba kako bi se zadovoljili vozači, koji marljivo treniraju, a nemaju veće priredbe. Predložio sam da se održi trka oko Srbije, koja bi trajala pet-šest dana i to pod okriljem celokupne beogradske štampe. Kako su se sa ovim svi složili, odmah je određena i konferencija kod tadašnjeg predsednika podsaveza g. Miodraga Cokića, gde je obrađen i ceo plan trke. Izabrani su odbori kojima je stavljena u dužnost da izvrše sve pripreme za trku. Odbor je naišao na potpuno razumevanje ministra za fizičko vaspitanje naroda g. Dušana Pantića, koji je stavio odboru potrebna sredstva za organizaciju. Posle nekoliko dana stigla je vest iz Maršalata dvora da se Njegovo kraljevsko veličanstvo kralj Petar II primio za pokrovitelja trke i da poklanja pehar pobedniku. Ovo pokroviteljstvo je dalo trci još mnogo veći značaj».
Učešće u trci potvrdili su Rumuni, Bugari, Slovenci, ali su Hrvati vrdali. Prva trka startovala je ispred hotela «Moskva» u Beogradu, jer je procenjeno da je to najveći prostor na kome biciklisti mogu da se poređaju i krenu, a organizacioni odbor u kafani da zaseda i resgitruje sve učesnike ove trke. Na Terazijama je bila napravljena mala tribina za organizatore, a na kolovozu je krečom nacrtana starna linija.
Nakon 6 dana i pređenih 1.010 kilometara trka se završila velikom svečanosti 28. maja 1939. Vest o novoj međunarodnoj biciklističkoj trci "Kroz Srbiju" brzo je obišla svet. Pobedniku prve trke, Avgustu Prosineku, uručen je pehar od čistog zlata, poklon Njegovog kraljevskog veličanstva Petra II Karađorđevića.
I naredna trka oko Srbije u avgustu 1940. krenula je sa velikog platoa ispred «Moskve». U prvoj etapi vozilo se 161 kilometar do Zvornika. U trci se vodila bitka između Drage Davidovića i Ivana Peternela, drvara iz Delnica u Sloveniji, koji je pobedio sa vremenom 53 sata i 19 minuta. Zlatni kraljev pehar mu je uručio izaslanik pukovnik Vojislav Petrović.

Ova trka nije održavana tokom Drugog svetskog rata i obnovljena je tek 1963. i vozi se i danas kroz 64 gradova Srbije.

XV poglavlje

DRUGI RAT

Evropski fašizam i jugoslovenska diktatura su krajem tridesetih izazivali veliko nezadovoljstvo i demonstracije radničke klase i naroda. Od 1928. godine Terazije i plato ispred hotela "Moskva" bili su poprište velikih političkih bitaka između radnika, sindikata, socijalista, komunista i monarhističke vlasti. Krajem maja 1928. izbijaju u Beogradu studentske demonstracije protiv fašizma.
U to vreme hotel "Moskva" je bio otvoren za građane i strance. Mnogo je ljudi, sjajnih ugostitelja, radilo u hotelu, kafani i restoranu «Moskva». Zaposleni se sećaju da je u restoranu skoro pet decenija radila Dušica Cokić, a da su šefovi sale u kafani «Moskva» pred Drugi svetski rat bili Mika Đurđević i Rade Borković. Romansijer, pripovedač i esejista Dragiša Vasić se uoči rata 1941. doselio u ulicu Kralja Milana, gde je otvorio advokatsku kancelariju. Bio je istovremeno i vlasnik lista «Srpski glas», pa se sa svojim saradnicima sastajao u kafani «Moskva». Vasić je bio veliki prijatelj generala Dragoslava Draže Mihailovića, sa kojim je pripadao korpusu nacionalnih snaga u tadašnjoj Jugoslaviji.
I posle pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu, 26. marta 1941. organizovane su i izvedene masovne demonstracije na više mesta u gradu, u kojima su učestvovali srednjoškolska i studentska omladina, radnici i građani Beograda. Demonstranti su se okupljali na trgu Mostar, Slaviji, Terazijama, u Njegoševoj ulici, Ulici kraljice Marije, na Neimaru, Vračaru, Ulici kralja Aleksandra, kod Studentskog doma, gde su se spojile grupe demonstranata sa Karaburme, Palilule i Dorćola.
Uveče 27. marta 1941. u Beogradu je održan i veliki miting na Kalenića-pijaci, kome je prisustvovalo oko 15.000 ljudi, mahom radnika, đaka i studenata. Oni su se kasnije tokom dana spustili na Terazije i ispred hotela »Moskva«, sa čijih prozora se mogao videti istorijski transprent »Bolje rat nego pakt!« Taj protest izazvao je gnev Trećeg rajha i Adolfa Hitlera, koji je naredio napad na Beograd i Jugoslaviju.
Nemačke vazduhoplovne snage od 6. do 12. aprila 1941. bombardovale su Beograd sa oko 620 bombardera, koji su izbacili oko 600 tona bombi, a u cilju lovačke zaštite i napada na zemaljske ciljeve nad Beogradom je upotrebljeno oko 320 lovačkih aviona. Prilikom bombardovanja poginulo je

oko 4.000 Beograđana. Iako je čitava gradska teritorija bila zahvaćena bombardovanjem, najviše je stradalo stanovništvo u centru grada zbog gustine naseljenosti i količine bačenih bombi. U tom delu je bio razrušen veliki deo stambenih zgrada. Naročito je stradao deo od Vasine ulice prema Dunavu, Prestolonaslednikov trg, odnosno Terazije i ulice Kralja Milana, Kneza Miloša, Nemanjina, ulice oko glavne železničke stanice, Slavije, Autokomande, Banjice, Topčidera, Rakovice, Senjaka i Vukovog spomenika. Porušeno je 714 kuća, a 9.365 je oštećeno. Među njima je bio i hotel »Moskva«, kog su pogodile četiri bombe, koje su izazvale veliki požar u unutrašnjosti zgrade.

U toku noći 12/13. aprila u Beograd su ušle i jedinice 8. oklopne divizije, 46. armijskog motorizovanog puka 2. armije, pošto su pre toga, prodirući kroz istočni Srem, bez ikakvog otpora okupirale Zemun, gde su im se pridružile i naoružane grupe domaćih Nemaca. Na čelu ove grupe od oko 200 ljudi nemačkog porekla bio je Fric Runicki. Okupatori su 13. aprila 1941. istakli nemačku zastavu na zgradu hotela »Moskva« i zajedno sa ostalim folksdojčerima iz Zemuna i Beograda započela opštu pljačku beogradskih radnji i preduzeća.

Komanda puka “Velika Nemačka” izvestila je 22. aprila da je 14 lica osuđeno na smrt i streljano zato što su uhvaćeni u “banditskim aktivnostima”, dok je 18 lica osuđeno na smrt vešanjem u znak odmazde “za ubijene nemačke vojnike”. Vešanja su izvršena na Terazijama i ispred hotela »Moskva«.

Gotovo čitav grad bio je miniran. Osim pojedinih stambenih zgrada i blokova, za rušenje su bili pripremljeni svi važniji komunalni i drugi javni objekti. Čak i Stari kraljev dvor u ulici Kralja Milana, zgrade ministarstva građevina i finansija, Druga ženska gimnazija, nova zgrada Univerziteta, Kolarčev narodni univerzitet i mnoge druge javne zgrade, naročito u centru grada i kod Kalemegdana.

Nemačke obaveštajne i političke organizacije još u toku aprilskog rata preduzele su mere da se obračunaju sa mrežom britanske obaveštajne službe u Srbiji. Tome se pridavao veliki značaj, pa su posle ulaska trupa u Beograd stigli admiral Vilhelm Kanaris, šef Abvera, i Rajnhard Hajdrih, šef Glavne uprave bezbednosti Rajha. Admiral Vilhelm Kanaris i Rajnhard Hajdrih su zauzeli hotel »Moskvu« i pretvorili je u svoj štab, ali i u svoje prebivalište. Odatle su Abver i Gestapo tokom 1941. otkrivali sve britanske špijune, londonske radio stanice i britanska skrovišta oružja u Beogradu.

Na nemačkoj listi najtraženijih osoba bio je engleski agent pod tajnim nazivom Tricikl. Bio je to zapravo stari beogradski šarmer Duško Popov, dobro ubačen i prikriven u samom Abveru.

TAJNI AGENT TRICIKL

Britanska tajna služba MI 5 je Popova 1941. ubacila u nemačke redove, gde je delovao kao tajni agent Ivan. Popov je, radeći za britansku tajnu službu, mrsio konce nemačkom Abveru. Za svoje zasluge odlikovan je Ordenom britanske imperije i nemačkim Gvozdenim krstom.
- Moj otac Duško Popov je, pre nego što je počeo da radi za britanski MI 5, bio centralna figura jugoslovenske obaveštajne mreže, u koju je, inače, bio uključen i njegov brat i moj stric Ivan. "Bio je hrabar, inteligentan, sposoban, diskretan i, nadasve, izuzetno lojalan. Snabdevao nas je vrednim informacijama" - piše u dosijeu britanske tajne službe MI 5. Ta dokumenta govore da je moj otac bio prvoklasni špijun. Govorio je tečno engleski, francuski, italijanski i nemački jezik. Izmislio je formulu za pravljenje nevidljivog mastila koje je Popov mešao u vinskoj čaši - priča Marko Popov, sin čuvenog britanskog agenta Duška Popova, po kom je nastao lik Džemsa Bonda.
Jan Fleming, tvorac literarnog agenta 007, bio je prijatelj i kolega Duška Popova i priznao je da je inspirisan njegovim delima stvorio Džemsa Bonda. Duško Popov prvi je obavestio Amerikance o napadu Japanaca na Perl Harbur.
- Tražio sam tada od FBI uvid u dokumenta o mom ocu, ali ga nisam dobio. Četiri godine kasnije Entoni Samers je objavio knjigu pod nazivom “Tajni i privatni život Edgara Huvera”. U njoj je objavio da je direktor FBI tajno pratio Duška Popova, da ima tajni dosije o Dušku. Od svega što je moj otac radio i dokumentovao 90 odsto je stizalo direktno na sto Edgara Huvera, direktora FBI. Čak i dokument da postoje planovi za napad na Perl Harbur. Taj dokument dokazuju da je moj otac prvi obavestio Amerikance da će Japanci napasti njihovu vojnu ratnu luku Per Harbur. FBI je, nažalost, tada zatajio – seća se njegov sin Marko Popov, koji je, takođe, često posećivao “Moskvu”.
Duško Popov je rođen 1912. u Titelu u dobrostojećoj trgovačkoj porodici Milorada i Zore Popov. Živeli su u centru Beograda, ali se porodica tridesetih godina podelila. Jedan deo je ostao u Beogradu, a drugi otišao u Dubrovnik. Milorad je želeo odlično obrazovanje za svoju decu. Pored Duška imao je još dva sina – Ivana i znatno mlađeg Vladimira. Ivan je u Bolonji završio medicinu, a Duško prava u Frajburgu, dok je Vladimir za to vreme išao još u gimnaziju.
Duško je na studijama u Nemačkoj upoznao Johana Jebsena. On je poticao iz bogate porodice, ali je rano ostao siroče. Duška je prihvatio kao rođenog

brata. Voleli su dobre automobile, lepe devojke i avanture. Kao studenti su učestvovali u političkim debatama zbog čega su obojica imali problema. U jednom trenutku Gestapo je uhapsio Duška pod izgovorom da je komunista. Jebsen mu je pomogao da se izbavi i, vraćajući se u Beograd, Popov je rekao svom prijatelju: "Ako ti ikada u životu bude bila potrebna moja pomoć, računaj na mene".
U Beogradu je otvorio advokatsku kancelariju februara 1940. Johan dolazi da se sa Duškom nađe u kafani "Srpska kruna" i hotelu «Moskva». Pili su belo vlaseničko vino ili ruski čaj. Objašnjavao mu je kako je postao nemački obaveštajac, kako ne bi išao u rat i postao meso za topove. Predložio je Dušku da mu postane pomoćnik. Trebalo je sastaviti spisak francuskih političara na koje Nemačka može da računa ako pobedi Francusku. Dušku je bilo teško da radi za one koji su ga zatvarali, ali je zbog obećanja prijatelju pristao. Da bi olakšao savest, odmah je sve prijavio Englezima u britanskoj ambasadi u Beogradu i postao i njihov špijun.
Duško Popov je, na primer, umnogome doprineo uspehu brojnih planova za prevaru Nemaca u Drugom svetskom ratu. Najvažniji od tih planova bila je operacija Fortitud, koja je imala za cilj da obmane Hitlerove komandante. Kao ubačeni špijun u Abveru Duško Popov je informisao Nemce da će se saveznici, da bi oslobodili Evropu, iskrcati u Pa de Kaleu, a da je iskrcavanje u Normandiji samo američki i engleski mamac.
Pukovnik Henri Julien je jednom to javno i priznao, kada je rekao je da je "Duško lično zaslužan za zadržavanje 7 nemačkih divizija u Pa de Kaleu, tri nedelje nakon iskrcavanja u Normandiji". Bitka za Normandiju je odlučila Drugi svetski rat. A tom prevarom Duško Popov i MI 5 su sačuvali stotine i hiljade ljudskih života.
Abver je toliko verovao Popovu da je šef Abvera, admiral Kanaris, insistirao da se lično upozna sa njim. Popov je uprkos Kanarisovom poverenju u njega preživeo hapšenje admirala i njegovih saradnika u poslednjim mesecima rata, nastavivši da radi za nove šefove Abvera.
Duško je bio obrazovan, šarmantan, bogat, neoženjen – sve u svemu, rado viđen gost na beogradskim zabavama i prijemima. Nemačka je htela od njega da napravi svog prvog superšpijuna, jer je bio jedini koji je imao prolaz do najviših krugova britanskog društva preko prijateljstva sa vojvodom od Kenta. Ceo svoj posao Popov je radio iza paravana advokata brodarske kompanije u Beogradu. Nemci su mu dali tajno ime Ivan i zakazivali mu sastanke u hotelu i kafani «Moskva».
Kada je osetio da će biti razotkriven tajni agent Tricikli ili Ivan, on je 1942. prebegao u Španiju, a potom u Ameriku. Čovek čijim su informacijama verovali Hitler i Čerčil dobio je posle rata orden Britanske imperije s

obrazloženjem da je zaustavio između sedam i petnaest nemačkih divizija za vreme invazije saveznika na Normandiju juna 1944. godine. Umro je u Francukoj trideset godina kasnije.

CRVENI GENERAL

Posle potere za Englezima nacisti su u Beogradu krenuli u akciju otkrivanja i uništavanja sovjetskih obaveštajnih centra. Centar tih akcija bio je u sedištu Abvera u hotelu »Moskva«.
Jedna od žrtava nacista bio je 11. aprila 1941. i Mustafa Golubić, najpoznatiji komunistički general NKVD, koordinator operativnih akcija Kominterne i šef ruske tajne agenture «Crveni orkestar». Uhvaćen je, mučen u hotelu «Moskva» i likvidiran.
Golubić je rođen 1894. u siromašnoj porodici u Bileći, Bosna i Hercegovina, tada u sastavu Austro-Ugarske. U ranom detinjstvu prelazi da živi u Srbiju, gde ga je zatekao Prvi balkanski rat. Kao vojnik odlazi na ratište i izlazi sa činom narednika srpske vojske. Prestolonaslednik Aleksandar Karađorđević ga je darivao ordenom „Obilića“ za hrabrost.
Za vreme Prvog svetskog rata, Mustafa Golubić zajedno sa srpskom vojskom prelazi Albaniju i učestvuje u probijanju Solunskog fronta. U Solunu se sprijateljio sa generalom Dragutinom Dimitrijevićem Apisom i odbio je da svedoči protiv njega na Solunskom procesu. Posle rata dolazi u Beograd, jer je još ranije izbačen iz vojne službe kao simpatizer srpskih nacionalista.
Razočaran odlazi na studije u Švajcarsku, gde se povezao sa kominternovskom organizacijom i počeo je da radi za nju. U Moskvi se školovao za oficira NKVD i zbog toga dobija i rusko državljanstvo. Po tvrdnjama istoričara Stevana Dedijera, Mustafa Golubić jeste bio jako aktivan, ako nije bio glavni agent NKVD-a u Americi, mada se tvrdi da ima indicije da je bio jedan od organizatora ubistva, jednog starog gosta hotela «Moskve», ruskog revolucionara Lava Trockog.
Kao čovek Kominterne i NKVD general Golubić je radio na objedinjavanju Komunističke internacionale. U Moskvi je upoznao budućeg jugoslovenskog vođu Tita i imao je zadatak da vodi računa o njemu. Po raspuštanju KPJ, Mustafa Golubić je učestvovao u koordinaciji jugoslovenskih komunista koji su se borili u Španskom građanskom ratu kao interbrigadisti. U vreme kada je u septembru 1939. započeo Drugi svetskog rat, general Golubić se nalazio u Moskvi.
Iz Rusije general Mustafa Golubić dolazi u Beograd aprila 1941. sa zadatkom da za vreme trajanje aprilskog rata izvrši konsolidovanje u

redovima KPJ, a zatim da se uputi u Atinu i da utvrdi odgovornost zamenika generalnog sekretara Grčke komunističke partije. General ruske obaveštajne i političke policije Golubić je stigao u Beograd nakon što su Nemci formirali Komandu grada i uspostavili rad svojih kontraobaveštajnih službi. Neko je u Beogradu 10. aprila 1941. obavestio novooformljeni Gestapo i Specijalnu policiju da se u jednom ilegalnom stanu nalazi veliki boljševički agent i general NKVD Mustafa Golubić. Gestapo je odmah provalio u stan i uhapsio ga. Tom prilikom je ubijena kćerka vlasnika stana pod sumnjom da je špijun NKVD. Uhapšeni Golubić je sproveden u hotel «Moskvu», u štab Gestapoa, gde je bio mučen i pod batinama ništa nije priznao.
Dan kasnije, 11. aprila 1941. Nemci su izubijanog Golubića vezali za stolicu i postavili u Pionirskom parku pred licima Beograđana, da bi ga javno streljali za primer. Na tom mestu je i sahranjen. Vojnici Crvene Armije su pronašli grob Mustafe Golubića 1946, otkopali ga i poslali u Moskvu gde je general NKVD sahranjen sa najvišim vojnim počastima.

XVI poglavlje

POBEDNICI MARŠIRAJU

Interesantno je da su Nemci u aprilu 1941. konfiskovali hotel "Moskvu" i uknjižili ga kao svoje vlasništvo.
- Početkom Drugog svetskog rata hotel je proglašen vlasništvom nemačke države. Nemci su sa hotela skinuli znak i ime "Moskva". Umesto toga u službenim prepiskama nalazimo da su koristili naziv "Velika Srbija" po hanu koji se nalazio na tom mestu pre gradnje hotela, a koji se tako zvao. To govori da su Nemci dobro poznavali istoriju i prilike u ovom gradu - kaže nekadašnji direktor hotela dr Sava Janićević.
Ime "Velika Srbija" hotel je nosio sve do oktobra 1944. U međuvremenu je i treći put bombardovan. Naime, s proleća 1944. godine, Beograd je – kao izuzetno značajno čvorište suvozemnih, železničkih, vodenih i vazdušnih saobraćajnica, te kao strategijsko uporište celokupnog nemačkog okupacionog sistema u Srbiji i Jugoslaviji – postao objekat anglo-američkog bombardovanja. Težište napada savezničke avijacije bili su mostovi na Savi i Dunavu, aerodrom u Zemunu, skladišta pogonskog goriva na Čukarici, kasarne i drugi vojni objekti.
Prema nemačkim podacima, Beograd je prvi put 1944. godine bombardovan 8. aprila između 21.34 i 22.45 časova, za što, istina, nema podataka o ljudskim i materijalnim gubicima. Potom je usledilo bombardovanje 13. i 15. aprila, opet bez podataka o posledicama. Ti vazdušni napadi izvedeni su sa

oko 600 bombardera. Tokom ta dva dana bombama su zasute železničke stanice na području grada: glavna železnička stanica, Dunav-stanica, stanice u Topčideru i Rakovici, zgrade nekoliko ministarstava (finansija, poljoprivrede, unutrašnjih poslova) i predsedništva vlade, mostovi na Savi i Dunavu, Studentski dom i Tehnički fakultet, Gestapo u Ratničkom domu, Pošta broj 2, pijace (Bajlonova, Jovanova, Zeleni venac, Kalenić), pivara "Vajfert", fabrika hartije "Vapa" i fabrika štofa "Vlada Ilić", Vojno skladište na Kalemegdanu, savsko i dunavsko pristanište, Terazije sa hotelom "Moskva" i palatom "Albanijom", te veliki broj najvažnijih ulica i aerodrom u Zemunu.
Tokom 17. aprila saveznički avioni su pogodili i koncentracioni logor na Sajmištu, gde je bilo oko 60 mrtvih i oko 150 ranjenih. Prema ondašnjim procenama, tokom 16. i 17. aprila 1944. nemački okupatori imali su oko 200 poginulih vojnika na području Beograda i Zemuna, dok je zbog tih napada iz vazduha poginulo više od 1.160 Beograđana i znatno više ih je ranjeno.
U toku 19. oktobra 1944. pritisak jugoslovenskih i sovjetskih jedinica pojačavao se na svim delovima Beograda, naročito oko utvrđene zgrade Ministarstva saobraćaja, glavne železničke stanice, hotela "Moskva", zgrade "Albanija", Gradske opštine i Vojne odeće, kao i za ovladavanje drugim utvrđenim tačkama odbrane. Na mnogim zgradama u oslobođenim delovima grada vijorile su se nacionalne trobojke sa petokrakom zvezdom, vladala je praznična atmosfera. Do kraja 19. oktobra Nemci su još držali Terazije, palatu "Albaniju" i Kalemegdan, uži pojas oko savskog mosta i Čukaricu, odakle se u sve većem broju prebacio na levu obalu Save.
Jedinice 6. proleterske divizije i 21. slavonske brigade 28. udarne divizija NOVJ, sa snagama 13. gardijske mehanizovane brigade uspeli su da unište preostale otporne tačke Nemaca u bloku ministarstava, u hotelu "Moskva" i "Balkan".
Prad kraj rata u podrumu hotela «Moskva» bio je skriven nemački Štab za odbranu Beograda. Hroničar Zoran Jovanović, novinar kuće «Politika» , zapisao je da je zato poslednji objekat koji su oslobodioci, partizani i crvenoarmejci oteli od Nemaca 1944. u Beogradu bio upravo hotel «Moskva».
Trideset godina kasnije, u oktobru 1974. jedan gost iz Rusije tražio je prenoćište u hotelu. Rečeno mu je da je sve zauzeto, ali je on burno reagujući rekao:
- Ali ja sam 1944. oslobodio ovaj hotel od Nemaca i prvi ušao u «Moskvu»!
I soba je nađena. Za ruskog ratnog veterana je bila besplatna.
Posle oslobođenja u Beogradu je bilo nesređeno stanje. Iz grada je bio proteran neprijatelj, ali su se u njemu zadržale pojedine grupe i pojedinci, od

kojih je trebalo zaštititi građanstvo, državnu i privatnu imovinu. U gradu je ograničeno kretanje, a zbog ratnog stanja i blizine fronta, Komanda grada je naredila da grad bude zamračen noću. U Beogradu se, u to vreme, sva vlast nalazila u rukama vojnih organa, a posebno Komande grada.
To je bio organ vojne vlasti u čijoj su nadležnosti, posle oslobođenja, bile i funkcije građanske vlasti. Pored rešavanja svakodnevnih pitanja, Komanda grada je dobila zadatak da uredi Beli dvor za rezidenciju i boravište Josipa Broza Tita, vrhovnog komandanta NOVJ. Tito je u glavni grad stigao 25. oktobra 1944. Već sutradan Tito je, kako svedoči dr Sava Janićević, sa balkona hotela »Moskva« posmatrao defile jugoslovenskih i ruskih boraca, koje je vojnički pozdravljao. Nažalost, ne postoji fotografski snimak tog istorijskog događaja. Ali, svoj prvi govor u oslobođenom Beogradu maršal Tito je održao 27. oktobra 1944. na Banjici, za vreme smotri Prvog proleterskog korpusa.
Terazijski trg, plato ispred hotela i sama »Moskva« bili su jedno od centralnih mesta javnih i masovnih događanja u oslobođenom Beogradu. Na ovom prostoru, gotovo, svakodnevno su se smenjivali odredi partizanskih jedinica, ali i akcijaša, koji su defilovali i slavili svoju pobedu, ali i pokušavali da raščiste ruševine i vrate život u srpsku prestonicu.
Opisujući to vreme srpski pripovedač Momo Kapor je zabeležio da je mladost vrlo brzo vraćala život Beogradu i posebno Terzijskom trgu:
« Igranke su 1945. počele već prvog dana pobede, koja u tom trenutku nije nimalo ličila na onu dobru poznatu damu, odevenu u zavesu, sa zastavom, golim grudima i svačim, kako su je kasnije predstavljali zaslužni slikari. Pobeda je, u stvari, ličila na jednu veliku igranku od ponoći do zore. Video sam kako su na jednom trgu igrali Kozaračko kolo i kako su se nekom vojniku otkačile dve bombe sa pojasa dok je zaneseno skakao u krugu. Kada se dim razišao, na trgu je ležalo pet mrtvih igrača. Bila je to najlepša smrt koju sam ikada video. Iz zvučnika obešenih u krošnji lipe krkljao je Johan Štraus.
Na telefonskoj govornici, okružen razjarenom gomilom, stajao je predratni industrijalac sa tablom na grudima na kojoj je pisalo: ŠVERCER, a njegova kći, koja ga se odrekla, igrala je valcer "Iz bečke šume" sa mladim poručnikom niz Glavnu ulicu u dužini od tri tramvajske stanice. Vraćali su se tramvajem koji se sporo probijao kroz igrače, oznojeni i uzbuđeni od pobede i ljubavi. Neko je ležao u prašini jecajući "Veza, veza - drži vezu..." a neko drugi mu gurao ključ u stisnutu šaku da ga povrati, dok su se sa neba rušili slapovi obojenih raketa.
A onda se igranke lagano povukoše sa ulica i trgova u napuštene vile i gimnastičke dvorane. I kada smo mi, deca hladnog rata, zaigrali svoj prvi

argentinski tango "Ljubomoru", još su se mogli videti gipsani anđeli na tavanicama kako odozgo, iznad naših glava, bulje u neko, samo njima poznato vreme. Pod nogama nam se raspadao izgoren parket - trag vatri na kojima su se grejale nepoznate vojske. Živeli smo između dve igranke od subote do subote...»

Sam hotel »Moskva«, kao najveći prostor za igranke u centru prestonice i njegovi mermerni zidovi bio je pretvoren u velike zidne novine. Na zidovima »Moskve« izlepljene su naredbe Komande grada, Komunističke partije Jugoslavije, Vrhovnog komandanta maršala Tita i drugih političkih organizacija i institucija. Te naredbe su Beograđani čitali i disciplinovano ih izvršavali.

Dvadeset sedmog marta 1945. organizovane kolone građana iz svih krajeva Beograda slivale su se u pravcu Terazija, gde je trebalo da se održi svečana parada. U paradi su, pored jedinica Jugoslovenske armije, uzeli učešća i predstavnici društveno-političkih organizacija, omladine i pionira. Na njihovim transparentima bile su ispisane parole: »Živeo 27. mart, dan borbe protiv fašističkih zavojevača«, »Živela narodna vlada Demokratske Federativne Jugoslavije na čelu sa drugom Titom«, »Tražimo nove akcije«, »Obradimo naša polja«, »Obnovimo našu privredu«.

Ali, posle završetka parade 27. marta 1945. kada se narod okupio na Trgu Republike na svečano ukrašenoj terasi Narodnog pozorišta pojavio se maršal Tito u pratnji generala Ljubodraga Đurića, Aleksandra Rankovića i Petra Velebita.

XVII poglavlje

POLITIČKA ODMAZDA

Na političkom planu, donošenjem Deklaracije o proglašenju DFJ kao savezne države republičkog oblika, 29. novembra 1945. godine, ukinut je monarhijski oblik vladavine u Jugoslaviji i zvanično započela komunistička vladavina Josipa Broza Tita. Proglašenjem Ustava FNRJ 31. januara 1946. godine, ustanovljena je socijalistička državna zajednica jugoslovenskih naroda i započela nacionalizacija imovine predratnih industrijalaca.

Naime, odmah iza rata Slobodan Penezić Krcun, prvi šef srpske tajne policije Udbe, je ušao u hotel i pregledao ga da bi se uverio šta su Abver, Gestapo i nemačka Vojna uprava grada ostavili iza sebe. Srpska tajna policija je postavila u hotelu svog čoveka, koji je vodio Knjigu stranaca i tako registrovao sve državljane iz inostranstva koji su posećivali hotel. Takva knjiga ne postoji od 1980. kada je Josip Broz Tito umro.

Na zidovima hotela «Moskva», okrenutim prema Terazijama, Udba i KPJ su 1944. i 1945. izlepili partijska saopštenje o likvidacijama opozicije, predstavnika građanske klase i imućne i ugledne ličnosti. Prva žrtva te političke odmazde bio je Metodije Kuić, čovek koji je tokom okupacije radio na renoviranju hotela «Moskva». Njegova ćerka je Gordana Kuić, danas poznata srpska književnica.
- Hotel je 1941. goreo i bio je unutra jako teško oštećen. Stari vlasnici hotela iz Poštanske štedionice, koji su povratili zgradu od Ujedinjene banke, raspisali su konkurs za popravku hotela, na koji su se javili Aleksandar Saša Aranicki, Srbin izbeglica iz Zagreba, Metodije Kuić, izbeglica iz Sarajeva i beogradski hotelijer Nikola Mesarović. Njih trojica su sve pare, koje su kao poslovni ljudi imali, uložili u otvaranje firme za građevinske radove i počeli da adaptiraju hotel «Moskva» kao ovlašćeni preduzimači. Međutim, kako su u međuvremenu, Nemci postali vlasnici hotela i promenili mu ime u «Velika Srbija», kada je renoviranje završeno, odbili su da isplate mog oca i njegove partnere - seća se Gordana Kuić.
U Arhivu Jugoslavije postoji »Dnevnik popravke hotela «Moskve» od bombardovanja», koji je vodio Režijski odbor za opravku ove palate. Članovi tog odbora su bili Aleksandar Gusina, Jovan Tadić, Vladimir Hriška i rukovodilac radova Jovan Ranković. Rešenjem Ministarstva građevine br. 15658/41. od 29. juna 1941. odobren je predračun za raščišćavanje zgrade u sumi od 98.300 dinara, na teret odobrenog kredita od 7,9 miliona za opravku, kako je napisano, «zgrade zvane «Moskva» na Terazijama». Konstantovano je da je na zgradu palo «2-3 bombe lakšeg tipa i da je raznela sve mansarde, da je uništila ulaze iz Balkanske ulice i sa Terazije, raznela sobe na III i IV spratu, izazvale napukotine i požar».
Opravku palate «Moskva» plaćala je Poštanska štedionica kao njen vlasnik. To je ujedno bio i nastavak nezavršene adaptacije i renoviranja iz 1939. ali je ovog puta trebalo, na primer, uraditi i nov krov. Za taj posao se na konkurs javio tesar Jovan Farkaš, koji je tražio 65 dinara po kvadratu krova. U to je uračunavao i izradu mansardskih prozora i unutrašnje šalovanje. Zbog kompleksnosti radova na opravci palate, koji su faktički predstavljali njegovu totalnu rekonstrukciju, posao se otegao sve do 1943. godine. Tada je Režijski odbor izveo rekapitulaciju svih radova i došao do cene od 7,145.896,62 dinara.
Glavni organizator poslova oko unutrašnjih popravki u hotelu Metodije Kuić je rođen 1896. u Mostaru, ali je vrlo mlad otišao u Sarajevo i tamo počeo da radi u kolonijalnoj radnji “Braća Kuić”. Posle se osamostalio i postao je vrlo uspešan trgovac. Bio je vlasnik pet bioskopa, kao i velikog placa u centru Sarajeva. Imao je i veliku drvaru. U svom preduzeću “Drina d.d.” imao je

400 radnika. Kasnije je Kuić pokrenuo dnevni list “Jugoslovenska pošta”. Pisao je jako negativno o Anti Paveliću, poglavniku hrvatskih nacista, zbog čega je hapšen i zatvoren.
Kuić je bio jedan od najuticajnijih ljudi iz naših krajeva pre Drugog svetskog rata. Prvi čovek koje je u BiH uvezao tonski film. Uoči rata, posle 14 godina zabranjene ljubavi ženi Jevrejku, Blanku iz siromašne porodice Levi. I dobijaju kćerku Gordanu. Zbog pretnji ustaša da će da mu likvidiraju porodicu Kuić se seli u Beograd, ali tamo 1945. doživljava novu golgotu.
Sećajući se danas svih tih događanja, književnica Gordana Kuić je specijalno za ovu knjigu napisala:
“ Postoji negde u mojoj kući, u mnoštvu starih fotografija, koje su na neki neobjašnjiv način preživele dva svetska rata, mada ih mnogi fotografisani nisu preživeli, jedna slika koju sada ne mogu da pronađem. U mladosti sam je često i uporno zagledala, zato jer sam slušala kako moja majka Blanka i tetka Riki pričaju o “nesretnom” hotelu “Moskvi”. Fotografija je starinska, u sepiji, ali veoma dobro očuvana. Snimljena je 1943, a na njoj su moj otac Metodije Kuić, njegova dva prijatelja, Aleksandar Saša Aranicki, doktor prava, izbeglica iz Zagreba i beogradski bogataš Nikola Mesarović. Oko njih je još mnogo sveta, a u centru slike jedan pravoslavni sveštenik sa kandilom koji osvećuje kafe hotela.
Lice mog oca, lepog čoveka jasnih zelenih očiju i kao od mostarskog kamena isklesanog lika, ima izraz delimično zabrinut, delimično radostan. Kao da čujem njegove misli dok se unosim u nepronađenu fotografiju: “Hvala dragom Bogu te završismo obnovu hotela! Hiljadu puta sam zažalio što ga dobismo u zakup na javnoj licitaciji Poštanske štedionice. Ali nešto se moralo radit, zaradit, ishranit se. I evo, čim ga obnovismo posle godinu dana muke i truda uz ulaganja svega što imamo, Feld komandantura nam rekvirira sve sobe! Ali neka, ostaviše nam barem kafe, te ćemo nekako preživjet do oslobođenja. Sačuvat ću moju Brankicu i moje dijete od gladi...”
Mora biti da je Saša Aranicki isto pomišljao jer je i on imao ženu Jevrejku i sina malo starijeg od mene. Njegovo lice, uprkos osmeha, govorilo je o seljakanju, bežaniji i progonu, poniženju i umoru, upravo kao i tatino, ali je Sašino bilo mekših crta, pa se na njemu muka jasnije odrazavala.
“Moskva” je bila “nesretna” u posleratnim razgovorima moje porodice ne zbog svega dosad ispričanog, jer šta je sve to bilo u poređenju sa strahotama koje su se odvijale na svakom koraku na ulicama Beograda, na frontovima, u koncentracionim logorima širom Evrope. Ne, ona je za nas bila “nesretna” zbog onoga što je nastupilo posle oslobođenja. Tokom uličnih borbi, hotel je bio opet oštećen, ne onoliko kao tokom šestoaprilskog

bombardovanja, ali dovoljno da ga je trebalo opet obnoviti, što trojica partnera i čine. Oni primaju otvorenih ruku jednu ratnu bolnicu Crvene armije, daju milionsku pomoć u robi, ćebadima, platnu, namirnicama, a zatim hotel stavljaju na raspolaganje Komandi grada za potrebe naše vojske.
Kafanu predaju ljudima iz Prvog reona koji su radili na zameni novčanica, a najzad daju pismenu i neopozivu izjavu da sve akcije svog društva sa čitavim imetkom poklanjaju "Putniku", za otvaranje jednog sveslavenskog hotela. I kada su sve to učinili, stiže optužba od hitro osnovanog Suda srpske nacionalne časti za privrednu saradnju sa neprijateljem. Dakle, "Moskva" je bila inicijalna kapisla za naše posleratno stradanje, povod da se moj otac u brzometnom postupku okrivi, optuži i, uprkos svim dokazima, dokumentaciji i izjavama svedoka u roku od tri dana pošalje u zatvor u rudnik Bor na težak prinudni rad. Čoveku koji je jedva život spasao bežeći od ustaša, jer je u svojim dnevnim novinama "Jugoslovenska pošta" pisao članke naslovljene "Razbojnik Pavelić na Janka pusti", oduzeta je srpska nacionalna čast.
Dugo nisam ulazila u hotel "Moskvu" premda sam ga, prolazeći Terazijama, uvek zagledala i u devojačkim snovima viđala sebe kako u suknji "pun krug", koju drži žipon sa sedam volana i skupim baletankama ulazim u svu tu raskoš. A svi mi se klanjaju, jer je moj otac vlasnik tog prekrasnog zdanja. Mada sam od mame slušala priče o tatinom bogatstvu, pokušavala sam i od njega ponešto da čujem, ali njegov jedini odgovor na sva moja navaljivanja i pitanja uvek je bio: "Ja nisam ništa izgubio, ja imam vas dve. Ja sam, mala moja, bogat čovjek."
Moj otac, Metodije Kuić, umro je 1964. godine u 68 godini života, kada sam ja imala 22 godine i već završila studije i zaposlila se. Posle nekoliko godina jedan prijatelj, veliki sladokusac, me je pozvao na večeru u hotel "Moskvu" gde se, kazao je, služi najbolji tatar biftek u Evropi. Još je i rekao da je kuvar iz hotelskog restorana, koji pred gostima priprema tatar biftek, dobio prvu nagradu na evropskom takmicenju. Pili smo vodku i jeli taj tatar biftek, a ja sam, na zaprepašćenje svih prisutnih, odjednom briznula u plač" – napisala je Gordana Kuić.

CVAT LIPE

Gordana Kuić, je priču o stradanju njenog oca Metodija i njene porodice utkala u roman "Cvat lipe na Balkanu":
"… Godine 1941. Sašini roditelji pobegli su od ustaša iz Zagreba, njegovog rodnog grada, zbog dva ubedljiva razloga: Aleksandar stariji bio je Srbin, a

Greta Bauer Jevrejka. U Beogradu je Saša pohađao Drugu mušku realnu gimnaziju, tokom ratnih godina išao u školu kad je mogao, a ispite polagao gde bi se profesori sakupili – u kućici paroha na Torlaku ili negde u Kumodražu. Za malog Sašu »prava« škola sa svakodnevnom nastavom, koja je proradila u februaru 1945. godine, predstavljala je radostan događaj. Odmah su ga upisali u gimnaziju u Krunskoj ulici, koja je nešto kasnije nazvana Ulicom proleterskih brigada.

Iako su u Beogradu živeli već četiri godine, Saša je zadržao zagrebački način govora, kome su se drugovi u školi rugali kad god bi stigli. U tom začikivanju nije bilo mržnje, ali je Saša katkad krišom otplakao svoj različiti izgovor kojeg se nikako nije mogao osloboditi.

Majsko jutro, meko i prijazno, sačekalo je dečake povetarcem ispod sočnog lišća ogromnog razgranatog platana kod Miloševog konaka, gde su se zaustavili da doručkuju. Aleksandar mlađi, čist, ispeglan i uštirkan – pravo »gospodsko« dete predratnog buržuja – da li usled tihe blagosti godišnjeg doba ili zbog cvrkuta ptica skrivenih među bogatim krošnjama, tog jutra nije bio na udaru »progresivnijih« snaga svog razreda, pa je odahnuo i u miru jeo tanki sendvič. Ali ne zadugo, jer odjednom jedan stariji dečak, vođa kampanje protiv Saše kako zbog njegovog zagrebačkog govora tako i zbog njegove društvene pripadnosti, uzviknu:

- Slušajte ovo!

Zatim zastade udubivši se u novine koje je listao, pa povika još glasnije upirući prstom u Sašu koji se skameni i prestade da žvaće:

- Čujte i počujte! Evo šta piše u današnjoj »Politici«! Ma, ja sam uvek govorio, drugovi, da je ovaj ovde mutljavina, pravi izdanak prljavog kapitalističkog društva i da se s njim ne treba družiti! Dakle, ovako: pod naslovom »Podizanje hotelske industrije u službi okupatoru«, kaže: Na osnovu dokumenata iz zaplenjene neprijateljske arhive i drugih dokaza, Komisija je utvrdila ove činjenice: pod jedan, da je okupator s jedne strane pristupio reviziji i likvidaciji velikog broja postojećih preduzeća čiji mu rad nije odgovarao, a s druge strane, mogla su biti osnovana nova društva samo sa njegovim naročitim odobrenjem; pod dva, da je za vreme okupacije, uz dozvolu okupatora osnovano 21.I 1942. A.D. za hotelsku industriju – Beograd; pod tri, da je Društvo od okupatora dobilo u zakup prostorije hotela »Moskve« (tada »Velika Srbija«) da ga uredi za potrebe smeštaja 60 važnih nemačkih vojnih lica na prolazu kroz Beograd; pod četiri, da je preduzeće stavilo do znanja Bank...fr...fer...ajnu, sricao je, hm,... da mu je za potrebe nemačkih klijenata Generalni opunomoćenik za privredu u Srbiji stavio na raspolaganje jedan vagon kondenzovanog mleka...«

- Ama, šta nas gnjaviš! – prekide ga jedan vršnjak ustajući. – Kakve to veze ima sa nama?
- Ćut', sed' dole i slušaj dok raskrinkavam neprijatelja! – odbrusi čitač takvom silinom da se mali vrati na svoje mesto.
- Dobro, da skratim – nastavi vođa i nakašlje se značajno – »Iz svega ovoga proizlazi«, kaže se dalje, »da je ovo Društvo primilo na sebe ulogu uređenja gornjeg čisto nemačkog hotela i kafane za zbrinjavanje okupatora; da u želji da iz toga izvuče profit nije prezalo ni od kakvih pomoći okupatora. Na osnovu svega izloženog, Državna komisija utvrđuje i oglašava za ratne zločince«, ovde dramatično zastade, »pomagače neprijatelja po ekonomskoj liniji i eksploatatore porobljene narodne radne snage predstavnike A.D. za hotelsku industriju Beograd i to: rukovoditelja Andreja Savića, potpredsednika Ivana Rogoza, kao i druge članove, Marka Koraća...« a sad slušajte ovo: »i Aleksandra Poljanskog«... A, šta kažete? – ubaci pobedonosno, pa nastavi: »I još neka druga imena... Komisija smatra da imenovani za ovo delo moraju biti kažnjeni.«
Nastao je tajac. Saša je i dalje nepomično sedeo punih usta, dok su ga drugovi posmatrali s nevericom i gnušanjem.
- Nije istina! – promrsi najzad.
- Šta nije istina, lažove! – dreknu politički svesni kolovođa.
- Hoćeš da kažeš da naše novine lažu!?
- Ua! Ratni zločinac! Ua! Krvopija! Uaaa! – Aktivista povede a ostali prihvatiše. Nekolicina skočiše na noge: - Smrt fašizmu! Smrt izdajnicima! Onaj što je sedeo najbliže Saši zaurla: Živela radnička klasa! – pa ga zviznu po ustima iz kojih ispade polusažvakani zalogaj. Iako uzdrman, Saša je i dalje sedeo uspravno, pokrivajući šakom usta iz kojih je potekla krv.
- Moj tata nije izdajica... nije...«

KUĆA DISIDENATA

- Kada je Beograd 1944. oslobađan od fašista, Nemci su hotel prodali privatnoj turističkoj agenciji “Putnik”, koju su zaposeli partizani i komunisti. Kako su Nemci u hotelu “Moskva” imali modernu štampariju, verovatno je pripadala Poštanskoj štedionici, komunisti su u njoj štampale nove partizanske pare. Moj otac, pošto je izigran od Nemaca, nikada više nije ušao u “Moskvu”. Oslobodioci su ga, međutim, 1945. izveli na Sud srpske nacionalne časti, jer je kao preduzimač, koji je renovirao hotel, označen kao saradnik okupatora. Tada nije kažnjen, ali je godinu dana poslat u radni logor u Bor. Našoj porodici komunisti su za kaznu što je moj otac radio za

Nemce, nacionalizovali svu našu porodičnu imovinu – seća se Gordana Kuić.
Kako je pisala ova književnica, 2. novembra 1945. stiže rešenje Okružnog narodnog suda po kome se po »članu 1. i 2. Ukaza o pomilovanju lica osuđenih za dela predviđena u odluci ASNOS-a o Sudu za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti od 19. oktobra 1945. daje pomilovanje i oprašta kazna lakog prinudnog rada u trajanju od dve godine, na koju su kaznu osuđeni presudom Suda za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti od 3. juna 1945. broj 231/45 Marko Korać, Dr. Aleksandar Poljanski, Andreja Savić, i Ivan Rogoz iz Beograda. Prema tome, imaju se sva četvorica pustiti na slobodu.
Sledi obrazloženje koje Branka nema snage da pročita, i potpis sudije, sa obaveznim »Smrt fašizmu – sloboda narodu«.
Nije Metodije Kuić bio jedina komunistička žrtva zbog hotela «Moskva». U istoriji komunističkog beščašća zapisano je da je u leto 1945. u hotelu nađen mrtav potpukovnik Velimir Vemić. Ovaj visoki oficir Jugoslovenske armije ubijen je nekoliko sati posle prijema kod maršala Josipa Broza Tita.
Čest gost hotela i kafane bio je i Nikola Kalabić, bivši ravnogorski komandant, koji je izdao generala Dražu Mihailovića. Kalabić je kao zaštićeni svedok srpske tajne policije izlazio i opijao se u kafani «Moskva». Kada je pijan počeo da priča kako će otkriti istinu kako je uhvaćen Draža Mihailović, Udba je likvidirala Nikolu Kalabića.
- Ja se sećam da sam iza rata kafu donosio Slobodanu Penezića Krcunu, šefu tajne policije, zatim Milovanu Đilasu, članu političkog vrha, Jefti Šašiću, načelniku vojne tajne službe, Dobrici Ćosiću i Branku Ćopiću - priča nekadašnji konobar Žika Žebeljan.
U međuvremenu, hotel je bio i stecište oficira i simpatizera SSSR-a, odnosno ibeovaca, koji su podržavali Staljina, a kritikovali Tita. Među njima je najistaknutiji gost bio general Vlado Dapčević. Ibeovci su se okupljali u prizemlju, u aperitiv baru, u koji se ulazilo iz Balkanske ulice.
Najstariji stalni gost kafane «Moskva» zove se Dragan Pokubica i ima danas skoro 80 godina. Pokubica, momak iz Kraljeva, došao je u Beograd da se zaposli kao konobar, kada je 1951. seo u baštu kafane da popije jednu tursku kafu. Narednih 56 godina gospodin Dragan je, gotovo, svakog dana dolazio u kafanu, sedao za svoj sto do ulaza i naručivao svoju omiljenu malu crnu kafu bez šećera.
- Zaposlio sam se kao konobar u restoranu «Dva ribara», ali kako nisam imao gde da stanujem, moj rođak je zamolio direktora Trifuna Subotića da me zbrine. Direktor me zbrinuo tako što mi je dao sobu na mansardi hotela «Moskva», u kojoj sam živeo narednih 9 meseci. Sa poslednjeg sprata hotela

gledao sam Beograd, reku Savu i zemunske ravnice i zavoleo ovaj grad. U to vreme i narednih decenija jedini pravi hoteli sa imenom i prezimenom u Beogradu bili su hotel «Moskva» i hotel «Mažestik». Zato sam ostao veran «Moskvi», jer je ona i danas kraljica srpkog hotelijerstva – kaže gospodin Dragan Pokubica.
On se i danas seća još jedne neobične slike iz 1951. godine.
- U kafani su sedele žrtve Informbiroa i srpske tajne policije, kakav je bio, na primer, Milan Basta, ali i njihovi progonitelji, kao što je Jovan Kapidžić, šef jugoslovenske Udbe. Jovo Kapa, kako su ga zvali drugovi komunisti, je bio jedno vreme komandant zatvoreničkog logora na Golom otoku i u Beogradu je sedeo u «Moskvi», pio kafu i vodku, ali i posmatrao i osluškivao šta pričaju ljudi koji su se vratili sa tog kamenog zatvora. Jovan Kapidžić je dolazio u kafanu neprekidno punih 20 godina - kaže Dragan Pokubica.
Gospodin Žika Žebeljan, konobar i šahista je u kafani proveo četiri decenije. Deda mu je bio kafedžija u Jakovcu, pa nije neobično što je Žika kao mali naučio da gostima toči kafu. To je radio i kada je došao u Beograd 1952. iako je završavao brodarsku školu.
- Kada sam ja počeo da nosim kapuciner, tursku kafu i piće gostima 1959. naši glavni jutarnji gosti u kafani su bili crnogorski oficiri u penziji i lake dame, kamenjarke iz susednih ulica. Još tada se za kafanu «Moskva» govorilo da je to crnogorska ambasada u Beogradu. Kafana je bila velika, imala je oko 30 stolova i bila je podeljena na šest konobarskih rejona. Ulazilo se levo, na Terazijama broj 22, gde je bio i šank, a potom su stolovi bili poređani desno, pa u krug, iza stepeništa, koje bilo na sredini kafane. Taj deo iza stepeništa, zato što je za nas konobare bio daleko od šanka, zvali smo Hipodrum i Koreja, jer je do njega moralo da se konobarski trči – seća se gospodin Žika Žebeljan, koji je radio u kafani do 1998.

CRNOGORSKA KAFA

Kafana «Moskva» je sredinom prošlog veka radila za ranoranioce od 7 sati ujutro, za meraklije od podne, a za dokoličare sve do 24 sata. Goste je opsluživalo čak 28 konobara, a šef sale je bio Toma Andrić. Pored kafe, kisele i obične vode, služili su se sokovi, rakija, vinjak i belo vlasinsko vino. A ponekad i topla predjela, čorbice, ako bi to gosti izvoljevali da im se donese u kafanu. Kafa je bila brazilska i najbolja uvezena u Srbiju, a gosti iz Crne Gore su izvoljevali da im se služi «najbolja crnogorska kafa».
- Crnogorsku garnituru gostiju predvodio je Milovan Đilas, koji je u kafanu dolazio od oslobođenja Beograda, pa i posle kada je smenjen sa svih

funkcija ili kada bi izašao iz Titovog zatvora. Đilas je sedeo levo od ulaznih vrata i pio kafu bez šećera. Društvo su mu pravili crnogorski pisci i penzionisani oficiri, staljinisti, koji, takođe, nisu mnogo cenili i podnosili Tita, ali ga nisu u kafani ogovarali – seća se Žika Žebeljan.
Milovan Đilas je , dok je bio na vlasti, ručavao i gostio se u restoranu hotela «Moskva», a kada je uklonjen sa javne političke scene, preselio se u bar.
Đido, kako su ga zvali, je rođen 4. juna 1911. u selu Podbišće kod Kolašina. Otac mu je bio ugledni trgovac, a majka učiteljica. Posle svršetka gimnazije, odlazi u Beograd gde 1932. počinje da studira filozofiju i pravo. Vrlo brzo postaje član KPJ, zbog čega je uhapšen avgusta 1933. i osuđen po Zakonu o zaštiti države na pet godina zatvora.
Posle izlaska iz zatvora, sa Titom se prvi put susreće na Partijskom savetovanju u Zagrebu početkom 1938, kako bi organizovali slanje srpskih dobrovoljaca za Španiju. Početkom 1940. Milovan Đilas je primljen u Politbiro CK KPJ, ali je naredne godine poslat sa svojom ženom Mitrom Mitrović u Beograd.
Đilas je tokom rata politički u prestonici i Politbirou CK KPJ delovao kao opunomoćeni delegat CK za Crnu Goru i član Vrhovnog štaba. Polovinom 1944. poslat je na čelu misije Vrhovnog Štaba zajedno sa generalom Velimirom Terzićem u Moskvu. Dobio je čin general-lajtnanta i imao je zadatak da kao političar prikaže situaciju u Jugoslaviji.
To sve kazuje da je bio Titova jako poverljiva i pouzdana osoba. Početkom 1953. Đilas je izabran za predsednika federalne Skupštine FNRJ, kada je počeo u "Borbi" da objavljuje svoje članke o najsloženijim pitanjima Partije, njene reforme i budućeg razvitka Jugoslavije. Bilo je ukupno 17 ovakvih članaka koji su izlazili i u listu "Nova misao". Đilasovi članci su izazvali veliku diskusiju u Savezu komunista Jugoslavije i u najširim masama. Naročito je bio upečatnjiv poslednji Đilasov članak pod nazivom "Anatomija jednog morala". Đilas je njime otvoreno napao komunizam kao sistem, samo u uvijenoj formi. Tri dana posle poslednjeg članka Milovana Đilasa 7. januara 1954, "Borba" je objavila ogradu Izvršnog komiteta CK SKJ od Đilasovog pisanja. Napomenuto je da su Đilasovi članci izazvali zabunu u redovima članova Saveza, da su članci direktno protivni odlukama VI kongresa SKJ i da su ništavni za čitav politički sistem.
U Beogradu je 16. i 17. januara 1954. održan Treći vanredni plenum CK SKJ posvećen Milovanu Đilasu. Tako je i jedna tačka dnevnog reda dobila naziv "Slučaj Milovana Đilasa i pitanje provođenja odluka VI kongresa SKJ". Plenum je otvorio Tito i javno kritikovao Đilasova pisanja. Istakao je da je Đilas zapravo napao Savez komunista, da je pokušao da izazove anarhiju, da je propovedao čistu demokratiju i tako srozao Savez komunista.

Zato je Plenum isključio Milovana Đilasa iz CK SKJ, udaljio sa svih funkcija u Partiji i kaznio poslednjom opomenom.
Decembra 1954. Đilas je u restoranu hotela "Moskva" dao intervju dopisniku "Njujork Tajmsa" u kome je rekao da zemljom vladaju najveći reakcionisti. Zbog toga se pokreće tajni sudski postupak u Beogradu, pa je Đilas osuđen na uslovnu kaznu zatvora od tri godine. Kaznu je izdržavao u Sremskoj Mitrovici. Na slobodu je pušten početkom 1958. od kad Đilas počinje da piše za strane časopise i novine, zbog čega je takođe osuđivan. Iz zatvora je izašao 31. decembra 1966.
- Milovan Đilas je bio prvi komunistički disident koji je predavao u Americi. Nikad nije emigrirao iz zemlje. On je uvek živeo u Beogradu u Palmotićevoj ulici broj 8. Podržao je studentske nemire u zemlji 1968. i još oštrije je kritikovao SKJ. U Beogradu se najviše družio sa akademikom Matijom Bećkovićem, koji mu je dolazio u kafanu "Moskva" na kafu. Pred smrt je oslepeo na jedno oko. Ostavio je poruku da bude sahranjen po srpskom pravoslavnom običaju. To je bio redak primer nekadašnjeg komuniste da se sahrani po crkvenim običajima. Iznenada je umro u svome stanu 20. aprila 1995. Sahranjen je u porodičnoj grobnici u svome selu Podbišće – saopštio mi je njegov biograf i dugogodišnji prijatelj dr Vasilije Kalezić.
Redovan gost hotela tih burnih godina bila je i Desa Trevisan, Srpkinja rođena u Zagrebu, udata u Engleskoj i dugogodišnja dopisnica lista "Tajms" iz država Istočne Evrope. Iz Jugoslavije je počela da izveštava posle Drugog svetskog rata. Za "Tajms" je pokrivala i mađarsku kontrarevoluciju 1956. godine, rusku intervenciju u Češkoj, događaje u Jugoslaviji 1968.
Desa Trevisan je u ulozi dopisnika godinama pratila razrastanje sve prodornijeg nacionalizma u svim delovima Jugoslavije, posebno na Kosovu.
- Još kad sam sa kolegama iz "Ekonomista", "Njujork Tajmsa" i "Vašington posta" otišla da pratim prvu albansku pobunu 1968, osetila sam da se mnogo šta promenilo. Svuda sam naletala na muk i na barijere. Srbi nisu hteli da govore, svuda je vladala nekakva psihoza. Marka Nikezića, predsednika tadašnje srpske vlade, upitala sam, posle toga, zašto su protiv naroda upotrebili tenkove i vojsku?
– Pa vi bar dobro znate kako se guše pobune – odgovorio joj je Nikezić.
Kad je izbio studentski protest 1968. godine, Desa Trevisan je pisala da su "mladi gnevni ljudi napunili kafanu "Moskva". Tu su se sklanjali da se odmore i dogovore kuda da idu i šta da rade. Od političara jedino je Veljko Vlahović dolazio u "Moskvu" da bi razgovarao sa studentima".
U to vreme, težište političkih borbi bilo je na ideološkim pitanjima u vezi sa budućnošću socijalističkog projekta. Kritičari partijskog monizma bili su na udaru državnog aparata; Desa Trevisan je često intervjuisala ondašnjeg

otpadnika režima Milovana Đilasa, koji je posle tih razgovora redovno imao probleme:
– Đilasa sam baš volela, mada se često, po mnogim pitanjima nismo slagali. Ja bih, na primer, tvrdila da je “Nova klasa” dogmatska knjiga. Đilas je bio ljut. Kasnije je, ipak, priznao da sam bila u pravu i da je tu knjigu napisao u nekom grču. Izdavači su na toj knjizi preko noći zaradili milion dolara, a Đilas nije dobio ni pare, ni jedan jedini dolar. A tek kako je Tito reagovao kada bih ga upitala nešto u vezi sa Đilasom!? Sa Titom sam bila u prilici da tri puta razgovaram. Kad bih mu postavila pitanje šta je s Đilasom, njegove oči bi najednom postale čelično hladne i rukom bi tresnuo po stolu! Smatrala sam to zanimljivim, jer to nije bio samo puki bes, više je ličilo na gnev oca zbog neposlušnog sina.
Istovremeno je Desa Trevisan i u Jugoslaviji često vodila razgovore sa najvišim zvaničnicima, od Staneta Dolanca, Edvarda Kardelja, Vladimira Bakarića, preko drugih jugoslovenskih političara, do sve brojnijih disidenata.
U tom aperitiv baru hotela «Moskva», na prvom spratu Milovan Đilas je 1991. dao svoj poslednji intervju. Kao nekadašnji predsednik Komisije za granice 1943, Đilas je slovenačkoj televiziji izjavio da su Titovi komunisti crtali republičke granice shodno nacionalnom sastavu stanovništva. I poručio:
- Granice su 1943. pravilno iscrtane i zbog njih danas 1991. ne treba ratovati!
Međutim, novi lideri republika bivše Jugoslavije i same Srbije, nisu poslušali najvećeg jugoslovenskog disidenta i krenuli su u rat.

XVIII poglavlje

U TITOVOM ZAGRLJAJU

Posle završetka Drugog svetskog rata i oslobođenja Srbije, hotel «Moskva» je zvanično otvoren za posetioce tačno na godišnjicu oslobođenja glavnog grada 20. oktobra 1945. Staro ime hotela «Velika Srbija» je ukinuto i vraćen mu je zvaničan naziv hotel «Moskva». Obnovljena i renovirana «Moskva» tada je i zvanično predata na upravljanje akcionarskom društvu i turističkoj agenciji «Putnik». Ovo društvo je imalo 23 akcionara i kapital procenjen na 10 miliona dinara. «Putnik» je od države dobilo kredit od 15 miliona dinara da plati renoviranje hotela «Moskva». U to vreme u akcionarskom društvu i agenciji «Putniku» bili su i hoteli «Mažestik» i «Avala».
Interesantno je, seća se književnica Gordana Kuić, da je i tada u ovoj palati proradila Poštanska štedionica, u kojoj je nova vlast štampala prve

novčanice komunističke države Demokratske Federativne Jugoslavije. Bile su to crvene desetodinarke, sa likom radnika i potpisom novog guvernera. Kako je u međuvremenu «Putnik» nacionalizovan i pretvoren u državno preduzeće, odlukom Vlade DFJ svi ovi hoteli, pa i «Moskva», prisjedinjeni su Maršalatu i rezidencijama Josipa Broza Tita. U sklopu «Moskve» bili su tada Titove rezidencije, odmarališta po svim republikama, imanje i dvorski kompleks Oplenac, mlin u Dubrovniku, gazdinstvo Karađorđevo kod Bačke Palanke, kao i vinogradi i voćnjaci kod Zaječara.
- Maršalat je imao svoja gazdinstva, vinograd i voćnjake, ali i svoju vinariju sa buradima od po hiljadu litara. Grožđe se bralo na Topoli, potom se komionima dovozilo u Beograd i vino se pravilo u podrumu hotela. Bilo je to belo vino «oplenka», prema poreklu vina sa Oplenca kod Topole. Na svim dokumentima iz tog preiod bio je potpisan Josip Broz Tito, bilo kao vrhovni komandant, bilo kao predsednik Prezidijuma FNRJ, bilo kao predsednik CK Saveza komunista Jugoslavije – kaže nekadašnji generalni dr Sava Janićević.
U «Moskvi» su od dolaska komunista na vlast radili ljudi od posebnog i specijalnog poverenja države. Neki od njih su položila zakletvu tajnosti i diskrecije i ni danas ne žele da govore o važnim ličnostima i važnim događajima u hotelu. Knjige gostiju i Knjige utisaka su predavane policiji, tako da se i danas nalaze u arhivama Odeljenja za strance Policijske uprave grada Beograda.
Prvi direktor nacionalizovanog hotela «Moskva» 1945. bio je drug Šolaja, kako su ga svi zvali, jer ga je na to mesto imenovala Komunistička partija. Tako se hotel «Moskva» našao u elitnom društvu Titovih vila i Belog dvora na Dedinju, u kome je boravio Josip Broz sa suprugom Jovankom Broz.
Komunistička nacionalizacija hotela «Moskva» nalagala je i novi način poslovanja i ponašanja uprave i zaposlenih. Svi kadrovi postavljani su po političkoj liniji, a u hotelu je uvedena, iz bezbednosnih razloga, stroga kontrola stranih gostiju.
Cvetko Đokić, zvani Badža je 40 godina bio jedan od najvrednijih konobara u kafani i restoranu «Moskva». Između ostalog, bio je zadužen sa saradnju sa Protokolom grada Beograda i za organizaciju prijema kod gradskih vlasti.
Koliko je nova vlast imala poverenje u upravu hotela, najbolje govori činjenica da je u Beogradu 1947. održan Prvi kongres sveslovenskih pisaca. Najviše pisaca je bilo iz SSSR-a i svi su bili smešteni u hotelu «Moskva». Godinu dana kasnije politički se, međutim, raspravljalo da li je ime hotela «Moskva» podobno, jer je Staljin 1948. napao maršala Tita. Preovladao je nečiji zdrav razum i ime hotela nije promenjeno, ali su u njega počeli da se okupljaju simpatizeri staljinizma.

Sa druge strane, direktor hotela, upravnik restorana i šefovi kuhinja imali su radnu obavezu da opslužuju hranom i pićem Titovu rezidenciju na Dedinju, maršalove goste u Belom dvoru, kao i sve veće skupove koje je Josip Broz organizovao. U to vreme to je bio znak da su zaposleni u hotelu «Moskva» jedni od najproverenijih, najkvalitetnijih i najboljih ugostitelji u tadašnjoj Jugoslaviji.
- Moj otac Trifun Subotić je kao konobar, a potom kao upravnik kafane, od 1947. do početka pedesetih, četiri puta služio Tita na Belom dvoru. Kako je hotel «Moskva» tada pripadao Titrovoj rezidenciji, otac je često službeno odlazio i na Oplenac u Titovu vilu da radi. Josip Broz, međutim, koliko ja znam i koliko mi je otac pričao, tih godina nije nijednom posetio hotel «Moskva» - seća se konobarev sin Goran Subotić.
U to vreme, krajem četrdesetih, hotel «Moskva» je imao veliku kafanu na Terazijama, kafanu-baštu u Balkanskoj ulici, dva bifea na ulazu u hotel iz Balkanske i restoran na spratu.
- Ulaz u kafanu i poslovni deo zgrade sa Terazija bio je sasvim levo. Šank se nalazio na sredini, a muzika je bila sasvim desno, do Terazijske česme. Kafana je krajem četrdesetih bila jako posećena, naročito zimi. Ja sam voleo u kafani da pijem sok od malina sa sodom. Moj brat Nebojša i ja smo voleli da se skrivamo u garderobi, da sa malog lifta skidamo kapute ili da se zavlačimo u veliki ćup, koji je stajao na ulazu u hotel. Na glavnom ulazu u hotel iz Balkanske nalazio se veliki ćup, a iznad njega je bio kavez sa pticama, koje su sjajno pevale. Mi mališani naročito smo voleli doček Nove godine i Deda Mraza, koji je deci zaposlenih u hotelu i kafani delio poklone. Kafana bi tada bila svečano uređena. Svi su bili u crnim odelima i leptir mašnama. Orkestar bi svirao fine melodije domaćih i stranih šlagera. Kafana je za doček Nove godine bila puna, jer su Beograđani voleli ovde da se vesele. Kada bismo se mi deca izmorila, otac nas je nosio u neku od praznih soba i ostavljao da spavamo, dok on i mama ujutro ne pođu kući – seća se Goran Subotić.
Njegov otac Trifun Subotić je od početka pedesetih, posle druga Šolaje, bio drugi generalni direktor hotela «Moskva». Subotić je rođen 1913. u selu Miloševo brdo na Kozari, ali je sa 14 godina došao u Beograd. Mislio je da je prestonica mala varoš i da će u njoj lako naći svog komšiju Stojana Lakobriju. Te 1927. imao je sreću da na Terazijama, ispred hotela «Moskva» gleda kraljevsku paradu i vidi komšiju Stojana, koji ga je primio kod sebe. Da bi se izdržavao mladi Trifun Subotić se zaposlio kao perač sudova u kafani kod železničke stanice, odakle je pred rat, došao u restauraciju «Moskva» da bude konobar.

Trifun Subotić je Drugi svetski rat proveo u Beogradu radeći kao konobar. A kada je došlo oslobođenje učlanio se u omladinsku organizaciju i išao na radne akcije. Tamo je i primljen u Komunističku partiju. U Surčinu je 1945. upoznao akcijašicu Marinu, sa kojom se oženio i dobio dva sina. I dalje je radio kao konobar u kafani «Moskva». Imao je skromnu platu i nije imao pravo na bakšiš, jer je odlukom komunista bakšiš bio zabranjen od 1945. pa sve do 1955. godine.
Ali, kako se seća sam Trifun Subotić, zabrana davanja bakšiša konobarima nije bio veliki problem, jer su gosti uvek iznalazili načina da časte svoje ugostitelje. Mnogo veći problem su mu bili namrgođeni i nezgodini gosti, koji su znali da izmisle da je kafa previše hladna i da je vrate konobarima.
- Ja sam se takvim nezgodnim gostima svetio tako što bih u kuhinji rekao kuvaru da okrene šolju na plotnu šporeta i ugreje njen vrh, pa bi se taj gost, kada mu odnesem vrelu kafu, opekao. A da nije znao da je to od vrele šoljice. Kada bi se pobunio, ja bih govorio: «Gospodine, tražili ste vrelu kafu i ja sam Vam doneo!»
Generalni direktor hotela drug Šolaja je prosto terao konobara Trifuna Subotića da se vanredno školuje, pa je on završio ekonomsku školu. Dve godine kasnije, kada je postao šef sale u kafani, Trifun Subotić je od države dobio stan u razrušenom dvorišu u Savamali.
- Kada je moj otac 1952. imenovan od KPJ za direktora hotela «Moskva», svakog dana je odlazio na posao u odelu i beloj uštirkanoj košulji. Dolazio je tek uveče, jer je po čitav dan radio u hotelu i bio na poslovnim i političkim sastancima. Retko je dolazio na ručak, ali je zato nas dvojicu, sinove, vodio u hotel i mi smo ručavali u menzi za zaposlene, koja se nalazila u podrumu hotela – seća se direktorov sin Goran Subotić.
Direktor Subotić je bio strog, ali pošten i skroman čovek, koji je stalno vodio računa da njegova deca budu fina i ne prave gužvu u prostorijama hotela. Kada su mališani za srpski verski praznik Očevi, konobarima vezivali noge i uzimali novac kao nagradu, Trifun Subotić ih je uhvatio, istukao, oterao kući, a novac vratio svojim kolegama.
Sin direktora hotela se seća da su u kafani pedesetih godina održavane izložbe torti i kolača. I da je jednom bila izložena čokoladna torta u obliku zgrade Savezne skupštine, koju je projektovao i tvorac hotela arhitekta Jovan Ilkić. A jedne zime supruga direktora Marina Subotić je na tomboli dobila tortu, koju je direktor nosio kući, pa kako se na samom pragu okliznuo na ledu, pao je i razlupao tortu. Posle toga Trifun Subotić je dugo gunđao kako kao generalni direktor ne treba ništa iz hotela «Moskva» da nosi kući.

KUĆA SPORTA

Sredinom pedesetih direktor Subotić je kao cenjena i uticajna politička ličnost bio predsednik Beogradskog ugostiteljskog sporta, kluba koji je imao svoje prostorije na Dorćolu. Za to je postojao, reklo bi se, opravdani razlog. Kako je pisao beogradski časopis «Ugostiteljstvo», br. 7, decembar 1954, zaposleni hotela «Moskva» bili su i vrsni sportisti. U pismu upućenom redakciji ovog stručnog časopisa povodom sportskih aktivnosti radnika preduzeća «Moskva», gospodin N. Cvijanović, takođe, član ovog kolektiva, je napisao:

« Početak je bio težak. Nedostajala su materijalna sredstva i rekviziti. Međutim, pred susretivošću sindikalne podružnice i rukovodstva preduzeća, naročito, direktora Trifuna Subotića, uspeli smo da taj prvi kamen spoticanja predbrodimo. Danas naš sportski aktiv broji oko 150 članova, koji redovno plaćaju članarinu od 20 do 100 dinara. Tako smo uspeli da kupimo prvo jedan, a zatim i drugi komplet dresova, kopačke i ostalog pribora. Cilj je da putem aktivnog bavljenja sportom i raznim izletima pružimo članstvu ugodan odmor, razonodu i osveženje na svežem vazduhu, a da putem takmičenja, za sada u fudbalu i šahu, razvijemo dobre drugarske odnose među članovima našeg kolektiva».

Godinu dana kasnije, na fudbalskom turniru za pehar Ugostiteljske komore Beograda, odigrane su utakmice prvog kola: „Moskva“ – „Mažestik“ 6:2. U drugom kolu odigrana je samo utakmica „Moskva“ – „Stadion“ 2:1.

Na ovom turniru tim «Moskve» je po drugi put osvojio prvo mesto i trofej. I zasluženo ponovio prošlogodišnji podvig. U timu «Moskve» naročito su se istakli igrači: Ristić, Brekalo, Mrvoljević, Blagojević, Glišović i Babić. Pobednicima je čestitao i pehar predao Trifun Subotić, predsedik Beogradske ugostiteljske komore.

U vreme kada su mađarski fudbaleri bili svetski kraljevi loptanja, njihov državni tim je stigao u Beograd. Pojavio se u sastavu od kog se ljubiteljima fudbala vrtelo u glavi, jer su tim predvodili slavni Puškaš, Grošić i Kočiš. Mađari su smešteni u hotel «Moskva», koji su pre prvog treninga 15. septembra 1956. pretvorili u karantin. Za susret sa reprezentacijom Jugoslavije, u okviru Evropskog prvenstva, koju su predvodili Beara, Boškov, Zebec i Vukas, mađarski tim se spremao mesec dana.

- Mađarski fudbaleri su bili veoma skromni i fini gosti. Pili su jogurt, koji, rekoše nisu nikad okusili, jer ga u Mađarskoj nema, a probali su i naše palačinke sa slatkom od jagoda. Kako je gužva ispred hotela bila neopisiva, jer su Beograđani želeli da vide najbolje igrače sveta, uprava mlade i seniorske reprezentacije Mađarske je odlučila da u hotelu održi konferenciju za novinare. Tako smo restoran pretvorili u konferencijsku salu, u kojoj je

slavni Puškaš rekao da bi podela bodova bila najbolji rezultat za oba tima – seća se konobar Cvetko Đokić.
Međutim, naš tim nije bio raspoložen, pa je na stadionu JNA 17. septembra 1956. izgubio od sjajnih Mađara. Posle poraza interesovanje navijača je splasnulo, pa je mađarski fudbalski tim mogao mirno da se spremi u hotelu «Moskva» i sutradan napusti Beograd. Kao uspomena na ovo gostovanje u Knjizi gostiju su ostali njihovi potpisi: Grošić, Karpati, Kotas, Božik, Berženji, Berendi, Šandor, Kočiš, Hidegkuti, Puškaš, Cibor.

MARŠALOVI GOSTI

I u Titovo vreme srpska prestonica je bila centar svetske kulture, u koju su dolazile najpoznatije i najpopularnije ličnosti planete. O tome svedoči Radovan Popović, hroničar kulture i autor knjige «Slavni gosti Srbije».
- Beograd je pre pola veka bio privlačan velikanima sveta iz najmanje dva razloga. Prvi je bio čisto geografski, jer se preko naše prestonice putovalo na Istok, i sovjetski, i arapski. I drugi je, jer je Beograd, kao otvoren grad iza «čelične zavese» komunizma, privlačio umetnike svih vrsta, da se u njemu pokažu i dokažu. Stranci su dolazili da vide kakav je to zemlja u kojoj nema «čelične zavese». Žan Pol Sartr je, na primer, bio oduševljen našom zemljom, a posebno sistemom samoupravljanja. Smatrao je da je to originalno Brozovo političko delo i hvalio ga svuda po svetu. Do šezdesetih godina Titova politička karizma je privlačila većinu svetskih gostiju – kaže Radovan Popović.
Vozom preko Sarajeva u srpsku prestonicu su 11. aprila 1955. pristigli prvaci Francuskog narodnog pozorišta. Francuske umetnike je dočekao lično Milan Bogdanović i Velibor Gligorić, prvaci srpskog teatra. Među gostima iz Pariza bili su Žerar Filip, Silvija Monfor i Žan Vilar, koji su za Beograđane pripremili šest predstava Molijera, Korneja i Gorkog. Domaćini su svoje goste iz Francuske smestili u hotel «Moskva». Žerar Filip, Silvija Monfor i Žan Vilar su bili oduševljeni hotelom i to nisu krili od beogradskih novinara i reditelja:
- Prekrasno zdanje, komforno i tako elegantno. Osećamo se divno u njemu, jer je osoblje neobično ljubazno i ispunjava sve naše želje – rekao je reditelj Žan Vilar, koji je u kafani «Moskva» popio srpsku rakiju sa glumcem Milivojem Živanovićem.
Hotel su pedesetih pohodili pisac Erskin Koldvel, svetski psihoanalitičar Erig From, i kontraverzni reditelj i glumac Orson Vels, koji je bio oduševljen likom i delom Gavrila Principa. Vels je želeo da snimi film o

Gavrilu Principu, čak je i angažovao Vladimira Dedijera, pisca knjige o Sarajevu 1914. za izradu scenarija, ali nijedna od tih ideja nije ostvarena. Hroničar Radovan Popović se rado seća kako su savetnik naše ambasade Najdan Pašić i kulturni poslenik Stevan Majstorović u Londonu uspeli da ubede i najvećeg živog vajara sveta da poseti Srbiju.
- Najdan Pašić i Stevan Majstorović su jednostavno otišli u atelje Henrija Mura 1955. stotinak kilometara od Londona i predložili mu da izloži svoje radove u Beogradu. Oduševljen pozivom veliki vajar Henri Mur je izjavio: "Prihvatam s velikim veseljem. Moj prvi kontakt sa Srbijom datira još iz vremena Prvog svetskog rata, kada sam sa živim interesovanjem pratio ulogu Srba u tom ratu... Mi smo u Engleskoj čuli da se u Jugoslaviji stvara novi život i ja sam neobično zainteresovan da ga vidim..." I tako se Mur susreo sa našim "novim životom". Bio je odlično primljen, ali Narodni muzej je odbio njegov poklon, jer se nije smatrao «zgodnim u trenutku preispitivanja društva» i jer je bio «dekadentno delo». Henri Mur je, međutim istopio santu socijalističkog leda, pa je potom u Beograd došao slavni američki komičar. Deni Kej je došao kao ambasador UNICEF-a, a primio ga je lično i Josip Broz Tito, sa kojim je popio flašu viskija, marke «čivas» i razmenio šale na račun svetkih državnika.
Gosti Beograda, poput Alberta Moravije, osećali su da ovaj otvoreni grad, u baštini svoje graditeljske kulture, ima od gotovo svake evropske metropole ponešto. «Moskva» je slavnog italijanskog romansijera podsećala na Rusiju. Uostalom palata «Moskva» je u u kraljevini i u komunizmu bila ovekovečena na mnogobrojnim razglednicama i reportažama koje su predstavljale Beograd u minulom vremenu.
Dok su boravili u Beogradu 1957. slavni francuski šansonjer Iv Montan i glumica Simon Sinjore dobili su poziv od Josipa Broza da ga posete u Belom dvoru. Kako je kasnije napisala u svojim memoarima: « Uhvatila me strašna jeza!» - sećala se Simon Sinjore, ali se sve završilo manje neugodno. Tito i Jovanka su, naime, samo protokolarno primili francuske umetnike, popili sa njima čaj, i posle toga im rekli: «Vaše vreme posete je isteklo!» Simon Sinjore i Iv Montan su se zabezeknuti ovakvim ponašanjem predsednika Tita vratili u hotel «Moskvu», ali ih je tu čekalo drugo iznenađenje. Posle nekoliko minuta došao je kurir sa dvora i uručio im mali album, rekavši:
«Drug Tito vam šalje zajedničku fotografiju sa njegovim potpisom!»
- Josip Broz je bio jako lukav čovek. Naime, Tito je preko svojih glavnih animatora u kulturu privlačio strane goste u Beograd, mnogima od njih je dodelio ordenje i dao vredne poklone, ali ih je posle angažovao da potpišu predlog njegove kandidature za Nobelovu nagradu. To su uradili, gotovo, svi

strani umetnici, koji su bili kod Broza u Belom dvoru, izuzev Simon Sinjore i Iv Montana – kaže Radovan Popović.

USPEŠNO PENZIONISAN DIREKTOR

- Još davne 1951. dok je hotel bio u sklopu Maršalata i Protokola predsednika FNRJ, doneto je rešenje po kome je «Moskva» dobila status istorijskog spomenika. I od tada se država prema njemo odnosila kao prema zdanju srpske kulturne baštine i kao preduzeću od izuzetne važnosti. Zbog toga je hotel «Moskva» na izvestan način stalno bio pod državnom kontrolom i pažnjom – seća se zamenik generalnog direktora Novica Šaban. On tvrdi da su u hotelu, na recepciji postojala Knjiga gostiju i Knjiga utisaka, koje su otvorene još 1908. ali su toliko bile stare da više nisu upotrebljavane. Nove knjige nisu otvarane ili su postojale samo kratko, tako da nema dokumentovanih tragova o visokim i uvaženim gostima hotela «Moskva».
Koliko je hotel «Moskva» kao državno preduzeće bio cenjen, toliko je i njegov direktor kao partijski čovek bio visoko kotiran na društvenoj lestvici. Trifun Subotić je potom izabran i za predsednika Ugostiteljske komore Srbije i predsednika Ugostiteljske škole, koju je osnovao. Iako ugledan, Trifun Subotić nije bio imućan, pa je svoj prvi i jedini auto «fiću» kupio 1961. na kredit za 805.000 dinara.
Časopis «Ugostitelj» je 1954. zabeležio da je u kafani «Moskva» održana velika kulinarska izložba. Otvorio ju je Trifun Subotić, tada predsednik Beogradske ugostiteljske komore. U vrhunac kulinarstva uvršteni su divlja patka, fazan sa želeom, langust na dalmatinski način, homar sa pistaćima i voćna torta poetičnog naziva «Jova Ružu kroz sviralu zove».
Najvažniji eksponat na izložbi je, kako beleži hroničar Dragan Lukić, bio električni ražanj za vruće prasiće. Bio je to prvi električni roštilj u Srbiji, na kome su se prasići okretali. Posetioci su bili zadovljeni, a među njima su bili i gospodin Agah Aksel, ambasador prijateljske Turske, prvakinja opere Anita Mezetova, japanski predstavnik gospodin Nakamura.
Te 1954. godine hotel je na prvom spratu otvorio moderan restoran «Moskva» sa barom. I nastavio sa uspešnim radom. Mada je restoran bio namenjen pre svega hotelskim gostima, vrlo brzo je postao tiho i mirno stecište i Beograđana, koji su tu voleli da ručaju ili večeraju.
Časopis «Ugostiteljstvo», br. 17, 1957. je zabeležio da je grupa ugostitelja iz preduzeća «Istra» u Hrvatskoj obišla beogradska ugostiteljska preduzeća «Moskvu», «Kasinu» i pivaru «Beograd». Cilj obilaska je bio upoznavanje ugostiteljskih radnika. Obilazeći sva odeljenja «Moskve» njihovu pažnju

najviše je privukao veliki električni šporet u kuhinji restorana. Na licu mesta su se uverili u ekonomičnost i druge prednosti šporeta nad šporetima. Naročito ih je impresionirala čistoća, koja se veoma lako održava, zahvaljujući tome što nema uglja i pepela.
Sledeći hotelsku tradiciju da «Moskva» bude pionir modernizacije života u Beogradu, posle prve elektične centrale, prvog električnog roštilja i šporeta, 1958. direktor Trifun Subotić je u kafanu uneo crno-beli televizor. Te 1958. počelo je redovno emitovanje programa TV Beograd. Direktor Subotić je televizor postavio uz izlog ka Terazijskoj česmi, kako bi Beograđani mogli sa šetališta da gledaju i slušaju televizijske vesti u 20 sati uveče. Hotel «Moskva» je tih godina za Beograđane ono što je Ajfelov toranj za Parižane. Bio je to period uspona u radu hotela «Moskva».
Kako je pisao časopis «Ugostiteljstvo», br. 38, 1958. sredinom jula u prostorijama Ugostiteljske komore Srbije održana je jedna skromna svečanost na kojoj je odato priznanje kolektivima nekih ugostiteljskih objekata Beograda i pojedinim radnicima za trud koji su uložili u oblasti stručnog uzdizanja kadrova. Tom prilikom predate su pohvalnice ugostiteljskim preduzećima i hotelu «Moskva», kao i novčane nagrade radnicima. Iz hotela «Moskva» nagrade su dobili Milan Veselinov, šef sale, Rade Borković, šef kafane i Dobrivoje Anrtić, šef kafane.
Časopis «Ugostiteljstvo» je pisao:
„U okviru ugostiteljskog preduzeća «Moskva», koja u svom sastavu imala i izvestan broj manjih ugostiteljskih radnji, čiji će završetak znatno doprineti unapređenju ugostiteljske mreže u centru Beograda. U prvom planu je, svakako bila, adaptacija restorana «Luksor», koji je trebalo da postane savremeni restoran sa samoposluživanje. Oprema je bila francuske firme OFKO. U sastavu preduzeća «Moskva» je bio i restoran «Zelengora», koji je ranije bio gostionica. U taj objekt je uloženo 5 miliona dinara i sada je to lep, moderan ekspres restoran. Tokom 1960. usledilo je i renoviranje kafane u zgradi hotela «Moskva». U tu svrhu preduzeće je izdvojilo 6 miliona dinara. I nameštaj će biti obnovljen. Bio je to najbolji dokaz da je «Moskva» povratila svoj ugled, ali da joj je bilo potrebno i da povrati svoj sjaj najlepšeg hotela i gostionice u srpskoj prestonici“.

XIX poglavlje

KAFA ZA NOBELOVCA

Međuratna književna boemija, kako je to jedan savremenik rekao, često se selila – od «Moskve», do «Skadarlije», «Tri šešira», «Crvenog petla». Veliki

filosofski pisac Brana Petronijević je imao običaj da zadrema u kafani «Mažestik», a onda bi stigao Vinaver da ga probudi i pošli bi u «Moskvu» na kiselo mleko, raspravljajući usput o kvadraturi kruga. Slično je bilo i sa Ivom Andrićem: između odlaska u poslanstva, obitavao je u hotelima, najčešće u «Ekscelzioru» i «Moskvi».
Na ulazu u hotel postojao je dugačak sto duž celog zida, napravljen od roze mermera. Tu su se redovno sastajali Milan Stoimirović, Jovan Cvijić, Brana Petronijević, Slobodan Jovanović i Bogdan Popović. Tu praksu srpski i jugoslovenski pisci su nastavili i tokom novog rata i posle oslobođenja. Srpski nobelovac i romanopisac Ivo Andrić je, na primer, stanovao odmah ispod hotela «Moskva», u Prizrenskoj broj 9 kroz rimsko jedan. To je zgrada pored koje vodi prolaz prema pijaci Zeleni venac.
- Tu se Andrić uselio odmah po povratku iz Berlina, početkom juna 1941. i tu živeo za vreme Drugog svetskog rata. U susedstvu hotela «Moskva» veliki nobelovac je 1945. napisao romane «Na Drini ćurpija», zatim roman «Travnička hronika», «Gospođica» i «Prokletu avliju» 1954. godine – piše u svojim sećanjima Radovan Popović i nastavlja.
- To je bio stan Ivinog prijatelja Brane Milenkovića, iz kog Andrić nije hteo da ode ni kada mu je država ponudila stan kod Vukovog spomenika. Od novembra 1958, pošto se oženio Milicom Babić-Jovanović, kostimografom Narodnog pozorišta, nobelovac Andrić se preselio u ulicu Proleterskih brigada 2a. To je samo 300 metara dalje od hotela «Moskva», ali bliže hotelu «Ekscelzior», u koji je Andrić počeo da odlazi. U tom stanu Ivo Andrić je 13. marta 1961. dobio vest o dodeli Nobelove nagrade za književnost.
U Matici rođenih crkve Svetog Ivana Krstitelja u Travniku, pod rednim brojem 70, stoji da je 9. oktobra 1892. rođen Ivan, sin Antuna Andrića, podvornika i Katarine Andrić, rođene Pejić. Andrićevi roditelji bili su Sarajlije. Andrić 1903. upisuje Veliku gimnaziju, počinje da piše poeziju i 1911. u «Bosanskoj vili» objavljuje svoju prvu pesmu „U sumrak". Kao gimnazijalac, Andrić je bio vatreni pobornik integralnog jugoslovenstva, pripadnik je naprednog nacionalističkog pokreta „Mlada Bosna" i strastveni borac za oslobodenje južnoslovenskih naroda od Austrougarske monarhije.
Posle studija u Zagrebu, Beču i Krakovu, robije u Šibeniku, Mariboru i Zenici, početkom oktobra 1919. počinje da radi kao činovnik u Ministarstvu vera u Beogradu. Prestonica ga je srdačno prihvatila i Andrić intenzivno učestvuje u književnom životu, družeći se sa Crnjanskim, Vinaverom, Pandurovićem, Sibetom Miličićem i drugim piscima koji se okupljaju oko kafane «Moskva». Već početkom 1920. Andrić započinje svoju vrlo uspešnu

diplomatsku karijeru postavljenjem u Poslanstvu pri Vatikanu. S jeseni 1921. je postavljen za činovnika u Generalnom konzulatu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Bukureštu. Iste godine započinje saradnju sa Srpskim književnim glasnikom. Godine 1922. premešten je na rad u Konzulat u Trstu, a početkom 1923. je vicekonzul u Gracu. Krajem 1924. prelazi u Beograd u Političko odelenje Ministarstva inostranih dela. Ove godine pojavljuje se Andrićeva prva zbirka priča u izdanju Srpske književne zadruge. Na predlog Bogdana Popovića i Slobodana Jovanovića 1926. Ivo Andrić biva primljen za člana Srpske akademije nauka i umetnosti.
Odlazio je i vraćao se Beogradu, koji je neizmerno voleo. I kada je u Berlinu kao diplomata gledao dolazak fašizma i rata, dan posle bombardovanja Beograda, 7. aprila, Andrić se sa osobljem Poslanstva seli u bezbedniju Švajcarsku, ali bez ostalih članova Ambasade i njihovih porodica on bira povratak u okupirani Beograd. Novembra meseca biva penzionisan, ali odbija da prima penziju.
Prve posleratne godine Ivo Andrić postaje predsednik Saveza književnika Jugoslavije i potpredsednik Društva za kulturnu saradnju sa Sovjetskim Savezom i većnik III zasedanja ZAVNOBIH-a. Tokom 1946. živi u Beogradu i Sarajevu, postaje redovan član SANU.
- Gospodin Ivo Andrić je do šezdesetih godina sedeo u kafani, za stolom koji se nalazio u sredini. Kada je dobio Nobelovu nagradu i postao slavan, da bi izbegao susrete i razgovore sa radoznalim svetom, Ivo Andrić se preselio na sprat u aperitiv bar. Pio je blagu kafu i vodu sa ratlukom od oraha. I šalio se da je došlo vreme da se malo zasladi – kaže najstariji kafanski gost Dragan Pokubica.
- Ivo Andrić je - priča gospođa Gordana Gordić - imao običaj da svakog dana, kada popije kafu u «Moskvi», krene u šetnju Kalemgdanom. Ja sam ga obožavala, i gledala sam da se tu na Terazijama susretnemo, kako bih mu nazvala «dobar dan», da bi mi on uzvratio i pozdravio me podizanjem svog šešira. Posle sam se drugaricama hvalila kako me video, prepoznao i pozdravio slavni nobelovac.
U martu mesecu 1968. njegova žena Milica umire u porodičnoj kuci u Herceg Novom, a Ivo svoje društvene aktivnosti svodi na najmanju moguću meru, mnogo čita, malo piše i dosta šeta, svraća u “Moskvu”. Andrića kasnije zdravlje polako izdaje i on 13. marta 1975. napušta svet. Ivo Andrić je upamćen u svom Beogradu, ali i svetu kao jedan od najvećih stvaralaca na srpskom jeziku, pisac mitotvorne snage i mudri hroničar balkanskog karakazana. Za svoj voljeni grad je napisao:
"Nebo je nad Beogradom prostrano i visoko, promenljivo, a uvek lepo; i za zimskih vedrina sa njihovom studenom raskoši; i za letnjih oluja kada se

celo pretvori u jedan jedini tmurni oblak koji, gonjen ludim vetrom, nosi kišu pomešanu s prašinom panonske ravnice; i u proleće kad izgleda da cvate i ono, uporedo sa zemljom; i u jesen kad oteža od jesenjih zvezda u rojevima. Uvek lepo i bogato, kao naknada ovoj čudnoj varoši za sve ono čega u njoj nema i uteha zbog svega što ne bi trebalo da bude.
Ali najveći raskoš toga neba nad Beogradom, to su sunčevi zalasci. U jesen i u leto oni su prostrani i jarki kao pustinjske vizije, a zimi prigušeni tmastim oblacima i rujnim maglama. A u svako doba godine vrlo su česti dani kad se oganj toga sunca koje zalazi u ravnici, među rekama pod Beogradom, odbije čak gore u visokoj kupoli neba, i tu se prelomi i prospe kao crven sjaj po razasutoj varoši. Tada sunčano rumenilo oboji za trenutak i najzabačenije uglove Beograda i odblesne u prozorima i onih kuća koje inače slabo obasjava" – pisao je nobelovac Ivo Andrić o svom voljenom Beogradu.

XX poglavlje

SVET NESVRSTANIH

Kruna poslovanja hotela «Moskve», njegovog direktora Trifuna Subotića i zaposlenih bila je svakako organizacija dočeka i smeštaja učesnika velike svetske konferencije, koja je u jesen 1961. održana u Beogradu. Bio je to prvi Samit nesvrstanih zemalja, koji je organizovao predsednik Josip Broz Tito.
Pre toga, doduše, direktor Subotić se trudio da ugosti predsednika Jugoslavije, ali u tome nije imao sreće.
- Tito je jednom ozbiljno najavio da će u kafani «Moskva» da isprati 1960. i dočeka 1961. Novu godinu. Za njega i za drugaricu Jovanku Broz smo na galeriji kafane pripremili specijalni sto, na kome smo planirali da Titu i njegovoj pratnji serviramo osveženje. Taj protokol smo vežbali dva dana, ali nas je Tito izneverio i nije se uopšte pojavio na dočeku Nove 1961. godine – seća se Žika Žebeljan, šef sale kafane «Moskva».
Konferencija 25 politički i blokovski neangažovanih država, koje su odlučile da se ujedine i izađu iz nerazvijenosti, održana je od 1. do 6. septembra. Akcija za sazivanje Beogradske konferencije pokrenuta je na sastanku J.B. Tita sa Gamal Abdel Naserom u Kairu, aprila 1961. Lokalni organi vlasti uložili su ogroman napor da Beograd spreman dočeka državnike nesvrstanih zemalja. Po broju istaknutih učesnika to je bio najveći međunarodni skup održan u istoriji Beograda, jer je uz 25 državnika došlo i nekoliko stotina njihovih saradnika.

Na Beogradskoj konferenciji nesvrstanih učestvovali su, na primer, car Hajle Selasije I iz Etiopije, dr Kvame Nkrumah, predsednik Republike Gane, Džavaharlal Nehru, predsednik vlade Indije, dr Ahmed Sukarno, predsednik Republike Indonezije, kralj Hasan II iz Maroka, Gamal Abdel Naser, predsednik Republike Egipat i Josip Broz Tito, predsednik Jugoslavije.
Tri južnoameričke države: Bolivija, Brazil i Ekvador imali su na Beogradskoj konferenciji posmatrače. Uz to, više od 500 novinara iz 42 zemlje pratilo je rad ovog Samita nesvrstanih.
Plenarne sednice ovog samita održavale su se u velikoj sali Narodne skupštine, koja je bila specijalno adaptirana. U zgradama Saveznog izvršnog veća i Narodne skupštine Srbije održavani su sastanci šefova država i komiteta konferencije. Centar za štampu nalazio se u zgradi Sindikalnog veća. Beogradska konferencije je donela Deklaraciju, koja sa Izjavom i pismima čini nerazdvojnu celinu. U Deklaraciji su definisani ciljevi neangažovanih nacija, čime je stvoren svetski pokret. Taj pokret nesvrstanih je bio glasnogovornik trećeg sveta, koji zastupa interese zemalja u razvoju u njihovim odnosima sa bogatijima u svetu. I koji se bori za mesto nesvrstanih zemalja u međunarodnoj zajednici i OUN.
Sva ta događanja su se zbivala u zdanjima koja su od hotela «Moskva» udaljena jedva jedan kilometar. Vlada SFRJ je planirala da učesnike Prve konferencije nesvrstanih smesti u državne vile i rezidencije njihovih ambasada, ali su državnici iz Afrike, Azije i Južne Amerike tražili da budu u centru Beograda, da vide grad i osete srpski narod.
- Za vreme Samita nesvrstanih zemalja u Beogradu, septembra 1961. hotel «Moskva» je bio specijalno uređen. Na ulaznim vratima su stajale zastavice svih država učesnica ovog istorijskog skupa, a u samom hotelu - kako je jednom priznao tadašnji direktor Trifun Subotić - boravilo je i noćilo desetak predsednika država i vlada nesvrstanih zemalja. Dolazak i boravak, prvog čoveka Burme i premijerke Cejlona, kao i drugih lidera zemalja nesrvrstanih u hotel «Moskva» bio je državna tajna broj jedan. Niko od zaposlenih, nije smeo da govori o ovim visokim gostima, niti da otkriva da su oni smešteni u ovom hotelu. Nije smelo da se priča šta ti gosti jedu i piju, šta rade, kako se odmaraju, sa kim se sastaju i pričaju. Zbog bezbednosti i političke diskrecije čak su i njihovi potpisi, utisci i pohvale osoblju hotela u Knjizi utisaka, bili sklonjeni od očiju zaposlenih i javnosti. Tek dvadeset godina kasnije, pred Titov put na samit nesvrstanih u Havanu, moglo se prvi put u javnosti pročitati i čuti da su U Nu i Sirimavo Bandaranaike, na primer, odseli i noćili u hotelu «Moskva» - posvedočio je Trifun Subotić.
Prema protokolu Samita nesvrstanih u hotelu «Moskva» bili su smešteni U Nu, predsednik Burme, dr Osvaldo Dortikos, predsednik Kube, Modibo

Keita, predsednik Malija, Sirimavo Bandaranaike, premijerka Cejlona sa svojim saradnicima i pratnjom i prvi čovek Indonezije predsednik Ahmet Sukarno.
U vreme prvog Samita nesvrstanih, svi ti državnici su imali jako hotelsko obezbeđenje. Pored toga, naši političari su redovno dolazili da obiđu "Moskvu" i da vide da li je sve u redu. Najčešće su dolazili Mika Špiljak i Milka Planinc.
U Nu je bio iskusni revolucionar, koji je Burmu oslobodio japanske dominacije. Rođen je 25. maja 1907. godine u Vakemi i školovao se u Rangunu, gde je diplomirao 1929. Bio je potom direktor Nacionalne škole i 1934. predsednik Saveza studenata. Iza Drugog svetskog rata se kao političar afirmisao, jer je bio šef diplomatije. Verovao je u ideju da svet nerazvijenih država ima pravo da podigne svoj glas i zato je i došao u Beograd. Plenio je pažnju zaposlenih u hotelu "Moskva" svojom belom haljinom i belom visokom kapom, koja je prosto sijala u odnosu na njegovu crnu kožu.
Predsednik Burme je govorio engleski i pokušavao je da nauči srpski, jer je direktoru Trifunu Subotiću, koji ga je dočekao ispred apartmana rekao: «Dobar dan druže!»
Kubanski gost Osvaldo Dortikos Torado, je bio drug Fidela Kastra i Če Gevare i veoma cenjen prijatelj Josipa Broza Tita. Rođen je 17. april 1919. u provinciji Las Vilas u porodici advokata. Završio je filozofiju na Univerzitetu Havana i pristupio Socijalističkoj partiji, pre nego je diplomirao 1941. Aktivno je učestvovao u rušenju starog kubanskog režima i posle nezavisnosti Kube borio se za njenu međunarodnu reputaciju.
Istupajući na konferenciji, predsednik Kube je rekao da učesnici ovoga skupa treba da sačine bilans situacije u svetu u duhu principa kojima se obezbeđuje pravo naroda na samoopredelenje, a državama na suverenost. Doktor Dortikos je u Beogradu upamćen kao vrlo elegantan državnik, koji je nosio odela golublje sive boje i kravate pastelnih nijansi. Uvek je bio nasmejan i ljubazan sa domaćinima u hotelu "Moskva".
- Njegov kolega predsednik Modibo Keita bio je veoma visok čovek, pa mu je Tito, kada su u Parku prijateljstva na Novom Beogradu sadili drvo prijateljstva, dao najmanje stablo. Tito se našalio da je stablo malo, jer je on predsednik države koja se zvala Mali. Posle se predsednik Keita šalio i smejao tako glasno da je čitav hotel odjekivao. Nama je bio interesantan jer je bio neobino šarmantan i neposredan čovek. To je bila posledica toga što su se naši nesvrstani prijatelji zaista komonto osećali u hotelu – govorio je Trifun Subotić.

Modibo Keita je rođen 4. juna 1915. u gradu Bamako-Coura u tada francuskom Sudanu. Posle studija radio je kao 1936. kao profesor u prestonici Bamako, gde se pridružio komunistima. Zbog političkog delovanja protiv Francuske, 1946. je bio politički zatvorenik u Parizu. Političku karijeru je nastavio kao član demokratskog bloka i guverner Bamaka, da bi uspostavljanjem federacije Mali 20. jula 1960. postao njen prvi predsednik. Jedan od prvih gostiju u Maliju je bio Tito sa suprugom Jovankom, kojoj je predsednik Keita poklonio riznicu zlata.
U analima Samita nesvrstanih je zapisano da je predsednik Malija govorio da je «krajnje je vreme da se Ujedinjenim nacijama pruže sredstva koja bi omogućila da one postanu glavni faktor za pružanje pomoći nezavisnim državama. Da bi se takvi ciljevi ostvarili treba izvršiti promenu strukture međunarodne organizacije".
Nesvrstani gosti su 1961. u "Moskvi" spavali i doručkovali u svojim sobama. Gospođa premijerka Sirimavo Bandaranaike je najviše naručivala pileći rižoto, dagnje, piletinu, ćuretinu i ribu.
Gost hotela "Moskva" je bio i Ahmed Sukarno, predsednik Indonezije, koji je zamolio da ga domaćini ne poslužuju svinjetinom i masnim mlekom.
- Gospodin Sukarno je bio vrlo fin gospodin, koji je obožavao Beograd. Nije se, međutim, mnogo zadržavao u hotelu, jer je zbog obaveza u Saveznoj skupštini i na samitu, rano odlazio, a kasno dolazio u sobu. Kada je umro 6 godina kasnije bilo mi je žao, jer smo izgubili iskrenog prijatelja – kaže konobar Cvetko Đokić.
Ipak, najviše pažnje zaposlenih u «Moskvi» privukla je jedina dama među političarima, Sirimavo Bandanaraike.
- Premijerka Cejlona je došla u naš hotel sa dve saradnice, vozačem i samo četiri kofera, u kojima je bila njena garderoba. Iako predsednik Vlade Cejlona, gospođa je nosila tradicionalnu nošnju, odnosno sari bele boje, sa vrlo malo detalja. Pozdravila je službenike na recepciji osmehom i uputila se liftom na prvi sprat, gde je bio njen apartman broj 117. U apartmanu je bilo cveća, bokal sa toplim čajem, bokal sa vodom i kineski servis za piće. Nismo je mnogo viđali, jer je po čitav dan bila na konferenciji ili u posetama. Dolazila bi samo da se presvuče, malo osveži i vrati natrag na samit. Jednog dana dobili smo zadatak da za gospođu Bandanaraike pripremimo termos sa čajem, jer, kako nam je rečeno, ide na put u Novi Sad. Saznali smo da su, naime, za Titove goste bili pripremljeni i saloni na Petrovaradinskoj tvrđavi. U njima su bili stilski nameštaj, vredna umetnička dela, slike, lampe, lusteri, vaze i svileni tepisi. Tu su bile dve aperitiv prostorije, jedna veća sala za ručavanje koja je primala četrdesetak gostiju i manja, intimnija, gde je moglo ručati desetak osoba. Sve sobe bile su

raskošno opremljene. Premijer Sirimavo Bandanaraike prva je ručala u tom salonu kada je trećeg dana samita 1961. sa Titom obišla Petrovaradin. U našem restoranu je gospođa Sirimavo za sedam dana koliko je boravila samo tri puta jela. Volela je da proba leskovačku mućkalicu sa dosta sitno iseckane i pečene paprike – pričao je jednom prilikom novinarima direktor Trifun Subotić.
Gospođa Bandaranaike je rođena 1916. kao Sirimavo Ratwatte u jednoj od najbogatijih porodica »rajskoga ostrva« Cejlona, a 1940. se udala za Solomona Diasa Bandaranaikea, vodećega političara Ujedinjene nacionalne stranke. Kad je njen suprug ubijen 1956. samo tri godine nakon što je postao premijer, dotada povučena Sirimavo pretvorila se u »političkі damu«, osvojivši vlast na izborima 1960. i time postala prva žena premijer na svetu. U četrdesetak godina svoje političke karijere, tri puta bila je na čelu vlade Cejlona, kasnije Šri Lanke, sprovela je radikalne reforme u društvu, a širom sveta postala je poznata kao jedan od vođa Pokreta nesvrstanih. U njenoj biografiji se uvek spominje da je njen izlazak na međunarodnu scenu bio u Beogradu na Prvoj konferenciji nesvrstanih zemalja 1961. Već tada je Sirimavo Bandanaraike ušla u istoriju kao prvi nacionalni vođa koji je rekao kako govori »kao žena i kao majka«.
- Dok god postoji jaz između razvijenih i nerazvijenih zemalja postojaće i ogromna mogućnost za zategnutost - izjavila je premijer Sirimavo Bandaranike.
Kao lider neangažovanih Sirimavo Bandanaraike je i kasnije bila čest gost Beograda i predsednika Tita, sa čijom suprugom Jovankom Broz je postala veliki prijatelj. Sirimavo Bandaraike je umrla 10. oktobra 2000. u 84 godini života, nakon glasanja na lokalnim izborima.
Kako su pisale «Večernje novosti», septembra 1961. kralj Nepala Mahendra je posetio restoran «Golf». Za zakusku je izabrao srpski kajmak i sremske kobasice. On je bio smešten u vili na Dedinju, i išao je u lov na fazane u Belju. Indonežanski premijer Sukarno, koji je odseo u «Metropolu», ima svog kuvara. Međutim, on se često opredeljuje za dalmatinskog langusta. Delegacije koje su smeštene u «Moskvi» najviše se interesuju za leskovačku mućkalica, žive i pečene paprike, musaku od krompira i đuveč.
Po odlasku iz Beograda, U Nu, predsednik Burme je izjavio:
- U maju 1955. godine kada sam prvi put posetio ovaj grad, on je još uvek pokazivao posledice teških nemira i borbi. Sada se slika potpuno izmenila. Napuštam ovaj grad noseći sobom žive utiske jednog novog Beograda i snažnog naroda, ispunjenog nadom i dubokim osećanjem odanosti svojoj domovini. Beograd je zaista novi grad koji se zaista ne može prepoznati.

XXI poglavlje

UDRUŽIVANJE U «UNIJU»

Iako je posle uspešnog prijema gostiju iz nesvrstanog sveta hotel «Moskva» i njegovo rukovodstvo primilo mnogo profesionalnih i političkih čestitki, njegov prvi čovek Trifun Subotić je smenjen sa funkcije direktora po partijskoj liniji. Na njegovo mesto, sredinom šezdesetih, imenovan je njegov kolega i zamenik Novica Šaban. Do ovog kadrovskog rešenja je došlo zbog potrebe modernizacije i ujedinjavanja beogradskih hotela. Naređenje o otkazu starom direktoru je preneo Branko Pešić, gradonačelnik Beograda, kog je Trifun Subotić otvoreno pitao da li ga smenjuju zato što je loše radio.
- Ne brini se Trifune, ti si odlično vodio hotel «Moskvu» - odgovorio mu je gradonačelnik Branko Pešić.
Da je to bila istina pokazuje činjenica da je direktor Trifun Subotić i posle odlaska iz hotela «Moskva» često pozivan na razne svečanosti, a kao penzioner imao je svoj sto u kafani i besplatno jelo i piće, što je bivši direktor vrlo retko koristio.
Naime, kao vodeći i ekskluzivni hotel "Moskva" je u vreme rađanja samoupravnog socijalizma u Jugoslaviji bio određen od vlasti da bude lider privrednog udruživanja. Početkom šezdesetih, posle stvaranja gigantskih poljoprivrednih i industrijskih preduzeća, udruživanje je zahvatilo i hotelijerstvo. Tokom 1963. hoteli «Moskva», «Balkan», «Prag», «Ekscelzior», «Astorija», «Mažestik» "Union", "Toplica" i tri motela u Paraćinu, Dimitrovgradu i Velikoj Plani, integrisani su u Hotelsko preduzeće «Unija», čime je u njihove fondove sliveno 148 miliona dinara, a broj postelja povećan na 1.070.
U trenutku integracije «Moskva» je imala 450 zaposlenih. U njenom sastavu su bila i ova tri motela, kafane „Zelengora", „Sutjeska" i „Naše more", kao i restoran „Luksor" u Balkanskoj ulici u Beogradu. Taj restoran je u međuvremenu modernizovan i postao prvi ekspres restoran u prestonici, koji je dnevno prodavao preko 500 kilograma mesa i donosio odličan prihod, za razliku od motela, koji su pravili samo gubitke.
Integracija je, međutim, pokazala da su mnoga radna mesta suvišna, pa je «Unija» posle reorganizacija otpustila čak 17 direktora. Prema rečima Ace Vujovića, direktora «Unije», nova reorganizacija je bila deo procesa uklapanja u privredne reforme u Srbiji. Ovako ujedinjeno Hotelsko preduzeće «Unija», čija je direkcija bila u «Mažestiku», funkcionisala je sve do 1993. godine.

Tokom veka svog postojanja hotel “Moskva” je uvek vođen domaćinski. Bez obzira što su se režimi menjali, i što se iz ranog kapitalizma ušlo u mladi komunizam i samoupravljanje, uprava hotela je vodila uspešno ovaj kolektiv koji je sredinom šezdesetih imao zvaničan naziv: Ugostiteljsko preduzeća “Moskva”.
- Hotel je bio naša druga kuća, jer smo u njoj provodili jako mnogo vremena. Imali smo mnogo posla, ali smo bili i jako dobro vođeni. U preduzeću je vladala sjajna radna disciplina, koja se izvirala iz poštovanja prema našim direktorima, ali i svim kolegama. Toliko smo bili složni, da je svako sa malo više iskustva, učio onog mlađeg, i pomagao mu da napreduje.
Kada je Aleksandar Ranković 1966. smenjen i penzionisan, bez posla je ostala njegova sekretarica Dana Jančić. Preko prijatelja uspela je da se zaposli u hotelu «Moskva» kao telefonistkinja i da tu dočeka časnu penziju.
U hotelu je najduže kao telefonistkinja radila Branka Brkan, još od početka šezdesetih, koja je tečno govorila francuski i engleski, a služila se i nemačkim i italijanskim jezikom. Ova bivša kuvarica i danas penzioner hotela kaže da su telefonistkinje, koje uvek rade u tri smene, prvi kontakt gosta sa hotelom.
Već prve godine rada u udruženom preduzeću «Moskva» je zabeležila fenomenalan rezultat. U zvaničnim izveštajima zabeleženo je da je hotel «Moskva» za devet meseci 1966. imao iskorišćenost kapaciteta od 107 odsto. Direktor Novica Šaban je to objasnio činjenicom da su za potrebe gostiju korišćene i sobe u potkrovlju, koje nemaju visoku kategoriju, ali koje su bile dovoljno uredne da prime svoje stanare.

SVETSKE ZVEZDE

I ma koliko rusofili pričali da je palata «Moskva» bila stecište različitih «moskvista», ona je vremenom prerasla i u kutak za Amerikance. Još pre Drugog svetskog rata, a naročito posle oslobođenja 1944, Beograd i palata «Moskva» bili su domaćini mnogim američkim izveštačima, novinarima i snimateljima. Jedan od njih je, na primer, bio i mladi Dejvid Bajnder, dugogodišnji dopisnik "Njujork tajmsa" iz Beograda.
Nobelovca Sola Beloua poseta Beogradu je vratila u detinjstvo, jer su njemu kao potomku Jevreja iz Petrovgrada gradovi Varšava i Beograd bili prvi slovenski gradovi koje je video u životu. Stigao je u Beograd u zimu 1968. i video svoje detinjstvo: ulice zatrpane snegom, lica slična kao u Americi. «Bilo je to vrlo dirljivo..." napisao je Sol Belou u svom dnevniku.
Krajem šezdesetih Beograd je već bio razmažen od zvezda i počeo je da bira goste. Posle Maria del Monaka, došao je Djuk Elington, pa Mikis

Teodorakis, kog je pratio sekretar grčke KP i koji je insistirao na političkoj poseti, tražio telohranitelje i policijsku pratnju na motorima, kao da je predsednik Amerike.
Jedan od najuglednijih pisaca sveta Robert Grejvs ("Ja, Klaudije", "Zlatno runo", "Grčki mitovi") je oktobra 1970. u Beogradu pošao u bioskop da vidi film "Grk Zorba", ali je tom prilikom priznao novinarima da je reč Serbia od velikog značaja u njegovom životu. Jer mu je jula 1914. prijatelj Džordž Malori na vratima kuće viknuo: 'Serbia je zaratila!' Od tog trenutka svet se iz korena promenio!", rekao je iskreno Robert Grejvs.
- Najveća zvezda svetskog baleta Maja Pliceskaja došla je 1963. u Beograd da igra u Labudovom jezeru. Na probama u Narodnom pozorištu bila je dosta netrpeljiva prema svom ruskom partneru Nikolaju Fedejčevu, kome nije htela da padne u zagrljaj, već mu je samo govorila: «Šetaj, šetaj i širi ruke!» U to vreme za Maju su se otimale sve metropole sveta, a ona je na daskama Narodnog pozorišta, na premijeri odigrala i belog, i crnog labuda, i dobila aplauz koji je trajao 37 minuta – kaže beogradski hroničar Radovan Popović.
Posle četiri decenije Maja Pliceskaja je opet posetila Beograd i «Moskvu», 2007. godine.
Kad je 1965. pesnik Jevgenij Jevtušenko gostovao u našoj prestonici, prvi put se u Beogradu tražila karta više za neko književno veče. Među srećnicima koji su gledali i slušali Jevtušenka bila je i glumica Džeraldina Čaplin, koja je u to vreme snimala film u Košutnjaku. Ćerka najslavnijeg komičara na svetu Čarlija Čaplina kaže da je mladi Dragan, tadašnji student iz Beograda, bio jedna od njenih najvećih ljubavi. Sa njim je ljubavisala i u sobama hotela «Moskva». Upravo zbog mladog i lepog Srbina ova glumica i danas srpske pesme „Marš na Drinu” i „Tamo daleko” smatra najlepšima na svetu:
- Sećam se kako sam se u Beogradu divno provela. Krajem šezdesetih snimala sam jugoslovensko-italijansku koprodukciju, film „Ići ćemo u grad”. Ludo sam se zaljubila u Dragana. On je bio najromantičniji muškarac koga sam ikada srela, oborio me je s nogu. Baš sam bila srećna. Bili smo smešteni u hotelu «Moskva». Beograd je bio fantastičan. Noćni život je bio neverovatan. Kada smo hteli još više da otkačimo, išli smo u Budimpeštu. Samo je tamo bilo još luđe. Sećam se Kluba književnika gde smo odlazili...- priča Džerladina Čaplin, koja danas ima preko 60 godina.
Doduše, upamćeno je i zapisano da je izvesna Persida Radosavljević, radnica fabrike zavesa na Čukarici, besna u to vreme zbog male plate i lošeg odnosa rukovodstva prema njoj, razbila sekirom sve velike prozore kafane

«Moskva». Majstori su morali da popravljaju prozore ceo dan, zabeležio je list «Politika».
Beogradska zima 5. januara 1967. bila je kriva što je veliki srpski šansonjer Arsen Dedić prvi put kročio u hotel «Moskva». Naime, avion, kojim su u SSSR leteli jugoslovenski šansonjeri Arsen Dedić, Gabi Novak i Ivo Robić iz Zagreba, nije poleteo zbog leda i snega sa beogradskog letilišta. Pevači su se zbog odloženog leta vratili u centar Beograda i odlučili da, umesto u Moskvu, odu u hotel «Moskva».
Sećajući se tog događaja srpski pripovedač Momo Kapor kaže:
- Sve moje goste smeštao sam u "Moskvu", pa čak i one najslavnije koji su želeli da zbog prestiža stanuju u "Interkontinentalu". Tvrdio sam da je komfor isti, s tim što im ne treba taksi, jer su u centru. Tako sam u "Moskvu" doveo Arsena Dedića, koji je postao stalni gost. Arsen je bio moj privatni genije. Ne mogu nikada da zaboravim sva naša letovanja u Šibeniku i njegovog divnog oca Jovu, koji je bio predsednik pravoslavne crkvene opštine. Sećam se da mu je još jako davno otac za stolom, posle litra crnjaka, rekao: "Sine Arsene, ti se moraš opređelit! Neko te mora jebati – ili mi ili oni!" Arsen je oduvek tvrdio da pripada hrvatskoj književnosti, jer mu je hrvatski maternji jezik. Nije bitno što se pogrešno opredelio, već to što se uopšte morao opredeljivati, ucenjen polovinom svog nacionalnog porekla. Arsen nije samo darovit, to je preslaba reč za njegovu genijalnost, prema kojoj nikad nisam bio ravnodušan – rekao je Momo Kapor, najpopularniji srpski pisac romana u kojima je opisao romantiku prošlog veka.
Arsen Dedić, Gabi Novak i Ivo Robić smešteni su u sobe broj 14. i 15. Uveče 5. januara Arsen, Gabi i Ivo su večerali morsku ribu i uz belo oplenačko vino proveli ugodne trenutke u restoranu «Moskva». Društvo im je pravio dirigent Dražen Bojić, šef plesnog orkestra, koji je, takođe, trebalo da leti za glavni grad SSSR-a.
Posle ovog spasonosnog dana za zagrebačke šansonjere, oni nisu više napuštali «Moskvu». U jesen 1974. Arsen Dedić je u prestonici snimao za Televiziju Beograd seriju «Operacija 30 slova» i opet je boravio u ovom hotelu. Ljudi sa recepcije se sećaju da je slavni pevač i kompozitor do 1990. najmanje 30 puta bio u sobi broj 15. A onda je, posle gostovanja u klubu «Amadeus» i rata koji je izbio, Arsen Dedić deceniju i po zaobilazio Beograd.
- Arsen i Gabi su se vratili Beogradu i našem hotelu 2005. godine. Tada su – seća se direktor Sava Janićević - imali koncert u Domu sindikata. Posle kocerta veselje se prenelo u hol hotela «Moskva» u kome su se Arsen i Gabi susreli sa pesnikom Matijom Bećkovićem. Dobro raspoloženi Dedić je zadirkivao Bećkovića zašto nosi kapu Šerloka Holmsa. Kako je kuhinja

hotela bila zatvorena Arsen je naručio pljeskavice iz obližnjeg kioska i sve svoje obožavaoce pozvao da u «Moskvi» večeraju.

MALA VELIKA DECA

Od glumaca u aperitiv baru, sedamdesetih su stalni gosti bili Mija Aleksić, Zoran Radmilović i Jova Radovanović. Govorili su da je restoran najbolje mesto u gradu, jer ima odličnu hranu i sjajan pogled na Savu i Novi Beograd. Olivera Marković i Rade Marković su dolazili još kad su bili mladi. Neko vreme društvo su im pravili Bata Živojinović, Milena Dravić i Dragan Nikolić. Dok su dole u kafanu dolazili Bata Stojković, najčešće sa Milutinom Butkovićem i Lanetom Gutovićem.
- Ti glumci su bili velika deca. Malo su pili, ali su se mnogo šalili. Sa njima sam se zato brzo sprijateljio. Dok je, na primer, Zoran Radmilović pio samo kapućino, Gidra Bojanić, koji je jedini pio "ljuto", prevrtao je vinjak. Donesem mu ja pola čaše, a on kaže: "Cvele, pa ovo se prosulo, sipaj još!". Sredinom sedamdesetih sam od njih dobio ponudu da igram u filmu "Vagon Li". Sniman je dve godine u jednom vagonu na železničkoj stabnici Beograd i završen je 1977. Moji partneri su bili Milan Lane Gutović, Bata Živojinović, Dragan Zarić, Božidarka Frajt, Bata Stojković, koje sam posle snimanja vozio u kafanu "Madera". Svi oni su mene tretirali kao kolegu glumca, a ne kao konobara koji u filmu igra samog sebe, konobara. Od honorara, koji je iznosio 900 maraka, kupio sam svoj prvi televizor u boji, marke "grundig" – priznao nam je Cvetko Đokić.
Najveće interesovanje zaposlenih, naročito kuvarica, sobarica i konobarica, izazvala je pojava Miće Orlovića, popularnog televizijskog voditelja, koji je često dolazio u restoran. I kada se slavni Mića pojavi, sve dame su ostavljale svoj posao i dolazile da se sa njim pozdrave i da uzmu autogram za sebe, svoje rođake i svoju žensku decu.
Od pevača narodne muzike hotel su pohodili Lepa Lukić i Silvana Armenulić, Cune Gojković, Ana Bekuta i Fahreta Jahić. Pili su umereno, a Lepa Brena je stalno pila limunadu. Glumica Neda Arnerić je dolazila redovno, a šlager pevač Miki Jevremović je dolazio ponekad.
Doajen srpskog glumišta i srpskih kafana, glumac Ljuba Tadić je jednom prilikom konobarima u kafani glasno pohvalio „Moskvu", ali i svoj voljeni grad Beograd:
"Ja mnogo volim kafane. I, verujte, nikad nisam dvaput svratio u onu kafanu u kojoj bi mi konobar, kada bih ga pozvao da platim piće, rekao da 'nisam u njegovom rejonu'. Ja volim Beograd! Beograd je toliko dobar i šarmantan grad, da može da oduševi svakoga ko u njega dođe. Niko ne može da mi

spori da je između pedesetih i sedamdesetih godina, Beograd bio jedan od najistaknutijih gradova sveta. A hotel „Moskva“ jedna od najboljih u gradu. Posetio ga je i Žerar Filip, jedan od najznačajnijih glumaca tog vremena, pa je dolazio Hudovštveni teatar, pa Pikolo teatar, pa su Vivijen Li i Lorens Olivije igrali "Titusa Andronikusa" u režiji Pitera Bruka, pa je Kolarac bio premali da primi sve koji su želeli uživo da čuju Luja Armstronga. Pa su po Beogradu šetali Semjuel Beket i Žan Pol Sartr, pa Leonid Leonov, pa je svirao Rastropovič...

- A pored kafana, ja volim i fudbal – nastavljao je svoju priču Ljuba Tadić - Kao dete, sećam se, napravio bih krpenu loptu s kojom smo mi kao klinci igrali fudbal u ulici. I uvek je postojao neki dečko kome je tata kupio pravi fudbal. Ali naravno ne vredi imati pravi fudbal, ako ne znaš da igraš. I igramo tako fudbal mi koji smo znali na ulici sa tim krpenčetom, a on sa pravom loptom stoji na kapiji. Mi ga naravno pozovemo u igru, a on pristane pod uslovom da i on igra, što je u redu. Podelimo se mi tako međusobno ko će s kim da igra, a onaj najbolji kaže ovom najlošijem čija je lopta bila - 'idi budi bek'. I dogodi se, kao i u svakoj igri, da ga neko saplete ili napravi nenamerni faul. A on se naljuti i istog trenutka ode svojoj kući sa fudbalom, a mi se vratimo na krpenče“.

U vreme kada su najveće zvezde javnog života u Jugoslaviji bili fudbaleri “Crvene Zvezde” i “Partizana”, ti ljuti fudbalski rivali su u kafanu i restoran dolazili zajedno i kao prijatelji. Za istim stolom su sedeli i pili limunadu Dragoslav Šekularac, Miloš Milutinović, Rajko Mitić, Moša Marjanović. Popularni Šeki i Zoran Miladinović su se šalili na svoj račun i po mnogo puta prepričavali fudbalske duele, golove i zadirkivali se ko je od njih dvojice imućniji. Baš u kafani “Moskva” slavni Dragoslav Šekularac je izvadio novac i sa njim obrisao cipele. A novčanicu bacio na pod. Taj snimak je obišao celu Jugoslaviju, Evropu i svet.

- Zbog Šekija imali smo uvek velikih problema sa obožavaocima, koji su hrlili u kafanu. Da bi se pravili važni pred navijačima, igrači bi naručili viski, ali je Rajko Mitić i dalje pio limunadu. Skromni momci su bili i njihovi naslednici Dragan Džajić i mladi Vladimir Petrović. Popularni Džaja i Pižon su pili sokove i limunade. Kada bi im se pridružio Dule Savić probali bi kampari i vodku sa švepsom – kaže Cvetko Đokić, koji se seća da su od košarkaša dolazili svi igrači i generacije Radivoja Koraća, ali i Rajka Žižića. Popularni Žuća je voleo hotelski sladoled. A bokser Mate Parlov je voleo tortu “moskva šnit”. Bio je gost “Moskve” 1978. kada je postao prvak Evrope. U hotelu je svim zaposlenima podelio autograme, šaleći se: “Uzmite za uspomenu sada kada sam evropski šampion, ko zna šta će biti kada izgubim titulu!”

ISPOVEST CVETKA KONOBARA

Cvetko Đokić, konobar i ugostitelj, koji je radio pune četiri decenije u »Moskvi« i danas se živo seća svog dolaska u Beograd i prve konobarske bluze:
- Rođen sam 1939. na granici Srbije i Kosova, u Kosovskoj Hamnici. Godine 1954. sam krenuo za Beograd, u kome sam završio srednju i Višu ugostiteljsku školu. Od malena sam znao da ću biti konobar, a i sanjao sam da radim u “Moskvi”. Toliko je taj hotel bio poznat u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata. Da bih bio dobar konobar, morao sam da govorim strane jezike. Učio sam ih na Kolarčevom univerzitetu, jer mi je preduzeće to plaćalo. Francuski sam znao iz škole, a još sam naučio nemački, italijanski i engleski. U “Moskvi” sam radio od 1962. do 31. oktobra 2002. Na Svetog Luku sam završio svoju hotelijersku karijeru bez dana bolovanja – priča nam gospodin Đokić.
“Moskva” je, kaže Đokić, funkcionisala kao jedna kompanija, tačnije kao moderna fabrika. Imala je sve svoje - struju, lift, pekaru, perionicu, menzu, svoju tehničku službu. Imali su najbolje pecivo, paštete, rol viršle, kifle, vruće iz pekare, i kiselo mleko. To su najviše jeli beogradski Crnogorci. Jedan Crnogorac je naručivao i jeo po deset pašteta.
Konobar Cvetko Đokić se, takođe, seća da je prvi poratni direktor hotela 1945. bio izvesni “drug Mirko Šolaja”, a da je posle njega došao Trifun Subotić, kog je nasledio Novica Šaban, a njega od 1990. godine nasleđuje Sava Janićević.
- Svi direktori su sebi spremali naslednike i tako je “Moskva” imala kontinuitet u rukovođenju. Najvažnije od tog je bila i ljubav prema preduzeću. Svi mi i svi naši direktori doživaljvali smo “Moskvu” kao svoju kuću. Uz to radna disciplina je bila jaka, jer se šezdesetih radilo 9 sati dnevno, bez slobodnog dana. Radilo se po učinku, pa sam ja kao konobar i kasnije kao šef sale, na primer, imao veću platu od direktora Novice Šabana. Na kraju svakog meseca se znalo ko je radnik meseca, ko je dobio nagradu “crvena majica”, i znaš odmah kolika ti je plata. Novica imao 205.000 dinara mesečno, a ja 210.000. Moja plata je bila takva da moja žena nije morala da radi. Zajedno smo podigli i školovali dve ćerke. Mogao si puno da zaradiš, ali si morao i da vodiš računa o svakom gostu. Jer gost je bio maksimalno zaštićen. Nismo smeli gostu da zakinemo ni jedan dinar. Ako naplatiš nešto više, gubiš posao – seća se Cvetko Đokić, koji kaže da je restoran zbog renoviranja bio zatvoren tačno od septembra 1969. do marta 1974. Doduše, hotel je i tada radio, ali restoran i kafana nisu radili tri godine. U tom periodu

najboljim kuvarima, konobarima, poslastičarima, recepcionarima je nuđeno da napuste “Moskvu” i pređu u druge beogradske hotele, ali niko nije napustio hotel.

- Vrbovali su me i Slovenci, ali da 1978. pređem kod njih u Portorož. Zvali su me i da idem na rad u Australiju i Švajcarsku, ali nisam hteo. I ne kajem se. Zašto da odem iz najboljeg hotela, pitao sam kolege iz “Balkana” i “Mažestika”, koji su me zvali da pređem kod njih. U “Moskvi” je bila najbolja organizacija posla, najbolja posluga, najbolja kafa i najbolji gosti, koji su najviše i dolazili zbog te kafe. Mi smo svako jutro ribali džezve da se sijaju i tucali kafu sa velikim tucanikom, pa je potom sitno mleli. Kad sam došao u “Moskvu” imali smo 139 zaposlenih. U sezoni je bilo oko 215 zaposlenih, a posle renoviranja 1974. imali smo 235 radnika. Šezdesetih godina, kada sam počeo da radim, šef sale je bio Marko Tomaš, a Đorđe Prodanović zvani Naser, jer je ličio na predsednika Egipta, je bio šef smene. Dragan Nikolić je bio moj učenik, koji je posle postao zamenik direktora. A ja sam od 1977. bio šef sale i upravnik, a potom i zamenik direktora, jer sam 2000. često menjao direktora Savu Janićevića kad je trebalo. Pet godina uzastopce hotel “Moskva” i njegovi radnici su bili najbolji hotelijeri u Srbiji. Početkom devedesetih hotel “Moskva” je nosio titulu najboljeg u Jugoslaviji. Tada je hotel prvi put komjuterizovan – kaže penzioner Cvetko Đokić.

On je toliko voleo hotel, da je i svojoj starijoj ćerki u restoranu organizovao svadbeno veselje. A kada je napuštao hotel Cvetko Đokić je 2002. kao predsednik Udruženja penzionera “Moskva” u restoranu-bašti napravio ispraćaj, na kome je bilo 130 ljudi njegovih kolega i prijatelja. Veselili su se do uveče, kada su se u trenutku rastanka rasplakali.

- Kad sam otišao u penziju doktor Sava Janićević mi je u ime preduzeća “Moskva” poklonio zlatnik, koji sam, kako mi je tada rekao, “zaslužio kao najbolji radnik” – kaže ponosno danas Cvetko Đokić.

XXII poglavlje

SPOMENIK KULTURE

Najviše kolektivno telo upravljanja u hotelu šezdesetih godina bio je Radnički savet. U 1965. godini ovaj organ upravljanja je imao 30 sednica, na kojima je doneo 250 odluka po raznim pitanjima iz poslovanja preduzeća. Najveća briga bila je posvećena, kako piše u jednom od zapisnika sa sednica, “ politici investiranja i pravilnom korišćenju sredstava, raspodeli

ličnih dohodaka i fondova, izgradnji i dodeli stanova za zaposlene, kao i potrebi smanjenja svih troškova u preduzeću".
Svim sednicama Radničkog saveta prisustvovali su i generalni direktor preduzeća i direktor hotela sa svojim saradnicima. Iz zapisnika sa sednice Radničkog saveta 27. januara 1966. kojoj je predsedavao Stamenko Đorđević, vidi se da su na sastanku bili i Trifun Subotić, generalni direktor preduzeća, Novica Šaban, direktor hotela, Sida Subotić, finansijski direktor, Mirjana Popović, sekretar radne organizacije i još troje ljudi iz uprave. Na dnevnom redu je bio Izveštaj o poslovanju u 1965. godini, u kome je rečeno da je preduzeće "Moskva" uspešno radilo.
Hotel je tada imao 290 postelja. Cene smeštaja u jednokrevetnim sobama su bile od 80 do 145 dinara, u dvokrevetnim 226 dinara, manjim apartmanima do 390 i velikom apartmanu 450 dinara. Stranci su plaćali od 100 do 780 dinara. Ukupan prihod je bio 1,3 milijarde dinara, dohodak 643 miliona dinara, jer je ostvaren učinak od 488 odsto. Čak se u fondu hotela "Moskva" pojavio višak od 3,3 miliona dinara.
Od troškova te godine najviše je ulagano u tekuće održavanje hotela i drugih kolektiva unutar preduzeća "Moskva". Tokom 1965. izvedeni su, na primer, izolatorski radovi u vrednosti od 500.000 dinara, prepravke u kotlarnici za 300.000 dinara i slikarski radovi za skoro 2 miliona dinara. Uz to u tekuće održavanje spadali su i poboljšanja vodovoda i grejanja, keramički radovi i polaganje patosa u kafani, u vrednosti od 314.577 dinara. Ukupne investicije u održavanje i popravku hotela i restorana "Moskva" u 1965. iznosile su oko 30 miliona dinara. Specijalna komisija Radničkog saveta, koju je vodio Branko Rakočević, je ove radove kontrolisala i odobravala korišćenje sredstava.
Na sednici Radničkog saveta 8. februara 1966. održanom u baru "Hajdučka špilja" hotela "Prag", u punom sastavu se odlučivalo o nagradi za uspešan rad druga Trifuna Subotića, generalnog direktora preduzeća, koji je odlazio posle 17 godina rada sa te funkcije i druga Novice Šabana, direktora hotela "Moskva", koji je trebalo da ga nasledi. Novica Šaban je poreklom iz okoline Dečana, na Kosovu i Metohiji. U hotelu «Moskva» je radio pune 32 godine. Krajem sedamdesetih bio je profesor Više ugostiteljske škole. Imao je običaj da kaže:
- «Moskva» je zdanje u koje se lako i brzo čovek zaljubi.
Kao rukovodioci preduzeća i hotela Trifun Subotić i Novica Šaban bili su najagilniji u nastojanju da zdanje palate «Moskva» dobije i zvanično status spomenika kulture. U tome im je krajem šezdesetih pomogla Gordana Gordić, istoričar umetnosti iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture i

kasnije savetnik predsednika Borisa Tadića. Gospođa Gordić je bila lično predlagač da se ovo izuzetno retko i lepo arhitektonsko zdanje stavi pod zaštitu države.

- Smatrala sam da je «Moskva» arhitektonski i urbanistički istorijsko delo, prvo zdanje moderne Srbije i vrlo značajan predstavnik ruske secesije u Evropi. Moj predlog je razmatrala Stručna služba Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, na sastanku u hotelu «Mažestik» i prosledila ga specijaloj komisiji, u kojoj su članovi bili i ugledni arhitekti Bogdan Nestorović i Oliver Minić – seća se Gordana Gordić.

U rešenju Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda «utvrđuje se spomeničko svojstvo zgrade u Balkanskoj ulici broj 1 u Beogradu u postupku pokrenutim po službenoj dužnosti».

U obrazloženju rešenja se navodi kratka istorija postanka zgrade, ali se najviše ističu njene arhitektonske vrednosti:

"Zdanje hotela "Moskva" jedan je od osnovnih morfoloških oznaka secesijske struje u celini. Vertikalna podela arhitektonske opne provučena je kroz celu zgradu od prizemlja do krova, a izražena je arkerima, visokim strmim krovom sa fijalama.

Zgrada hotela »Moskva« oslobođena je tradicionalnog kompozicijskog postupka i klasičnih ukrasnih elemenata, čime je dostigla visok stepen stilske emancipacije ovog perioda i približila se postavkama moderne arhitekture. Odbacivanje klasičnog ornamentalnog repertoara, upotreba novih plemenitijih materijala, iskrenost arhitektonskog izraza, i sadržaj prilagođen promenjenim uslovima vremena, dostigli su u ovom delu visoki stupanj emancipacije beogradske arhitekture XX veka.

Čistotom arhitektonskog izraza, zbijenošću zapremina javlja se kao negacija podražavajućih koncepcija i kao prevaziđenost kompromisnih rešenja svog vremena. Samim tim ona je vesnik oslobođene arhitektonske misli koja će u Beogradu tek tridesetih godina ovoga veka ostvariti funkcionalistička dela lišena opterećenja prošlosti. Razigranost mase hotela »Moskva« postignuta je primarnim arhitektonskim elementima. Jedinstveni korpus dobio je prizmatične trostrane arkere koji umesto ranijih podeonih venaca razuđuju fasade.

Zidna platna oslobođena su horizontalnih podeonih venaca, plastika oko otvora, lizena i pilastera, čime je afirmisana tendencija ka bezornamentalnoj arhitekturi. Upotreba mermera, keramičkih pločica i fajansa za oplatu fasade, označava prihvatanje secesijskih postavki u upotrebi novih plemenitih i trajnijih materijala. Većim delom slobodne površine fasada obložene su zelenim keramičkim pločicama, po čemu zgrada spada među retke u Beogradu sa hromatskom fasadom.

Izdaleka vidljiva zgrada hotela "Moskva", najveća i najviša tada, postaje karakteristična tačka gradske siluete i prvi objekat koji će obeležiti buduću izgradnju Terazija. Za svoje vreme ova secesionistička zgrada je veoma savremena, a njena izgradnja za ondašnji Beograd značila je krupan događaj.
S obzirom na navedene vrednosti zgrada hotela "Moskva" je od posebnog značaja za društvenu zajednicu, pa je s toga rešeno kao dispozitivu".
Na osnovu ovih utvrđenih vrednosti palate, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda nalaže «izvršiti upis zgrade hotela «Moskva» u Registar spomenika kulture grada Beograda». To je i učinjeno pod registarstkim brojem 252. Rešenje je potpisao direktor zavoda Jovan Sekulić 23. aprila 1969. godine.

XXIII poglavlje

NOVA „MOSKVA"

Sve do 1973. zaposleni u hotelu su svoju firmu zvali "Stara Moskva", a onda su od 1974. počeli da je zovu "Nova Moskva". Razlog za to je bila rekonstrukcija hotela, kojom je "Moskvi" promenjena kompletana unutrašnja struktura, ali ne i spoljni izgled.
- Šest decenija hotel "Moskva" je izdržao na svojim nogama, pre nego, što je počeo da pokazuje zamor i prve znake starenja. Uzrok tome su bili jedan balkanski i dva svetska rata, bombe koje su ga oštetile i instalacije koje su dotrajale. Zato je rekonstrukcija hotela bila neophodna. Kako je hotel "Moskva" zaštićen od strane države kao spomenik kulture, strogo je moralo da se vodi računa da se sačuva njegov spoljni i unutrašnji orginalni izgled. Na tako krupan korak ovo preduzeće se odlučilo posle odluke Radničkog saveta – seća se treći generalni direktor hotela Novica Šaban.
«Politika ekspres» je 22. maja 1970. objavila tekst pod naslovom «Moskva kao hotel i muzej», u kome je navela da je Hotelsko preduzeće «Unija», kome pripada i Samostalna organizacija udruženog rada hotel «Moskva», dobilo saglasnost Gradskog zavoda za zaštitu spomenika da reastaurira hotel, pod uslovima da bude identičan sa palatom «Moskvom» od pre 60 godina.
Ova novina je još navela:
«Ovo prekrasno zdanje pretrpelo je četiri velika rata, ali je izgubilo, gotovo, sva orginalna dokumenta o svom postojanju i radu. Deo arhive hotela «Moskva» je izgoreo u požaru, koji je izbio aprila 1941. posle nemačkog bombardovanja. Drugi deo dokumentacije je izgubljen tokom seobe

direkcije, jer je hotel «Moskva» mnogo puta menjao vlasnike i upravu. Iako će hotel posle restaruracije postati hotel-muzej, uprava će usaglasiti stilski nameštaj sa potpunim komforom koji zadovoljava potrebe savremenog gosta. Za izvođenje radova na fasadi i nabavku stilskog nameštaja, prema prvim proračunima, biće utrošeno oko 25 miliona dinara».
Rekonstrukcija je bila finansirana bankarskim kreditima. Hotel "Moskva" je naime 25. juna 1971. preko Radničkog saveta velikog kolektiva "Unija" dobio odobrenje za podizanje kredita kod Jugoslovenske poljoprivredne banke od 24.892.066 dinara. I potom je dobvena dozvola i za dodatno zaduženje od 2,3 miliona dinara.
Pokriće za ovaj kredit od ukupno 26,8 miliona dinara, bio je čist prihod od oko 3 miliona dinara, koji je sa uvećanjem broja soba imao realnu osnovu za povraćaj. Uporedo sa planom rekonstrukcije sačinjen je i predlog izmene sistematizacije radnih mesta za 130 zaposlenih i prijem novih radnika. Ovu odluku potvrdio je Savet SOUR hotel "Moskva" 17. maja 1972. čiji je predsednik bio Živan Žebeljan.
Zbog rekonstrukcije hotel je zatvoren 1. oktobra 1970. ali je njegova adaptacija, umesto planiranih 14 trajala celih 36 meseci, jer su nastale nepredviđene teškoće. A kako su radovi odmicali, tako je i cena rekonstrukcije porasla na 60 miliona dinara.
- Kada je trebalo da se promeni propala fasada, a Zavod za zaštitu spomenika nije imao para, pa nam je poručio da se strpimo jedno 10 godina. Zaposleni su odmah rekli da će sami da plate novo ruho za svoj hotel. Tako smo i uradili. Kako je jednog dana sa tornja otapala pločica, srećom nikog od prolaznika nije pogodila, mi smo na poleđini videli ime njenog proizvođača. Pisalo je fabrika «Žolnaj», Pečuj. Do tada se govorilo da su pločice iz Švedske, iz Čehoslovačke, iz Italije. Tada smo otkrili da su iz Mađarske – otkriva nam Novica Šaban.
U rekonstrukciji hotela učestvovalo je 15 preduzeća i pedesetak arhitekata, dizajnera i umetnika svih vrsta. Glavni arhitekta rekonstrukcije bio je dr Stojan Vasić iz Beograda.
- Ali, da bi se hotel adaptirao trebalo je ponovo aktivirati fabriku pločica u Pečuju, koja je proizvela ovu keramiku, a koja je bila ugašena 1930. Na našu sreću u fabrici «Žolnaj» su sačuvani kalupi ploča, pa su Mađari izradili nove ploče za hotel «Moskva» - seća se Gordana Gordić, koja je išla u Pečuj da proveri orginalnost mađarskih pločica.
Projekat adaptacije uradio je arhitekta Grigorije Griša Samojlov, profesor Beogradskog univerziteta, koji je izjavio da je od hotela «Moskva» ostala samo fasada.

- Kako je «Moskva» bila prvi srpski hotel za poslovne ljude, te poslove adaptacije vodio je Tehnički biro Beogradskog univerziteta pod rukovodstvom arhitekte Milivoja Žugića, dok sam ja dao idejno rešenje i razradio enterijere. O renoviranju krova i fasade hotela "Moskva" brinuo je Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda. Najvažnije je da smo spasili hotel od propadanja i rušenje. Jer njegovi noseći stubovi su toliko propali, da je pretila opasnost da „Moskva" potone. U temelje je ubrizgan beton i stubovi nosači su ojačani. Potom smo maskimalno iskoristili zapreminu hotela, jer je to bila zgrada sa spratovima visine od 5,5 metara, u koje smo ubacili galerije. Spolja gledano hotel «Moskva» ima četiri, a unutra zapravo ima sedam spratova. Njegova kvadratura je povećana sa 5.000 na 8.500 metara. Tako je svaka soba dobila malo predsoblje, garderobu, salon i toalet, spavaću sobu i kupatilo. Adaptacijom su skinute stepenice u kafani i restoranu, pa su se političari i diplomate, koji su sedeli na galeriji, približili narodu – zapisao je u svom dnevniku ovaj ugledni arhitekta.
Grigorije Samojlov je bio ruski emigrant, koji je kao slikar i arhitekta u Beogradu i mnogim drugim gradovima Srbije, ostavio vidan autorski trag. Zaštitni znak njegovog arhitektonskog opusa je Palata penzionog fonda činovnika i služitelja narodne banke na Terazijama 29 iz 1938. godine, ali i palata "Moskva".
Grigorije Samojlov je bio Kozak. Rođen je 1904. U Rusiji je završio slikarsku školu, ali je nakon ruske revolucije emigrirao u Kraljevinu SHS i obreo se u Beogradu. U srpskoj prestonici je završio Vojnu gimnaziju i zatim Arhitektonski odsek Tehničkog fakulteta. Prvu praksu je imao u birou arhitekte Aleksandra Đorđevića, a bio je i asistent na Katedri za vizantijsku i staru srpsku arhitekturu Tehničkog fakulteta. Za šest decenija života u Srbiji arhitekta Grigorije Samojlov je uradio oko 180 projekata.
U njegovom opusu pre Drugog svetskog rata primetni su svi aktuelni stilovi tadašnje beogradske arhitekture: modernizam, akademizam, srpsko-vizantijski stil i art deko. Sve ih je primenjivao, zavisno od namene objekta. Projektovao je palate, ali i desetak vila na Dedinju i Senjaku i njima dočarao građanski Beograd. Za Grigorija Samojlova se danas kaže da je glavni vizionar Terazija, jer njegova Palata penzionog fonda činovnika i služitelja narodne banke na Terazijama određuje sliku ambijentalne celine terazijskog skvera. Poznata je i kao Palata bioskopa "Beograd".
Rekonstrukcija hotelskih soba je izvedena od prvog sprata, preko ugla na četvrtom spratu. Napravljeno je 14 novih soba na petom spratu. I urađena je nova instalacija ispod prvog sprata do samog temelja. Tavanica na prvom spratu je bila visoka čak 8 metara, pa su arhitekte tu postavili fontanu sa pticama i veliki kameni mozaik.

Izvršena je adaptacije hotelskog restorana, a izgrađene su i dve banket sale, galerija sa 90 stolica, aperitiv bar, frizerski salon, bifea i pomoćna odeljenja.
- Rezultati te rekonstrukcije su bili veliki, jer je hotelski komfor podignut na evropski nivo. Dobili smo 54 nove sobe i 92 ležaja više. Sagrađeno je 40 apartmana tzv. dupleksa. To su bile dvospratne sobe, prve koje su napravljene u hotelima Beograda. A jedinstveni kafanski prostor, koji je do tada postojao je podeljen. Izgrađena su dva nova prostora - kafana i kafe-poslastičarnica. Kapacitet restorana je proširen i dobijeno je još 160 mesta za goste. Zaposleno je i 100 novih radnika – seća se bivši generalni direktor Novica Šaban.

RUSKA TROJKA

Za života Grigorije Samojlov, profesor Beogradskog univerziteta, koji je obožavao palatu «Moskva» je imao običaj da kaže:
- Hotel «Moskva» dobro posluje, jer njegovi radnici dobro rade!
Umro je 1989. u Beogradu, ali nije zaboravljen, jer njegovi vitraži i danas ukrašavaju holove hotela "Moskva".
- Vitraži Grigorija Griše Samojlova rađeni su po motivima ruskih bajki i predstavljaju male priče o putovanjima brodovima, nimfama, predivnom cveću, ruskoj crkvi, o Moskvi i Kremlju. Vitraži su rađeni na srpskom staklu i deluju i danas vrlo sveže i očaravajuće lepo – kaže vajar Tanasije Stojić iz Beograda, koji je radio sa popularnim Grišom.
Naime, Tanasije Stojić, poznatiji u svetu umetnosti kao Tasa Ruzmarin, bio je autor impozantnih mozaika i reljefa koji krase treći i četvrti sprat hotela. Stojić se i danas seća kako je dobio taj umetnički posao:
- Griša Samojlov je mene predložio direktoru Novici Šabanu za savetnika za ukrašavanje enterijera na sva četiri sprata hotela. Ja sam gospodinu direktoru predložio da se urade mozaici u kamenu, koji bi odslikavali pravoslavlje, srpsko-ruske veze i saradnju. Direktor Šaban je rekao da bi najbolje bilo da ja to sam i uradim. Nisam želeo da tako obiman i odgovoran posao radim sam, pa sam se dogovorio sa kolegama Trajkom Medenicom i Borom Rakićem, da zajedno oslikamo predvorje svakog sprata. Trajko je odlučio da izvlačimo cedulje iz ruske šubare, kako bismo podelili posao. I tako je on izvukao prvi i drugi sprat, a ja sam dobio treći i četvrti. Na tim nivoima sam uradio mozaike "Ruska trojka" i "Pravoslavlje". Naslikao sam, između ostalog, i 17 kubeta crkve svetog Vasilija, za šta mi je Grigorije Samojlov, kada je video skicu, rekao: "Ti hoćeš da nas sve pohapse?". Nisam odustao od tog motiva, uradio sam mozaik i niko nas nije uhapsio – kaže vajar Tanasije Stojić.

Tasa Ruzmarin je uradio i mozak "Ribe", koji je postavljen u banket sali. Ugovor o ovom umetničkom poslu Stojić, Medenica i Rakić su sklopili preko svog likovnog udruženja sa preduzećem "Moskva" početkom 1972. uz obavezu da posao okončaju do zime 1974. U to vreme, međutim, Stojić je bio dosta angažovan u Italiji, pa je kasnio sa svojim radovima. I kada je došao primenio je novu i brzu vizantijsku tehniku oslikavanja mozaika:
- Radi se o ubacivanju kamenih pločica u svež malter, koji sam ja pravio po posebnom receptu. Imao sam, naime, svoju šifru odnosa u mešanju kreča, vode, peska i cementa, koji sam polagao na zid, a potom u njega utiskivao pločice pastelnih boja. Pločice murano smo dobijali iz Venecije, a plave pločice od traventina su bile iz Srbije, dok je crveni kamen nabavljan u Makedoniji. Da bismo na vreme završili oslikavanje spratova ja sam Trajku Medenici otkrio tajnu mog maltera. Sa nama je mozaike radilo oko desetak saradnika, među kojima su bili i slikar Zoran Jovanović i jedan momak kog smo zvali Žika Pastuv. Posle svečanog otvaranja renoviranog hotela, međutim, gostima su se mozaici toliko dopali, da su počeli sami da nožićima skidaju pločice i uzimaju ih za suvenire iz beogradske "Moskve" – priseća se Tanasije Stojić, krajugevački vajar.
Stojić pamti da su se, dok su radili najviše družili i šalili sa stolarima iz Slovenije, koji su radili prozore na hotelu. Zajedno su se odmarali u hladu bagremova u parku preko puta i pili pivo. O umetnicima i radnicima je brinuo glavni konobar Zaharije, koji im je iz restorana bašte donosio meso sa roštilja.
Posle uspeha sa mozaicima, Tanasije Stojić je dobio ponudu i da oslika kafanu, u kojoj su radnici fabrike "21. maj" iz Rakovice, želeli da dočekaju Novu 1975. godinu. Vajar se i tom prilikom odlučio za ruske motive i srpske ornamente:
- Sve prozore i izloge u kafani "Moskva" oslikao sam sa likovima bradatih Rusa u šubarama, koje je prekrilo zimsko inje. U sali su na bambusima visila srpska liciderska srca. Na stolovima su bile flaše votke i sveće. A glavne gošće te večeri trebalo je da budu ruske devojke, Sneguroške, koje u ponoć donose darove i sreću. O tome sam razgovarao sa Antonijom Šostakovim, atašeom za kulturu Ambasade SSSR, jer je trebalo da mi da rusku žensku nošnju i da angažuje nekoliko Ruskinja iz Beograda da budu Sneguroške. Tadašnji sovjetski ambasador se, međutim, pobunio, jer je on želeo da glavni gosti i deda Mraz budu sovjetski kosmonauti. Jedva smo ga ubedili da narod voli rusku tradiciju, a ne ruske kosmonaute, pa su za doček Nove godine radnike u kafani "Moskva" u Beogradu zabavljale i ruske Sneguroške. Verujem da je te noći najsrećnija bila jedna hotelska kuvarica, čije sam ime

zaboravio, ali koju sam ja kao član žirija izabrao da bude lepotica 1975. godine – otkriva nam Tanasije Stojić Ruzmarin.

NOVI LJUDI

Gotovo čitava današnja garnitura šefova u hotelu, restoranu, kafani, poslastičarnici, na recepciji i bašti su ljudi, koji su 1973. prvi put primljeni na posao. Draginja Radojević se tada zaposlila u kuhinji, Đorđe Lakobrija u recepciji, kao i Živko Žika Lukić, koji je bio nezamenljivi šef recepcije do 2000. godine, ali i predsednik Radničkog saveta i čovek od posebnog poverenja, jer je vodio Knjigu stranaca.
- Jedino odelenje hotela, koje radi bez prestanka, jeste recepcija našeg hotela. Mi smo ti koju vrata hotela „Moskve“ stalno držimo otvorenim, jer smo spremni da u svako doba dočekamo svakog gosta. S obzirom da Beograd ima dve velike stanice, železničku i autobusku, ali i aerodrom, naši gosti su u „Moskvu“ stizali i danju i noću. Uvek smo bili spremni da ih dočekamo, da pokažemo da smo pravi domaćini i da smo im na usluzi svakog momenta. Kada se gosti smeste u sobu, oni žele prvo da provere svoj komfor, potom da upoznaju grad, pa traže od nas savet gde mogu najbolje da se provedu. Zato smatram da je rad u recepciji najodgovorniji i najteži. Svi gosti su znali da cene naš trud i mnogi od njih su nam se zahvalili u Knjizi utisaka, a mnogi su ostali verni samo hotelu „Moskva“ – kaže Živko Lukić, koji je pune tri decenije dočekivao i ispraćao goste na recepciji hotela.
Među novo zaposlenima početkom sedamdesetih bio je i Sava Janićević. Ovaj ugostitelj i hotelijer je za 30 godina rada u “Moskvi” promenio 17 radnih mesta i sa kolegama gradio svetski ugled ove mermerne ikone beogradskog hotelijerstva i ugostiteljstva. Svoj posao u “Moskvi” Janićević je počeo kao nosač gajbi. Ovo je njegova priča o dolasku 1973. u hotel:
- Rođen sam 1955. u selu Belovce kod Suve Reke na Kosovu i Metohiji. Moji roditelji su davne 1959. došli u Zemun polje, kraj Beograda. Završio sam Srednju ugostiteljsko - turističku školu i kao ugostiteljski tehničar sa 18 godina zaposlio se u hotelu “Moskva”. Kada sam ušao u hotel, činilo mi se da ne postoji ništa veće i lepše na svetu od “Moskve”. Ja od te lepote nisam imao ništa, jer su me odmah kao pripravnika rasporedili da nosim i slažem gajbe, a potom i da perem čaše. Vremenom sam dobijao i druge poslove. Gledajući svu tu gospodu, koja je posećivala “Moskvu”, odlučio sam da ću kad-tad da postanem generalni direktor hotela. Pošto sam bio dobar na svim tim početničkim poslovima, samo posle šest meseci, iako praksa traje godinu dana, omogućili su mi da položim pripravnički ispit. Položio sam i odmah dobio mesto šefa etažne službe za posluživanje gostiju po sobama. U

međuvremenu, bio sam nosač, konobar, recepcionar, telefonista, menjač novca i radio na kafanskim, restoranskim i baštenskim poslovima.
- A što se bakšiša tiče, bilo ih je. Navešću samo dva primera, ali bez imena gostiju, jer hotelska diskrecija ne dozvoljava da ogovaramo naše posetioce. Jedan egipatski naftni magnat nije davao bakšiš manji od 500 dolara. Ja sam ga dobio služeći mu hranu u njegovoj sobi. Taj isti nafaš je recepcionarima podelio po 1.000 evra kao napojnicu. Jedan drugi galantni gost iz Francuske dolazio je svakog petka u Beograd, jer se strahovito zaljubio u jednu našu lekarku. Gospodin Francuz nam nije delio pare već pokolone. Imao je običaj da na aerodromu Beograd, prilikom odlaska, napunio dva taksija sa bocama viskija i svakom u hotelu pokloni po jednu flašu. Jednog dana, međutim, moj direktor Novica Šaban mi je zabranio da uzimam bakšiš:
- Nemoj da uzimaš bakšiš i da se sramotiš. Bićeš šef i imaćeš dovoljno novca! Koliko sada tvoje kolege dobijaju bakšiš?
- Imaju za cigarete i bioskop! – odgovorio sam.
- Ti nemoj da ga uzimaš! Bolje ti je da radiš, da postaneš direktor hotela, a onda ćeš imati i za cigarete i za bioskop, i za auto, ubedio me generalni direktor – priznaje dr Sava Janićević, koji je postao četvrti generalni direktor hotela «Moskva».

XXIV poglavlje

INTERNACIONALNI POSETIOCI

Posle renoviranja palate, otvorena je prvo nova kafana hotela «Moskva». I to na Božić, 7. januara 1974. godine. Vajar Dragan Ristić, koji je bio dugogodišnji posetilac iskreno se radovao tom događaju:
- Čekao sam 27 meseci i cupkao kao bos po trnju, kada će hotel «Moskva» opet da proradi. I da u kafani zasvira Vojislav Simić sa njegovim džezerima.
Hotel je otvoren 29. aprila 1974. Na svečanom otvaranju, kada se točio šampanjac, glavni gost bio je Dragoslav Draža Marković, tada prvi čovek Srbije. Predsednik je obišao sve spratove, nove sobe, pogledao vitraže i mozaike i oduševio se radovima velikih majstora. U šali je pitao gde je njegov sto u restoranu, a konobarimu su mu rekli da je u specijalnoj banket sali. Prvi gosti posle otvaranja "Nove Moskve", kako je i danas njeni radnici zovu, bili su fudbalski asovi "Ajaksa" i "Juventusa", koji su 1974. u Beogradu igrali finale Evropskog kupa šampiona.
Tom rekonstrukcijom su stvoreni uslovi da se u prostoru iza palate, prema tadašnjem restoranu "Atina", dogradi novi hotel. Naime, oko hotela postoji prostor od 1.128 kvadratnih metara, na koji bi mogo da se izgradi novi deo

«Moskve». Generalni direktor Novica Šaban je zamišljao da u tom delu podigne nove sobe i poslovni prostor za biznismene i kongresmene, ali i veliki specijalizovani ruski restoran, sa 200 mesta. Prema njegovom planu trebalo je da taj novi deo nosi naziv «Ibis-Moskva», jer bi se preduzeću priključio čuveni francuski lanac hotela. Tako bi «Moskva», prema projektu Invest biroa, imala ukupno 550 soba i bila najveći hotel u Beogradu i Srbiji. Planirano je čak da izgradnja novog dela traje dve godine.
Proračuni su pokazali da bi rekonstrukcija sa izgradnjom 44 novih soba i dogradnja hotela koštali oko 500 miliona dinara. Glavna teškoća za modernizovanje hotela te 1974. godine bila je dobijanje dozvole za dogradnju i podizanje novog krila “Moskve”. Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda i Urbanistički zavod grada Beograda nisu prihvatili tu ideju, već su predložili da se dogradnja izvede tokom osamdesetih godina, kada se za to steknu uslovi.
Renovirani hotel “Moskva” je svojim spoljnim i unutrašnjim izgledom 1974. i kasnije prosto fascinirao svoje goste i posetioce. Hotel i danas ima šest apartmana, koji su tada izgrađeni, od kojih je najlepši i najskuplji apartman broj 119. U njemu je nameštaj kneza Mihaila Obrenovića, dok je u ostalim apartmanima postavljen nameštaj u stilu Luja XIV.
- Hotel “Moskva” nije nikada bio pomodan, jer su u njemu boravili ozbiljni poslovni ljudi, političari, građani više i srednje klase. A stalni gosti su nam dolazili čak iz Vašingtona, Londona, Pariza, Rima, Berlina, Kalkute i Moskve. Imali smo, na primer, sporazum sa Udruženjem književnika Srbije da njihovi članovi kod nas mogu sa velikim povlasticama da konzumiraju hranu i piće. Zato su nam godinama u goste dolazili veliki jugoslovenski i srpski pisci. Bilo je čak dogovoreno da se napravi mermerna spomen ploča Ivi Andrića, da se postavi Andrićeva slika iznad stola za kojim je obično sedeo, ali i da se na zidovima kafane ispišu stihovi Tina Ujevića. Svoj sto je trebalo da dobiju i pesnik Rade Drainac, premijer Nikola Pašić, i pesnik Vasko Popa, i akademik Dobrica Ćosić. Taj projekat, međutim, nikada nije realizovan – priseća se tadašnji generalni direktor Novica Šaban.
Podsetimo se kratko na vremena kako su sedamdesetih godina, ne samo lordovi, već i kraljice, a posebno umetnici svetske klase pohodili Beograd i u Srbiji ekskluzivno prikazivali svoja dela.
- Nama su u goste dolazili svetski umetnici u punom naponu svoje kreativne snage i svoje popularnosti. Rej Čarls nam je u Beogradu, početkom sedamdesetih, održao pet koncerata. Ser Lorens Olivije, tada najcenjeniji dramski glumac na svetu, doveo je sa sobom legendarnu Vivijen Li da igraju u Narodnom pozorištu. Pogledajmo jednu prosečnu godinu, kao što je na primer 1972. Tada su u našoj prestonici bili francuski marksista Roze

Garodi, filmski velikani Kirk Daglas, Piter Justinov, Robert de Niro, Monika Viti, Miloš Forman, Piter Bogdanović, Mark Danskoj, Andžej Vajda, Sergej Bondarčuk, Liv Ulman, Mišel Pikoli, Bernardo Bertoluči. A na beogradski festival filmova FEST neočekivano su došli i američki kosmonauti Dejvid Skot, Alfred Vorden i Džems Irvin, članovi svemirske ekspedicije Apolo 15, koja se iskrcala na tle Meseca. Ova trojica svemirskih putnika su pozdravili bioskopsku publiku u Domu omladine pre projekcije filma «Hod po mesecu». Na završetku FEST-a pevali su Žilijet Greko i Al Bano. Posle je stigao jedan od najpoznatijih tenora svetske operske scene Plasido Domingo, a za njim slavni pijanista Svjatoslav Rihter, pa Rene Kler, najpoznatiji francuski filmski režiser – seća se biograf beogradskih gostiju Radovan Popović.
Poslednjeg dana avgusta 1972. u Beogradu je, beleži Popović, boravio i Viktor Sklovski, jedan od najvećih književnih teoretičara, uvaženi član Akademije nauka Sovjetskog Saveza, koji je prijateljevao sa plejadom književnih velikana prošlog veka kao što su Sergej Jesenjin, Ana Ahmatova, Aleksandar Blok, Andrej Bjeli, Hljebnikov, Mejerhold, Stanislavski, Gorki, Babelj, Mandeljstam, Ljilja Brik, Majakovski, Aragon.
Mesec dana kasnije sopstvenim avionom je sleteo slavni dirigent Herbert fon Karajan. U Beogradu ga je već čekalo 98 članova Berlinske filharmonije. Slavni dirigent, sed, vitak i bodar za razgovor, priznao je Beograđanima:
- Moja baka je rođena i živela u Srbiji. Srpskog porekla je i moja majka Marta koja je živela u Salcburgu.
Alfred Hičkok je, pošto je u Monaku obišao svoju filmsku ljubimicu Grejs Keli, doleteo u Beograd. Kada je obišao Kalemegdan govorio je:
"Koliko ste vi tek imali da gradite kad se zna da su vas bombardovali i Nemci i saveznici. Lako je drugim velikim gradovima Evrope da se hvale svojom lepotom... Imate lep mali zoo vrt. Samo, ne sviđa mi se što velikog slona držite vezanog! Zamolite upravu u moje ime, ako može, da slona oslobode. Kazali su mi da je u vreme bombardovanja i zoološki vrt bio porušen i da su životinje bile pobegle na ulice, ali da su se same vratile nazad. Stvarno lepa priča - ne znam da li je istinita...?"
Verovatno je Alfred Hičkog imao neki filmski projekat na umu, ali ovu ideju nije iskoristio, pa je Emir Kusturica pustio tog slona na ulicu u svom filmu «Podzemlje».
- Sedamdesetih godina, zahvaljujući ponajviše FEST-u mi smo u Beogradu imali gotovo čitavu plejadu filmskih reditelja i glumaca. Plahoviti Roman Polanski se ljutio zato što je najavljeno da će njegov film "Tesa" biti prikazan uz simultano prevođenje, a ne titlovan, kako mu je obećano i otišao iz grada. Džek Nikolson je bio toliko stidljiv da je više voleo da viri iza

scenske zavese, nego da se pojavi pred publikom. U svojim memoarima iz 1973. glumac Džek Nikolson je napisao: "U Beogradu sam prvi put. Došao sam i zato što nikad još nisam bio u ovoj sredini, na istoku Evrope. Za kratko vreme sam utvrdio dve stvari, za mene vrlo važne: jede se izvrsno, a pristup filmovima je mnogo intelektualniji nego u Americi." - zabeležio je Radovan Popović.
Mnogi od tih svetskih putnika su u Beogradu načinili i svoje prve korake u karijeri, kao na primer, baš Džek Nikolson, a potom i Lučano Pavaroti. Na filmski festival FEST dolazio je i holivudski glumac Majkl Daglas, sin popularnijeg Kirka Daglasa, koji je Beograd posećivao početkom šezdesetih, jer je snimao filmove u Jugoslaviji. Mlađi Daglas je, međutim, samo svratio u restoran. Bio je u društvu sa jednom srpskom glumicom. Sedeli su, pili srpsko pivo i otišli.
Hotel je posetio i Gari Kasparov, najsperspektivniji mladi šahista sveta, kada je prvi put, krajem sedamdesetih došao u Srbiju na jedan međunarodni turnir. Mladi šahista Gari Kasparov, već proglašen za čudo od igrača, u restoranu je naručivao po tri bifteka na žaru i odjednom ih jeo. Uz goveđi biftek pio bi po dve flaše crnog vina. Kuvari i konobari bili su zbunjeni, jer nisu znali da li je Kasparov gladan ili je njihov biftek sjajno spremljen. Stariji i iskusniji šahovski as Anatolij Karpov je bio mnogo skromniji od Garija Kasparova, jer je naručivao i pio samo kiselu vodu. I dok je Kasparov u »Moskvu« dolazio i kasnije sa svojom velikom ekipom, Karpov je uvek dolazio sam. Kad je Kasparov postao svetski prvak u šahu i tu svoju prvu posetu Beogradu i „Moskvi“ nije zaboravio.
U Beograd je doputovao i ugledni Alberto Moravija, koji na završetku posete oduševljen izjavljuje:
"Beograd je redak grad, mali je broj takvih gradova u svetu. U jednom trenutku, posmatrajući siluetu grada sa Dunava, pomislio sam da se nalazim negde u okolini Beča. U drugom času, imao sam utisak da sam u nekom drugom svetskom gradu, možda, u Parizu ili Briselu. Beograd je jedinstven, ne samo zbog svog idealnog položaja na dvema rekama već i zbog toga što predstavlja sintezu nekoliko svetskih gradova."
Cvetko Đokić, konobar i šef sale u hotelskom restoranu , seća se, na primer, da je Ričard Nikson, predsednik SAD, kad je dolazio u posetu Jugoslaviji i predsedniku Titu 1974. izašao iz limuzine ispred »Moskve«, na plato kod Terazijske česme, samo da bi se pozdravio sa Beograđanima. Tim putem i na tom platou su zajedno Josip i Jovanka Broz više puta prolazili i stajali.

XXV poglavlje

„MOSKVA ŠNIT“

Kada je sredinom sedamdesetih, u desnom uglu palate, otvorena poslastičarnica «Moskva», vrlo brzo je postala jedno od najpopularnijih stecišta mladih Beograđana. Kako je Beograd već bio centar nesvrstanog sveta, poslastičarnica «Moskva» je bila oaza studenata iz afričkih i azijskih država. Konobari su zato imali običaj da govore kako je ova kafe-poslastičarnica postala afrička ambasada.
Početkom 20. veka u Beogradu, a i samom hotelu «Moskva», slana jela su bila popularnija od slatkiša, tako da je pekar pripremao kifle, koje su konobari služili sa kiselim mlekom. Uz njih gosti kafane su tražili i lisnata testa i krofne, koja su držana ispod staklenog zvona. Klaker i boza, tursko osvežavajuće piće, nikada se nisu prodavali u poslastičarnici ili kafani. Pre drugog rata služila se samo limunada, dok su se kolači nudili na kolicima, koje su vozile lepo obučene konobarice. Ta praksa je ostala u kafani do sredine sedamdesetih.
Tada je glavni majstor za slatkiše bila Ankica Džepina. Rođena je 1949. u Golubiću kod Knina i neko vreme radila u RO «Stari grad». Ankicu je nasledio Avram Aca Avramović, koji 1968. dolazi iz Gradske poslastičarnice u hotel «Moskva». U to vreme slatkiši su se pravili od šećera, pa je kuvar Aca duvao šećerne luše.
Poslastičarnica hotela «Moskva» nastala 1974. urađena je po uzoru na slastičarnicu Eduarda Sahera i bečke majstore slatkiša. Možda bi to bila uobičajena radnja za zaslađenje, da se rukovodstvo hotela nije potrudilo da kafe poslatičarnica ima nešto što niko u Beogradu, pa i u svetu nema. Majstor Ankica Džepina se seća strogog naloga svog direktora Novice Šabana, koji joj je rekao:
«Ankice, baci sve kolače koje imaš, smisli i napravi neki novi».
- Noćima nisam spavala, dugo sam razmišljala dok nisam smislila tortu sa korom od oraha i badema, sa višnjama i šamponez kremom. Dala sam joj ime «moskva šnit» - seća se Ankica Džepina – Torta je vrlo brzo postala jako popularna i odlično se prodavala.
Kasnije je gospođa Ankica svoju tortu usavršavala, a njena naslednica u kuhinji Bojana Vidić je obogatila tako da je «moskva šnit» danas, moglo bi se reći, sasvim drugačiji od svog prvenca pre tri decenije.
- Sami gosti su mi predlagali da se torti doda ili više višanja ili više kajsije, breskve i ananasa. Tako je «moskva šnit» postala narodni kolač - kaže danas glavni poslastičar Bojana Vidić.
Način pripreme torte «moskva šnit» nije komplikovan, otkriva nam majstor ove poslastičarnice. I daje svoj recept:

« Napraviti smešu za kore od 4 belanaca, 4 kašike šećera, 40 grama mlevenog keksa, 40 grama seckanih oraha, 40 grama mlevenih oraha i badema. Podeliti na 4 dela i ispeći 4 kore. Za fil umutiti 16 žumanaca sa 16 kašika šećera, pa dodati 8 kašika brašna i sve ovo skuvati u 12 decilitara mleka. Posebno umutiti 350 grama putera i spojiti sa hladnim kremom. Filovati ovim redom: 1 kora, fil, višnje, 2 kora, fil, banane, 3 kora, fil, kivi, 4 kora i ukrasiti filom koji preostane“.
Bojana Bosa Vidić je u poslastičarnicu došla, kada je otvorena 1974. jer je bila učenik Srednje ugostiteljske škole. Kada je školu završila zaposlila se u „Moskvi“ kao mlađi poslastičar, a danas je šef poslastičarnice. Kako Vidićka kaže, te 1974. utvrđen je stalni asrotiman slatkiša, koji se nije bitno menjao. Na listi najboljih poslastica nalaze se već decenijama torte «moskva šnit», «aleksandar» sa slatkom pavlakom, «srneća leđa», «triglav», čokoladni kolač sa sladoledom, «doboš» torta, «grilijan» torta, oraslice, figaro, «sahar» torta i «reform» torta. U međuvremenu uvedeni su u meni i torta «tuti-fruti», čokoladna «ana» torta, kao i «španski vetar». I «rozen» torta koja se, na primer, pravi sa džemom od nedozrelih kajsija.
U ovoj poslastičarnici je najviše zaposlenih bilo sredinom sedamdesetih, kada su se torta «moskva šnit» i kup sladoledi prodavali masovno, jer su ispred hotela bili redovi. U jednoj smeni pripremalo se i služilo po 250 kupova. Sladoeld i kup su pravljeni od vanile, višanja i breskvi iz kompota. I u vreme sankcija međunarodne zajednice, devedesetih godina, u «Moskvi» su poslastičari dnevno pripremali po 30 torti i na terasi prodavali po 500 ovih kolača. Tadašnji šef Nada Pavlović se seća da su dnevno za pripremu slatkiša trošili 10 kilograma čokolade, 20 kilograma malsaca i oko 500 jaja.
- Nekada se služilo po 1.000 komada kolača «moskva šnit», a sada samo 180 dnevno. Po toj torti poslastičarnica Moskva je bila poznata i često se dešavalo da se torta priprema za kupce van hotela. «Moskva šnit» se pravi u veličini od 1 kilograma do 100 kilograma. Jedan beogradski arhitekta je za 10 rođendan svog sina naručio tako veliki kolač. Ta torta od 100 kilograma je spremana dva dana. Isporučena je kupcu u jesen 1999. – priča Bojana Vidić.
Čuveni francuski glumac Alan Nuri, koji je pune dve godine boravio u hotelu, voleo je tortu «moskva šnit» i tražio da mu se redovno priprema. Kada je sa glumicom Mirom Banjac igrao u jednoj pozorišnoj predstavi, u kojoj devojka iskrače iz velike torte, Nuri je tražio da to bude «moskva šnit» od 20 kilograma.
- Dešavalo se da mladoženja krene na svadbu i zaboravi da ponese tortu, pa nas zove i moli da mu što hitnije napravimo «moskva šnit». Mi tortu možemo da napravimo za dvadesetak minuta, pa smo na opšte zadovoljstvo

svatova i mladoženje, doneli tortu na svadbeno veselje. A jedan čuveni rukometaš, koji je karijeru završio u Švajcarskoj, tražio je tortu sa zastavama Srbije i Švajcarske, što smo veoma brzo napravili – kaže Bojana Vidić.
To što su Ankica Džepina i njeni naslednici u kuhinji poslastičarnice «Moskva» radili narednih decenija, može se nazvati umetnošću. Jer, njihove torte i kolači su i za gledanje i za jedenje. U „cvetno popodne" svakog utorka kuvari prave ukrasne cvetiće za torte pred svojim gostima. Čak se i ti ukrasi na tortama pravljeni ručno od šećera, mogu jesti.
Na nezvaničom prvenstvu sveta u kulinarstvu i poslastičarstvu u Beču, od 19. do 26. oktobra 1978. zlatnu medalju osvojio je baš majstor poslastičarstva Avram Avramović iz hotela «Moskva». Pregršt zlatnog odličja dobijale su i kuvarice Nada Pavlović i Bojana Vidić.
Kafe poslastičarnica «Moskva» je decenijama jedna od najboljih u Beogradu. U njoj danas radi 32 zaposlenih. Za jedan vek, hotelski poslastičari su svojim slatkišima ulepšali 12.500 svadbi. A novogodišnja slavlja tokom 20. veka proslavljana su sa 114.000 kilograma kolača i torti. Majstori za torte i kolače ne skrivaju svoje kulinarske tajne, tako da je «moskva šnit» danas slatkiš koji se pravi i u kome se uživa širom Srbije, Balkana, sveta, u Londonu, Beču, Budimpešti, Ženevi, Rimu, pa i Čikagu.

XXVI poglavlje

DŽEZ U KAFANI

Novo ruho palate «Moskva» ulepšala je i kafana sa terasom na Terzijama, koja je velikim stepeništem i staklenim vratima odeljena od kafea-poslastičarnice. Kafana «Moskva» je 1974. prva u Beogradu dobila nove italijanske aparate za kafu marke «gađani». Kako su kuvari i konobari u Portorožu obučavani da rade sa ovim aparatima, kafana «Moskva» je potom imala najbolji kapućino u Beogradu. I tada i danas ova kafana je jedno od najpopularnijih sastajališta ljudi na Balkanu. Tako kaže jedan od njenih najstarijih posetilaca.
- Kafana hotela «Moskva» je najpoznatija javna gostionica u Beogradu i u Srbiji, u koju gosti dolaze da se odmore, da se vide sa prijateljima, da porazgovaraju, ali i da budu viđeni. Jer, pored bašte na Terazijama dnevno prođe četvrt miliona ljudi, koji radoznalim pogledom posmatraju ko sedi u ovoj poznatoj kafani – kaže Dragan Pokubica, koji već pola veka pije kafu u «Moskvi».
Kako se seća Žika Žebeljan, konobar, a kasnije i šef sale, koji je često organizovao šahovske turnire ugostitelja, u kafani njegov najdraži gost je bio

najbolji srpski šahista Svetozar Gligorić, zvani Gliga. A za Novu godinu gosti su bili Beograđani i stranci, kojima su zaposleni uz muziku služili hladan bife i jaka pića, jer su ulaznice za ovu proslavu prodavane sa konzumacijom.
Na galeriji iznad kafane šezdesetih godina su se nalazile poslovne kancelarije. Tu su bile smeštena predstavništva stranih firmi, kancelarije stranih novinara i snimatelja, kao i filijala nemačke avio-kompanije «Lufthansa». Kafana je zato uvek bila krcata poslovnim ljudima.
Kako se seća Borka Jovanović, kuvarica koja je neko vreme radila u šanku ove kafane, šezdesetih godina dame su pile jaki liker „kruškovac“, a muškarci votku bez leda. Dušica Cokić, konobarica, a potom i šef sale u kafani, bila je veoma omiljena, jer je bila vedrog duha i jer je govorila italijanski i nemački, pa je usluživala i strane goste. U kafani se šezdesetih godina služio hotelski doručak, pa se dešavalo da konobar Aca posluži za jedan dan i 500 pašteta, koje je pravio sjajni pekar Dobrivoje. Kafana «Moskva» je prva u Beogradu počela da toči «tuborg» pivo, što je izazvalo pravu navalu pivopija i radoznalaca.
Stranci su u Beograd šezdesetih doneli šuškavac mantile i farmerke, pa je to postala i velegradska moda, ali je u «Moskvi» bilo zabranjeno da se u toj garderobi ulazi. Protokol je nalagao da gosti budu prikladno i lepo obučeni. Jer, kafana i restoran su bili mesto za beogradsko krem društvo i za elitne strane goste. Njima je orkestar maestra Dušana Ristića svakog dana u kafani svirao evergrin muziku.
Posetioce je zabavljao i orkestar sa neobičnim imenom «Senke prošlosti», koji je predvodio jedan penzionisani beogradski muzičar. A pravo čudo u kafani je jednom prilikom načinio prvi „srpski šizik“ i legenda pop muzike Đorđe Marjanović.
Godine 1959. pojavljuje se u Beogradu prvi vinil sa zabavnom muzikom, ujedno i prvo izdanje novoformirane diskografske kuće PGP RTB. Na "Muzici za igru" noseća je bila pesma Marjanovićev "Zvižduk u osam". Već za rođendan Đorđa Marjanovića 30. oktobra 1959, pojavljuje se i njegova velika ploča. Ceo tiraž od 11.000 je prodat za mesec dana, što je u zemlji koja se dičila sa ukupno 20 hiljada gramofona, verovatno bio "ginisovski rekord". Tri nagrade na Opatiji 1960. i skandal na Zlatnom mikrofonu 1961. dodatno su ubrzali legendu koja se širila o Đorđu Marjanoviću.
U martu mesecu 1961. naime, Đorđe Marjanović je skrivio prve ulične rokerske demonstracije na ovim prostorima. Više od sedam hiljada ljudi opkolilo je u vreme njegovog koncerta Dom sindikata u Beogradu. Posle Marjanovićevog koncerta obožavaoci su zajedno sa njim pevali na platou ispred hotela “Moskva”. Priča se da je u “Moskvi” i oko “Moskve” bilo

najmanje 5.000 “đokista”, kako su se tada zvali obožavaoci Đorđa Marjanovića.
U samoj kafani, u međuvremenu, dirigentsku palicu je preuzeo maestro Vojislav Simić, legenda srpskog džeza. Simić je kompozitor i dirigent, dugogodišnji predsednik Udruženja džez muzičara Srbije i osnivač festivala «Beogradsko proleće», koji je snimio preko 1.000 ploča i kaseta. Nastupao je na više festivala u Evropi i Južnoj Americi. Dobitnik je brojnih nagrada na festivalima u Francuskoj i Italiji, nagrade RTV Beograd za životno delo i ordena zasluga za narod.
Vojislav Bubiša Simić, jedan od naših najznačajnijih džez muzičara, u svojoj knjizi "Susreti i sećanja" kazivao je svoju priču o životu dečaka iz ugledne advokatske porodice, o vremenu u kojem je odrastao, strašnom periodu Drugog svetskog rata, ali i vedrim danima po njegovom završetku. Iz Simićevih memoara se vidi da je najveći srpski džez kompozitor odrastao nedaleko od hotela «Moskva», gde je pedesetih godina bio redovan gost i dirigent Pozorišta na Terazijama. Još 1950. počeo je da piše scensku muziku. Voki Kostić i Bubiša Simić su utemeljili mjuzikl u našoj sredini. Sa horom „Branko Krsmanović“ spremio je 1951. prvo izvođenje Mocartovog „Rekvijema“, da bi krajem osamdesetih godina počeo da stvara muziku za hor.
Iza rata u prestonici se svirao džez, čak je i na mnogim restoranima stajao plakat sa upozorenjem „Svira odličan džez“. Pravi proboj u javnosti džez je napravio tek posle proslave Titovog rodendana, 25. maja 1959. godine. Tada je, po svedočenju Simića, u Belom dvoru, pred Titom svirao njegov čuveni sastav. Kada je Broz prišao da se pozdravi sa muzičarima, Bubiša Simić ga je mimo protokola upitao:
„Druže Tito, da li je tačno, kao što se priča, da vi ne volite džez?“
Tito je kao iz topa ispalio odgovor:
„Nije tačno. Volim ja džez, ali onaj pravi“.
Sutradan je u svim novinama objavljeno da Tito voli džez i status ove muzičke vrste se bitno promenio. U Beograd je tada, krajem pedesetih, došao najveći džez muzičar XX veka Luj Armstrong zvani Sačmo. Beogradski Big bend orekstar je pod Simićevim vodstvom bio prvi evropski bend koji je 1962. američkoj javnosti predstavio čuveni kritičar Vilis Kanover.
O svojim muzičkim danima u kafani «Moskva», koja je bila pozornica džez muzike u Beogradu, dirigent Vojislav Simić danas kaže:
- Godine 1974. na inicijativu Udruženja džez muzičara, džez orkestra Radio Televizije Beograd i našeg orkestra pokrenuli smo igranke u hotelu «Moskva» pod nazivom «Muzika moje mladosti». Naša želja bila je da

pravimo igranke za stariji ludi svet, da sviramo muziku naše mladosti. A to je bio stariji i moderniji džez iz vremena četrdesetih do šezdesetih godina, koji je ispunjavao standarde Benija Gudmana i Glena Milera. Takvu muziku nigde drugde niste mogli da čujete tada u Beogradu. Zato smo u hotelskoj kafani imali svoju publiku, posebno među starijim Beograđanima. Želeli smo da na taj način obogatimo kulturni i zabavni život prestonice. Počeli smo da sviramo u decembru 1974. godine. Večeri «Muzika moje mladosti» u hotelu «Moskva» smo priređivali sve do marta 1975. Sa nama su nastupali najbolji džez pevači. Pevali su, na primer, Nada Knežević iz Beograda i Stjepan Džimi Stanić iz Zagreba. Više puta je sa nama pevala i Beti Šer, žena atašea američke ambasade. A u orkestru su bili viruozi poput viliniste Vlade Vitasa ili sjajnog bubnjara Radivoje Milivojevića Nafte. Igranke su se održavale u sali hotela i uvek su bile izuzetno posećene. Dolazili su nam i mnogi ljudi iz Skupštine grada Beograda, iz Vlade Srbije, i savezne administracije, iz kulturnog života Jugoslavije, kao i profesori muzike i diplomate sa njihovim suprugama – seća se Vojislav Simić i dodaje:
- Honorari nam, ipak, nisu bili veliki, jer smo mi svirali iz ljubavi. Šteta što danas 2007. godine nema više animir-orkestara i salonske muzike u glavnom gradu Srbije i beogradskim hotelima – žali Vojislav Simić.
Pišući o tom vrlo značajnom kulturnom događaju, časopis «Ugostitelj», br 14. april 1975. je objavio:
« Kad su Beograđani već izgubili nadu da će u svom gradu naći mesto za razonodu, koje će imati sve odlike kulturnog zbivanja, Kulturno-prosvetna zajednica, Turistički savez Beograda, i neverovatno, ali istinito, jedna kafana «Moskva», udružili su se da upravo to pruže stanovnicima prestonice.
Tako se od januara ove godine, svakog ponedeljka ili utorka, u kafani «Moskva» može uživati u muziciranju orkestra RTB pod dirigentskom palicom Vojislava Simića, u neprolaznim melodijama Grina, Štrausa, u izvrsnom izboru džez-klasike, može se igrati u starom dobrom ritmu tanga i valcera. Grabež za ulaznice, kojima se jedva pokrivaju troškovi orkestra, je opšti i neporeciv. Na ove priredbe žele da dođu svi: stari i mladi, predstavnici ambasada i skromni parovi, koji nisu za disko-klubove ili skupe ekskluzivne restorane.
«Večeri evrergrina», «Stari ludi svet» ili «Muzika moje mladosti», kako sve iz milošte zovu ove večeri, služe na čast entuzijastima i organizatorima, koji su preko Udruženje džez-muzičara i pevača angažovali Nadu Knežević, Senku Veletanlić, Krstu Petrovića i druge da sviraju i pevaju Beograđanima za simboličnu novčanu nagradu».
Posle džez orkestra RTV Beograd i Vojislava Simića, u kafani je svirao punih 20 godina oktet gospodina Dragana Ristića i to po notama iz 1908.

godine. Gospodin Ristić je bio jako strog dirigent i imao je običaj da kada njegovi umetnici pogreše ili preskoče note, da im deli ćuške. Oktet je imao ugovor sklopljen sa hotelskim preduzećam «Unija». Orkestar je izvodio najpopularnije odlomke velikih svetskih majstora muzike i time stvarao štimung kome se nije moglo odoleti. Dugo godina prva violina hotelskog orkestra bio je gospodin Milan Malinović. U kafanu i hol, u popodnevnim satima, ovaj virtuoz je sa sedmoro svojih kolega, unosio muziku Pučinija, Verdija, Bizea, Lehara, Lista i Čajkovskog. Slušanje «Mađarske raspodije» je punih deset godina bio očaravajući hobi beogradskih studenata muzike, kojima je gospodin Milinović bio uzor.
Tu muzičku atmosferu ponajbolje je opisao srpski pripovedač Momo Kapor i sam čest gost kafane «Moskva». Sa dozovolom autora objavljujemo njegovu priču o animir-orkestru.

VELIKI GRADSKI VIR

»Postoji u beogradskim letnjim večerima jedno međuvreme (između sedam i devet), koje je nemoguće izdržati u kući. Kroz otvorene prozore osluškujete uznemireni grad, žamor njegovih toplih trotoara; kuckanje potpetica, mladi smeh, dovikivanje i zvižduke – dopire vam do ušiju onaj tako posebni mazni beogradski akcenat, pun nagoveštaja, lenjih obećanja i neke pritajene obesti, koja kao da se opire nežnostima mlake letnje noći.
Za mene, Beograd je najlepši baš u tim časovima, dok je veče još nepotrošeno, a nada da će se nešto izuzetno dogoditi poklanja očima poseban sjaj u sumraku, a telima uzbudljive kretnje gradskog baleta kome je koreografija poziv za ljubav. U to vreme dobro je sedeti u pletenim stolicama ispred hotela »Moskva« i posmatrati uzavrelu svetinu – veliki gradski vir što guta lica i sudbine...
I usred matice tog neprekidnog, uzgibanog živog tkanja, koje teče od Terazija ka Slaviji, poput šačice brodolomnika na uzdignutom splavu, koji sa svih strana zapljuskuju ravnodušni talasi, muzicira poslednja animir-kapela.
Nekada se nijedan otmen restoran nije mogao zamisliti bez ovakvog orkestra. Jedna po jedna muzička porodica napuštala je stara hotelska zdanja podignuta po ugledu na neprevaziđeni bečki »Saher«; odlazila zajedno sa mermernim stočićima, plišanim stolicama, toplim pecivom pod staklenim zvonom i otmenim gostima koji su još umeli da na takvim mestima sede na pravi način, poput »drveća što umire uspravno«. Bili su to poslednji muzičari koji su pamtili uvertire za »Groficu Maricu«, »Princa studenta«,

»Orfeja u paklu«, »Laku konjicu«,«Vojnika od čokolade«, »Noć na Persijskom trgu« ili potpuri iz »Lepe Jelene«...
U tim buketima uvelih melodija šušte još podsuknje, pljušte poljupci u senci vilenjaka, znoje se ruke i dlanovi u tajnim, nedozvoljenim dodirima; u njima ima vrtoglavice od vina, usjajenog parketa i oglancanih cipela, u kojima se ogledaju svetla kristalnih lustera.
Uvertire starih opereta mirišu na puder pomešan sa sasušenim, ispresovanim cvetovima kada se otvori neko ljubavno pismo s početka veka, zagubljeno među stranicama bakinog spomenara. Propada nepovratno tip »grand-hotela«, baš kao neka stara dama u izlizanom krznu, čija je nekada visoka penzija udovice nadsavetnika danas samo bedan sitniš nedovoljan za život. Umiru na naše oči, napušteni kao prazne školjke na plaži, čiji je život potrošen, a zadovoljstvo isisano do kraja. Zajedno sa lešom stare dame, pogrebnici iznose i njen dotrajali nameštaj, pa se u kitnjasta secesionistička zdanja useljavaju snek-barovi i samoposluge, a umesto posteljine sa »šlingerajima« - ambulantna bezličnost sterilizovanih plahti prekriva nove ljubavne ležajeve.
Koliko će nam vremena biti potrebno da shvatimo lepotu i draž iščezle srednjoevropske kafane – dremljive oaze potonule civilizacije »singer«-mašina, Orijent-ekspresa, izbledelih akvarela, fijakera, valcera, steznika, rascvetanih bašti na šeširima širokog posuvraćenog oboda, šlajera, »plehnatih omega-uri«, metresa, testamenata, preljube i slatkog poroka? Starom Evropom tutnji ekspres »Nostalgija«!
Evo o čemu mislim dok slušam kako poslednji beogradski animir-orkestar izvodi »Pariske slike«, a jedna gospođa u tom orkestru obmotava sanjivo letnje veče Arijadninim koncem svoje solo-deonice na flauti. Bože, kako je to lepo i tužno!
Oko kapele u crnim odelima, sve dokle oko dopire – uzburkana pučina plavog džinsa. Uski bokovi, gola leđa sportistkinja, snažne mišice ispod majica sa amblemima prekomorskih univerziteta, slobodne grudi bez grudnjaka, blesak belih zuba i nervozno pramenje kose – mlada gužva tela, ravnih stomaka, preplanulih listova – mlečna putenost kože, u grmljavini večernjeg rasula što škrguće zubima, trese vreli asfalt, reži i štekće, guta oktane, električnu struju, novac za parkiranje, energiju, mladost, znoj i spermu...
A usred čitavog tog haosa, poput lajt-motiva koji je izgubio svoju pratnju, pa sad luta kroz nečije tuđe vreme, provlači se buđava tema Žaka Ofenbaha tražeći uzalud među gluvima svoje slušaoce, ne znajući da u njihovim žilama i nervima pulsira i tutnji neki sasvim drugi, sinkopirani ritam« - zapisao je Moma Kapor.

XXVII poglavlje

RAJ ZA GURMANE

Od osnivanja palata «Rosija» i hotel «Moskva» imali su na međuspratu ili, kako mnogi kažu, na prvom spratu, svoj mali restoran, koji je uglavnom, služio zaposlenima u kancelarijama i gostima da doručkuju. Tek 1954. restoran je pretvoren u javnu gostionicu. I pored toga restoran su i dalje, uglavnom koristili hotelski gosti, tako da su Beograđani veoma malo zalazili na prvi sprat. Pokazalo se vremenom, da je ta tiha sklonjenost restorana «Moskva», jedna od njegovih najvećih vrednosti, jer je daleko od očiju gradskih šetača i javnosti, u njemu moglo na miru da se jede, pije, ali i razgovara.
Šank i kuhinja su bili u prizemlju, a šef kuhinje je bio Milan Jezeršek, Slovenac koji je umeo da pravi sva evropska jela. Na zahtev gostiju šef kuhinje je sa dve kuvarice pripremao i narodna jela: đuveč, gulaš, paprikaš i pasulj. Pričalo se u šali da je Slovenac naučio srpska jela od svoje supruge Anice, koja je zajedno sa njim radila u restoranu hotela «Moskva».
- Kako mi u kafani i restoranu, pa čak i u bašti restorana nismo pripremali jela na roštilju, ja dugo nisam znala šta su to ćevapi. Čula sam jednom da se jedan kolega hvali kako je u kafani «Skadarlija» pojeo 30 ćevapa. Pomislila sam da je to nešto malo i sitno i da ja mogu da pojedem barem 100 komada. Kad sam čula da se za doček Nove 1965. godine, za nas zaposlene u hotelu sprema roštilj, odlučila sam da se najedem ćevapa. Kolege su poslužile nešto malo, crno, gužvavo, što je strašno mirisalo na ugalj. Kada su mi rekli da su to ćevapi odustala sam da ih jedem, a i shvatila sam zašto se nisu spremali u našem restoranu – kaže danas Borka Jovanović, tada kuvar početnik.
Kako su vrata kuhinje uvek bila otvorena, gosti restorana su mogli da vide kuvare i konobare kako pripremaju jela i napitke.
- Ja sam se kao kuvarica zaposlila u restoranu hotela «Moskva» u avgustu 1966. Moja prva plata bila je 56.000 dinara, što je bilo veoma dobro za tadašnje prilike u Srbiji. Tog leta smenjen je Aleksandar Ranković i čitava srpska tajna policija je «počišćena», pa su se moji roditelji u Zrenjaninu zabrinuli šta će biti sa mnom. Otac mi je rekao: «Ćerko da li ćeš imati posao, sada kada je smenjen Ranković i kada se vratiš u Beograd?» Bila sam mlada i nisam razumela potpuno očevu brigu za moju sudbinu zbog političkih previranja u Beogradu, ali sam shvatila da važni događaji mogu da utiču i na sudbinu zaposlenih u hotelu «Moskva». Kasnije se pokazalo da je ta misao tačna, jer kako su se politički i društveni događaji nizali, tako su gužva u

našem hotelu, a i naša uposlenost bivali sve veći – priznaje Borka Jovanović, koja je vremenom postala šef restorana na prvom spratu i u njemu se penzionisala 2002. godine.
Borka Jovanović je sa 14 godina prvi put kročila u «Moskvu». Bila je 1964. godine učenica Ugostiteljske škole, smer za kuvare. Iz rodnog sela Krajišnik kod Zrenjanina u prestonicu je poslao čuveni ugostitelj Milan Brkljač, komšija koji je želeo da se seoska deca školuju. Borkin otac, seljak zaposlen u zadruzi nije imao ništa protiv, jer je u Beogradu imao rođaka, pa mu je poslao dete. Tako se to radilo pre četiri decenije.
- U hotelu me prihvatio šef personalnog odelenja, koji mi je ponudio stipendiju od 7.000 dinara. Ja sam stanovala u internatu, hranila sam se u kuhinji i restoranu i imala sam 2.000 dinara svog novca, što je bio sjajno za mene kao učenicu. Osećala sam se srećnom, jer je hotel bio lep, velik i čist. U njemu su svi bili lepi, jer je direktor Trifun Subotić tražio da konobari i šefovi sala budu pristojnog izgleda i komunikativni. «Ako ne zna zanat naučićemo ga, ali ako nije lep, nema šanse da uspe u poslu» - govorio je direktor Subotić za konobare, ali i za kuvarice, jer su tada vrata od kuhinje bila staklena, pa su nas gosti iz restorana i kafane gledali.
Jedan od lepih i vrednih konobara tih šezdesetih godina, seća se Borka Jovanović bio je Bratislav Mišković, poznatiji po nadimku Braca.
- Tih godina glavni gosti u restoranu bili su italijanski trgovci konjima iz Padove, koji su u Požarevcu i okolini kupovali stoku. Imali su običaj da nama kuvaricama rukama naručuju špagete, pokazujući koliko treba da budu dugi i kako se stavljaju u usta. Mi smo se u kuhinji smejali, jer smo ih i tako razumeli i jer su bili simpatični. Jedan od njih gospodin Markoni, mi je jednom prišao dok sam lupala meso i rekao: «Nemojte mlada damo toliko da tučete tu šniculu, neću imati šta da pojedem. Meso je sočnije i lepše, ako se manje tuče» - posavetovao me na vrlo simpatičnom srpskom jeziku – seća se Borka Jovanović.
Gost Beograda u to vreme bio je i gospodin Mario Cukuli, industrijalac iz Venecije, koji je odseo u hotelu, koji je za vreme ručka od šefa restorana naručio parče lubenice. Kada mu je šef restorana rekao da u kuhinji nema lubenica, gospodin je srdito odgovorio:
- Molim vas, idite u robnu kuću «Beograđanka». Ja sam tamo video da vi u Srbiji imate lubenice i kupite mi jedno parče!
Njegov zemljak, novinar Adriano Benatoci iz redakcije «La stampa», bio je skromniji, on je samo tražio da ga posluže zlatiborskim pršutom i dinjama, ali na srebnom ovalu.
Oba gosta su bila poslužena i bila jako zadovoljna.

U vreme renoviranja hotela, početkom sedamdesetih, restoran i kuhinja nisu radili. Posle rekonstrukcije 1974. restoran je dobio aperitiv bar i otvoren je za javnost. Kuhinja od 40 kvadrata je dobila vrata, pa gosti restorana i bara nisu mogli da gledaju majstore kulinarstva kako pripremaju svoja jela. U to vreme restoran, bar i kuhinja na prvom spratu, okrenuti prema Balkanskoj ulici i bioskopu «20. oktobar», imali su 60 zaposlenih.
Šefovi restorana tih godina su bili, prvo Mile Tošić, od 1974. do 1990. a potom Bogdan Momčić do 2006. godine. Danas je šef restorana gospodin Milan Komazec. Šef kuhinje je sedamdesetih godina bio majstor kulinarstva Ivica Grnčarević. Posle njega šef kuhinje je bio Ljuba Racanović, koji je vodio kulinarstvo u restoranu do 1983.
O kakvim se majstorima kuhinje radilo govori podatak da je sedamdesetih u kuhinji počela da radi kao kuvar i Draginja Radojević, koja se seća da je ekipa iz restorana hotela «Moskva» na takmičenju kuvara u Vrnjačkoj banji sedamdesetih dobila zlatnu medalju za rozbrif. Za svoj najveći uspeh, koji je ostvarila sa kolegom Ljubom Rackovićem, gospođa Draginja Radojević smatra delo «moruna u tesnacu», kako je nazvala svoj rad iz 1975. koji je, takođe, ovenčan zlatnim odličjem.
Majstori kuhinje hotela «Moskva» su na ugostiteljskim takmičenjima u bivšoj Jugoslaviji bili četiri puta za redom šampioni u kulinarstvu, ugostiteljstvu i hotelijerstvu. Dešavalo se, na primer, da na takmičenju od 1.000 učesnika majstori hotela «Moskva» osvoje nagrade u 17 disciplina. Gospođa Draginja Radojević kaže da su sami gosti restorana smatrali da su njihovi najbolji kuvari bili Pera Gracun, poreklom iz Budve i Nikola Bulj, poreklom iz Dalmacije. Kako se danas seća Draginja Radojević, koja je već 34 godine kuvar u «Moskvi», Branko Pešić, gradonačelnik Beograda, voleo je da angažuje majstore kulinarstva za prijeme koje je imao tokom 1977. u Skupštini grada. Gospodin Branko Pešić je voleo da od majstora iz kuhinje naručuje morske rakove.
Ekskluzivno jelo tih godina bio je kavijar od morune sa Dunava kod Kladova, koji se služio na ledu uz tost i potom beogradski tatar biftek. Jugoslovenski političari, koji su odsedali ili dolazili u hotel, jeli su divljač, ponajviše srneće meso, divlje svinje i file od jelena. Disident Milovan Đilas je u restoran "Moskva" dolazio uvek kad izađe iz zatvora. I to sa ženom i sinom Aleksom. Đilas je samo jeo paštete i pio vino.
Kada je Dragutin Šurbek, čuveni stonoteniser, dobio nagradu AVNOJ, krajem sedamdesetih mu je priređen slavljenički prijem u restoranu «Moskva». Šef kuhinje je za tu priliku smislio neobičan specijalitet za slavljenika. Napravili su mu tortu u obliku stonotenisarskog stola sa reketima.

Restoran «Moskva» je od osnivanaja 1908. koristio srebrno posuđe, kašike, viljuške i noževe, koji su kupljeni u Rusiji i na Kosovu i Metohiji, kod majstora za srebro iz Prizrena. Taj unikatni pribor osvajači i okupatori Srbije su odnosili iz Beograda, pa je uprava restorana morala kod svake nove adaptacije i renoviranja da kupuje novo srebrno posuđe i escajg.
Bašta restorana, poznatija kao «Mala Moskva» u Balkanskoj ulici, bila je sedamdesetih mesto u kome su se okupljali ljudi i zanatlije iz komšiluka. Oni su uglavnom jeli meso sa roštilja i pili laka vina i pivo. Konobari se sećaju da su im stalni gosti, na primer, bili Nidža fotograf, Sloba graver, Aca čistač cipela, gospodin Baron, mesar, roštiljdžija Žika pljeskavica, Pera iz bioskopa «20. oktobar», ali i članovi KUD «Branko Krsmanović». Među njima posebno se stasom i glasom isticala Darinka Matić, koja je kasnije postala čuveni dirigent srpskim studentskim horovima Darinka Matić-Marović.
Da bi ta bašta-restoran bila privlačna za goste, rukovodstvo je moralo da brine i o tome kako radi njihova konkurencija u Srbiji.
- Pre nekoliko godina među ugostiteljima se pričalo da u kafani "Zlatno burence" u Leskovcu prave tako dobar roštilj da gost ne može da pojede celu porciju hrane. Uz to, govorilo se da je taj leskovački roštilj izuzetno kvalitetan, da su gužve ogromne i da kafana ne može da primi sve goste. Pošto su istu priču počeli da pričaju i ljudi iz mog tima, naredio sam radniku sa roštilja, šefu kuhinje i svima redom do mog zamenika, da uzmu kola i odu u Leskovac. Da posete "Zlatno burence", da jedu i piju, ali i da snime situaciju i da je primene kod nas. Uradili su to, i nećete verovati, vrlo brzo smo postali čuveni u Beogradu baš po roštilju. Dakle, nikada se nisam libio da "kupujem znanje" od onih koji bolje rade od mene. Takve ekspedicije slao sam da snimaju sve beogradske letnje bašte, kako nas neko u nečemu ne bi pretekao – seća se dr Sava Janićević.

TAJNA BANKET SALE

Najmističnije mesto u novom restoranu bila je banket sala na prvom spratu, koja je sedamdesetih godina namenjena isključivo političarima, partijskim ljudima i direktorima velikih državnih preduzeća.
- Banket sala restorana «Moskva» ima 40 mesta. Tu smo sedamdesetih godina služili Dražu Markovića, prvog čoveka Srbije, bosanske kadrove Džemala Bijedića i Branka Mikulića, hrvatske političare Miku Špiljka i Milku Planinc, osamdesetih godina Staneta Dolanca iz Slovenije, a devedesetih godina Jovana Raškovića iz Knina, ali i Slobodana Miloševića i Miru Marković. Sve do kraja osamdesetih banket sala je tretirana kao

državna institucija i bila je poslovna tajna našeg hotela. U banket salu su mogli da uđu samo specijalni gosti, koje su sa srebrnim escejgom i posuđem posluživali strogo odabrani konobari. Dakle, to su bili ljudi u koje su upravnici restorana imali poverenje, jer nisu smeli da slušaju šta političari pričaju. Konobari su morali da nose bele rukavice i da budu vrlo diskretni. Selekciju osoblja je vršio lično upravnik sale Vlada Veselinović. Od devedesetih banket sala je otvorena za biznismene, a potom i za sve ljude koji dobro plaćaju, pa konobari više nisu morali da budu strogo poverljive ličnosti – seća se Draginja Radojević.
U početku se u restoranu i banket sali negovala francuska kuhinje, potom italijanska, zatim internacionalna, a onda ruska i srpska jela. Visokim jugoslovenskim i srpskim političarima su servirana ekskluzivna jela - rak langust, tatar biftek, smuđ i som na srebrnom pladnju. Bosanski političari su naručivali bosanski lonac, srpske pite i gibanice. A hrvatski političari su posebno tražili da imaju divljač na jelovniku.
Jugoslovenski primijer, Džemal Bijedić bio je čest gost «Moskve», jer je u to vreme postojala praksa da političari iz republičkih centara «na privremenom radu u Beogradu» odsedaju u centru grada ili tu provode svoje slobodno vreme u razgovorima sa svojim kolegama. Bijedića je lično predsednik Tito 1971. pozvao da iz BiH dođe u Srbiju. Imao je 53 godine i razmišljao je da odradi još samo taj posao, pa da ide u penziju. Zato nije planirao da se sa suprugom Razom seli iz Sarajeva.
Kompromisni politički kandidat, ni Srbin ni Hrvat, kako su ga u svetskoj štampi predstavljali, Džemal Bijedić je bio poštovan od starije Titove generacije i mladog bosanskog političara Branka Mikulića, ali nije poštovan od bosanskih kadrova i Muslimana u prestonici, Hakije Pozderca, Osmana Karabegovića, Avde Hume i Hajre Kapetanovića. Sam Džemal Bijedić je za sebe govorio da je Mostarac iz Sarajeva na privremenom radu u Beogradu. Taj njegov rad je, međutim, bio jako politički efikasan. Premijer Jugoslavije je uz Titovu podršku sproveo "drakonski" program ekonomske stabilizacije.
- Džemal Bijedić je bio duhovit čovek. Govorio je za one koji ne znaju ujutro šta su sinoć pričali, da moraju prestati piti. Naročito mu je draga bila dosetka o odnosima oca i sina: "Kad otac daje sinu - obojica se smeju, a kad sin daje ocu - oba plaču." – govorio je u kafani «Moskva». Znao je da priča i o ženama, jer bi da dohvatiti ženske grudi i pita: "Bogati, šta je ovo što ti imaš, a ja nemam?" – seća se svojih beogradskih dana Meho Omeragić, premijerov prijatelj.
Konobari kafane i posebno restorana voleli su kad im Džemal dođe u goste, jer ih je razveseljavao anegdotama o svojim kolegama političarima. Tako je jednom popularni Džemo kazivao kako raspameti uvek ozbiljnog Edvarda

Kardelja, tvorca jugoslovenskog sampoupravljanja, pričom može li muško roditi bebu? "Nauka nije dokazala, ali se u Bosni uporno vrše eksperimenti", odgovarao bi Džemal Bijedić. A Kardelj, kad je to čuo, ceo dan se smejao.
Pri otvaranju lovne sezone 1976. na Crepoljskom, jedan političar je doneo zeca da se pohvali jugoslovenskom premijeru, a ovaj mu kaže: "Šta ti je to? Bogami, to mi ne liči na zeca, nego na kunića. Mora da si ga doneo od kuće mrtvog!"
A jednom je prilikom ne sednici vlade Džemal prekinuo Borisava Jovića u njegovom zanosu: "Borislave, umiri se!" "Druže predsedniče, ja nisam Borislav nego Borisav", reagovao je Jović. A Džemo uzvrati: "Mislio sam da si lav, a vidim da si av."
- Džemal Bijedić je kao poverljiv Titov čovek išao u 50 međunarodnih misija u ime SFRJ. Jedini je svetski državnik koji se u jednoj godini, 1974, sreo sa Džonom Fordom, predsednikom SAD-a, Leonidom Brežnjevim, generalnim sekretarom KP SSSR-a, Indirom Gandi, predsednikom Indije i Mao Ce Tungom, predsednikom Komunisticke partije, što mu daje kredibilitet uvaženog međunarodnog poslanika. Kada bi se vratio žalio se kako tamo u Americi, Rusiji i Kini kuvaju lošu kafu i kako je najbolja ona u restoranu «Moskva» - seća se Meho Omeragić.
Za razliku od njega Branko Mikulić je bio tvrdi aparatčik, koji nije mario za narod, a uz to je imao velike probleme sa jetrom, pa je dosta mrzovoljan dolazio u hotel. Kuvari u „Moskvi“ imali su zadatak da premijeru Mikuliću kuvaju surutku i služe kao topli napitak, da bi ovaj mogao da smiri svoju bolesnu jetru.
Upamćeno je da je Džemal Bijedić bio posebno naklonjen hotelskoj gošći Sirimavo Bandaranaike, koju je upoznao na Samitu nesvrstanih, ali je kasnije, početkom sedamdesetih vodio na rehabilitaciji kičme u Igalu. Pričao je konobarima u restoranu «Moskva» da ga je premijerka Cejlona, kasnije Šri Lanke, ubeđivala da Jugoslavija uveze velike količine cejlonskog čaja.
- Objasnio sam joj da mi ovde pijemo čaj samo kad smo bolesni. A da Jugosloven rakiju pije kad mu ništa nije. Premijerka Bandaranaike se slatko nasmijala i priznala da joj niko kao ja nije tako lepo odbio ponudu za izvoz čaja sa Cejlona – smeškao se Džemal Bijedić.

DIREKTOR SVETSKE BANKE

Zaposleni u hotelu tvrde da je Džemal Bijedić kao jugoslovenski premijer preporučio Robertu Maknamari, direktoru Svetske banke, da kada je prvi put dolazio u Beograd, odsedne u «Moskvi». Tu mu je, pričao je Džemo, bilo najlakše da posle službenih razgovora poseti i ugosti svog američkog gosta.

Konobari se sećaju da je Bijedić imao poteškoća da direktoru Svetske banke objasni problem nelikvidnosti privrede SFRJ. Žalio se da ga je posle "debelog obrazloženja", Maknamara upitao: "Da li to Vi meni govorite da je neko nešto kupio i da nema novca da plati, jer njemu neko drugi već duguje?"
"Da, otprilike" - reče Džemal Bijedić.
"Gospodine predsedniče, to je kriminal, pljačka ili tako nešto" - zaključio je nekadašnji američki ministar odbrane Robert Maknamara i novi direktor Svetske banke.
Džemal Bijedić je često konobarima u restoranu «Moskva» prepričavao ovaj dijalog, jer se, kako reče, Amerikanac usudio da mu kaže da su Jugosloveni prevaranti i pljačkaši. Nije bio ljut zbog toga, jer je ovaj jugoslovenski premijer bio veliki realista. A to je direktor Svetske banke umeo da ceni.
Robert Maknamara je i posle pogibije Bijedića u saobraćajnoj nesreći 1977. nastavo redovno da odseda u hotelu «Moskva».
Maknamara je rođen 1916. u San Francisku. Diplomirao je ekonomiju na Berkliju, a doktorirao biznis na Harvardu. Ipak, nije zapamćen kao biznismen već kao ratni ministar odbrane, jer je u SAD bio strateg Vijetnamskog rata. Bio je čovek od velikog poverenja američkih predsednika Džona Kenedija i Lindona Džonsona, koji su cenili Tita i Jugoslaviju. Na čelo Svetske banke došao je 1968. i na toj funkciji ostao sve do 1981.
U hotelu “Moskva” direktor Svetske banke je stanovo u apartmanu 319 u više navrata, a jednom se zadržao čak punih šest meseci.
- Kako je Robert Maknamara bio jedan od najdražih gostiju predsednika Tita, direktor Svetske banke je u hotelu imao i predsednički status. Njegova soba se tri puta dnevno čistila i sređivala, kako je bio alergičan na prirodno cveće, mi smo apratman ukrasili sa svilenim cvetovima, što je Maknamaru oduševilo. U sobi je imao svoj lični sef, u kome je, pretpostavljamo, čuvao svoja poslovna dokumenta, a koji mi nismo smeli ni da dodirnemo – seća se jedna hotelska sobarica.
Maknamara je toliko bio popularan da ga je Tito, uvek kada bi ovaj Amerikanac dolazio u Beograd, vodio sa sobom u svoje rezidencije na Romaniji, u Dubrovniku, Brdu kod Kralja i na Brione. Otuda bi se Robert Maknamara vraćao vidno umoran, jer bi, seća se sobarica, sledeće noći spavao punih devet sati.
Robert Maknamara je imao uvek rezervisan apartman, čak i kada nije bio u Beogradu. Imao je veliko obezbeđenje, koje se trudilo da ne bude upadljivo, bučno i neprijatno. Ne zna se da li zbog obaveza ili zbog straha da se pojavljuje u hotelskim prostorijama, tek direktor Svetske banke je u svom

apartmanu i doručkovao i ručao. Jeo je samo ćuretinu, ribu, kavijar, rakove, i škampe, a kao pravi Amerikanac pio viski sa mnogo leda.
I svi američki ambasadori u Beogradu, koji su direktoru Svetske banke pravili društvo, voleli su da sastanče i ručavaju u restoranu «Moskva». U to vreme krajem sedamdesetih šef sale restorana "Moskva" bio je Prvoslav Ivić, koji je zapisao da se u kuhinji spremalo čak 120 jela i služilo 90 vrsta vina iz Jugoslavije, Srbije i celog sveta. I da je po tome restoran «Moskva» bio pravi raj za gurmane.
Prećutkivao je, međutim, restoranske tajne, da je, na primer, u banket sali, američki ambasador Voren Cimerman, na primer, vodio početkom devedesetih diskretne, ali i žučne rasprave sa srpskim političarima i ruskim diplomatama oko raspada SFRJ. Američki „izvanredni poslanici" su od 1942. kada su uspostavljeni diplomatski odnosi Beograda i Vašingtona, nastanjivali jugoslovensku i srpsku prestonicu. U proseku, ovde su ostajali po dve godine. Među posleratnim ambasadorima, najistaknutije je bilo ime Džordža Kenana, diplomate koji, kao tvorac hladnoratovske „doktrine obuzdavanja", ima istaknuto mesto u istoriji američke spoljne politike.
Iz novijeg vremena, sećamo se Lorensa Iglbergera, koji je bio ambasador od 1977. a koji će tokom devedesetih, kao zamenik državnog sekretara, biti akter u jugoslovenskoj krizi. Gospodin Igleberger je „otkrio" restoran „Moskva" i u njemu redovno održavao neformalne sastanke svog kabineta sa jugoslovenskim političarima i privrednicima. Najviše njegovom zaslugom Jugoslavija je izvezla svoj simpatični automobil marke „yugo florida" u SAD i zapadni svet. U Holuvudu je čak snimljeno i desetak filmova, u kojima je manji autombil „yugo" prikazan kao jugoslovenski, ali i američki automobil.
Ambasador Džon Daglas Skenlan je, takođe, bio gost „Moskve". Novinarki Desi Trevisan se u sećanje urezala jedna neobična slika susreta američkog amabasadora Skenlona sa Slobodanom Miloševićem u restoranu:
– Američki ambasador Džon Skenlon, videla sam to, je prilikom rukovanja poljubio Miloševića. Malo sam ga bocnula: "Od kad se američki ambasador ljubi sa predsednikom komunističke partije?" Skenlon je odgovorio: "O, pa mi smo stari prijatelji." Milošević mi je više puta veoma pohvalno govorio i o Lariju Iglbergeru, koji je kao drugi čovek Stejt dipartmenta bio u poseti Jugoslaviji. "Lari je bio ovde" – pohvalio se Milošević Piteru i meni. "Razgovarali smo četiri sata. Rekao je da će, ukoliko pobede demokrate, to biti dobro za Srbiju, jer će oni imati zagarantovana mesta u vladi, ali i ako pobede republikanci i Buš – opet će biti dobro, pošto će i u njihovoj vladi biti mesto za njega."

Milošević mi je to ispričao usred izbora u Americi. Smatrala sam da je to nekorektno, otišla sam kod Skenlona i rekla mu da malo pripazi, pošto je Milošević veoma indiskretan i sve priča okolo. Uostalom, tek danas znamo odakle izvire njihovo veliko prijateljstvo. Lorens Iglberger i Henri Kisindžer su zaradili ogromne pare na projektu “Yugo Amerika”. Projekt je, naravno, propao, ali su njih dvojica, samo zato što su ušli u konzorcij, dobili po 250.000 dolara. Iglberger je kasnije, kad je postao državni sekretar, to morao da prizna i pred američkim kongresnim organima. Ne znam šta je sve uticalo na kasnije pogoršanje odnosa između Iglbergera i Miloševića, ali o tim ljudima mislim samo najgore. Neverovatno je da je Milošević tako dugo uživao u njihovoj podršci i pod njihovim okriljem. Čak je i ambasador Skenlon bio ljut na mene pošto sam o Miloševiću – pod utiskom privatnih susreta sa njim – izveštavala veoma negativno.
– I Ričard Holbruk je bio oduševljen Miloševićem. Svi ostali političari, koje je upoznao na prostoru bivše Jugoslavije, činili su mu se dosadnim: “Milošević je zanimljiv – menja saveznike, menja generale i vojskovođe, iznenađuje.” Dobro poznajem i Strouba Talbota, koji je bio dopisnik iz Jugoslavije. U Beogradu sam mu bila dve godine nekakav mentor. Stroub je, svejedno, bio među retkima koji su bili protiv bombardovanja Jugoslavije - priznaje Desa Trevisan.
I Skelnonov naslednik Vorenu Cimermanu je u ovom restoranu primao slovenačke i hrvatske politčare i poslenice SSSR-a. Cimerman, poslednji ambasador u „avnojskoj“ Jugoslaviji, nije bio omiljen u Beogradu. Tokom sankcija OUN prema Jugoslaviji šef misije SAD u Beogradu bio je diskretni Ričard Majls. Posle 5. oktobra 2000. ambasador Vilijam Montgomeri, nastavio je sa tradicionalnim posetama „Moskvi“, što čini i danas kao penzioner, jer često boravi u Hrvatskoj i Srbiji.
Jedan od tih Amerikanaca je u hotelsku Knjigu utisaka upisao: «Ovo je najneobičniji restoran na svetu, jer mi je konobar, dok sam pušio jednu cigaretu, pet puta promenio pepeljaru! Bravo!»

XXVIII poglavlje

VEČNA AMBASADA

Posle popularnog Džeme, jugoslovenski premijer je postao Mika, simpatični političar kog je narod voleo. Mika Špiljak je pripadao staroj partizanskoj gardi hrvatskih političara, koji je posle funkcije predsednika Vlade Hrvatske delegiran u jugoslovenski politički vrh. Rođen je 28. decembra 1916. u Odri kod Siska i po obrazovanju je bio obućar. U Beogradu najprije obavlja

dužnost predsednika Saveznog izvršnog veća, koju je preuzeo u leto 1967. a potom preuzima uticajnu funkciju predsednika Veća Saveza sindikata Jugoslavije. Punih deset godina Mika Špiljak je, kao prvi sindikalac Jugoslavije i član Predsedništva CK SKJ, poslovno i privatno posećivao hotel “Moskvu” i restoran na prvom spratu. Sa njim je dolazio i njegov šef kabineta Vuk Drašković.
- Voleo je ribu i belo vino, ali i srpsku pitu od višanja. Špiljak je bio narodni čovek, uvek dobro raspoložen i ljubazan. Nije voleo kruti protokol, pa je često znao i sam da dođe da bi na miru večerao. U toj banket sali se sastajao sa Milkom Planinc, koja je bila na čelu Saveza komunista Hrvatske, a koja je, takođe, kao hrvatski političar bila početkom osamdesetih jugoslovenski premijer. Njih dvoje su bili suprostavljeni Vladimiru Bakariću, glavnom hrvatskom kadroviku, kog nisu pozivali u banket salu – seća se šef kuhinje Draginja Radojević.
Milku Planinc su zaposleni u hotelu upamtili kao čeličnu političarku i jedinu damu u banket sali. Milka Planinc je rođena 1924. u Hrvatskoj gde je kao partizan pravila svoju političku karijeru, pa zato nije htela da se seli u Srbiju i u Beograd. Ipak, na kraju je to učinila:
- Nakon odbijanja tri puta, na kraju sam morala prihvatiti. Očito sam postala specijalist za krize. U SIV nisam željela. Ali, tako su u Predsedništvu SFRJ odlučili. Došli su Petar Stambolić, Boris Kraiger i Cvijetin Mijatović u Zagreb i rekli mi: "Moraš u SIV, jer, niti jedan kandidat, a bilo ih je nekoliko, nije dobio potrebnu podršku svih republika i pokrajina”. Ja nisam bila na listi, ali su se svi vrlo brzo složili da budem kandidat.
Njene kolege iz Hrvatske su volele, dok Milka sedi u restoranu «Moskva», da je zadirkuju, što je drugarica Planinc teško podnosila. Osoblje banket sale se seća priče da se hrvatska političarka Milka Planinc na jedanom sastanaku nesvrstanih u Beogradu 1977. pojavila sa crnom tačkom na čelu, kakvu nose udate žene u Indiji. Svi su se čudili njenom izgledu, pa je predsednik Tito diskretno upitao:
"Milka, za boga miloga, što će vam ta točka usred čela?"
Na to Milka, upirući prstom prema glavi:
"Ma, rekla mi je juče Indira Gandi da mi tu nešto fali".
Ovoj šali smejali su se i sami konobari, ali da ih premijerka Milka Planinc ne vidi.
Tek nakon smrti Josipa Broza (1980.) i Vladimira Bakarića (1983.) Mika Špiljak ulazi u Predsedništvo SFRJ, da bi godinu dana kasnije postao i njegov predsednik. Umro je u Zagrebu 18. avgusta 2006. i u javnosti je ostao upamćen kao narodni čovek. Dok je Milka Planinc ostala upamćena samo kao čelična jugoslovenska premijerka.

I slovenački političari su voleli da dolaze u hotel «Moskva», ali više u restoran nego u kafanu. Naime, oni su izbegavali da se u kafani susreću sa saveznim premijerom Svetozarom Đuranovićem i drugim Crnogorcima, pa je Stane Dolanc, prvi čovek do Tita, voleo da ručava sa svojim kadrovima u restoranu na prvom spratu.
- Mi konobari nismo imali ni vremena, a i nismo ni smeli da slušamo priče naših gostiju, pa bilo da su to državnici, umetnici, stranci, a posebno ako su bili predsednici i premijeri. Nije bilo dozvoljeno da slušamo ni njihove privatne razgovore. U takvim situacijama, kada gosti mnogo i glasno pričaju, držali smo se starog pravila, koje glasi: konobar treba da čuje dobro želje gostiju, ali ne mora da sluša njihove priče – kaže bivši šef sale Cvetko Đokić.
Za goste koji sednu u kafanu ili restoran, a ništa ne naruče, šef sale Cvetko Đokić je koristio oporbani trik. Donosio im je po dve čaše obične vode i posluživao, tek da sto pred tim gostima ne bude prazan, dok oni čitaju novine . Jedan Crnogorac se toliko na to navikao, da mu je čak i prijalo, ali mu je Đokić doskočio, jer je pored vode počeo da mu besplatno služi paštete i kiselo mleko. Kada je Crnogorac video kakav je red u "Moskvi", počeo je sam da naručuje kiselo mleko i paštete i da ih plaća.
- Crnogorci posebno vole "Moskvu", jer ih ona na indirektan način približava njihovoj velikoj braći Rusima. Svi crnogorski političari, od Blaže Jovanovića preko Veselina Đuranovića do Mila Đukanovića, kad god bi došli u Beograd, svraćali bi u "Moskvu". To je bio obavezni deo crnogorskog protokola u prestonicia. Na taj način Crnogorci su se zahvaljivali Srbiji i Beogradu na gostoprimstvu i sreći koju smo im podarili, jer mnogi od njih su u prestonicu došli kao sirotinja, potom kao skromni studenti, a postali su ili direktori ili predsednici ili doktori nauka – kaže u šali Cvetko Đokić.
Obično se kaže da dobar konobar ima dve plate, svoju platu i bakšiš. Od novije generacije Crnogoraca mladi Momir Bulatović i Milo Đukanović su u banket sali poverljivim konobarima ostavljali najbolji bakšiš. Kako se sećaju konobari, bosanski, hrvatski, slovenački i crnogorski političari su se u banket sali ponašali kao gospoda. Naručivali su najlepša jela i pili redom, najbolja pića, ponajviše viski, crna i bela vina. A onda su samo potpisivali račune, jer je vlada Jugoslavije sve to plaćala.
- Zbog svojih gostiju iz sveta i bivših jugoslovenskih republika hotel «Moskva» je često proglašavan svojevrsnim predstavništvom Rusa, Crnogoraca, Bosanaca, Hrvata, Slovenaca, Krajišnika i Amerikanaca. Naime, zbog čestih dolazaka moskovskih diplomata, biznismena i emigranata Beograđani su početkom 20. veka hotel proglasili za rusku

ambasadu. Kada se, međutim, posle balkanskih ratova u hotelu pojavio crnogorski legendarni vojskovođa serdar Janko Vukotić «Moskva» je postala crnogorska ambasada. Taj nezvanični naziv hotel je nosio i u drugoj polovini 20. veka kada su u njemu gosti često bili crnogorski rukovodioci, Blažo Jovanović, Veselin Đuranović, ali i njihovi naslednici Momir Bulatović, Milo Đikanović i Dragiša Pešić. Otac Mila Đukanovića je imao običaj, kada je osamdesetih dolazio da poseti sina u Beogradu, da odseda u hotelu «Moskva». U međuvremenu, sedamdesetih je ovde boravio jugoslovenski premijer Džemal Bijedić, pa je hotel prozivan i kao bosanska ambasada. A kada su se potom u hotelu i restoranu pojavili zagrebački političari Mika Špiljak i Milka Planinc postali smo hrvatska ambasada. Naziv slovenačka ambasada smo dobili zbog poseta Staneta Dolanca, osamdesetih godina, koji je bio pravi Titov zamenik, ali i zbog Janeza Drnovšeka, koji je kao predsednik Jugoslavije 1989. u hotelu živeo godinu dana. Od slovenačkih političara u kafanu „Moskva" je zalazio samo Janez Korošec, zvani Komiteja, kog se sećamo kao komuniste iz Slovenije, koji je napustio i razbio Centralni komitet Jugoslavije – otkriva nam dr Sava Janićević, nekada prvi čovek ovog hotela.

Početkom devedesetih godina, posle političkih sukoba u Hrvatskoj, Sloveniji, BiH i raspada SFRJ, hotel «Moskva» je postao i krajiška ambasada. U njemu su prvo odsedali srpski zvaničnici i uglednici iz Kninske krajine, kao što je bio dr Jovan Rašković, koji je dolazio sa suprugom i ćerkom Sandom. Kad je doktor preminuo kafanu i restoran su počeli u velikom broju da posećju iseljeni Krajišnici.

A kad je Zoran Bingulac bio ministar sporta Srbije, bio je stalni gost u restoranu i hotelu "Moskvi". Ovde su često dolazili i Franko Frenki Simatović, komandant «crvenih beretki», ali i Sreten Jocić, poznatiji u podzemlju kao Joca Amsterdam. Danas je hotel prava beogradska ambasada, jer su izbeglice postale Beograđani, a i jer su se u kafanu i restoran vratili stari velegradski posetioci i gosti.

XXIX poglavlje

CENTAR SVETA

Zahvaljujući specifičnoj politici Jugoslavije pod vođstvom Josipa Broza krajem sedamdesetih godina Beograd je postao značajan međunarodni, politički, kulturni, sportski i privredni centar sveta. U našoj prestonici su tih godina održani važni međunarodni skupovi, kao što su Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji – KEBS (1977-78.), prvi FEST (1977. -

78.), Godišnja skupština Svetske banke za obnovu i razvoj i Međunarodnog monetarnog fonda (1979.), XXI generalna skupština UNESCO-a (1980.) i šesti sastanak UNKTAD-a (1983.), kao i niz kulturnih, sportskih i drugih manifestacija.
Većina tih skupova održavani su u tek izgrađenom «Sava» centru, dok su strani gosti smeštani u gradske hotele, pa je tako i «Moskva» kao prva na listi, postala za svetske goste njihov privremeni dom. To se vidi i iz časopisa «Ugostitelj», br. 18, decembar 1976. koji je najavio KEBS, ali je i opomenuo hotelijere da treba da pokažu svoj profesionalizam i svoje gostoprimstvo:
« Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji održaće se u Beogradu. Početak rada očekuje se 1. juna 1977. Očekuje se da će rad ove konferencije trajati 6 meseci. Konferencija će se održati u Kongresnom centru na Novom Beogradu. Oko 600 učesnika KEBS-a treba smestiti u hotele «Moskva», «Jugoslavija», «Metropol», «Slavija»,»Mažestik»,»Ekscelzior»,»Balkan», Putnik»,»Srbija», «Šumadija» i «Turist». Na redovnim sastancima u ovim kolektivima treba tretirati način i sistem pružanja ugostiteljskih usluga, urednost osoblja, njihov odnos prema korisnicima ugostiteljskih usluga, zaštitna i radna odela i obuću, ispravnost konzumnih karata, način isticanja cena, asortiman jela i pića, znanje jezika, raspored rada i slično. Posebno treba istaći uređenje objekta, spoljašnji i unutrašnji izgled, čistoću prostorija, mašina, uređaja, aparata i inventara».
Zbog visokih zvanica i svetskih gostiju "Moskva" je od otvaranja 1974. do 1986. promenila pet garnitura nameštaja u apartmanima i sobama. A sve sobe su dobile televizore u boji. U takmičenju za "Beogradski zvezdani pečat" 1986. hotel "Moskva" je bio šampion. Za učesnike KEBS-a hotelski kuvari su, na primer, pripremali srpske specijalitete, koje su njihove kolege konobari služili kao zakusku u pauzama konferencije u "Sava" centru.
Šef bara Joca Stojiljković, koji je u «Moskvi» radio sedamdesetih godina, bio je barmen svetskog glasa. Školovao se u barovima Francuske, Švedske, Amerike i na Tajlandu, gde je na brodu «Kvin Elizabet» osvojio titulu najboljeg barmena na svetu. Iza njega je ostalo 1.499 njegovih kolega. Gospodin Joca je govorio četiri svetska jezika i bio spreman da u svakom trenutku napravi jedan od 2.300 napitaka, koje je imao u svojoj karti pića. Uz piće uvek je išla i sočna priča, tako da su gosti bara voleli da se uz čašu druže sa najboljim barmenom na svetu. Takav zahtev su imali i predstavnici KEBS-a, kada su sedamdesetih počeli da dolaze u Jugoslaviju. Zato je hotel «Moskva» za njih bilo prvo i vrlo prijatno svratište.
Formiranje KEBS-a je predložio Varšavski pakt 1966. u jeku hladnog rata. I mada je NATO u početku bio vrlo obazriv prema ovoj ideji, ipak, je

Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji, koja je počela 1973. u Helsinkiju, nastavljena u Ženevi i završena 1. avgusta 1975. u Helsinkiju okupila 40 država, koje su potpisale Povelju o evropskoj bezbednosti i saradnji. Kada je Josip Broz u Finskoj preuzeo obavezu da bude domaćin narednog KEBS-a, odlučeno je da se pod hitno završi izgranja «Sava» centra, da se svi hoteli adaptiraju za potrebe novih gostiju i da prime visoke predstavnike Austrije, Belgije, Bugarske, Kanade, Kipra, Čehoslovačke, Danske, Finske, Francuske, Demokratske Republike Nemačke, Savezne Republike Nemačke, Grčke, Svete Stolice, Mađarske, Islanda, Irske, Italije, Lihtenštajna, Luksemburga, Malte, Monaka, Holandije, Norveške, Poljske, Portugalije, Rumunije, San Marina, Španije, Švedske, Švajcarske, Turske, Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država, Alžira, Egipta, Izraela, Kraljevine Maroko, Sirijske Arapske Republike i Tunisa.
Krajem decembra 1977. mnogi učesnici KEBS-a bili su gosti hotela. Među njima su bili nemački ambasador Per Fišer, istočnonemački ambasador Ernest Krabaš, američki ambasador Artur Goldberg, austrijski ambasador Helmut Liderman, belgijski ambasador J. Grafe, bugarski ambasador Stefan Stojkov, kanadski ambasador T.Delvort, kiparski ambasador Andreas Mavromatis, francuski ambasador M. Beterko, britanski ambasador M. Parsons, grčki ambasador Mitiades Delivanis, i još desetak njihovih kolega. Oni su u knjizi utisaka napisali:
„ Beograd nam je pružio široko gostoprimstvo, predusetljivost i pažnju svojih građana. Kvalitet, maštovitost i estetičnost, koju su demonstrirali 19. decembra 1977. majstori beogradskog kulinarstva iz hotela „Moskva“ duboko su se urezala u naša sećanja. Hvala za jedno izuzetno oproštajno veče“ – napisali su učesnici KEBS-a pre nego su narednog dana 20. decembra napustili hotel i srpsku prestonicu.
- Time je Beograd dao ogoroman doprinos da se KEBS razvije u jednu od najdominantijih svetskih organizacija, jer je 1994. prerastao u OEBS. Ogroman značaj za svet je imala i Godišnja skupština Svetske banke za obnovu i razvoj i Međunarodnog monetarnog fonda 1979. koja je, takođe, održana u «Sava» centru, a čiji su učesnici bili i naši gosti. Kada bi zidovi ovog hotela znali da govore mogli bi da ispričaju ko zna čiju sve istoriju. Ovde su boravili mnogi svetski državnici: Leonid Brežnjev, Indira Gandi, Filipe Gonzales, Andreas Papandreu, Muamer el Gadafi i mnoge druge važne ličnosti. A kod njih je svraćao i Josip Broz Tito. Ako se zna da su Beograd pohodili i svetski umetnici, onda je jasno da je glavni grad Jugoslavije na prelasku iz sedamdesetih u osamdesete godine prošlog veka bio svojevrsni centar sveta. Mnogi današnji gosti, koji iznajmljuju

predsednički aprtman, iskazuju otvorenu želju da budu u prostoru u kome su boravili ili spavali ovi svetski ljudi. Bio je to ujedno i period zlatnog doba hotela «Moskva» – napisao je jednom prilikom veliki srpski novinar Zuko Džumfur.
Nagrade koje su tada osvojene govorile su same po sebi da se u “Moskvi” odlično radi. Na Zboru ugostiteljskih radnika Srbije, održanom 21. novembra 1973. u Beogradu, od radnika ovog hotela zlatnu medalju dobili su, na primer, sobarica Katarina Marović i slikar Milan Veljović. Hotel je krasila i diploma za najuređeniji prostor, diploma za izuzetne rezultate u organizaciji i rukovođenja poslom, kao i zahvalnica za izuzetan doprinos kulinarske izložbe i prijema u vreme KEBS-a. Povodom 20 godina postojanja HURO «Unija», u januaru 1986. direktor Novica Šaban je odlikovan ordenom zasluga za narod. A naredne godine hotel je dobio i nagradu „Turistički cvet 1987.“
Samo tako dobro organizovan i pripremljen kolektiv mogao je da u maju 1980. bez greške prihvati i ugosti na stotine političara, izveštača, pisaca i gostiju, koji su došli u Beograd da se oproste od Josipa Broza Tita.
- Uvedeno je vanredno stanje. Ukinuti su godišnji odmori i laka bolovanja. Na posao su pozvani čak i naši stariji radnici, penzioneri. Od trenutka kada je 4. maja javljeno da je Tito umro, pa do njegovog pokopa 8. maja hotel, restoran, kafana, bašta i bifei su bili prebukirani. Naši prvi gosti iz inostranstva, koji su u «Moskvu» stigli još tokom aprila, bili su strani novinari i snimatelji. O smrti i sahrani Joosipa Broza je izveštavao 721 list i 58 televizijskih i radio stanica iz celog sveta. Mislim da je u jednom trenutku u hotelu «Moskvi» bilo 1.000 ljudi. U bašti i u kafani su, na primer, sedeli ljudi pridošli iz čitave Jugoslavije, koji su gledali beogradske novine, Titovu sliku u njima i plakali. Predsednički apartman nismo nikome izdavali, jer je bio rezervisan za sovjetskog lidera Leonida Brežnjeva. Najavljeno nam je da će predsednik Brežnjev tu da se odmare, pre nego krene u Saveznu skupštinu da se pokloni senima Josipa Broza. Tako je i bilo – seća se dr Sava Janićević.
Josip Broz Tito je bio veliki svetski državnik. Rođen je u Kumrovcu, Hrvatska, 7. maja 1892. a umro je u Kliničkom centru u Ljubljani, Slovenija, 4. maja 1980. u 15.05 časova. Sahranjen je u Beogradu u Kući cveća na Dedinju. Prvi put je u Beograd došao, posle boravka u Beču, Moskvi i Zagrebu, 1939. godine i u njemu izgradio svoju političku karijeru i svetski ugled. Tito je bio je generalni sekretar Komunističke partije Jugoslavije, narodni heroj, vrhovni komandant, maršal, predsednik CK SKJ i doživotni predsednik FNRJ i SFRJ punih 35 godina.

Vladao je Jugoslavijom balansirajući među svetskim političkim polovima, od Engleske i SAD preko Moskve do Pokreta nesvrstanih. Na planu unutrašnje politike Tito je 1950. inicirao uvođenje radničkog samoupravljanja kao pokušaj sprečavanja dalje birokratizacije jednopartijskog sistema, ali je i 1974. pokrenuo proces decentralizacije zemlje, koji je okončan potpunim raspadom Jugoslavije 1991.
Kada je umro Josip Broz je imao 88 godina i ugled svetskog državnika. Na njegovoj komemoraciji 7. maja, članovi preko 200 stranih delegacija poklonili su se kovčegu Josipu Broza u saveznom parlamentu. Pored odra Josipa Broza stajala su četiri kralja, šest prinčeva, 31 predsednik i 10 potpredsednika republika, 11 predsednika nacionalnih parlamenata, 22 premijera, 12 zamenika predsednika vlada, 47 ministara inostranih poslova. A na sahrani 8. maja u Beogradu, bilo je prisutno 209 delegacija iz 127 zemalja i 700.000 ljudi. Među gostima iz sveta je bilo 122 državne i 68 partijskih, četiri delegacije oslobodilačkih pokreta, devet međunarodnih organizacija i šest ostalih delegacija.
Kada se radi o međunarodnim organizacijama bili su prisutni predstavnici Evropskog saveta, Izvršnog saveta Evropske zajednice (preteča EU), Ujedinjenih nacija, UNESKO, OECD, Evropskog parlamenta, Arapske lige, Komonvelta, ali i delegacije koruških Slovenaca, molučanskih Hrvata, društva Italijansko-srpskog prijateljstva, iseljeničkih klubova iz Njujorka.
Iz SAD sahrani su prisustvovali potpredsednik Volter Mondejl, Lilijan Karter, majka predsednika Kartera; Averel Hariman, veteran američke diplomatije i Džordž Vest, pomoćnik državnog sekretara. Delegaciju SSSR-a su činili predsednik Leonid Iljič Brežnjev i Andrej Gromiko, ministar inostranih poslova. U delegaciji Velike Britanije su osim premijera Margaret Tačer bili i lord Karington, tadašnji ministar inostranih poslova, princ Filip vojvoda od Edinburga, Titovi ratni drugovi Ficroj Maklin i Vilijem Dikin. Nemačka je poslala predsednika Karla Karstensa, kancelara Helmuta Šmita i ministra inostranih poslova Hansa Ditriha Genšera.
Sa Titom su se oprostili i njegovi prijatelji Indira Gandi, premijer Indije, La Pasionarija, prva dama španskih komunista, Sandro Pertini, predsednik i Frančesko Kosiga, premijer Italije, Rudolf Kirhšleger, predsednik i Bruno Krajski, premijer Austrije, Urho Kekonen, predsednik Finske, Gustav Husak, predsednik Čehoslovačke, Masajoši Ohira, premijer Japana, Spiros Kiprijanu, predsednik Kipra, Hua Goufeng, predsednik KP Kine, Hafez el Asad, predsednik Sirije, Adolfo Suarez, premijer Španije, Fransoa Miteran, Andreas Papandreu, Felipe Gonzales, Bulat Edževit, Vili Brant, Sirimavo Bandaranaike, Nikolae Čaušesku, Sadam Husein, predsednik Iraka, Todor Živkov, predsednik Državnog saveta Bugarske, Kurt Valdhajm, generalni

sekretar UN i Kim Il Sung, predsednik DNR Koreje. A Kenet Kaunda, predsednik Zambije je nad Titovim odrom, brišući oči belom maramicom spevao pesmu.
Među krunisanim vladarima bili su švedski kralj Gustaf XVI, norveški kralj Olaf Peti, Luksemburški veliki vojvoda Žan, jordanski kralj Husein, belgijski kralj Boduen Prvi, princ Henrik od Danske, nepalski princ Gjenedra Bin Bikram. Vatikan je, osim papskog nuncija Mikelea Cekinija, predstavljao Akile Silvestrini, vatikanski ministar inostranih poslova.
- Indira Gandi je tada rekla: "Ja na Tita gledam kao na oca, jer sam još kao dete dolazila s tatom na Brione". Sandro Pertini, tadašnji predsednik Italije kome je bilo 84 godine dolazi do Titovog odra u Skupštini SFRJ. Spušta ruku na sanduk. Dva minuta stoji nemo. Potom tiho, gotovo za sebe kaže: "Prijatelju moj..."
Ovako scenu oproštaja, koju je doživeo kao najdirljiviju tokom tadašnjih dana žalosti u SFRJ, opisuje Zoran Mišković, nekadašnji generalni sekretar Vlade koji je u vreme sahrane Josipa Broza Tita bio zadužen za doček stranih delegacija i njihovo odvođenje do Skupštine SFRJ. Mišković se seća da je dva sata pre nego što je na medijima pročitano saopštenje lekarskog konzilijuma, vest, u formi šifre za one koji su je znali, pročitana na Radio Beogradu, kako bi odmah počele pripreme.
- Bio je to događaj koji je okupio svetsku elitu na jednom mestu. Nema sumnje da je sahrana Josipa Broza Tita bi najposećeniji pogreb jednog državnika u dotadašnjoj istoriji čovečanstva - kaže Zoran Mišković.
Najveće iznenađenje u Beogradu 1980. bio je dolazak Leonida Brežnjeva, koji je "povukao" i ostale lidere istočnih zemalja. U hotelu “Moskva”, gde su svratili da se okrepe prilikom Titove sahrane susreli, Leonid Brežnjev i tadašnji kineski lider Hua Guofeng su popili kafu pomirenja. Političko pomirenje Moskve i Pekinga je pre toga obavljeno tajno u vili koju im je Savezna vlada SFRJ obezbedila.
- Kad je Tito umro, hotel je bio pun uglednih ljudi iz svih krajeva Jugoslavije. Svi su sedeli, plakali i čekali red da odu do Titovog odra. Od državnika koji su došli na njegovu sahranu, sem Brežnjeva, koji je svratio, niko od visokih državnika nije kod nas boravio, jer su predsednici i premijeri bili tada smešteni u “Interkontinentalu”. Kod nas su bili saradnici, savetnici, pratioci, visoki činovnici iz SAD, Velike Britanije, Italije, Nemačke, Francuske, Španije, a ponajviše iz nesvrstanih zemalja. Ipak toliko je bilo mnogo posla i u “Moskvi”, po ceo dan je trebalo opsluživati državnike, njihove saradnike i savetnike, pa strane i domaće novinare, ljude iz obezbeđenja, da nam je svima izbila krv na noktima na stopalima, koliko smo jurcali po celom hotelu – seća se Cvetko Đokić.

Nije ovo, međutim, bio prvi dolazak Leonida Brežnjeva u srpsku «Moskvu». Kad je početkom sedamdesetih godina za vreme boravka u Jugoslaviji Leonid Brežnjev posetio fabriku elektronskih uređaja i telefonije, umesto Tita tamo ga je pratio Stane Dolanc. Beogradskim ulicama vozili su se ka Zemunu. Za pozdravljanje sovjetskog lidera okupilo se veoma malo ljudi. Pored puta, tu i tamo, su stajale veće grupe dece koja su dovedena iz škola. Sve zajedno bilo je dosta jadno i Brežnjev je primetio nelagodu domaćina. "Nemoj da brineš, Stari u svakom slučaju umiru, dok ovi još rastu i oni će me se još dugo sećati" - rekao je Brežnjev.
Leonid Brežnjev je već tada bio veoma bolestan. Operisao je grlo i lekari su mu strogo ograničili pušenje, mada je bio strastveni pušač. Kod sebe je u hotelu imao kutiju za cigare koja je bila čvrsto zatvorena i koja se automatski otvarala samo u određeno vreme. Zato je Brežnjev stalno tražio cigare od saradnika i konobara.
Sovjetski lider se hranio u hotelskom apartmanu. Naručivali su mu ribu i salatu, kao i srpsko kiselo mleko. Konobari tvrde da je malo jeo, ali je zato gutao mnogo tableta.
Odlazeći iz Beograda sovjetski predsednik 1974. je iz hotela «Moskva» otišao kod Tita na oproštajnu večeru u Dobanovcima kod Beograda. Pevale su im pevačice Usnija Redžepova i Neda Ukraden. Nastalo je baš prijatno raspoloženje. U jednom trenutku ustao je Jože Smole, uhvatio za ruke Nedu Ukraden i Redžepovu i pozvao u kolo Brežnjeva. Zaista su svo četvoro zaigrali, Smole je čak izvukao maramicu i počeo da maše njome, jer je očigledno mislio da tako treba da radi onaj ko vodi kolo. Konobari iz hotela, koji su tamo služili, rekli su mu da je prizor bio neponovljiv. Šef sovjetskog protokola sav prestrašen dotrčao je do šefa orkestra i počeo panično da govori da je Brežnjev bolestan i da ne sme da igra. Dok se Brežnjevu očigledno prilično dopalo da bude među pevačicama.
- Kada je, međutim, došao na sahranu Titu, Leonid Brežnjev je zbog bolesti jedini sedeo dok su se opraštali od Josipa Broza - seća se dr Savo Janićević.
Dolores Ibaruri Gomez poznatija kao La Pasionarija kao gost hotela smeštena je u sobu sa čijeg prozora je mogla da gleda kako se narod oprašta od Tita. La Pasionarija je rođena u Titovo doba 1895. i bila je predsednik Komunističke partije Španije. Kada je izbio građanski rat u Španiji, podigla je glas u odbranu republike sa čuvenim sloganom „No pasaran“. Priča se da je Tito ratovao sa njom u španskom građanskom ratu. Posle pada Madrida 1939. La Pasionarija beži u egzil u SSSR. Nakon smrti Franka vratila se u Španiju 1975. Bila je i dalje politički aktivna. Preminula je u 93. godini.
Govoreći o obezbeđenju skupa, Zoran Miškovič navodi da nije bilo niti jednog incidenta ili problema:

- Ljudi su zaista plakali i bili šokirani. Čini mi se manje zbog Titove smrti, a više zbog zabrinutosti za svoju sudbinu. Broj krivičnih dela u Beogradu je u tri dana sveden na minimum. Čak su i lopovi stali.
Međutim, nije bilo tako. Jugoslovenska tajna policija se bojala da neprijatelji Jugoslavije ne izvedu neku diverziju, pa su Tita stavili u kovčeg i sahranili 7. maja uveče, dok je na ceremonijalnoj sahrani u kovčegu bila vreća peska.
- Josip Broz jeste sahranjen dvaput! - govori Titov unuk Josip-Joška Broz, tada radnik Saveznog SUP-a, a danas vlasnik beogradskog restorana "Čuburska lipa".
Kako je hotel «Moskva» tada bio državno preduzeća, i u njemu su uvedene velike mere bezbednosti.
- Kada je predsednik Tito umro i njegov kovčeg izložen u zgradi saveznog parlmenta, region od palate «Albanija», pa do glavne pošte bio je zatvoren. Svi stanari i zaposleni na Terazijama i okolini bili su pod kontrolom srpske tajne policije. Tako da su i zaposleni u hotelu «Moskva» dobili specijalne propusnice, da bi svakognevno mogli da dolaze i odlaze sa posla. Zbog toga što su u hotelu odseli pojedini članovi vlada stranih zemalja, tajna policija je dolazila sa svojim ekspertima za hranu, da pregledaju kuhinju i naše namirnice. Posle su nam inspektori Službe državne bezbednosti rekli da smo mi iz «Moskve» bili savršeni, jer nam nisu našli nijednu grešku – seća se kuvarica Borka Jovanović.

XXX poglavlje

SUSRET SA KAMILOM

- Iskustva u pripremi i organizaciji Titove sahrane uveliko su nam pomogla da 1989. organizujemo IX Samit nesvrstanih zemalja u Beogradu za koji mi se čini da je posle Brozovog pogreba bio najveći dotadašnji skup državnika, jer su na njemu prisustvovali predsednici 145 zemalja - posvedočio je jednom prilikom Zoran Mišković, generalni sekretar svih saveznih vlada od Titove smrti do raspada SFRJ.
U Beograd su tim povodom došli mnogi svetski zvaničnici, pre svih Peres de Kueljar, generalni sekretar UN, zatim palestinski lider Jaser Arafat, indijski predsednik Radžid Gandi, jordanski kralj Husein, a umesto Fidela Kastra, predsednika Kube, došao je njegov brat Raul Kastro. Skup je pratilo oko 900 novinara i snimatelja.
Domaćin samita je bio jugoslovenski predsednik dr Janez Drnovšek, koji je bio stanar hotela «Moskva». Rođen je u Celju 1950. ali u Beograd prvi put kao političar dolazi 1986. kada je postao slovenski parlamentarni delegat u

Odboru republika i pokrajina SFRJ. Na toj dužnosti je bio do 1989. godine, kada je bio na prvim izborima sa više kandidata u Sloveniji izabran za člana Predsedništva SFRJ.
Dok je bio predsednik Jugoslavije 1989. i 1990. godine Janez Drnovšek je stanovao u hotelu «Moskva» u sobi broj 423, koja je okrenuta prema Terazijama. Soba je prostrana, ima stilski nameštaj i veliki francuski ležaj. Njegov dosta česti gost je bio Dragoljub Mićunović, lider demokrata, sa kojim je razgovarao o političkoj situaciji u Jugoslaviji. Mićunović je imao običaj da ruča u hotelu zajedno sa predsednikom države.
- Janez Drnovšek je kao prvi čovek države bio jako skroman, ljubazan i fin gost. Nije u hotel uvodio svoje policijsko obezbeđenje, čak ni svoje saradnike, jer nije radio u sobi. Hotel je koristio za boravak, odmor i susrete sa prijateljima i poznanicima, kao i sa svojim slovenačkim kolegama. Rado je prihvatao naše savete oko hrane i nije imao nijednu zamerku na rad našeg osoblja – seća se recepcionar Živko Lukić.
Drnovšek je 18. jula 1991. poslednji put boravio u “Moskvi” i Beogradu kada je kao član ondašnjeg Predsedništva SFRJ, posle žestokih sukoba između jedinica JNA i slovenačke Teritorijalne odbrane, otputovao za Ljubljanu. Ponovo je posetio hotel i srpsku prestonicu tek 2002. godine.
U vreme devete Konferencije nesvrstanih zemalja u Beogradu 1989. u hotelu «Moskva» bilo je smešteno 36 delegacija i 35 ministara. Kako je ova konferencija radila bez prestanka, i osoblje ovog hotela je gostima iz ovih država bilo neprestano na usluzi.
- U vreme Samita nesvrstanih ceo hotel je bio blokiran, kao i Beograd, jer su to nalagale službe bezbednosti. Pre predsednika država i vlada nesvrstanih u Srbiju su došli novinari i snimatelji, da javljaju o pripremama samita, potom šefovi kabineta i protokola, da organizuju smeštaj i boravak svojih državnika, a onda i sami učesnici samita. Rukovodstvo hotela «Moskva» je sve apartmane, sobe i posebno kupatila renoviralo, i u njih unelo nove tepihe, kao i vaze pune cveća. Cilj je bio, ne samo da se hotel predstavi kao lepo i gostoprimljivo zdanje, već i da se gosti iz svih sveta osećaju prijatno, opušteno kao da su kod kuće – kaže Novica Šaban, tadašnji generalni direktor.
Najvažniji gost je bio Peres de Kueljar, generalni sekretar Organizacije ujedinjenih nacija iz Njujorka, koji je dobio jedan od najlepših apartmana.
- Havijar Peres de Kueljar je bio peruanski političar, prvo ministar spoljnih poslova, a kasnije i premijer, jedan od najuspešnijih generalnih sekretara OUN, koji je iskreno cenio Jugoslaviju i zvanični Beograd. Rođen je u Limi 1920. ali je rano ušao u politiku i diplomatiju. Generalni sekretar OUN je bio od 1982. do 1991. Upamtili smo ga kao velikog gospodina, koji je plenio

svojom elegantnom pojavom i vrlo toleratnim pristupom svakom sagovorniku – seća se Novica Šaban ovog gosta, koji se lepo izjasnio o hotelu.
I drugi gosti, Godi Falek, ministar iz Etiopije i Abud Rijad, potpredsednik Arapske lige, imali su samo reči hvale.
- «Moskva» se izmenila, to je sada nov hotel sa bogatom tradicijom. U ovom hotelu se gost poštuje i zato se uvek u njemu jako prijatno osećam – rekao je etiopski ministar, koji je i ranije dolazio u Beograd.
- Beograd je lep grad, stari delovi me prosto fasciniraju. Hotel «Moskva» je jako udoban, usluga divna, hrana odlična. Sve je onako kako se poželeti može – bio je precizan Abud Rijad, potpredsednik Arapske lige.
Glavni savetnik jugosloevnske diplomatije Predrag Marković, koji je bio zadužen za protokol sa strancima, zadovoljan radom hotela «Moskva», kratko je rekao:
- Sve je funkcionisalo besprekorno!
Na devetom Samitu nesvrstanih najzanimljiviji gost je bio Moamer El Gadafi, predsednik Libije, koji je odseo na Dedinju, u kući u kojoj je danas smešten Olimpijski komitet Srbije. Dvorište kuće u Ulici generala Vasića broj 5 bilo je mesto na kojem je Gadafi sa svojom svitom postavio raskošne šatore. Ispred šatora su bili stražari na rasnim konjima. A obližnji park pukovnik Gadafi je pretvorio u obor za svoje kamile koje je doveo iz Libije, da mu daju mleko, koje je pio svako jutro i da ih potom daruje beogradskom Zoološkom vrtu.
Pukovnik Gadafi je kasno noću dolazio i boravio u hotelu «Moskva». Imao je apartman broj 321. Zahtevao je ujutro da pije hladno, prokuvano, kamilje mleko. Direktor hotela Sava Janićević se seća da je mleko donošeno rano, u šest sati, i da su ne samo restoran već i čitav hotel tih dana mirisali na kuvano kamilje mleko. Pretakanjem mleko se hladilo, zatim stavljalo u zamrzivač i posluživalo, kada bi pukovnik Muarem el Gadafi oko osam sati zatražio doručak u svom apartmanu. Ispred apartmana stajala je njegova specijalna garda, sastavljena od šest žena-komandosa.
- Pukovnik Gadafi je pre podne nosio belu odeću, pantalone sa dugom tunikom, a popodne oficirsku uniformu i beretku. Njegovi komandosi su nosili uniformu kaki boje i crne beretke, na lepo očešljanoj kosi. Jedna od njih, upitana zašto štiti predsednike Libije, je rekla ponosito: « Život bismo dale za pukovnika Gadafija. Kad bi on umro, umrli bi i svi oslobodilački pokreti. Za nas je pukovnik Bog!» - seća se recepcionar Živko Lukić.
Drugi interesantan gost ovog samita i hotela «Moskva» bio je palestinski vođa Jaser Arafat, stari Titov prijatelj i simpatizer jugoslovenskih vlasti.

- On je fizički delovao veoma skromno, ne toliko uverljivo kolika je bila njegova stvarna uloga. Bio je sitan, tih i da nije one njegove marame, gotovo, neupadljiv čovek – kaže Živko Lukić.
Jaser Arafat je rođen kao Abdul-Rahman Abdel-Rauf Arafat al Kudva al Huseini, ali o datumu i mestu njegovog rođenja postoje različiti podaci. On je tvrdio da je rođen 1. avgusta 1929. godine u Jerusalimu, dok neki drugi izvori navode da je u njegovom rodnom listu upisan 24. avgust 1929, a kao mesto rođenja Kairo. Diplomirao je građevinu na kairskom Univerzitetu i stekao zvanje građevinskog inženjera. Političku karijeru je počeo kao gerilac, koji nije odustajao ni od najgrubljih vidova obračuna, ali je izarstao u političara koji je spreman i na dijalog i dobio je i Nobelovu nagradu.
- Lider PLO je bio dobro zaštićen od radoznalih novinara, snimatelja i Beograđana. U hotelu je bio, gotovo, nevidljiv čovek, jer se tražilo da napustimo sve prostore i prostorije, kad je on ulazio ili izlazio iz "Moskve". Ova poseta 1989. bio je poslednji Arafatom dolazak u Beograd.
Umro je petnaest godina kasnije, sredinom novembra 2004. godine – kaže dr Sava Janićević.
I IX Samit nesvrstanih održan u Beogradu 1989. bio je i poslednji na kom je učestvovala država SFRJ.

XXXI poglavlje

STO ZA PISCA

U međuvremenu, između velikih svetskih skupova, hotel «Moskva» je i dalje živeo svoj normalni svakodnevni život.
- Posle Titove smrti zahvaljujući ugledu koji je Beograd imao u svetu kao centar kulture, nama su u goste dolazili mnogi velikani. Sećam se da je čuveni češko-američki reditelj Miloš Forman na FEST-u 1987. stalno pio kiselu vodu i u jednom trenutku otvoreno rekao: «Ja sve nekako ima utisak kako vi smatrate da sam ja knjaz Miloš!», misleći na kiselu vodu. Sofija Loren nam je došla direktno iz Los Anđelosa, zbog snimanja filma «Mama Lučija», ali je svo vreme boravka u našoj prestonici, pored snimanja provela u apartmanu sa četiri sobe hotela «Interkontinental» – seća se beogradski hroničar kulturnih zbivanja Radovan Popović.
Osamdesetih je poseta slavnih stranaca Beogradu i «Moskvi» bila na visokom nivou, jer su nam dolazili američki milijarder i politička mecena Armand Hamer, reditelji Česlav Miloš i Roman Polanski, opet, Grem Grin, Bernardo Bertoluči, Josif Brodski, nobelovac koji se hranio u kafani «Vuk» i

crtao vinjete Mići Danojliću. Svoj srpski honorar pisac Brodski je poklonio 1988. za manastir Manasija.
Zlatne godine hotela su bile u vreme od 1974. do 1990. kada je srpsko društvo bivalo sve bogatije, a srednja i gornja klasa sve moćnija. Hotel «Moskva» je zato bio stecište srpske gornje srednje klase, političke i umetničke elite, kao i stranih gostiju. U hotelskim gostionicama se i osamdesetih pila dobra kafa i ćaskalo o politici, umetnosti i životu.
U restoranu "Moskva" redovno je sedeo čuveni filmski kritičar Vicko Raspor. Često bi ga neko upitao zašto ne ode preko vikenda u prirodu, ili zašto sedi u hotelu "Moskva", kad u gradu ima i boljih mesta? Vicko bi tada poludeo od besa i počeo da viče:
- Čitava Evropa se napne da napravi Jugoslaviju, pa se čitava Jugoslavija napne da napravi Beograd, a Beograd jedva nekako uspe da napravi hotel 'Moskvu' – najlepši hotel u gradu. I sad ja treba da idem negde u neku vukojebinu, kad svi čeznu da jedanput dođu u Beograd i da sede pred hotelom "Moskva", gde ja, evo, sedim!
Vicko Raspor je bio Kotoranin i jedan od najvećih filmskih kritičara na Balkanu, po čijem se imenu i danas dodeljuje i nagrada kritičarima. Ovaj iskaz o Rasporu zapisao je naš pripovedač Momo Kapor, koji je i sam imao naviku da sedi u "Moskvi".
Kapor je Sarajlija, koji je kao student doživljavao Beograd kao svetsko čudo. Svoje prve beogradske dana Momo Kapor je, kako priznaje, provodio iza hotela "Moskva", u bioskopu koji se tada zvao "Luksor, a danas "20. oktobar" i koji je, inače, bio stecište mladih velegradskih akademaca:
- Prelazak iz Sarajeva u Beograd doživeo sam potresno i otužno. Beograd mi je izgledao isuviše jednostavno i prosto, za razliku od Sarajeva preko koga su se vekovima prelamali različiti civilizacijski uticaji, turski, austrougarski i sefardski. Beograd je kroz istoriju toliko razaran, rušen, spaljivan, da je malo šta od istorijskih i kulturnih naslaga ostalo, osim raštrkanih tragova po Kalemegdanu, Doćolu, Neimaru i Dedinju. Povrh svega, sav u ruševinama je postao prestonica komunizma i socijalizma. Glavno izdavačko preduzeće zvalo se "Novo pokolenje" i izdavalo je uglavnom knjige ruskih socrealista. Iz te prigušene atmosfere jedini izlaz u svet dugo nam je bio bioskop "Luksor" sa dve sale. U Beogradu sam prvi put video i trolejbus. Na radio-aparatu "Kosmaj", sa magičnim okom, osluškivao sam zvuke koji su nagoveštavali neki sasvim drugačiji život. Svi smo onda hteli da budemo Nikola Tesla. A kao radio-amater, učestvovao sam na jednoj prvomajskoj paradi i video Tita izbliza na tribini ispred Skupštine Jugoslavije. Prolazili smo ispred njega u koloni od bezbroj kamiona. Cerar je vežbao na konju sa

hvataljkama, Gligorić i Trifunović su igrali šah, a atomski fizičari su lebdeli u vazduhu oko atomskog jezgra kao u nekom ringišpilu.
Načinivši kasnijih godina samo korak više Kapor se iz “20. oktobra” preselio u “Moksvu”:
- U hotel sam lično doveo, pored Arsena Dedića i dr Jovu Raškovića iz Knina i Dušana Džamonju iz Zagreba, kao i mnoge moje prijatelje. Sve moje goste smeštao sam u “Moskvu”, čak i one najslavnije, koji su želeli da zbog prestiža stanuju u “Interkontinentalu”. Tvrdio sam da je komfor isti, s tim što im ne treba taksi, jer su u centru. Običnim danima popodne, tu u “Moskvi”, sedeo je Vasko Popa i čitao novine. Vasko je imao svoj sto za kojim je pio vino i vodio poslovne razgovore. Mi smo po običaju dugo razgovarali o umetnosti – seća se Momo Kapor.
Vasko Popa je dolazio svakog radnog dana u «Moskvu» tačno u 15 sati i 30 minuta. Pio je vino «kavadar» i razgovarao sa prijateljima i poslovnim ljudima. Bio jedan od poslednjih originalnih pesnika srpske moderne književnosti i svetski priznati poeta. Rođen je 29. juna 1922. u Grebencu kraj Vršca. Došao je u Beograd dvadeset leta kasnije kada se upisao na Filozofski fakultet. Pre oslobođenja prve pesme objavljuje u listovima “Književne novine” i “Borba”. Slaganjem usmenog nasleđa, igara i zagonetki, Popa je stvorio poseban pesnički jezik moderne srpske poezije. Od 1954. do 1979. radio je kao urednik u izdavačkoj kući “Nolit”.
- Vasko Popa nam je dolazio svaki dan. A gradonačelnici Branko Pešić, Živorad Kovačević, Bogdan Bogdanović, povremeno. Sećam se da je Vasko Popa, kad je izbila revolucija u Rumuniji krajem osamdesetih, stalno sedeo u našem restoranu. Bio je zabrinut, jer je Popa poreklom bio Rumun i voleo je da zna šta se dešava u “njegovoj zemlji”. Pio je vino, kaberne od tri deci i nikad u kafanu nije silazio. Kako je Vasko Popa svakodnevno dolazio kod nas, mi smo se sa njim sprijateljili. I dan pre nego je umro, Vasko Popa je proveo za svojim stolom u “Moskvi”. Sahranjen je 6. januara 1991. u Aleji zaslužnih građana u Beogradu. Svi zasposleni u restoranu su bili na njegovoj sahrani – seća se nekadašnji konobar Cvetko Đokić.
Popa je bio i jedan od osnivača Vojvođanske akademije nauka i umetnosti u Novom Sadu. Prvi je dobitnik "Brankove nagrade" za poeziju, zatim 1957. dobija Zmajevu nagradu, a 1968. austrijsku državnu nagradu za evropsku literaturu.
- I pisac Branko Ćopić je bio sa Momom Kaporom u restoranu hotela “Moskva” 24. marta 1984. onog dana kada se bacio sa mosta. Ćopić je, sećam se, pre podne bio naš gost, a po podne se bacio sa mosta. Veliki pisac je imao običaj da dolazi u aperitiv bar, ali je najčešće bio sam. A ponekad bi

sedeo sa svojim prijateljima iz Srpske akademije nauka i umetnosti – priča Cvetko Đokić.
Momo Kapor, međutim, ne želi da priča o svom prijatelju Branku Ćopiću, sa kojim je krajem marta 1984. zajedno popio piće, pre nego je veliki romanopisac i satiričar odlučio da zauvek napusti Beograd i «Moskvu».
Branko Ćopić je srpski književnik, rođen 1. januara 1915. u selu Hašanima u tada Austro-Ugarska. Učiteljsku školu je završio u Banja Luci, a Filozofski fakultet u Beogradu. Već kao student Ćopić se afirmiše kao pisac od dara, skreće na sebe pažnju književne kritike i dobija zasluženo priznanje dodeljivanjem nagrade Milana Rakića.
Ceo radni i životni vek nakon Drugog svetskog rata Branko Ćopić je proveo u Beogradu, ali je vrlo često putovao po Jugoslaviji i drugim evropskim državama. Mnogi su za njega govorili da je najveći dečiji pisac svih vremena rođen na prostorima bivše Jugoslavije.
Iako je pripadao narodnooslobodilačkom pokretu Ćopić je, kao čovek velikog obrazovanja, bistrog uma, osećaja za pravdu i pravednost i kritičkog posmatranja stvarnosti koja ga je okruživala veoma rano počeo da iznosi sopstvena mišljenja o nekim pojavama. Radio je to otvoreno i glasno ili u literaturi kao pisac. Jedno od najpoznatijih dela bila je njegova «Jeretička priča», objavljena pedesetih, zbog koje je kasnije tri decenije trpeo velike udare komunističke partije na vlasti i državnih organa, pa i od samih kolega.
Takvih progona je bilo mnogo, pa je književni istoričar Ratko Peković to sabrao u knjigu «Sudanije Branku Ćopiću» iz koje se vidi na kakve je sve probleme Ćopić nailazio u svom književnom i političkom životu.
Sa suprugom Bogdankom živeo je u ulicama Generala Ždanova, Prvog maja i Maršala Tita 23, odmah do hotela «Moskva». Tajna policija ga je uredno pratila i prisluškivala, a i poturala mu špijune, dok je sa prijateljima sedeo u kafani hotela «Moskva». Njegova omiljena uzrečica za kafanskim stolom u «Moskvi» je bila: "Znam ja nas, jebo ti nas!"
Pretpostavlja se da su ti progoni i glavni razlog samoubistva koji je Branko Ćopić izvršio skočivši s mosta u reku Savu 26. mart 1984. u Beogradu. Drugi tvrde da je Ćopić to uradio jer je shvatio i video kako stari i novi političari rasturaju Jugoslaviju.

XXXII poglavlje

MALA AKADEMIJA

"Moskva" je u bila sastajalište i viđenijih intelektualaca poput Milana Predića, reditelja Branka Gavele, Bojana Stupice i čuvenog glumca Dobrice

Milutinovića. Glumci Ljuba Tadić i Miodrag Petrović Čkalja vikendom su na terasi hotela «Moskva» prema Terazijama pili kafu, čitali novine i pričali o pozorištu. Stalni gosti hotela "Moskva" osamdesetih godina su bili zaljubljeni par, glumica Maja Sabljić i američki filmski producent Đorđe Zečević. Imali su apartman, ali su najviše voleli da sede u restoranu i piju viski. Društvo su im često pravili glumci Bata Živojinović i Mima Karadžić, koji su, takođe, pili viski.
Najpoznatiji beogradski advokat sedamdesetih i osamdesetih Toma Fila bio je stalan gost restorana, ali sa suprugom. I dok je Fila naručivao i pio klekovaču, njegova žena je pila "manastirku". Dušan Maravić je dolazio sa gostima iz Švajcarske na tatar biftek, a oni su mu posle govorili da im je u restoranu "Moskva" bilo kao da su u nekom ekluzivnom restoranu u Cirihu.
- Tatarski biftek je specijalitet koji vuče poreklo iz daleke prošlosti, kada su Tatari na svojim osvajačkim pohodima, da bi očuvali meso, stavljali ga pod sedlo svojih konja. Trenjem sedla o meso stvarala se gusta masa koju su onda obogaćenu začinima, tatarski ratnici jeli u pokretu, jer im je bila pri ruci. Tatarski biftek se zato i danas pravi u pokretu, ali pred gostima, tako što se ručno meša sa svim neophodnim sastojcima i služi kao hladno jelo. Za pripremu tatar bifteka najvažnije je da se meso, juneći file od govečeta starog najviše dve godine, pre serviranja samelje, i to najbolje dva puta. Za pripremanje tatar bifteka treba da najpre penasto umutite žumanca, veoma sitno naseckati luk i imati odličan senf. Postupno dodavati ulje, so, tabasko, krastavcic, kari i vinjak, pa onda viljuškom izmešati ovu masu. Kuvar koji ume i ima osećaj za biftek, može da napravi sjajno jelo. A kako je naš hotel uvek imao majstore u kuhinji, to je i tatar biftek kod nas godinama najbolji. Uz tatar biftek prija tostirani hleb koji, dok je topao, natrljate češnjem belog luka. Kao varijante mogu se dodati grubo usitnjen crni i beli biber, nekoliko kapi limuna ili naseckani zeleni začini koji ga osvežavaju. I onda prijatno – otkrio nam je restoransku tajnu Milan Komazec.
Cvetko Đokić se seća da je srpski političar Dragoslav Draža Marković radnim danom neko vreme bio stalan gost kafane "Moskva". Vrlo često u "Moskvu" je dolazio i Ivan Stambolić, kada je osamdesetih postao prvi čovek Srbije.
- Posluživao sam Arsena Dedića i Gabi Novak, kada bi dolazili iz Zagreba, ali i dr Vojislava Šešelja, kada je pristigao iz Sarajeva i prodavao svoje zabranjene knjige – priča bivši konobar i šef sale Žika Žebeljan.
Čuveni srpski novinar Đuka Julijus, bio je stalni stanar hotela «Moskva». Ovaj dopisnik lista «Politika» iz Nemačke, Rusije, Meksika i Australije, uvek je bio okružen mladim damama, kojima je davao intervjue ili pričao

svoje dogodovštine iz sveta. Stalni gost hotela bila je i Nada Obrić, narodna pevačica.
- Ja sam bio gost hotela “Moskva” najviše tokom osamdesetih. I to u restoranu, koji je, inače, bio jedan od najboljih restorana u Beogradu, a da se to nije znalo. Subotom u podne, u aperitiv baru sakupljalo se društvo akademika u kome su bili Voja Đurić, Dobrica Ćosić, Vojin Matić, Miroslav Pantić, Nikša Stipčević i ostali. Bilo je zanimljivo slušati ih kako govore o sudbini srpskog naroda i srpske države, ali i o svojim ličnim i umetničkim mukama, ali i uspesima – otkrio nam je svoju malu tajnu Momo Kapor.
Srpski romanopisac Kapor se u aperitiv baru pojavio prvi put 1981. Živeo je tada blizu, u Dalmatinskoj ulici, pa je u “Moskvu” dolazio da sluša velike srpske intelektualce, kako disidente, tako i akademike. Naručio bi votku za sebe, ali je naručivao piće i za ljude koji su ga usluživali.
- Sećam se da smo posluživali akademike Pavla Savića, Dejana Medakovića, Nikšu Stipčevića, Nikolu Hajdina, pa Vasilija Krestića. Intenzivno su počeli da nam dolaze osamdesetih, posle izbijanja nemira na Kosovu i Metohiji. Svake subote su bili u restoranu. Nisu ručali, samo su pili, kafu, lozu, kiselu vodu i jeli sladoled. Akademik Hajdin je pio kapućino. Pričali su o svim aktuelnim vladama, kako i šta Tito nije radio dobro, kakav je Draža Marković, šta može Ivan Stambolić, koliko je Slobodan Milošević dobar ili loš za srpski narod. Akademici nikad nisu silazili dole u kafanu, jer su gore imali svoj sto. I dan-danas ja tamo odem gore u restoran nađem ponekog akademika iz tog društva osamdesetih godina – otkrio nam je Cvetko Đokić.
Ovu priču potvrđuje i jedan od najstarijih posetilaca kafane i restorana.
- Sredinom osamdesetih aperitiv bar na prvom spratu je dobio ime «Mala akademija», jer su se u njemu svake subote okupljali ugledni članovi SANU, ali i poznati pisci i mislioci. Bili su tu svake subote Dobrica Ćosić, Dejan Medaković, Matija Bećković, Momo Kapor, Dušan Kanazir i Vasilije Krestić. Pili su čaj, kafu i vodu i ćaskali o srpskim i belosvetskim problemima. Dugo su sedeli zajedno, a kada se oko nečeg ne bi složili, sedeli bi odvojeno za svojim stolovima, ali hotel «Moskvu» nisu napuštali. Kasnije smo saznali da su je tu u toj «Maloj akademiji» nastao čuveni srpski dokument Memorandum SANU o Kosovu i Metohiji – seća se stari beogradski boem, ljubitelj beogradske tvrđave i kasnije poznati ugostitelj Dragan Pokubica, koji je dobio nadimak Dragan Kalemegdan.
Nekadašnji konobar Svetko Đokić se seća da je Dobrica Ćosić, zvani Gedža, takođe, gost restorana preko četiri decenije.
- Akademik i pisac Dobrica Ćosić je stalno od 1962. dolazio u naš restoran i bio najdraži gost. Ćosić je rodom iz Velike Drenove kod Trstenika. Jednom smo se dogovarali da ga vozim u selo, jer se u vreme rata kada su ga jurili

četnici, krio u bunaru kuće koja sad pripada mojoj svastici Radmili Vasić. Kad je restoran renoviran i kad je napravljen aperitiv bar, Dobrica Ćosić je počeo da nam dovodi i druge akademike. Ja sam se pored Dobrice Ćosića dobro zbližio i sa akademikom Nikolom Hajdinom, koji me zamolio da budem domaćin u njegovom stanu kad je ženio sina – kaže Cvetko Đokić. Ćosić i danas redovno dolazi u restoran "Moskva", u kome ima svoj sto. Aleksandar Cvrkotić je konobar koji ga poslednjih godina redovno poslužuje.

- Najveći živi srpski pisac Dobrica Ćosić i otac nacije, kako ga pojedini političari zovu, dolazi jednom nedeljno na ručak sa svojom suprugom Božicom ili sa prijeteljima ili sa novinarima. Uvek je dobro raspoložen i vrlo je darežljiv kada daje bakšiš – priznaje Aleksandar Crvkotić, dok namešta sto za svog omiljenog gosta.

Zvanično Memorandum SANU je dokument kog je stvorila Srpska akademija nauka i umetnosti kao strateški program srpske inteligencije, koji određuje smer rešenja srpskog pitanja unutar Jugoslavije. U njemu se otvoreno kaže da je "položaj Srba morao biti blagovremeno razmotren i regulisan sa stanovišta njihovog nacionalnog integriteta i nesmetanog kulturnog razvoja, a ne da to izuzetno pitanje ostane otvoreno za rešenja koja pogađaju vitalne interese srpskog naroda".

Akademik Milorad Ekmečić to ovako objašnjava:

"Memorandum Srpske akademije nauka bio je jedan plemeniti akt, jedan pokušaj srpskih naučnika da sumiraju položaj srpskog naroda u jugoslovenskoj socijalističkoj državi onoga vremena. U tom pogledu i Memorandum SANU predstavlja jedno svedočanstvo vremena, jednu odgovornost srpskih naučnika pred svojim narodom i pred svojom istorijom".

Elaborira se i poznata teza Dobrice Ćosića o srpskim pobedama u ratu i porazima u miru:

"Reč je prvenstveno o srpskom narodu i njegovoj državi. Nacija koja je posle duge i krvave borbe ponovo došla do svoje države, koja se sama izborila i za građansku demokratiju i koja je u poslednja dva rata izgubila 2,5 miliona sunarodnika, doživela je da joj jedna aparatski sastavljena partijska komisija utvrdi da posle četiri decenije u novoj Jugoslaviji jedino ona nema svoju državu. Gori istorijski poraz u miru ne da se zamisliti. Mnoge nevolje koje muče srpski narod iznikle su u prilikama koje su zajedničke svim jugoslovenskim narodima. Međutim, srpski narod pritiskuju i druge nedaće. Dugoročno zaostajanje razvoja privrede Srbije, neregulisani državno-pravni odnosi sa Jugoslavijom i pokrajinama, kao i genocid na Kosovu, pojavili su se na političkoj sceni sa udruženom snagom koja čini

situaciju napetom, ako ne i eksplozivnom. Ova tri mučna pitanja, koja proizilaze iz dugoročne politike prema Srbiji, svojom dramatikom ugrožavaju ne samo srpski narod, već i stabilnost čitave Jugoslavije. Zbog toga se ona moraju naći u središtu pažnje”.
Kada je reč o Kosovu, tvrdi se:
"Fizički, politički, pravni, kulturni genocid nad srpskim stanovništvom Kosova i Metohije najteži je poraz u oslobodilačkim borbama što ih je vodila Srbija od Orašca 1804. do ustanka 1941. Pet godina dugog albanskog rata na Kosovu uverile su njegove predvodnike i pobornike da su jači nego što su i mislili, da uživaju podršku po raznim centrima moći u samoj zemlji neuporedivo veću nego kosovski Srbi od Republike Srbije, ili ova Republika od ostalih u Jugoslaviji. Agresija je u toj meri ohrabrena da se i najzvaničniji predstavnici Pokrajine, kao i njeni naučnici ponašaju ne samo arogantno, već i cinično, proglašavajući istine za klevete, a učene za svoja zakinuta prava".
Ovaj dokument je preko jugoslovenske tajne policije tajno nabavljen i objavljen preko novina "Večernje novosti" u dva nastavka 24. i 25. juna 1986. kao optužba za velikosrpski nacionalizam. Bila je to politička igra Staneta Dolanca, Slovenca i hrvatskog rukovodstva protiv zvaničnog Beograda.

MEMORANDUM SANU

Njihove optužbe su polazile od tvrdnje da Memorandum SANU u svom sadržaju nimalo ne odstupa od već poznatih velikosrpskih programa ("Načertanije","Srbi svi i svuda","Homogena Srbija"..) i da je samo kao dokument modernizovan. Kritičari Srbije su tvrdili da su autori ovog dokumenta akademici i visoki srpski intelektualci Pavle Ivić, Antonije Isaković, Dušan Kanazir, Mihajlo Marković, Miloš Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantić, Nikola Pantić, Milorad Ekmečić, Ljubiša Rakić, Radovan Samardžić, Miomir Vukobratović, Vasilije Krestić, Ivan Maksimović, Kosta Mihajlović i Stojan Čelić. I da su tvrdili da granice Srbije nisu u skladu s etničkim sastavom i kao takve one se trebaju prekrajati, jer nanose mnogo štete Srbiji, zbog stvaranja autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, kao i zbog razvodnjavanja federacije. Da se ugroženost srpskog naroda od strane drugih naroda unutar SFR Jugoslavije vodi preko asimilacije, iskorištavanja, isterivanja, nemogućnosti izražavanja, marginalizacija u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i naučnoj sferi, kao i jačanja antisrpkih snaga (hrvatski, vojvođanski i albanski nacionalisti) unutar SFRJ. I da ističu potrebu za brzu i skoru akciju da se spreči propadanje Srbije i srpskog naroda

Memorandum SANU je, po mišljenju Hrvata i Slovenaca, “imao dalekosežan uticaj na razvoj i obnovu nacionalističkog pokreta u Srbiji prvo pod okriljem Saveza komunista Srbije. I imao je direktan uticaj na pojavu Slobodana Miloševića kao srpskog vožda, koji je ideje izložene u memorandumu pokušao da sprovede u delo. A ta i ideja o velikoj Srbiji je kasnije bila uzrok rata u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i na Kosovu”.
To akademik Milorad Ekmečić odlučno odbija:
“Optužba da je Memorandum Srpske akademije nauka iz 1986. jedan deo srpskog programa za agresiju na susedne narode i nesrpske teritorije je pogrešna. Pogrešno se ocenjuje, a to se zlonamerno radi sa ciljem da se građanski rat 1992. predstavi kao agresija Srbije na nezavisne države Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. To je pokušaj da se odgovornost za građanske ratove, za raspad Jugoslavije, za krvoprolića, za etnička čišćenja, prebaci od onih koji su to uradili na srpski narod”.
Iako Memorandum SANU nikad nije bio usvojen kao zvanični dokument ove kuće, jer je njegovo pisanje prekinuto nakon objavljivanja pojedinih delova u štampi, njegove osnovne pretpostavke uglavnom su se slagale sa onim što je rukovodstvo Srbije pokušalo da ostvari u tim prelomnim godinama. U međuvremenu su se čule brojne kritike i odbrane ovog kontroverznog spisa koji je izazvao pravu političku buru. Nećemo se baviti samo suštinom i uticajem Memoranduma SANU na društvene procese, jer je on bio jedan nedovršeni naučni projekt, koji je zloupotrebljen u politikanske svrhe. Ali i kao takav ovaj dokument, koji je smišljan u restoranu hotela “Moskva” i koji je kasnije u Haškom tribunalu analiziran kao predložak optužbi za srpski genocid na Balkanu, je i na taj način ušao u savremenu istoriju Jugoslavije i Srbije.
Akademik Dejan Despić, tvrdi da su autori Memoranduma SANU bili oštri kritičari Slobodana Miloševića i da je prozivanje Akademije kao ustanove tokom suđenja Miloševiću krajnje deplasirano:
“ Akademija kao celina se ne može u tom smislu ni za šta optuživati. Mogu se eventualno prozivati pojedinci koji su direktno u tome sudelovali i koji se tretiraju kao nekakvi tvorci Memoranduma SANU, mada je i to bila cela grupa ljudi koja je na tome radila. Krivica je uvek u krajnjoj liniji individualna i treba je individualizovati”.
Niko nikada kasnije nije politički ili krivično odgovarao zbog stvaranja i pisanja Memoranduma SANU.

XXXIII poglavlje

BEOGRADSKI MARATON

Još jedan, danas bi se slobodno moglo reći, istorijski događaj zbio se u najlepšem beogradskom hotelu „Moskva“. Krajem osamdesetih godina, naime, u prestonici je formiran Beogradski maraton, koji je za dve decenije prerastao u najveća i najmasovnija sportska manifestacija u Srbiji. Prvi Beogradski maraton je održan 1988. na inicijativu Đoke Vještice, novinara radio stanice „Studio B” i atletskog radnika Brane Radovića, a u organizaciji grada Beograda. Staza je bila duga 23 kilometara.
Kada je staza 1990. produžena na pravu maratonsku daljinu od 43 kilometra, prvi oficijelni rekorderi staze postali su Kenijac Džozef Nzau sa 2:19,32 kod muškaraca i Suzana Ćirić sa 2:45,09. Uz maratonsku trku u program su uvršteni polumaraton i „Trka zadovoljstva” na 5.000 metara.
Kakva je uloga bila hotela “Moskva” u ovoj značajnoj svetskoj manifestaciji govorio nam je jedan od njenih organizatora, Dejan Nikolić, direktor »Beogradskog maratona«:
- Preduzeće »Beogradski maraton« sarađuje sa hotelom još od početka svog rada, jer se u »Moskva« nalaze naš sekretarijat i sudijska služba. Uz to u hotelu odsedaju brojne zvanice, takmičari i novinari. Ove 2007. godine gosti maratona i hotela su bili legende svetske atletike skakači Bob Bimon i Majkl Pauel, koji su bili oduševljeni »Moskvom« i Beogradom. Prošle godine u »Moskvi« je odseo Alen Stajnfeld, direktor Njujorškog maratona. A u proleće 2005. u »Moskvi« je nekoliko dana boravila slavna sprinterka Marlen Oti, možda najbolja atletičarka svih vremena i promoterka našeg maratona. Svi oni su bili veoma zadovoljni smeštajem, kao i samim izgledom hotela, njegovom lokacijom i uslugom.
Interesatno je da »Beogradski maraton« sa hotelom nikad nije imao nikakav poseban ugovor, a njihova sportska i ugostiteljska saradnja veoma uspešno traje skoro 18 godina. Hotel je domaćim i svetskim maratoncima uvek pružao izvanredne usluge, ali davao i velike komercijalne popuste.
- Pre i posle maratona, u ograđenom prostoru ispred hotela borave skoro svi naši gosti. To je zaštićena zona u koju dolaze sve zvanice, od novinara i ljudi iz tehničkih službi, do takmičara, sponzora, poslovnih partnera, političara. Na platou ispred hotela novinari velikih medijskih kuća kao što su BBC, CNN, Eurosport i Rojters intervjuišu takmičare pred početak maratona. Posle trke, tu dodeljujemo nagrade pobednicima i držimo kratke brifinge za medije. Duže konferencije za novinare smo održavali u poslastičarnici »Moskva«. Tu smo i dodeljivali nagrade najuspešnijim saradnicima i volonterima maratona, kao i novinarima. Hotel »Moskva« je i u tehničkom smislu za nas idealno rešenje, jer nam omogućava da start i cilj sve tri trke u

okviru »Beogradskog maratona« bude na jednom mestu, što se, inače, retko događa u svetu – kaže jako zadovoljan direktor Dejan Nikolić.
Hotel »Moskva« i plato ispred njega na Terazijama su ujedno i startno i ciljno mesto »Beogradskog maratona«. I zato je na tom prostoru uvek najveća gužva i najveće interesovanje za trku. Sam maraton je poslednjih godina organizovan u dosta neugodnim uslovima, jer je, na primer, zbog početka sukoba na području bivše SFRJ od više od 500 takmičara iz inostranstva u Beograd 1991. došlo samo oko 200 maratonaca.
I dok su se mnogi bojali da dođu u Srbiju, svetski rekorer u skoku udalj Bob Bimon je došao direktno iz Amerike i glasno rekao: "Beogradski maraton je svetska priredba sporta i ne treba ga mešati sa politikom".
Posle toga hotel je ostvario sjajnu saradnju i sa Skupštinom grada Beograda kao pokroviteljem manifestacije. Uprava grada Beograda prihvatila je i obavezu uz maksimalnu kooperativnost u tehničkoj organizaciji i finansijsku podršku u skladu sa mogućnostima.
Učesnici maratonske trke, zbog sankcija i blokade zemlje, koja je pogodila i beogradski aerodrom, dočekivani su na letalištima u susednim zemljama i dovoženi u Beograd. Podršku „Beogradskom maratonu" pružio je ceo maratonski pokret, a njegov osnivač Fred Libou i lično došao je u Beograd i pretrčao polumaraton, iako je nekoliko meseci ranije imao tešku operaciju.
Uprkos medijskoj i ekonomskoj blokadi „Beogradski maraton" zaključuje 1995. prvi međunarodni sponzorski ugovor sa japanskom kompanijom ASICS. Sklopljen je i višegodišnji ugovor sa kompanijom „Nike". A te godine u maratonu pobeđuje Ahmed Salah iz Džibutija, jedan od najboljih svetskih maratonaca svog doba.
Vremenom „Beogradski maraton" se razvijao i u svetsku kulturnu manifestaciju, jer je, na primer, 1998. u saradnji sa Skupštinom grada Beograda organizovan je veliki koncert ser Boba Geldofa. A 1999. je pod sloganom „Zaustavite rat – trčite svetom" održan prvi maraton na svetu u uslovima ratnog stanja, iako se zbog bombardovanja odustalo svih programa. Bez poziva u Beograd su došli trkači iz sedam zemalja, kao i mnogobrojni prijatelji ove priredbe iz inostranstva pa je održana manifestaciona maratonska trka u kojoj je 39 maratonaca složno pretrčalo celu stazu za 3:17,00 ušavši zajedno u cilj visoko podignutih ruku. Bio je to prvi i jedini maraton u kom su svi učesnici bili pobednici. Istog dana u 21 ruskom gradu – od Moskve do Vladivostoka – održani su lokalni „Beogradski maratoni" u znak solidarnosti sa beogradskim maratoncima.
Na pragu 21. veka „Beogradski maraton" je opet okupio najveće zvezde svetske atletike, čiji je promoter 2006. bio lično jedan od najboljih trkača i skakača u dalj Karl Luis.

- Veliki Luis je stigao u Beograd, na Terazije i u hotel “Moskva” sa zadrškom od 12 godina, jer nam je još 1994. obećao da će učestvovati ili kao trkač ili kao promoter. Svi su u Beogradu oduševljeni dolaskom velikog sportiste, koji je promovisao ne samo „Beogradski maraton” već i Srbiju kao slobodnu i demokratsku zemlju. Karl Luis je u hotelu koristio apartman broj 119 sa pogledom na reku Savu. Svi zaposleni u hotelu su želeli da se slikaju sa Karlom Luisom i ona nam je vrlo rado ispunio taj zahtev – priča recepcionar Đorđe Lakobrija, koji je načinio snimak velikog sprinteriste i dr Save Janićevića u hotelskom apartmanu.
U vreme maratona svake godine u Beograd su dolazili i iseljeni Srbi, bivši sportisti i humanitarci, koji su želeli da učešćem u trci zadovoljstva daju svoj prilog svetskom ugledu srpske prestonice. Jednog proleća na startu su se tako našli i Mira i Slobodan Pavlović, graditelji i humanisti iz Čikaga.
- Nismo došli iz Amerike u Srbiju da pobedimo u ovoj trci već da pokažemo koliko su naša srca vezana za Beograd – pričali su Pavlovići dok su okruženi novinarima sedeli u poslastičarnici “Moskva” i pili limunadu.
Predsednik Upravnog odbora „Beogradskog Banka Inteza maratona” 2007. bio je naš proslavljeni košarkaški reprezentativac Aleksandar Đorđević. A promoteri su bili Bob Bimon i njegov kolega skakač u dalj Majkl Pauel.
- Glavni promoter svetski rekorer Bob Bimon bio je smešten u sobi broj 216. Dva sprata iznad njega bila je srpske rekoderka Olivera Jevtić, u sobi 430. Njih dvoje su se sreli na dodeli medalja, kada je čuveni skakač u dalj slavnoj maratonski dodelio zlatno odličje, za pobedi u ženskom maratonu. Ova trijumfalna priredba održana je na platou ispred hotela «Moskva» Teško da se u tom trenutku mogla naći bolja ličnost od Boba Bimona za promotera Srbije – smatra Đorđe Lakobrija, koji već 30 godina radi na recepciji i dočekuje najslavnije beogradske goste.
Pre sedamnaest godina Bob Bimon je bio već pomalo zaboravljeni svetski rekorder u skoku udalj. Njegovih 8,90 metara iz Meksika sa Olimpijskih igara 1968. nazvani su skokom za novi milenijum. Bimon je tog 23. oktobra 1968. imao samo 22 godine i postigao je rezultat kakav se postiže jednom u životu, ili češće nikada, i Bimon je brzo završio sportsku karijeru i povukao se sa scene. Na sjajnog atletičara svi su već bili zaboravili, ali ne i „Beogradski maraton”. Kao da su naslućivali skoru, novu revoluciju u skoku udalj. Bob Bimon je 1990. godine došao u Beograd kao prvi promoter „Beogradskog maratona”.
Bob Bimon je to dokazao na Terazijama družeći se sa Beograđanima, sa najmlađim trkačima i pravim maratoncima šireći dobre vibracije, izazivajući osmehe bez obzira na jezičku barijeru. Boravak Boba Bimona u Beogradu bila je vest za mnoge svetske medije.

Godinu dana kasnije u Tokiju na Svetskom prvenstvu Majk Pauel je posle više od 23 godine prekinuo Bimonovu vladavinu nadmašivši ga za pet santimetara (8,95), a među prvima koji su mu uputili čestitku bio je baš Bob Bimon.
Hotel “Moskva” je i za jubilarni 20. “Beogradski maraton” bila domaćin slavljenicima i pobednicima Džonu Maluniju iz Kenije i Oliveri Jevtić iz Srbije. Kenijac je zakasnio za rekordom staze samo 59 sekundi, ali je Maluni sa 1:27 minuta popravio svoj lični rekord (2:13,17). Olivera Jevtić je posle četiri trijumfa u polumaratonu svoj 11. maraton u karijeri posvetila Beograđanima i Beogradu i samo zbog njih i uz njihovu podršku stigla je do cilja. Osvojila je 5.000 evra za pobedu, premiju od 2.500 evra „Delta đenerali osiguranja” za najbolji domaći rezultat u istoriji beogradskog maratona i 140.000 za titulu prvaka Srbije.
– Kada sam trčala pored Hrama Svetog Save rekla sam sebi. Ako stignem živa do cilja deo nagrade priložiću za završetak hrama i pri tome ostajem, – rekla je Olivera Jevtić pošto su iskušenja u kojima se našla završena.
Stari problemi sa pripojem mišića desne noge, koji su se vratili pre desetak dana zbog hladnog vremena, bili su jači no što je očekivala kada je sa velikim optimizmom startovala u trci na 42.195 metara. Od petog kilometra počeli su problemi naše rekorderke, aktivirani spustom niz Nemanjinu ulicu. Prvu vest o tome doneo je Viktor Sejler, fotoreporter Njujorškog trkačkog kluba koji je taj deo trke pratio na motoru.
- Olivera ima problema sa desnom nogom...
Vest smo proverili kod trenera Slavka Kuzmanovića, koji je bio u vozilu sa „semaforom” koji je maratonkama pokazivao rezultat.
– Imala je Olivera problema, ali sada je uhvatila korak. Cela grupa dobro ide.
Zaposleni u hotelu su maraton gledali sa prozora i terasa, oni nestrpljivi su u restoranu “Čajkovski” u prizemlju gledali i slušali šta govore i rade organizatori, snimatelji i novinari. A najzauzetiji radnici “Moskve” su na televiziji gledali trku i navijali i za sjajnu Srpkinju i za sjajnog Kenijca.
- Presrećna sam i prezadovoljna što sam uspela da završim trku. Ovo je sigurno bio najteži maraton u mom životu. Od početka sam imala bol u mišiću i samo zbog publike sam trčala. Pobedila sam samu sebe samo zbog ovih ljudi ovde - rekla je, kada je uspela da se pribere, srpska šampionka Olivera Jevtić.
Šampion maratona Džoni Maluni je posle trke hvalilo beogradsku publiku:
– Dobra trka. Morao sam da menjam taktiku trčanja jer su me hvatali grčevi u levoj nozi. Morao sam žestoko da pritisnem da bih pobedio. Ovo je moj najbolji rezultat u karijeri. Trčao sam u Beogradu i prošle godine i obećavam

da ću doći i sledeće, kako bih odbranio titulu. Beograd je divan. Ljudi nas vole, publika iskreno navija. Osetio sam da sa postao ljubimac Beograđana, neverovatno sam srećan – rekao je Džoni Maluni, šampion 20. „Beogradskog maratona".
- Bio je ovo veliki dan. Zaista smo svi uživali – i gledaoci i takmičari i ja - rekao je Majk Pauel, svetski rekorder u skoku udalj i promotor 20. „Beogradskog maratona".
Prostor ispred hotela je bio ukrašen balonima, transparentima i lepim promoterkama kompanija koje su bile sponzor maratona. Na velikoj tribini svirao je pop orkestar, dok su Beograđani mahali šarenim zastavicama. U tu sliku hotel «Moskva» je uklapao kao veliki crveni ukras, koji je dominirao celokupnom scenom na Terazijama. A u hotelu dešavala se mala drama:
- Olivera Jevtić je bila strašno umorna i uz to su je noge bolele. Ipak, sačuvala je svoj sportski duh i izašla iz sobe da se pozdravi sa zaposlenima u hotelu, da nam se zahvali na gostoprimstvu i obeća da će opet, vrlo rado doći u, kako je rekla « našu Moskvu» - ispričao nam je recepcionar Đorđe Lakobrija.

XXXIV poglavlje

BITKA ZA ZVEZDICE

Početkom devedesetih, dok je hotel još bio u sastavu preduzeća "Unija", za novog generalnog direktora hotela "Moskva" imenovan je Sava Janićević. Do tog mesta Janićević je, kako sam kaže, stigao napornim i predanim radom.
- Prošao sam 17 radnih mesta u hotelu i do funkcije direktora nisam preskočio ni jednu stepenicu. I ni jednog posla se nisam stideo. Na direktorsko mesto došao sam 1. marta 1990. godine putem javno objavljenog konkursa, iako sam pre toga pet godina bio zamenik generalnog direktora za investicije i finansijska pitanja. Svi me pitaju, kako sam uspeo da se uz rad školujem i izgradim karijeru u struci. Odgovor je prost - radom i ljubavlju prema poslu koji radim. Dok sam učio, pošto sam prethodno po čitav dan, ili noć radio, da ne bih zaspao, držao sam noge u hladnoj vodi. I uvek sam sve ispite polagao redovno i visokim ocenama. Za sve vreme nisam imao nikoga ko bi me gurao napred, ko bi eventualno urgirao za mene. Morao sam to da zaslužim radom i učenjem. Iako sam radio veoma mnogo, znao sam da bez škole ne mogu da napredujem. Najpre sam završio Višu turističku, a onda i Prirodno-matematički fakultet, smer turizam. Da bih ispunio obećanje dato sebi, najpre sam magistrirao, a onda i doktorirao. Sve u okviru struke. Moja

doktorska disertacija "Strategija razvoja turizma u zaštićenim prirodnim područjima Srbije" preporučena je Ministarstvu turizma za planiranje razvoja u ovoj oblasti – seća se danas bivši direktor.

Sava Janićević je kada je došao u "Moskvu" 1974. bio kvalifikovani ugostiteljski radnik, a potom i šef Aperitiv bara i sekretar OOSK i predsednik Akcione konferencije OK SK Stari grad. U toj funkciji bio je zadužen za glavne probleme, ne samo hotela "Moskva" već i ugostiteljstva i hotelijerstva u centru Beograda. Već tada se zalagao da turizam i ugostiteljstvu budu privredna grana i da imaju status izvozne delatnosti. To je načelno bilo prihvaćeno, ali se konkretno nije sprovodilo, jer kako tvrdi Janićević, opterećivanjem kroz poreze i doprinose ova grana se gušila.

Svesni činjenice da su lider srpskog hotelijerstva, zaposleni u «Moskvi» su krajem osamdesetih čekali prvu ozbiljnu priliku da podignu svoj standard tako što će dobiti status hotela sa pet zvezdica i što će izgraditi novo krilo hotela. Doktor Sava Janićević se seća da hotel nije dobio pet zvezdica zbog nedostatka parkinga i pratećih sadržaja, kao što su teretana, sauna i bazen. Ali i zbog nerazumevanja gradskih vlasti Beograda.

- Naš Zakon o kategorizaciji hotela, strožiji je, recimo, od francuskog. U toj zemlji, koja je lider u turizmu sa 77 miliona gostiju godišnje, hoteli poput "Moskve" odavno imaju pet zvezdica. Mi, iako po mnogim sadržajima imamo kvalitet i za šest zvezdica, ostali smo na četiri, jer nemamo parking, garažu, teretanu i kongresnu salu. Kako to da imamo, kad hotel izlazi na dve ulice i ne možemo da se širimo ni u dubinu, ni u visinu. Uz to, naši gosti su prolazni, oni koji dođu na kratko, najviše tri do pet dana. Oni kod nas taksijem dolaze direktno sa aerodroma. I tako odlaze. Pošto se zna šta je "Moskva" i kakav kvalitet nudi, dnevno možemo da ponudimo i spremimo 228 jela, država nije ništa uradila da nam da i tu petu zvezdicu. Čak nisu prihvatili da hoteli poput ovoga ostanu izvan kategorizacije – priča dr Sava Janićević.

U svetu je osamdesetih bilo slučajeva da raritetni ugostiteljski objekti kao spomenici kulture, kakav status ima hotel «Moskva», dobiju pet zvezdica. Gradska administracija nije tako razmišljala. A nije uzimala u obzir ni činjenicu da je hotel beležio popunjenost soba od 63 odsto, a da je stalnim gostima hotela poklanjao srpski zlatnik na dar.

Prema rečima Save Janićevića, upravo zbog velike vrednosti hotelskog zdanja trebalo bi dograditi novi hotel visokog ranga sa pet zvezdica, kakav nedostaje našem gradu, kao poslovnom i administrativnom centru države. Još je direktor Novica Šaban planirao da plac iza hotela, na Terazijama i prema Balkanskoj ulici, otkupi. Hotelsko preduzeće je 1986. čak dalo 3,3 milijardi starih dinara da se reši pitanje proširenja. U taj posao su bili

uključeni Invest biro i SIZ za stambena, komunalna i građevinska pitanja SO Stari grad.
Ta ideja zaposlene u hotelu nije puštala ni narednih godina. Prema procenama dr Janićevića, koliko novca treba uložiti u izgradnju luksuznog hotela "Moskva 2", zavisilo je devedesetih godina od projekta i spratnosti objekta:
- Prema mojoj proceni, ulaganjem 10 miliona evra možemo dobiti jedan elegantan hotel. Ukoliko bi zadržali stil secesije i multiplicirali "Moskvu", to bi bio najveći hotel tog tipa. Za to imamo argumenata jer smo kompletnu fasadu mikrofilmovali i zaštitili u mađarskoj fabrici "Žornaj" u Pečuju. Ova fabrika je zadržala originale kalupa fasade i svih ornamenata tako da smo taj problem rešili zajedno sa stručnjacima iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture.
Svoja zalaganja za izgradnju drugog dela hotela dr Janićević je, kako jednom reče, odložio za bolja vremena, jer je tokom devedesetih, u taj prostor iza hotelske zgrade ušla kompanija Braća Karić, koja je imala svoj plan da podigne hotel “Moskva 2”. A u 21. veku, to je i dalje bilo otvoreno pitanje, jer se pokazalo da kompanija BK nije uspela u svojim planovima.

XXXV poglavlje

POVRTAKA PRINCEZE

Bez obzira na zvezdice koje nedostaju hotel “Moskva” je i devedesetih godina bio jedan od najpopularnijih i najboljih u Beogradu. Zato je privlačio i neke druge zvezde i zvezdice, koje su žele da budu u istom rangu. Kada se prvi put, posle četiri decenije kneginja Jelisaveta Karađorđević, ćerka kneza Pavla Karađorđevića, na duže pojavila u Beogradu, bila je gost hotela „Moskva“.
Kada je Jugoslavija počela da se raspada, a sa njom da popuštaju okovi komunizma, u otadžbinu su počeli da se vraćaju mnogi prognani i izbegli Srbi. Iz kraljevske porodice, koja je još 1941. prognana u svet, prva se odvažila da se vrati u prestonicu kneginja Jelisaveta Karađorđević, koju je sredinom osamdesetih živela u Njujorku. Sećajući se svog detinjstva u Beogradu i tog uzbudljivog trenutka povratka ćerka kneza Pavla Karađorđevića nam je rekla:
- Rođena sam u Belom dvoru, u sobi koju je Josip Broz kasnije pretvorio u biblioteku. Kao dete bila sam vrlo srećna, jer sam mogla slobodno da se igram i da trčim po parku. To vreme pamtim u fragmentima, jer sam bila mala i zato se sećam samo da je sunce uvek sijalo i da je naša bašta bila puna

cveća. Ruže koje je sadila moja majka Olga lepo su mirisale. A zimi kada bi sneg napadao, volela sam da se valjam po tom belom pokrivaču. Pamtim čika Bradicu, mog pazitelja, koji je uvek bio pored mene kada sam po parku trčala sa našim psom.

U porodičnom albumu kneginja čuva fotografije sa Belog dvora, sobe u kojoj je rođena, kabineta njene majke, radne sobe njenog oca i umetničke vaze, koja je tada bila veća od nje. Seća se i vremena izgnanstva, jer se tada formirao njen, kako sama kaže, nezgodni karakter. Slikarka Olja Ivanjicki kneginju zbog tog karaktera zove Karađorđe bez brkova.

Kada se porodica kneza Pavla preselila u Francusku kneginja je pohađala školu lepih umetnosti u Parizu.

- Htela sam da budem balerina, ali mi nisu dali – kaže kneginja.

S 18 godina, dan pre zakazanog venčanja, pobegla je od kuće, jer joj se istopio entizujazam da se uda za sina grčkog kralja. Ali se zato 1961. prvi put udala za Amerikanca. Iz drugog braka Jelisavete s Nilom Balfurom rodio se sin Nikola, a njen treći muž Manuel Ulou, bivši peruanski premijer, uspeo je da je prvi put posle 47 godina dovede kući.

- Nikad nisam mislila da ću se vratila u Beograd, jer je to nama bilo najstrožije zabranjeno. Bila sam, međutim, svesna da duboko u meni postoji pritajena nada da ću opet videti Beli dvor. Naime, dešavalo se da tada, kada nisam znala nijednu reč našeg jezika, kad god bih čula da neko govori srpski, osetim ogromnu uznemirenost, kao čovek koji pokušava da se seti nečega što je nekad znao, pa zaboravio. Kada sam se 1987. udala za Manuela Uloa, premijera Perua, iste godine, u oktobru otputovali smo zajedno u Budimpeštu na neku međunarodnu konferenciju. U jednom trenutku Manuel me pitao da li želim da posetimo Beograd. Bila sam jako iznenađena tom njegovom idejom i samo sam promrmljala:

- Da, želim da vidim Beograd!

- Moj muž je onda direktno pitao Mitju Ribičića, tada jugoslovenskog premijera, koji je bio u Budimpešti na istoj toj konferenciji, da li kneginja Jelisaveta Karađorđević Uloa može da poseti svoj rodni grad. Mitja Ribičić je odobrio moje putovanje i ja sam u Ambasadi Jugoslavije u Budimpešti dobila jugoslovensku vizu. Iste večeri ukrcali smo se u voz za Beograd, jer sam ja želela da se kući posle 46 godina izgnanstva, vratim vozom, onako kako smo napustili Beograd 1941. godine. Te godine smo vozom iz Beograda cele noći, moj otac, majka i braća putovali do Atine. A te 1987. sam ja sa suprugom putovala čitave noći vozom od Budimpešte do Beograda. Bila sam u Beogradu samo 24 sati. Prošetala Beogradom, koji je za mene bio totalno nepoznat i nov grad – seća se danas kneginja Jelisaveta

Karađorđević, koja je zbog te posete imala u Londonu probleme sa svojim bratancem, prestolonaslednikom Aleksandrom Karađorđevićem.
- Sledeće put došla sam u Beograd naredne 1988. u maju i ostala čitava dva dana. Odsela sam u predivnom hotelu “Moskva”. Imala sam vremena da razgledam prestonicu, da odem u Beli dvor, ali i da posetim manastire Studenicu i Žiču. Tada sam videla koliko se i Srbija promenila i postala lepa zemlja. Tek kada sam 2000. došla u posetu prijateljima odlučila sam da ostanem da živim u Beogradu, jer to je grad u kome sam rođena i u kome se osećam predivno – priznala nam je kneginja Jelisaveta, koja tvrdi da i njena deca vole glavni grad Srbije.
I kada je narednih godina dolazila kući, kneginja Jelisaveta Karađorđević je uzimala svoju sobu u “Moskvi”, odakle je svakog dana išla na kurseve srpskog jezika u Institut za učenje stranih jezika. Jednom prilikom se desilo da je kneginja zaboravila haljinu u hotelu i otputovala, pa se osoblje pobrinulo da joj se voljena odežda dopremi direktno u London.
Posle kneginje Jelisavete, 1989. na proslavu 600 godina od Kosovske bitke na Gazimestanu, na Kosovu i Metohiji, iz Londona je došla i princeza Linda Karađorđević, supruga kraljevića Tomislava Karađorđevića. Boravila je prvo na Cetinju i prisustvovala prenosu zemnih ostataka kralja Nikole iz Italije u Crnu Goru, a onda je stigla na Oplenac. Posle toga dolazila je nekoliko puta u Beograd. Kada je boravila u “Moskvi”, govorila je prijateljima i novinarima "da priprema dolazak suprugea kraljevića Tomislava Karađorđevića kući".

KUTAK ZA EMIGRANTE

Hotel je bio i utočište jednog drugog emigranta, Vaneta Ivanovića, koji je bio poznat kao vodeći jugoslovenski emigrant u Velikoj Britaniji i neumorni borac za jedinstvo Jugoslavije. Bio je i čovek fascinantne biografije, izrazite fizičke privlačnosti i obrazovanja, aktivni svedok 20 veka. Rođen je u Osijeku, Hrvatska, 1913. u mešovitom braku i uglednoj familiji čiji su članovi u stvaranju prve jugoslovenske države. Kao poznati atletičar branio je boje Jugoslavije na Olimpijadi u Berlinu 1936. Stigao je do polufinala u trci na 110 metara sa preponama. Zapisano je da je u Berlinu uspeo da pridobije mnoge takmičare da mu se pridruže u odbijanju da pozdrave Hitlera. Jugoslovenski rekord na 400 metara držao je od 1935. do 1953.
U Britaniju ga odvodi njegova majka Milica. Ostaje zapisano da je po izbijanju Drugog svetskog rata porodica Ivanović bila prva koja je svoju flotu od 22 trgovačka broda stavila na raspolaganje saveznicima. Demobilisan kao major, ostao je u Britaniji gde je obnovio svoje pomorske

poslove. Bio je osnivač i prvi predsednik Udruženja slobodnih građana Jugoslavije, dobrotvorne organizacije koju je uglavnom sam finansirao, a koja se bavila pomaganjem drugih jugoslovenskih emigranata. Princ Renije ga je postavio 1967. godine za generalnog konzula Monaka u Londonu. Vane Ivanović je svoje zemljake pomagao do smrti stipendirajući izbegle iz poslednjih ratova na jugoslovenskim prostorima. Ipak, istoričari će zapamtiti Ivanovića, piše "Indipendent", pre svega zbog njegove uloge u zalaganju za demokratiju kao alternativu Titovoj Jugoslaviji. Ivanović je bio duhovni vođa "Demokratske alternative" osnovane 1963. godine, koja je okupljala demokratski nastrojene jugoslovenske emigrante. Njegova poslednja želja je bila da pokloni svoju ogromnu biblioteku i zbirku slika i skulptura bivšim Jugoslovenima. Međutim, ni Zagreb, ni Beograd nisu pokazali zanimanje za nešto što bi bilo spomenik Ivanovićevom idealu tolerantne i demokratske Jugoslavije.
U Beograd je Vane Ivanović po dobijanju pasoša dolazio relativno često. Obično je u tim prilikama odsedao u hotelu "Moskva". Gospodin sa cilindrom i štapom delovao je nestvarno u balkanskoj krčmi koju je do kraja života pomagao i voleo.
I slavna holivudska diva Mila Jovović, zvezda malih i velikih ekrana, ali i slavna manekenka i pevačica, dete crnogorskog emigranta, bila je gost hotela 1990. godine:
- Mila Jovović je imala samo 14 godina kada je došla te godine u Beograd sa ciljem da okupi svoju porodicu i vodi je u Ameriku. Ona je u tim godinama već bila poznata manekenka, zvali su je „Dolar bejbi“, a i glumica dečijih filmova. Kako su neki članovi njene porodice već duže vreme bili u zavadi, Mila Jovović je iskoristila ambijent „Moskve“ da ih izmiri. U tome je bilo i velike simbolike, jer je Mila rođena u SSSR-u, tačnije u Kijevu, i jer je njena majka Galina Longina bila poznata ruska i ukrajinska glumica. Njen otac Bogić Jovović je bio doktor, koji je postao jako uspešan u Los Anđelesu. Novac i slava, ali i problemi sa nekim novčanim malverzacijama su ga odveli u zatvor i razdvojili od porodice. Mila je onako mala i mršava sastavila u Beogradu oca i majku i ubedila ih da treba u Americi da budu zajedno – seća se recepcionar Đorđe Lakobrija, koji nije uspeo da od slavne glumice dobije autogram.

KRAJIŠKA AMBASADA

Još jedna familija je hotel „Moskvu“ pretvorila u prijatan porodični kutak. To je bila porodica doktora Jovana Raškovića iz Knina, koji je još

osamdesetih godina, kada bi dolazio na službeni put u Beograd, sa sobom vodio suprugu Tanju i ćerku Sandru.
Kako se seća njegov prijatelj Dragan Tanasić, doktor se družio sa srpskim akademicima i intelektualcima, ali i i pojedinim političarima. Pokušavao je da Knin približi Srbiji, ali i Zagrebu. Pitao je za stolom hotelskog restorana Tanasića šta misli o ideji da organizuje jedan miran marš Krajišnika prema Zagrebu, a da nam se onda priključe i Srbi iz drugih oblasti Hrvatske.
- Ako budeš mogao da sprečiš ljude da nose oružje, onda je to vrlo dobra ideja. Izloži je sutra na ručku, pa ćemo videti kako će je primiti naši prijatelji. Predložiću i da pozovemo neke poznate svetske novinare da pišu o pobudama marša – predložio mu je Dragan Tanasić.
- I to je zanimljiva ideja. Tako bi svetska javnost mogla saznati o brojnim, nevinim žrtvama Srba u Drugom svetskom ratu i strahovima sadašnje generacije. A sutra je dobra prilika da proverimo tu ideju.
Za taj značajan ručak pripremljeno je Jovino omiljeno jelo - pasulj sa suvim svinjskim rebrima. Na ručku će osim Tanje i Jove Raškovića, biti Dobrica i Božica Ćosić, Anđelka i Sveta Stojanović i Nevenka i Ljuba Tadić.
Posle ručka dr Jovan Rašković se, kao i obično, odmarao u sobi hotela "Moskva".
Bio je, međutim, jako uzbuđen. Dr Jovan je sedeo na jednoj stolici, crven u licu, užagrenih očiju, raščupane kose, sa dva prsta peruti po obodu čela. Kao da ga je neko natrljao brašnom. Tada se poverio Draganu Tanasiću:
- Čim smo ušli u hotelsku sobu zazvonio je telefon. Javio se Slobodan Milošević. Tražio je da hitno dođem kod njega. Ja sam mu rekao da se ne osećam dobro i da bih morao da se malo odmorim. On se pravio da ne čuje šta ja govorim. Nastavio je po svome:
"Profesore, moramo, hitno, nešto da se dogovorimo, radi se o važnoj stvari, poslaću Vam auto, crni audi, čekaće vas ispred hotela".
Kad sam sišao dolje, shvatio sam da je taj auto već bio tu, još pri povratku u hotel. Čim sam stupio u njegov kabinet, Slobodan Milošević me je još na vratima osorno pitao: "Kakve su to gluposti o gandijevskom maršu?"
Tako se tumorno i neuspešno završila jedna od mnogih poseta doktora Jovana Raškovića, lidera krajiških Srba, Beogradu. I u vreme raspada Jugoslavije, ratnim događanja, a posebno posle progona Srba iz Hrvatske, hotel „Moskva“ i njegova poslastičarnica, bili su luka u kojoj su bi se preko dana okupljali izbegli Kninjani i dogovarali se o svom novom životu u Srbiji. Zato su Beograđani neko vreme za ovu poslastičarnicu govorili da je prava Krajiška ambasada.

MILOŠEVIĆEVI GOSTI

Zbog uvedenih sankcija i ratnih sukoba na tlu bivše Jugoslavije, u Miloševićevo vreme glavni grad Srbije i njegovi hoteli nisu imali mnogo prilike da viđaju znamenite državnike, političare i umetnike. Srbiju su mnogo više posećivali ratni pregovarači i izveštači.
- Iako je čeznuo da bude novi Tito, Slobodan Milošević je izgubio imidž svetskog državnika, pa je ugošćavao samo, rekao bih ratne goste, političke operativce sa Zapada, koji su dolazili da nam razbiju državu. Još se sećamo lorda Karingtona, Holbruka, Olbrajtove, Solane i drugih, koji su prosto protrčavali kroz Beograd i Miloševićev kabinet. Od pravih gostiju iz sveta kulture u Miloševićevo doba posećivali su nas slavni trubač Majls Dejvis, koji je na pres konferenciji pred novinarima ćutao i crtao male vinjete po papiru, francuski sociolog Edgar Moren, američki bit-pesnik Alen Ginzberg, Vanesa Redgrejv, engleska glumica i ambasador UNICEF-a, engleski književnik Ronald Harvud, Patrik Beson i nezaobilazni pisac Peter Handke. – kaže beogradski hroničar Radovan Popović.
Francuski književnik Patrik Beson je bio od onih beogradskih gostiju koji su iskreno zavoleli Srbe i to nisu krili. U vreme kada je Slobodan Milošević bio na vlasti izjavio je: "Kosovo srpsko" i " Kosovo je kolevka Srbije". I dodao:
- Albansko Kosovo - to bi bilo isto kao kad bismo dozvolili Alžircima da upravljaju Francuskom. Primedba: Francuzi su prilično dobro upravljali Alžirom.
Ta izjava ga je dosta koštala, jer je Beson proglašen za “slobistu”, što je on sam demantovao:
- Tokom deset proteklih godina bio sam izložen snažnoj cenzuri medija, knjižara pa čak i čitalaca zbog moje pozicije u korist Srba. Peter Handke, Vladimir Volkov, koji, nažalost, danas nije više među živima, imali su isti problem kao ja. To je sasvim mala, beznačajna cenzura kada se poredi sa brojem mladih Srba koji su poginuli za odbranu svoje domovine, boreći se protiv zavere međunarodne zajednice.
I posle pada Miloševića francuski pisac je u Beogradu objavio nekoliko svojih knjiga i nastavio da posećuje srpsku prestonicu i hotel “Moskvu”.
Patrik Beson je rođen 1956. Objavio je pedesetak knjiga, većinom romana, ali pisao je i dramske tekstove, eseje, duhovite prikaze. Beson je srpsku čitalačku publiku osvojio romanima "Dara", "Veština zavođenja", "Brabanovi", "Titanika" i "Krik protiv klevetnika Srbije". Poslednji put Patrik Beson je bio gost našeg velegrada 2006. kada je predstavio svoj najnoviji roman "Hristov grob" i rekao:
- Srbi mi izgledaju sve tajanstveniji što godine prolaze. To je jedan elegantan narod, inteligentan i miran, koji zaslužuje da upozna prosperitet. Pred njim

je velika budućnost. Srpski narod ima visok kulturni i intelektualni nivo koji treba da mu obezbedi dobru poziciju u ovom svetu koji je sve više i više tehnokratski. U srpskoj prestonici najviše me fascinira beogradsko nebo. To je ono što bih želeo da vidim kad budem umirao. Treba dakle sve da učinim da bih umro ovde – pokazujući prozore hotela “Moskva” iz kog je gledao srpska nebesa.
Iz Rusije su u vreme Miloševićeve vladavine dolazili Genadij Zjuganov, lider moskovskih komunista, koji je imao velike šanse da postane predsednik svih Rusa. I Mihail Timošejevič Kalašnikov, tvorac najboljeg automata na svetu, koji je sarađivao sa kragujevačkom fabrikom oružja. Obojica su odsela u hotelu “Moskva”. Direktor dr Sava Janićević je velikom konstruktoru Kalašnikovu uručio zlatnik kao dar za privrženost beogradskom hotelu “Moskva”.
Neobičan gost bio je bugarski operski pevač Emil Tabanov, jedan od retkih koji se usudio da u vreme embarga dođe u Beograd. On je bio gost Beogradske filharmonije 1995. i odseo je u hotelu “Moskva”. Nastupao je u jeftinoj perlon košulji bele boje, za koju je govorio da je njegova talija. Međutim, kada je odlazio maestro Tabanov je zaboravio košulju, koja je bila pocepana, pa su je sobarice bacile. Ljut zbog toga što je izgubio srećni deo garderobe, Emil Tabanov je, kada je naredni put došao u “Moskvu” tražio da mu se kupi nova, ista, bela perlon košulja. Kako takve košulje nije bilo u Beogradu, komercijalni direktor hotela ju je nabavio na buvljaku u Budimpešti. Operski pevač Emil Tabanov je bio srećan što je dobio svoju taličnu košulju, a uprava hotela nesrećna, jer je platila jako skupo, kao devet tadašnjih plata u Srbiji.

XXXVI poglavlje

ŠKOLA ZORANA ĐINĐIĆA

- Hotel je još 1968. u vreme studentskih previranja, a potom i devedesetih bio jedan od mnogobrojnih štabova za političku borbu i opozicije, ali i pozicije. Od ukupno 12 velikih mitinga u Beogradu, većina se događala ispred “Moskve”, pored “Moskve”, ali i u “Moskvi”. Dugo je to bila poslovna diskrecija, čak i tajna zaposlenih, ali kako je vremenom načinjena distanca, koja sve te političke događaja smešta u istorijski rakurs, to se može danas slobodno govoriti o tome da je i “Moskva” bila centar Miloševićevog kontramitinga – potvrđuje dr Sava Janićević.
Kako se seća šef sale Cvetko Đokić, restoran i kafana “Moskva” bili su privlačni i novim demokratskim političarima iz samog Beograda. Lider

demokrata Dragoljub Mićunović je u kafanu počeo da dolazi još kao mladić, pre nego je krajem šezdesetih otišao na robiju.
Naime, velike studentske demonstracije 1968. nisu mimoišle hotel „Moskva“. Drugog juna 1968. je bila zakazana večernja manifestacija pod nazivom "Karavan prijateljstva 68" i "Mikrofon je vaš", čiji su organizatori bili Dom Omladine i „Večernje novosti“. Manifestacija je prvobitno trebalo da se održi u omladinskom naselju, napolju. U slučaju kiše, bilo je predviđeno da se priredba premesti u salu Radničkog Univerziteta na Novom Beogradu. Kiše je, ipak, bilo. Prednost za ulazak na priredbu imali su brigadiri, tako da u dvorani nije bilo dovoljno mesta za sve zainteresovane studente. Oni koji su ostali napolju, protestvovali su i uskoro su počele da lete kamenice. Priredba je prekinuta i došlo je do opšte tuče između brigadira i studenata. Ubrzo je došla policija koja je tako brutalno delovala da su se brigadiri i studenti okrenuli protiv policije.
Načelnik beogradske policije Nikola Bugarčić je izdao naređenje policiji da studenti ni po koju cenu ne smeju da prođu most. Na mesto linije konflikta studenata i policijskog kordona ubrzo su stigli Veljko Vlahović, poznati predratni studentski vođa i ugledni revolucionar, veoma popularan među studentima i Miloš Minić tadašnji predsednik skupštine Jugoslavije. Pregovori su potrajali neko vreme, a onda je došlo do incidenta koji se pretvorio u policijski juriš na studente. Policija pod šlemovima je upotrebila vatreno oružje. Bilo je mnogo ranjenih, a smrt četvoro ljudi je bila zataškana. U osamnaest časova uveče u zgradi Rektorata BU održan je hitan sastanak svih dekana oko 40 fakulteta i akademija i doneta je odluka o opštem štrajku univerziteta, prekidu predavanja i ispita. Beogradski univerzitet je tada imao oko 50.000 studenata. Jezgro pobune se prenelo na sve fakultete, organizovane su studentske straže i štamparije letaka, a list „Student“, čiji je glavni i odgovorni urednik bio student filologije Đorđije Vuković, svakog dana je imao vanredno izdanje. Celokupna redakcija „Studenta“ se hranom snadbevala u restoranu hotela „Moskva“, jer su novinare i urednike podržavali šef kuhinje i konobari, koji su ih smatrali za svoju decu.
Na Filozofskom fakultetu je počeo intenzivan program. Profesori kao što su Nikola Milošević, Dragoljub Mićunović i drugi držali su predavanja i diskutovali sa studentima o svim problemima društva. A na glavnoj bini su se smenjivali umetnici, od kojih je Stevo Žigon dobio ovacije izvođenjem govora Robespjera.
Niko od političara se nije javljao, svi su čekali šta će da kaže Tito. A Tito je poslao par svojih emisara da na licu mesta vide o čemu se radi. Među njima je bio i Veljko Vlahović, koji je sa pojedinim profesorima pregovarao u

restoranu hotela „Moskva". Ubeđivao ih je da se smire, „jer će samo u tim uslovima Tito na sve da pristane".
Ovaj političar i inženjer mašinstva, rođen je 2. septembra 1914. u selu Trmanje, u Rovcima kod Kolašina, Crna Gora. Osnovnu školu učio je u rodnom mestu, a gimnaziju u Podgorici i Beogradu. Studirao je u Beogradu, Pragu, Parizu i diplomirao na Univerzitetu u Moskvi. U KPJ je primljen 1935. kao već istaknuti studentski aktivista. Bio je tada član Akcionog odbora stručnih studentskih udruženja na Beogradskom univerzitetu, i jedan od najistaknutijih organizatora i rukovodilaca velikih studentskih štrajkova. Učestvovao je u španskom građanskom ratu, kao borac Internacionalnih brigada. Zbog toga je bio omiljen kod studenata BU.
Aprilski rat i okupacija Jugoslavije 1941. godine zatekli su ga u Moskvi. Organizovao je s Đurom Salajem radio stanicu „Slobodna Jugoslavija", preko koje je u svet prodirala istina o borbi naroda Jugoslavije protiv okupatora i domaćih izdajnika. U Jugoslaviju se vratio krajem 1944. i preuzeo dužnost načelnika Uprave za agitaciju i propagandu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije.
Posle oslobođenja zemlje, obavljao je najodgovornije partijske i državne dužnosti, a za člana CK KPJ (SKJ) biran je od V do X kongresa. U vreme demonstracija 1968. bio je i predsednik Gradske konferencije Saveza Komunista Beograda sve do marta 1970. Priča se da je dobio grdne batine od policije kada je stao na stranu studenata. Umro je 7. marta 1975. godine. Sahranjen je u Beogradu, u Aleji velikana.
Sedmoga dana demonstracija Tito je prelomio i u kasnim večernjim časovima obratio se tudentima posredstvom televizije. U svom dosta nervoznom i improvizovanom govoru on je rekao „da je bilo nekih nepravilnosti" i da „niko nije nezamenljiv, pa ni ja!?". Studenti su brzo shvatili da ipak neće sve ostati kako je bilo i da je ovo maksimum koji je mogao da se dobije. Demonstracije su se brzo pretvorile u manifestacije sa pesmom i klicanjem Titu. Ipak, mnogi organizatori, a pre svega, profesori su bili pod neprestanom kontrolom policije i za svaku sitnicu hapšeni. Tu torturu prošao je i profesor Dragoljub Mićunović, koji je nastavio da dolazi u „Moskvu".
Kasnije, osamdesetih godina, sa Mićunovićem je redovno dolazio doktor Zoran Đinđić. Mladi Đinđić je u restoranu "Moskva" pio kampari.
- Dolazak u kafanu i restoran, gde je slušao srpske disidente i akademike, za Zorana Đinđića je bio svojevrsna politička škola. Mladi Đinđić je brzo učio i tu školu uspešno završio. Krajem osamdesetih, kada je Slobodan Milošević došao na vlast u Srbiji, Đinđić je još ličio na studenta. Imao je repić na glavi. Voleo je da me zapitkuje: "Šefe, da li Vi volite predsednika? Slobodana

Miloševića”. Ja sam odgovarao taktično: “Poštujemo sve koji su na vlasti, a i one nove, kad oni dođu na vlast.” Od početka devedesetih u restoran su dolazili i Vuk i Dana Drašković, pa i Vojislav Koštunica. Svi oni bili su ljuti protivnici Slobodana Miloševića i Mire Marković. Sećam se da 9. marta 1991. na velikim demonstracijama nismo pretrpeli štetu, jer je Vuk Drašković sa simpatizerima na naše prozore i izloge stavio svoje plakate, pa ih demonstranti nisu kamenovali – otkriva nam Cvetko Đokić.

Kraj osamdesetih i čitave devedesete godine u Srbiji obeležili su masovni mitinzi naroda, političke pozicije, opozicije, nezadovoljnog naroda i studenata. Te mitinge pokrenuo je 2. marta 1988. sam Slobodan Milošević kao oblik javnog okupljanja građana ispred Skupštine SFRJ u Beogradu. On je na Ušću 18. novembra 1988. doživeo vrhunac, jer je tog dana na miting podrške novom srpskom lideru došlo oko milion ljudi.

Opozicija mu je odgovorila 9. marta 1991. kada je na Trgu republike u Beogradu organizovan prvi veliki miting. Sa terase Narodnog pozorišta okupljenim građanima su se obratili lideri opozicije, a milicija na konjima pokušala je da rastera demonstrante. Kasnije je intervenisala vodenim topovima, tukla demonstrante, pri čemu su poginuli Branislav Milinović, demonstrant i Nedeljko Kosović, policajac. Slobodan Milošević je u izjavi za TV Beograd demonstrante nazvao "snagama haosa i bezumlja". Na ulicama glavnog grada pojavili su se i tenkovi.

- Kao odgovor na tenkove u centru Beograda, iz Studentskog grada krenuli su studenti. Na Brankovom mostu ih je 10. i 11. marta 1991. sačekala policija, bacila suzavac i nekoliko njih pretukla. Zoran Đinđić je pregovarao sa policijom, koja je grupu od 5.000 studenata pustila da se pridruži demonstrantima tj. studentima kod Terazijske česme. Demonstranti su tu ispod prozora hotela „Moskva“ izneli 8 svojih zahteva i tražili ostavku Dušana Mitevića, direktora RTB, četvoro urednika TV Beograd, ostavku ministra policije Radmila Bogdanovića i omogućavanje rada Radija B92 i NTV Studio B. Na tom platou ispred hotela bilo je najmanje 20.000 ljudi. Nažalost, jedan mladi čovek je tom prilikom stradao, tako da njegovi prijatelji već godinama na Terazijsku česmu stavljaju venac – priča nam Milan Komazec, šef restorana „Moskva“.

Prvi kontramiting u organizaciji SPS, održan istog dana na Ušću bio je odgovor vlasti na studentski protest kod Terazijske česme i hotela „Moskva“. Na tom kontramitingu 11. marta 1991. su govorili Petar Škundrić, akademik Mihajlo Marković, Živorad Igić, Radoman Božović i Dušan Matković, koj je rekao da su studenti na Terazijama huligani i pozvao prisutne da krenu sa Ušća i obračunaju se sa njima.

Kada su počeli beogradski građanski protesti u hotelu «Moskva» je 9. marta 1991. formiran prvi srpski Međunarodni press centar za izveštače iz čitavog sveta. Punih devet godina najpoznatiji svetski novinari su se javljali iz hotela «Moskva» svojim redakcijama i izveštavali o događanjima u Jugoslaviji i Srbiji. Gosti hotela su bili, na primer, američki i britanski izveštači Tim Maršal, Kristijana Amanpur, Dejvid Bajnder, Tim Džuda, kao i mnoge druge njihove kolege iz BBC-a, CNN-a, Rojtersa, Figara. Zbog svetskih novinara svetla u njihovim sobama, ali i u restoranu, nisu gašena po čitavu noć, jer su zbog vremenske razlike izveštaji morali da stižu, na primer, u redakcije u Njujorku, Londonu, Parizu, Meksiko sitiju, Tokiju i Sidneju u određeno vreme.
I kasniji mitinzi opozicije, naroda i studenata, koji su organizovani u centru Beograda, 1992. i 1993. ispred Savezne skupštine, kada su uhapšeni Vuk i Danica Drašković, širili su se prema Terazijskom trgu i hotelu „Moskva", koji je tako postao stecište protesta demokratskih snaga.
- Posle krađe na lokalnim izborima, koalicija „Zajedno" organizovala je svakodnevne proteste građana u većim gradovima Srbije. Uporedo sa građanskim otpočeli su i protesti studenata. Pištaljke i šetnja bile su karakteristika protesta, ali i kordoni milicije - dovedene iz unutrašnjosti. U jednom "probijanju kordona" učestvovala je i SPC i patrijarh Pavle. Studenstki i građanski protesti su trajali od 22. novembra 1996. do 20. marta 1997. širom Srbije, a u Beogradu su se dešavali na potezu od Slavije preko Terazija i hotela „Moskva" do Trga republike. Kako je bila zima, demonstranti su ulazili u kafanu i restoran da se ogreju i okrepe, a njihove vođe da se dogovore. Ispred "Moskve" je bila i improvizovana tribina, koju je napravila opozicija, a na kojoj su govorili Zoran Đinđić, Vuk Drašković, Čedomir Jovanović i Branislav Lečić. Oni su često ulazili u kafanu i molili me: «Gospodine Žiko, da li možemo da dobijemo struju za razglas?» Morao sam da pitam upravnike kafane Mileta Tošića i Zarija Raičkovića šta da radim, ali su oni uvek odobravali da im se da struja. Posle su se u proleće 1997. u restoranu tajno sastajali Zoran Đinđić, Vojislav Koštunica i Dragoljub Mićunović. A kada je 1997. Zoran Đinđić bio gradonačelnik, u hotelskom restoranu je često pio kafu. Uz Zorana Đinđića su tu u okrilju „Moskve" stasali i neki novi političari – seća se bivši konobar Žika Žebeljan.
Tu Žebeljan verovatno misli na dvojicu mladih demokrata, Čedomira Jovanovića i Čedomira Antića. Jovanović, koji je na Terazijama i ispred „Moskve" zavredeo da ga veliki broj okupljenih studentkinja moli da "ih oženi", ubrzo posle demonstracija osniva Studentski politički klub, prvu studentsku stranku. Ona će se nešto docnije kolektivno učlaniti u

Demokratsku stranku, u kojoj će Jovanović dogurati do potpredsednika. Munjevit uspon u političkoj karijeri Čeda duguje Zoranu Đinđiću koga je, prema nekim svedočenjima, podsećao na mladog buntovnika kakav je i sam svojevremeno bio. Jovanović je najpre postavljen za šefa izbornog štaba DOS-a pre septembarskih izbora 2000., da bi posle promena postao najpre predsednik odborničke grupe DOS-a u Skupštini Srbije, a posle ubistva premijera i potpredsednik vlade. Danas je Jovanović lider Liberalno-demokratske partije i prvi na izbornoj listi koalicije u kojoj dominira njegova stranka. Optuživali su ga da je propali student, ali on je nakon započetih studija ekonomije diplomirao dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti.
Drugi Čeda studentskih protesta, Čedomir Antić, danas je magistar istorije. Ubrzo posle demonstracija za vreme kojih je bio predsedavajući Glavnog odbora skupštine, postao je generalni sekretar Studentskog političkog kluba. Kada se Klub uključio u Demokratsku stranku, Antić je godinu dana bio portparol DS-a. Posle 5. oktobra, Antić je postao član G17 plus, a ubrzo i član Predsedništva.
Antić je diplomirao 1999. godine kao prvi u generaciji na Odeljenju za istoriju Filozofskog fakulteta. Magistrirao je Savremenu istoriju u Bristolu 2002. a drugu magistarsku tezu odbranio je na katedri za istoriju Novog veka u Beogradu. Zaposlen je na Balkanološkom institutu Srpske akademije nauka i umetnosti i bavi se istorijom međunarodnih odnosa Velike Britanije i Srbije u 19. i 20. veku.
Da ne bi došlo do građanskog rata u Srbiji, uznemirena Evropa je u februaru 1997. Beograd poslala svog mirotvorca. Bio je to Felipe Gonzales, koji je odseo upravo u hotelu „Moskva“, da bi valjda bio na licu mesta događanja studentskog i narodnog protesta. Felipe Gonzales je, kažu zaposleni u „Moskvi“, u hotelu po čitav dan pisao izveštaj za Evropu, ali i razrađivao način kako da Milošević bezbolno prizna pobedu opozicije i poraz od sopstvenog naroda. Tek na pritisak Evrope, odnosno njenog izaslanika Felipea Gonzalesa vlast je donela "lex specialis" i priznala pobedu opozicije na lokalnim izborima. Bio je to prvi veliki poraz Slobodana Miloševića.
- Sam Zoran Đinđić me je često pitao: “Šefe, kad ćemo da smenimo Miloševića?” Odgovarao sam mu: “Što pre, jedva čekam da Vi to uradite!” Đinđić se na to nasmejao, vidim bilo mu drago šta narod misli – kaže bivši šef sale Cvetko Đokić.

SLOBIN KONTRAMITING

Kako se seća generalni direktor, Slobodan Milošević je u hotel „Moskva“ ušao prvi put početkom osamdesetih, kada je bio direktor „Beobanke“.

Priređivao je u hotelskom restoranu poslovne ručkove i bankete za svoje partnere i bankare iz sveta. Svoje goste Slobodan Miloševićev je u restoranu „Moskva“ čašćavao ribom ili čuvenim tatar biftekom, a lično je najviše voleo da jede guščju džigericu.
Kad je postao prvi čovek Srbije lider SPS-a nije običavao da svraća u restorane i hotele, jer je svoje aktiviste držao pored sebe u partijskim kancelarijama ili kod kuće na Dedinju. Tek kada su SPS i JUL odlučili da 24. decembra 1996. organizuju drugi kontramiting na Terazijama, cela srpska vlada smestila se u restoran na prvom spratu hotela „Moskva“. Tu su bili Mira Marković, Mirko Marjanović, Zoran Lilić, Nikola Šainović, Nebojša Čović, koji je u jednom trenutku doveo i Slobodana Miloševića. Mira Marković je sa svojim štabom JUL-a bila u apartmanu 119, koji gleda na Savu, Prizrensku ulicu i hotel „Balkan“ i odatle komandovala članovima svoje stranke.
- Bila je preplašena i tražila je policijsko pojačanje. Kada je Milošević odbio njen zahtev, počela je da ga psuje na sav glas. Mi smo se sklonili da ne slušamo tu njihovu bračnu svađu. Valjda zbog straha i nervoze čelnici SPS-a i JUL-a nisu mnogo jeli i pili. Tražili su samo sendviče sa tunjevinom, kafu i čaj – seća se jedna konobarica.
Slobodan Milošević je koristio sobu broj 123, odakle je sa balkona posmatrao pristalice SPS-a i JUL-a, koji su dolazili na prostor ispred Terazijske česme i simpatizere opozicije, koji su pravili svoj skup, preko puta, ispred zgrade Privredne komore Srbije. Neprestano je osmatrao da li će se opozicija probiti preko trga do hotela „Moskva“.
- Nikola Šainović ga je neprestano zapitkivao: „Šefe, da li treba još nešto!“, ali ga je Milošević ignorisao. Ljudi iz MUP-a Srbije su samo kratko referisali koliko simpatizera SPS-a i JUL-a dolazi u Beograd i iz kojih gradova. Videlo se po Miloševićevom licu da nije bio zadovoljan odzivom. A i kako bi, bila je zima, a narod je već bio umoran od davanja podrške socijalistima – govori hotelska konobarica.
Negde oko 14 sati Milošević je sazvao radni sastanak i ručak u separeu restorana. Tu je uz toplu pileću supu i roštilj napravljen plan nastupa na mitingu. Za restoranskim stolom na prvom spratu hotela Slobodan Milošević je napisao svoj govor i ispisao rečenicu, koju će na povike studenata „Slobo Sadame“ i „Slobo volimo te!“ izgovoriti kao svoje spasenje:
- Volim i ja vas !
Ova rečenica je potom dobila mnoga tumačenja, parafraziranja i humorističke transformacije. Ostala je jedna od najčešće pominjanih rečenica druge polovine devedestih godina u političkom životu Srbije.

Ove reči inspirisale su Boru Đorđevića iz benda „Riblja čorba“ da napiše istoimenu sarkastičnu pesmu. Pesma je objavljena kao dodatak na albumu „Njihovi dani“, na kojem se nalazi deset pesama i sve su posvećene Slobodanu Miloševiću, njegovoj ženi Miri Marković i njihovom režimu.
Kontramiting na Terazijama ispred hotela "Moskva" je organizovan pod nazivom "Za Srbiju" sa početkom u 15 sati. Napravljen je nasuprot mitingu koji je držala opozicija sa studentima i narodom par stotina metara dalje, na Trgu Republike.
Milošević se pojavio na bini na Terazijama u 16.20. Dočekan je ovacijama svojih pristalica. Državna televizija je prenosila događaj prikazujući samo najbližu okolinu, da se ne bi videlo da je od najavljenih 200.000 ljudi došlo jedva oko 40.000. Kamere televizije nisu snimale policijske kordone koji su gusto štitili pristalice SPS-a i JUL-a od učesnika protesta na Terazijama, koji su se opasno približili govornici. Prenos nije uspeo u potpunosti da prikrije pozadinsku buku koja je nadjačavala podršku pristalica. Stoga su pristalice glasno i često skandirale, čak i tokom govora Miloševića. Opozicija i studenti su jajima i voćem sa prozora hotela „Balkan“ gađali binu SPS-a i na njoj Slobodana Miloševića, Miru Marković i članove srpske vlade.
Mnogi svetski izveštači javili su iz „Moskve“ da je Srbija tog dana bila na ivici građanskog rata. Jer je, prema njihovim procenama, na Trgu republike bilo 400.000, a na Terazijama 40.000 zavađenih ljudi. Za vreme i posle mitinga bilo je nekoliko eskcesnih situacija između pristalica koalicije „Zajedno“ i pristalica Slobodana Miloševića.
Incidenti su počeli oko podneva kada su iz unutrašnjosti počele da pristižu pristalice SPS-a, noseći slike Slobodana Miloševića i transparente među kojima su bili "CNN go home", "Srbijom neće upravljati tuđa ruka", "Vukov brat je rat", "Prodajete zemlju i narod, šifra Zajedno", "Slobo uz tebe smo", "Čvrsto stojimo uz svog predsednika", "Vuče izvedi svoju decu - ne damo našu", "Koalicijo ne trguj sa Kosovom", "Jedinstvena Srbija je garancija za mir na Balkanu", "Srbiju ne damo", "Hvala za Dejton".
Neistomišljenici su se sukobili u blizini železničke stanice i Zelenog venca, a najžešći sukobi dogodili su se na Terazijama gde se, na obe strane, okupilo nekoliko desetina hiljada građana. Policija se na ulicama pojavila tek oko 14.45 i razdvojila sukobljene strane.
Sukobi su prekinuti nakon što je Milošević održao govor pred oko 40.000 svojih pristalica, u kome je poručio da neće dozvoliti destabilizaciju Srbije i optužio spoljne faktore da uz pomoć unutrašnje pete kolone nastoje da oslabe Srbiju, jer im jaka Srbija ne odgovara.

"Mi ćemo iz pokušaja destabilizacije izaći jači, jer Srbija uvek pod pritiscima postaje jača i čvršća" - rekao je Slobodan Milošević na platou ispred hotela „Moskva“.
Uz skandiranje "Mi smo Slobini, Sloba je naš" i povike "Uhapsite Vuka", Miloševićeve pristalice su oko 18 časova napustile uži centar grada.
Nakon toga jake policijske snage su uz upotrebu suzavca i palica rasterale preostale pristalice koalicije "Zajedno". Sudar opozicije i pozicije sa policijom završio se tragično. Na smrt je pretučen opozicionar Predrag Starčević, a teško je ranjen demonstrant Ivica Lazović, član SPO-a. Bilo je i više desetina povređenih na obe strane.
Lideri koalicije "Zajedno" Vuk Drašković, Zoran Đinđić i Vesna Pešić iste večeri su optužili Slobodana Miloševića da je organizovanjem kontramitinga u Beogradu, kojem su prethodili slični skupovi njegovih pristalica i u unutrašnjosti, svesno želeo da izazove krvoproliće i građanski rat.
Ono što nije učinio 24. decembra 1996. Slobodan Milošević je učinio 2. i 3. februara 1997. na Brankovom mostu, kada je naredio prebijanje građana, koji su učestvovali na mitingu Vuka Draškovića i Zorana Đinđića.

XXXVII poglavlje

GODINA RASPLETA

U međuvremenu, odlukom Privrednog suda u Beogradu hotel “Moskva” je kao kolektiv 1994. izašao iz poslovne zajednice “Unija”. Razlog za to je bila činjenica da je glomazno i preopterećeno zajedničko preduzeće bilo sve neproduktivnije i sve siromašnije. Naime, u kolektivnom preduzeću hotel “Moskva”, koji je dobro poslovao, doživeo je da se njegov prihod preliva u hotele koji su imali gubitke. Uz to inflacija, embargo, nedostatak namirnica, loš kurs dinara, ali i odlazak ljudi, slabili su “Moskvu”, a jačali one hotele koji su živeli na njenoj grbači.
Postojala je opasnost čak da ujedinjeni kolektiv “Unija” prosto proguta “Moskvu”, u kojoj je i proizvodnja, i održavanje bilo ugroženo. Zato je Radnički savet hotela “Moskva” predložio Radničkom savetu “Uniji” da se posle tri decenije raskine njihova poslovna zajednica i da “Moskvi” pripadne 25 odsto zajedničke imovine. Rukvodioci “Unije” se nisu slagali sa ovom odlukom o podeli Radne zajednice, pa su se žalili Višem privrednom sudu u Beogradu. Ovaj sud je, međutim, prihvatio predlog “Moskve”. Odluku o osamostaljivanju je potpisao dr Jezda Mitrović, predsednik suda, a “Unija” je bila obavezna da je izvrši. Rešenje o osamostaljivanju “Moskve” potpisao

je 1. januara 1994. Mija Batričević, tadašnji predsednik Radničkog saveta "Unije".
Tako je posle tri decenije hotel "Moskva" postao samostalno preduzeće. Njegov generalni direktor je ostao dr Sava Janićević. A direktorovi najbliži saradnici su bili Nada Pavlović, Danica Noter, Nada Vujović, Radivojka Baša, Draginja Radojević, Ljubica Marjanović, Zorica Pavlović, Anđelka Momić, Slobodan Banićević, Vasa Nikolić i Bogdan Momčić. Oni su kao članovi Upravnog odbora preduzeća "Moskva" imali samoupravno pravo da glasanjem odluče o sudbini generalnog direktora, ali se nikada nije desilo da glasaju o poverenju ili nepoverenju dr Savi Janićeviću. Većina ovih ljudi i danas radi u "Moskvi".
Bila je to za direktora i zaposlene prilika da podvuku crtu i vide na čemu su. U proleće 1995. kada je embargo međunarodne zajednice prema SRJ i dalje bio na snazi, hotel «Moskva» je imao 250 zaposlenih i 30 sezonskih radnika. Prosečne plate zaposlenih bile su 450 dinara.
Hotelski objekat se sastojao se od devet etažnih nivoa - podruma, suturena, prizemlja, međusprata, četiri sprata i potkrovlja. Za smeštaj gostiju koristilo se oko 60 odsto ukupnog prostora hotela. Te prostorije namenjene gostima podeljene su na apartmane, duplekse, klasične dvokrevetne i jednokrevetne sobe. Postojalo je ukupno 167 ležajnih jedinica i 41 pomoćnih.
Gostinske sobe se nalaze na prva četiri sprata i terazijskom delu potkrovlja. Opremljenost ovog smeštajnog prostora zadovoljava kriterijume za hotel sa 4 zvezdice, dok kapaciteti enterijera zadovoljavaju i 5 zvezdica.
Iskorišćenost «Moskve» je bila dvostruko veća od svih ostalih elitnih beogradskih hotelskih zdanja. I tada su u hotel dolazili retki gosti iz inostranstva, kao i domaći posetioci, a pristigli su i predstavnici izbeglica iz Kninske krajine i BiH.
Već naredne godine vremešni hotel «Moskva» je u grupaciji ugostiteljskih i turističkih preduzeća bio rangiran na drugom mestu. A na listi 500 najvećih firmi u SRJ hotel „Moskva" je bio na 392. mestu. Da je hotel „Moskva" sredinom devedesetih bio jedan od najkvalitetnijih, ne samo u Srbiji već i na Balkanu, govorili su i šampionski trofeji, koje su osvajali njegovi majstori. Na XXI zboru jugoslovenskih ugostitelja u Novom Sadu vredna ekipa hotela «Moskva» je osvojila 11 zlatnih medalja i tri pehara, koji krase vitrine u recepciji. Zlato su osvojili kuvari Vinka Minić i Borka Jovanović, poslastičari Bojana Vidić i Jasmina Jovanović, pekari Radojle Poledica i Dejan Nakić, serveri Milan Komazec i Predrag Ilić, recepcionar Milan Latić, sobarice Sanja Kojić i Vesna Popović. A 1997. «Moskva» je osvojila i Turistički cvet, najviše priznanje Turističkog saveza Srbije za kvalitet i još

deset medalja i pehara na raznim ugostiteljskim i hotelijerskim takmičenjima.
Od kako je postao samostalno preduzeće, hotel „Moskva“ je poslovao sa velikim ekonomskim uspehom. Krajem 20. veka imao je prihod od 5 miliona nemačkih maraka. Upravo odanost preduzeću, požrtvovanje zaposlenih, ali i ugled koji su oni stvorili u teškim vremenima po Srbiju i Jugoslaviju, dali su im snage da prežive svetski oružani konflikt koji je izbio 1999. Od marta do juna te godine avioni 18 članica NATO su bombardovale Jugoslaviju i Beograd. U tih 78 dana rata u hotelu „Moskva“ bila je smeštena velika i mnogobrojna ekipa stranaca.
- Zbog stranih gostiju naš hotel je bio jedna od najsigurnijih zgrada u Beogradu, jer NATO nije hteo da gađa zdanje u kome se nalaze državljani članica Alijanse. Mi imamo atomsko sklonište za bezbednost zaposlenih, ali ga nismo koristili, jer nam je hotel bio pun stranih gostiju, a njih je trebalo uslužiti. U hotelu novinari, snimatelji, izveštači, ali i strane diplomate, kao i strani posmatrači, kao i špijuni svih država sveta. Radili smo neprestano. Za vreme bombardovanja, svih 78 dana, direktor Sava Janićević je radio i spavao u hotelu. Njegova porodica je bila u podrumu na Bežanijskoj kosi. Generalni direktor je odlazio kući samo rano ujutro da se presvuče. Mi smo preko dana radili, a celu noć dežurali i obilazili sve prostorije hotela. I tako svih 78 dana. One kolege koje su strepele od bombi sklonili smo u nekoliko soba dok napadi NATO ne prođu – pripoveda penzioner Cvetko Đokić.
Interesantno je da su hotel, restoran i kafana bili popunjeni više od 80 odsto. Generalni direktor i zaposleni su najviše bili zabrinuti za goste koji su izlazili napolje, da bi sa Terazijskog trga gledali nadletanja i napade NATO bombardera. Strepeli su da neka krhotina od bombi ne pogodi nekog od gostiju. Novinarka CNN-a Kristijana Amanpur je imala običaj da noću napusti svoju hotelsku sobu i ode sama na Kalemegdansku tvrđavu da gleda napade NATO. Jer, bombarderi zapadne Alijanse su u Srbiju ulazili sa severa. Kretali su iz baze Avijano u Italiji, nadletali Mađarsku i prema Beogradu se spuštali niz reku Dunav i napadali Novi Sad, Vojvodinu, Srem i potom Beograd. Kristijana Amanpur je sa Kalemegdana gledala odsjaje eksplozija u vojvođanskoj ravnici, a potom i bombardovanje hotela „Jugoslavija“ i zgrade CK na Ušću Save u Dunav. Snimke i izveštaje o napadima aviona NATO, ali i o životu u Beogradu, slavna reporterka CNN-a je slala satelitskim telefonom sa Kalemgdana, sa ulica srpske metropole, ali i iz hotelske sobe 114 u kojoj je bila odsela.
U to vreme hotel je posetio i lično general Nebojša Pavković, tada načelnik Generalštaba Vojske SRJ, koji je dao nekoliko intervjua stranim dopsinicima. Među novinarima koji su intervjuisali generala Pavkovića bili

su i Kristijana Amanpur i Tim Maršal. Kada su pojedini novinari u sali hotela „Moskva“ upozorili generala Nebojšu Pavkovića da ne koristi mobilni telefon, jer ga NATO može locirati, načelnik Generalštaba Vojske Jugoslavije je odgovorio:
- Neću da se skrivam u svojoj zemlji!
I nije isključio nijedan od svoja tri mobilna telefona, čiji su signali mogli da privuku američke bombardere.
Za vreme napada NATO hotel je posetio i general Rade Marković, tadašnji načelnik Resora državne bezbednosti, ali on kao šef srpske tajne policije nije davao izjave za medije, niti je dozvoljavao da ga strani izveštači fotografišu i snimaju.
Kada su tokom aprila 1999. bombe NATO pogađale zgrade državne administracije i ministarstava u Ulici Kneza Miloša i na Učšću, od detonacije prozori hotela „Moskva“ su drhtali. Gosti hotela su se budili i kod zaposlenih raspitivali šta se dogodilo. Bilo je i pitanja:
- Da li je hotel „Moskva“ pogođen?
Ali su dežurni recepcionari i generalni direktor obično odgovarali: „Moskvu“ NATO ne sme da dirne!“, aludirajući na glavni grad Rusije.
Bila je to šala, koja je smirivala probuđene goste i vraćala ih natrag u krevet.
Za goste hotela najgori je bio 30. dan bombarodavanja, kada su u noći između 22. i 23. aprila avioni NATO-a uništili zgradu Radio-televizije Srbije u Aberdarevoj ulici. Ovo zdanje se nalazi na samo 250 metara vazdušnom linijom od hotela „Moskva“. Tokom bombardovanja RTS-a ceo terazijski plato je podrhtavao. U rušenju Radio-televizije Srbije poginulo je 16 ljudi, a 18 lakše i teže povređeno.
Režim Slobodana Miloševića je čak i najtragičnije trenutke u novijoj istoriji srpskog naroda koristio za partijsku propagandu. Organizovana su velika okupljanja naroda na antiratnim koncertima na Trgu republike i na Brankovom mostu. Ta okupljanja su dovela u hotel veliki broj posetilaca, koji su u kafani pili kafu i raspravljali o najnovijim događanjima. Te burne godine i opozicija je posle prestanka bombardovanja snaga NATO imala 19. avgusta 1999. miting ispred Savezne skupštine. Odatle je krenuo talas protesta širom Srbije, koji je svoje finale imao, opet na istom mestu 21. septembra. Organizatori protesta su tada bili Savez za promene i Savez demokratskih partija, čiji su predstavnici tog jutra u kafani „Moskva“ skicirali svoje podnevne nastupe. Tada je isplanirano da 29. septembra sa Trga republike krenu prema Dedinju i rezidenciji Slobodana Miloševića i sa sobom povedu oko 50.000 građana. Na uglu Nemanjine ulice, demonstrante je sačekao četvorostruki kordon policije iza kojeg su se nalazili vodeni topovi i oklopna vozila. Nakon razgovora sa pripadnicima MUP-a, lideri

SZP pozvali su građane da sednu na asfalt. Policajci su počeli da tuku demonstrante i potiskuju ih niz Nemanjinu ulicu. Građani su počeli da beže nazad ka Železničkoj stanici. Bilans policijske intervencije bio je šezdesetak povređenih demonstranata i pet policajaca.
- Dan kasnije, policija je intervenisala protiv mirnih demonstracija na Brankovom mostu. S novobeogradske strane kordon policije sačekao je više od 40.000 demonstranata u šetnji prema Palati federacije, i brutalno intervenisao, pre nego što su pristalice SZP uspele da se povuku. Batine su dobili i lideri SZP, razbijena je kamera Studija B, a dvadesetak ljudi je povređeno. U vreme svih tih događanja u centru Beograda hotel je služio kao pozadinsko mesto, gde su se i pozicija, a više opozicionari sklanjali. Mnogi od tih uznemirenih ljudi posle demonstracija i batinanja su satima sedeli u našoj kafani i restoranu i sabirali utiske sa ovog najvećeg protesta protiv Slobodana Miloševića – seća se dr Sava Janićević.

XXXVIII poglavlje

PETI OKTOBAR

Kada je Slobodan Milošević u septembru 2000. izneverio glasačku volju srpskog naroda, Demokratska opozicija Srbije pozvala je građane da se 5. oktobra okupe ispred Savezne skupštine kako bi se suprotstavili toj velikoj izbornoj krađi koju je Savezna izborna komisija sprovela po nalogu lidera SPS-a i predsednika SRJ. DOS je ultimativno zatražio da Slobodan Milošević do četvrtka, 5. oktobra, u 15 časova, prizna izbornu volju građana izraženu na saveznim, predsedničkim i lokalnim izborima održanim 24. septembra 2000. Zahtevano je, takođe, i da generalni direktor, glavni urednik i uređivački kolegijum Radio-televizije Srbije podnesu ostavke, a da RTS promeni uređivačku politiku i omogući objektivno informisanje o zbivanjima u Srbiji. DOS je zahtevao i da se svi uhapšeni puste na slobodu i da se povuku poternice i krivične prijave pokrenute protiv onih koji su protestovali za poštovanje izborne volje građana Srbije.
Predsednik Savezne izborne komisije Borivoje Vukičević obavestio je predsednike izbornih komisija izbornih jedinica da su "privedene kraju pripremne radnje" za drugi krug predsedničkih izbora, 8. oktobra. Vojislav Koštunica, predsednički kandidat DOS-a, zatražio je od Slobodana Miloševića da prizna poraz u prvom krugu predsedničkih izbora i ukazao na opasnost izbijanja otvorenih sukoba u Srbiji:

"Mi ni u kakav drugi krug ne možemo da idemo, jer bismo time postali saučesnici u krađi biračkih glasova. Prevara iz prvog kruga ne može se poništiti drugim, petim ili ko zna kojim krugom".

- Pristalice DOS-a dolazile su u Beograd od ranog jutra, organizovano iz više pravaca, iz cele Srbije. „Moskva“ je za njih bila velika čekaonica, jer smo mi iz provincije znali da je u njoj mirno, i da tu možemo da se dogovorimo kada da se nađemo i kuda da idemo. Ja sam nervozan stajao na ulaznim vratima, pa su me konobari često sklanjali, govoreći da tu nije sigurno, jer ako se pojavi policija, mogu da dobijem batine. Zato sam ušao unutra i seo do prozora, odakle se vidi ćoše Savezne skupštine i čekao da počne novi miting – priča Zoran Marić, kragujevački mesar, koji je sa prijateljima došao u Beograd tog dana.

Po njegovim rečima, oko 15 časova građani okupljeni na mitingu ispred Skupštine SRJ pokušali su da uđu u zgradu Skupštine. Velika grupa ljudi je oko 15.35 sati kroz prozor ušla u jugoslovenski parlament. Policija je uspela da velikom količinom suzavca rastera znatan broj ljudi sa platoa ispred Skupštine SRJ. Više desetina građana ušlo je oko 16 časova u Saveznu skupštinu, dok su se policajci koji su do tada čuvali zgradu povukli. Iz desnog krila Skupštine vijorio se gust, crni dim, a gotovo sva stakla na zgradi su bila polupana. Demonstranti su demolirali nekoliko policijskih vozila u Kosovskoj ulici iza jugoslovenkog parlamenta. Tokom sukoba policije i demonstranata čula se i pucnjava iz vatrenog oružja. Komandir beogradske policije oko 17 časova je zatražio razgovor sa predstavnicima DOS-a. Oko 18 sati pripadnici policijske stanice u ulici Majke Jevrosime položili su oružje i priključili se demonstrantima. U Urgentni centar je primljeno više desetina građana sa lakšim i težim povredama.

- Policija je bacila suzavac i u blizini zgrade Radio-televizije Srbije, dok je bager krenuo da se probije do ulaza. Zgrada RTS-a u Takovskoj ulici je potom zapaljena, a redovni program RTS-a je prestao da se emituje posle 17 sati. Na sva tri programa državne televizije emitovani su spotovi, reklame i snimljene emisije. Radio televizija Studio B od poslepodne je počela da emituje redovne vesti o zbivanjima na ulici. Kasnije, jedna za drugom i sve ostale televizije počinju da izveštavaju o stvarnim događajima na beogradskim ulicama. Ja sam se povukao natrag u hotel „Moskva“ jer su tu bili smešteni domaći i strani novinari, pa sam od njih mogao da čujem najnovije vesti. Jer jedini elektronski medij u Beogradu koji je i pre i u toku 5. oktobra slobodno i profesionalno izveštavao o postizbornoj krizi i protestima, bio je Radio Indeks – kaže Zoran Marić, demonstrant iz Kragujevca.

Novoizabrani predsednik SRJ Vojislav Koštunica obratio se predveče građanima sa terase Skupštine grada Beograda, a potom i preko RTS-a. U toku večeri održana je i konstitutivna sednica novog sastava Skupštine grada Beograda. Stotine hiljada ljudi je tokom cele noći bilo u centru Beograda, slaveći pobedu, ali i strepeći od moguće intervencije Vojske i drugih bezbednosnih formacija bivšeg režima. Demokratska opozicija Srbije je formirala krizni štab za ključne funkcije u zemlji u koordinaciji sa novim predsednikom, a predstavnici DOS-a razgovarali su tokom noći sa čelnicima državne i javne bezbednosti.

- Kada je 5. oktobra 2000. pao Slobodan Milošević sa vlasti, naš hotel je radio čitavu noć. Kafana i aperitiv bar su bili puni ljudi. Jedni su dolazili da proslave pad Miloševića, drugi da ga ožale i da se uteše, a treći samo da prisustvuju ovom istorijskom činu – seća se šef sale Cvetko Đokić.

Istovremeno, dok su opozicija i građani bili svoju političku bitku, grupe huligana su krenule da ruše i pljačkaju beogradske prodavnice, računajući da treba tako da naplate svoju revoluciju. Žrtva tog napada bio je i hotel „Moskva“, koji su njegovi zaposleni uspešno spasli od vandala:

- Sve radnje, kiosci i ostali objekti u centru Beograda bili su 5. oktobra 2000. razbijeni i opljačkani. I meni su neki policajci, ali i zaposleni savetovali da tog dana zatvorimo hotel, restoran i kafanu. Međutim, odlučio sam da hotel “Moskva” radi. Angažovao sam celokupno ljudstvo da dođu na posao. Pored restorana i kafane, radila je čak i letnja bašta. Sve stolice i stolovi su bili puni čitavog dana, i naredne noći, a da nijedna stolica i čaša nisu slomljeni. Niti je bilo koji gost izašao iz hotela, a da nije platio račun. Za tih 24 sata narodne revolucije prodali smo naše tromesečne zalihe hrane i pića, zaradili ogromne pare i, što je najvažnije, spasili smo hotel od eventualnog razaranja – otkriva dr Sava Janićević.

Jutro 6. oktobra 2000. ispred Skupštine grada Beograda u velikom parku dočekao je veliki broj ljudi. Bilo je to prvo jutro bez diktatora na vlasti, ali sa „kriznim štabom“ i novim vladarima DOS-a. Nova vlast je imala i nove ideje u vezi sa sudbinom hotela „Moskva“, seća se dr Sava Janićević:

- Negde oko sedam sati uveče, došla je jedna manja grupa i predstavila se kao krizni štab. Tražili su da im predam hotel. Rekao sam im, nema problema, zašto to da radimo noću, kada možemo sutradan na miru. Dogovorili smo se da dođu u 10 sati. Oni su došli, ali sam ja pozvao novinare, da im hotel predam pred njima. Kada su predstavnici nove vlasti, kako su se predstavljali, videli novinare i silne kamere, okrenuli su se i otišli. Kasnije, napravili su "krizni štab" od nekih ljudi iz hotela. I njima sam rekao da nema problema. Napisao sam kraću ostavku i podneo Upravnom odboru preduzeća “Moskva”. I obrazložio situaciju. Onda su oni rekli, ti ne moraš da

ideš, ali smeni svojih 17 saradnika. Rekao sam, ne dolazi u obzir. I nisam to učinio. Ljudi iz DOS-a su videli da ne mogu bez mog tima koji vodi hotel uspešno da posluju i ostavili nas da radimo.

Već krajem oktobra, kada je formirana prelazna Vlada Srbije koju su činili predstavnici Demokratske opozicije Srbije, Socijalističke partije Srbije i Srpskog pokreta obnove i kada su raspisani vanredni republički parlamentarni izbori, život u Srbiji se vratio u normalu. Sankcije međunarodne zajednice su ukinute, Stalni savet Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) primio je, jednoglasnom odlukom, SR Jugoslaviju u svoje članstvo. A nacionalna valuta dinar ponovo je uspostavila unutrašnju konvertibilnost.

U zimu 2001. konstituisana je nova Skupština Republike Srbije u kojoj je Demokratska opozicija Srbije imala 176 od ukupno 250 poslanika. A Srbija je dobila prvu demokratsku vladu. Premijer nove vlade postao je dr Zoran Đinđić, predsednik Demokratske stranke.

Hotel „Moskva“ je sa novim srpskim parlamentom sklopio dogovor da predstavnici državne administracije i poslanici mogu da se usele u hotel i koriste njegove usluge. Na osnovu tog ugovora prvi gost hotela postala je Nataša Mićić, poslanik Demokratske stranke iz Užica u Narodnoj skupštini Srbije. Nataša Mićić je koristila sobu broj 122 u u njoj boravila sve do marta 2003. Svakog dana kada bi iz hotela polazila na posao javljala se direktoru i zaposlenima sa «dobro jutro». Kada je 12. marta 2003. ubijen premijer Zoran Đinđić poslanik Nataša Mićić je iz bezbednosnih razloga preseljena u jedan privatan apartman. Zaposleni su na njeno traženje sakupili posteljinu i odneli je zajedno sa stvarima gospođe Mićić. Policija je tog dana procenila da je život gospođe Mićić ugrožen, jer postoji opasnost da je tzv. zemunski klan ubije.

Pored poslanika Nataše Mićić redovan stanar hotela je bila i Maja Gojković, predstavnik Srpske radikalne stranke iz Novog Sada, kao i mnoge njene druge kolege poslanici, koji su povremeno odsedali ili danas odsedaju u „Moskvi“.

XXXIX poglavlje

21. VEK

U novi milenijum rukovodstvo i zaposleni hotela „Moskva“ ušli su sa ambicijom da ostanu lideri srpskog hotelijerstva, ali i da ova gradska palata ne bude samo privredni i poslovni objekat, već i kulturno istorijski spomenik. Već tokom 2000. hotel je uložio tri miliona maraka u zaštitu

fasade prema Balkanskoj ulici, krovne konstrukcije sa 14.000 crepova i očuvanje stilskog nameštaja. U svim sobama su zamenjeni klasični nameštaji i ubačeni stilski. Uz to, ugrađene su i đakuzi kade. Taj novac je izdvojen iz sopstvene akumulacije. Potom su preduzeti veliki konzervatorski radovi na zaštiti vrednih umetničkih slika iz prve polovine prošlog veka. Svaka soba je dobila umetničku sliku, ali i modernu elektronsku opremu od telefona do televizora. Samo restauracija jednog apartmana i vrednog nameštaja koštali su 8.500 maraka. Tako da je kompletna adaptacija hotela na kraju iznosila više od 6 miliona evra.
Prema mišljenju rukovodilaca hotela, jedna od njegovih najvećih vrednosti je njegova stručna radna snaga.
- To su sve vrhunski profesionalci. Uspeli smo da ih zadržimo da ne odu u druge hotele. Lično sam svakog od njih birao, obučavao i tako stvarao timove za sve poslove i to funkcioniše besprekorno. Za poslednjih 100 godina danas najstariji srpski hotel posetilo je 35 miliona ljudi. U hotelu je noćilo oko četiri miliona gostiju. I sve njih je zbirinjavalo, u proseku oko 250 stalno i povremeno zaposlenih ljudi – otkrio nam je dr Sava Janićević, profesor i četvrti generalni direktor „Moskve“.
Zbog konstantnog kvaliteta ambijentalne sredine i usluga zaposleni u hotelu «Moskva» su početkom 21. veka, četiri godine za redom bili proglašavani za najbolje ugostitelje u Srbiji. Na 23. zboru ugostitelja Srbije 2001. godine, na primer, hotel «Moskva» je sa 395 bodova ubedljivo osvojio prvo mesto u državi. Zlatom su se tada okitili majstori ukrašenih jela Dobrila Stanković, Radica Lilić i Snežana Milković, kuvari Vinka Minić, Snežana Milosavljević, Milica Živković, pekari Radojle Poledica, Dejan Nakić i Duška Dragić. A zlatni šampioni postali su i kuvari i poslastičari Đorđe Pešić, Nataša Spasojević, Jasmina Jovanović, konobari Ljupčo Mladenovski i Predrag S. Ilić, kuvar riblje čorbe Katarina Stojanović, roštiljdžija Vukica Krstić, barmeni Zoran Petrović i Žarko Jovanović, recepcionar Milun Aksentijević, sobarice Ljiljana Kovačević i Dragana Jelić.
Da bi preduzeće napredovalo kao moderna firma, shodno novim političkim i privrednim intencijama, a prevashodno zbog potrebe Zakona o privatizaciji, “Moskva” je 2000. ušla u proces razdruživanja sa državom. U taj proces preduzeće “Moskva” je ušlo uz dogovor zajedno sa preduzećima i hotelima “Balkan” i “Mažestik”. Zbog toga je formiran i poseban Odbor za akcije, koji je utvrdio da pravo na deonice preduzeća imaju zaposleni, penzioneri, ali i građani, odnosno posetioci u gosti “Moskve”.
Ovlašćena agencija za procenu kapitala procenila je da ova palata površine skoro 5.500 kvadratnih metara vredi 125 miliona dinara. To, po mišljenju rukovodstva i 250 zaposlenih nije bila prava tržišna vrednost hotela, jer je po

procenama stranih supervizora “Moskva” vredela najmanje 7 miliona maraka. Samo promet ovog preduzeća iznosio je oko 5 miliona maraka godišnje.
Odlukom Privrednog suda u Beogradu, koju je potpisao Jezda Mitrović, hotel je privatizovan i registrovan kao akcionarsko društvo Hotelsko-turističko i ugostiteljskog preduzeća "Moskva". Nekada državno i društveno preduzeće je, tako posle skoro sto godina, opet postalo privatno vlasništvo. Kapital hotela je podeljen na 98.000 akcija. Mali akcionari, njih 1.900 dobilo je 30 odsto akcija, a država je zadržala 40 odsto svojih akcija. Odluku o privatizaciji je potpisao Dragan Nikolić, predsednik Radničkog saveta. Bila je to prva uspešna privatizacija u srpskom hotelijerstvu, koja je okončana bez ikakvih sporova.
I kao novo privatizovano preduzeće “Moskva” je radila uspešno, jer je na početku 21. veka hotel imao godišnji prihod od oko tri miliona evra godišnje. Na ime doprinosa državi plaćalo se preko 10 miliona dinara godišnje. Iz te akumulacije preduzeće je finansiralo lične dohotke, ali i socijalnu zaštitu zaposlenih i penzionera, zbog čega je formiran poseban fond. Zaposleni u hotelu „Moskva“ su 2000. imali najbolje plate, najbolje penzije i najbolje stipendije za svoju decu, koja su se školovala za ugostiteljstvo i hotelijerstvo. Njih petoro su godišnje dobijali stanove od svog preduzeća. Kako su sami zaposleni govorili, „bio je to socijalizam na švedski način u Srbiji“
Turistički savez Beograda je tada povodom pola veka svog postojanja u decembru 2003. generalnom direktoru hotela «Moskva» doktoru Savi Janićeviću dodelio Povelju sa pet zlatnih zvezdica za izuzetan doprinos beogradskom turizmu. Bila je to i vrhunska nagrada za sam hotel «Moskva» u kome je direktor radio 33 godine.

XXXX poglavlje

POVRATAK VELIKANA

Novo vreme u Srbiji, koje čitav svet naziva demokratskim, dovelo je u hotel i nove, ali i vratilo stare goste. Među novima bili su asovi svetske atletike Karl Luis, Majkl Pauel, Bob Bimon, ali i ruski kosmonauti, osvajači svemira Valentina Tereškova i Aleksej Leonov, kao i srpski iseljenici Nikola Janić iz Stokholma, Robert Jovičić iz Australije i Bogdan Maglić iz SAD.
Žena veka, kako su je nazvali Britanci, general-major avijacije Valentina Vladimirovna Tereškova gostovala je u Beogradu 2003. na poziv Ruskog doma, koji je proslavljao 70 godina postojanja, ali i četiri decenije od njenog

leta sa borodom Vostok u kosmos. Bila je iskreno iznenađena lepotom hotela i posedno ruskim detaljima na vitražima i fasadi:

- Nisam znala da imate hotel koji je lepši od mnogih sa sličnim imenom koje imamo mi u Rusiji. Drago mi je da se ovde u "Moskvi" osećam kao da sam kod kuće – priznala je Valentina Tereškova šefu recepcije.

Proslavljanje dve godišnjice prvog leta u kosmos i rođendana Ruskog doma, obeleženo je u Beogradu i hotelu "Moskva" brojnim koktelima i susretima sa zvaničnicima, ali i projekcijom filma "Čitav život u letu". To je bio dugometražni dokumentarni film, u kojem se Tereškova priseća tog istorijskog događaja, kao i ličnih trenutaka u njenoj svemirskoj misiji, životu, detinjstvu, roditeljima i porodici.

Rodila se 1937. u selu Maslenikovo u Jaroslavskoj oblasti u Rusiji. Roditelji su joj bili kolhozni radnici. Otac joj je poginuo u Drugom svetskom ratu, nakon čega se majka s troje dece preselila u Jaroslavlj. Zbog siromaštva koje je vladalo u prvim godinama iza rata, Tereškova nije pohađala školu sve do svoje desete godine. Nakon završetka sedmogodišnje škole, kao sedamnaestogodišnja devojka zaposlila se u lokalnoj fabrici automobilskih guma, no uz posao je nastavila školovanje u večernjoj školi. Uz posao i učenje bila je i aktivna članica aerokluba u sklopu kojeg se bavila padobranstvom i imala 163 skoka.

U to vreme su padobranski treninzi bili važan deo obuke budućih sovjetskih kosmonauta, jer su se oni pri povratku u Zemljinu atmosferu izbacivali iz svemirskog broda i prizemljivali padobranom. Ljubav prema svemirskom programu i njene kvalifikacije, naterale su je da se pismeno obrati Sovjetskom svemirskom centru u Moskvi koje je upoznala sa svojim padobranskim sposobnostima i željom za učestvovanjem u svemirskom programu.

Godine 1962. Tereškova je pozvana u Zvezdani grad nedaleko od Moskve da započne s pripremama za svemirski let. Izabrana je među 400 kandidatkinja. Sa kosmodroma Bajkonur u današnjem Kazahstanu 16. aprila 1963. lansirana je u svemir brodom "Vostok 6", čime je postala prva žena u svemiru. Za vreme svoga leta, komunicirala je s "Vostokom 5" koji se istovremeno nalazio u svemiru i kosmonautom Valerijem Bikovim. Nakon 3 dana i 48 kruženja oko Zemlje, Tereškova se izbacila iz broda i padobranom spustila na Zemlju. Njen let se odvijao 7 dana pre održavanja moskovske međunarodne konferencije žena na kojoj su joj svoje priznanje odali, između ostalih, i engleska kraljica Elizabeta II i sovjetski premijer Nikita Hruščov. Proglašena je herojem Sovjetskog Saveza i postala je nosilac najviših državnih počasti i nagrada.

- Danas je to žena u najboljim godinma, gracioznog držanja i dostojanstvene pojave. Cenjena je kao intelektualac, jer je doktorka Valentina Tereškova rukovodilac Ruskog centra za međunarodnu naučnu i kulturnu saradnju, po kojoj je nazvan krater na Mesecu i mala planeta "Galeb". Kako mi je rekla u Moskvi živi mirnim životom sa svojom ćerkom Jelenom, koja je, takođe, doktor, ali medicine – diskretno nam je saopštio Đorđe Lakobrija, koji je u holu recepcije hotela "Moskva" uspeo da dobije autogram od "žene 20. veka".
Kosmonaut Aleksej Leonov je prvi čovek koji je u svemiru izašao iz vasionskog broda i lebdeo oko njega. Bilo je to 18. marta 1965. Tu prvu ljudsku šetnju svemirom, naučnici i mediji su po njemu nazvali „leonovanje". Leonov je leteo drugi put u svemir brodom „Sojuz 19", deset godina kasnije, u zajedničkoj sovjetsko-američkoj misiji 17. jula 1975. Dva broda su se spojila u vasioni i Aleksej Leonov se tom prilikom rukovao sa Tomom Stafordom. U Beogradu je boravio 2004. kao gost srpskih naučnika.
Lider švedskih Srba, rođeni Beograđanin, Nikola Janić, vlasnik i glavni urednik lista "Koreni" već pet godina je redovan gost "Moskve". Svoju sobu broj 432 je pretvorio u redakciju, a bife kod recepcije u kancelariju, u kojoj prima svoje saradnike.
- Potreba da uspostavim što bliže veze između otadžbine i dijaspore u Skandinaviji, obavezuju me da skoro svakog meseca dolazim u Beograd. Iako ovde imam porodicu, odsedam u hotelu, jer mi omogućava maksimalne uslove za rad i za odmor. Kako se "Moskva" nalazi u centru Beograda, svim mojim saradnicima, je lako da me pronađu, da dođu, završe naše poslove i odu tamo kuda ih put dalje nosi. U hotelu obavljam najmanje dve vrste posla, uspostvljam kontakte sa državnom administracijom, ministarstvima i srpskim organizacijama, ali i skupljam i uređujem informacije, koje plasiram u srpskim medijima u Švedskoj i preko interneta po svetu. Uvek kada imam neki problem, ljudi u hotelu mi pomažu da ga rešim, tako da mi se ponekad čini da me uopšte ne smatraju za gosta već za nekog ko je njihov kolega i prijatelj – kaže Nikola Janić.
Srpski iseljenik Robert Jovičić, star 38 godina, koji je iz Australije deportovan u Srbiju u prošle godine, jer nema državljanstvo nijedne države, spavao je tri dana ispred australijske ambasade u Beogradu, protestujući zbog proterivanja.
- Rođen sam u Parizu, odakle sam sa roditeljima otišao u Australiju sa dve godine. Otac Stamenko rođen je u selu Gornji Dubalj, a majka u Velikoj Plani. Moj brat Dragan i sestra Suzana su rođeni u Srbiji, ali svi danas imaju australijsko državljanstvo. Jedino ga ja nemam, već samo dozvolu za boravak i rad. Moja drama u Melburnu je počela 2001. godine, kad sam

osuđen na dve godine zatvora zbog tuče. A onda su me pozvali u policijsku upravu za imigrante i rekli mi da je moja radna i boravišna dozvola suspendovana, pa mi preti deportacija - kaže Robert Jovičić.
Nakon zatvorskih dana, Robert je prebačen u deportacioni centar u kojem je bio do 18. juna prošle godine, kad je doznao da ga sud deportuje u u Srbiju iz koje je poreklom.
Usledio je put preko Kuala Lumpura i Rima do Beograda. Prema rečima Jovičića, koji pre toga nije nigde putovao, pa i nije imao pasoš Australije, policajci su uporno odbijali da mu pokažu sa kakvim ga dokumentima deportuju u Srbiju.
- Tek kad smo stigli na beogradski aerodrom, dvojica federalnih šerifa koji su me pratili su mi uručili tri koverte. U prvoj je bilo 1.500 dolara za troškove, u drugoj presuda po kojoj sam deportovan, a u trećoj nekakav mali dokument, nalik ličnoj karti u Srbiji. U njoj je bila moja slika i nekakav pečat sličan vizi. Šerifi su se okrenuli i otišli, a da mi nikada nisu dali pasoš. Pogranična policija na aerodromu me je samo propustila. Na aerodromu sam upoznao taksistu koji mi je pomogao da dođem u hotel "Moskva" u kome sam se smestio i odakle sam pokrenuo svoju bitku za pravdu – ispričao je Robert Jovičić.

STARE LJUBAVI

Od nekadašnjih gostiju “Moskvi” su se kao staroj ljubavi vratili italijanski režiser Robeto Čuli, američki i britanski novinari Dejvid Bajdner i Tim Džuda, austrijski pisac Peter Handke, ali i norveška glumica Liv Ulman i francuska diva Milen Demonžo.
Čuveni novinar „Njujork tajmsa“ i dugogodišnji dopisnik ovog lista iz nekadašnje Jugoslavije, Dejvid Bajnder bio je proletos gost NUNS-a. Ovaj Amerikanac imao je predavanje u Nezavisnom udruženju novinara Srbije o tačnosti i verodostojnosti u izveštavanju i o važnosti objavljivanja ispravke u štampanim medijima bez posebnih zahteva čitalaca. Bila je to i prilika da mladim novinarima Bajnder opiše kako se i kada on prvi put sreo sa Srbima.
- Pripadam generaciji koja je verovala da se novinarstvo ne može naučiti studiranjem, nego radom. Da je to zanatska profesija. Počeo sam od nule, bio potrčko u redakciji, pratio lokalne vesti, policiju, sudove, pisao nekrologe. Radio sam u desetak listova, u Masačusetsu, Kentakiju, Ilinoisu, Minesoti. Posle ređanja svih ovih država američkog Srednjeg zapada, teško da bi neko pomislio da sam rođen u Londonu! Moj otac je tamo bio dopisnik jednog od tada najboljih američkih listova, „Čikago dejli njuza“. Mnogo boljeg od „Njujork tajmsa“, i mnogo, mnogo boljeg od „Vašington posta“.

Bio je cenjen dopisnik i iz Italije, SSSR, Nikaragve... Ne samo što mi je on bio uzor u novinarstvu, već i moj deset godina stariji brat, koji je pisao izvanredno. Nažalost, Drugi svetski rat je sprečio njegovu karijeru, on se prijavio u vazduhoplovstvo i leteo u 26 misija nad Nemačkom, a zatim poginuo. Moja majka je radila za jedan list u Čikagu, levičarski. Jednom mi je rekla da sam začet u Budimpešti i nošen u stomaku do Beograda, Tirane i Raguze (Dubrovnika). Tako da je kontakt sa Balkanom bio još u mojoj prenatalnoj fazi - pričao je Dejvid Bajnder, koji je otkrio da je posle studija na Harvardu u Beograd kao dopisnik došao još davne 1963.

- Bila je to ljubav na prvi pogled. Odmah sam spoznao da su Srbi komičan, duhovit svet. Smestili smo biro u sobu hotela "Moskva", otvorio sam vrata, otkačila su se. Pridržavao sam ih rukama, došlo je osoblje, sa osmehom su rekli: „Nema problema, sad ćemo to da popravimo“! Ujutro je luster pao pravo na doručak, otišao sam da operem ruke, lavabo je otpao... Verovatno bi se većina Amerikanaca razgnevila, ja sam se smejao i smejao... - priča Bajnder, koji nijednog trenutka nije pomislio da napusti „Moskvu“.

U Beogradu je Bajnder prvi od svih američkih i svetskih novinara 1968. saznao i objavio da će trupe Varšavskog pakta izvršiti invaziju na Čehoslovačku. A potom je i prvi objavio procenu CIA iz novembra 1990. godine da će se SFRJ raspasti. U hotelskim sobama „Moskve“ ovaj novinar je napisao seriju tekstova o Srbima, koji se mogu smatrati i pravom studijom o političkim dešavanjima na Balkanu. Jedan od tih tekstova pod naslovom "Umotana u oblandu zvanu Jugoslavija", govori o novijoj istoriji Srbije, a naročito o poslednjoj deceniji XX veka. Pominje Miloševića i njegove zablude i poraze. Međutim, za nas je najinteresantnija njegova ocena stava međunarodne zajednice u vezi sa raspadom SFRJ.

U tom tekstu Dejvid Bajdner kaže:

"U međuvremenu, Srbija je groteskno postala predmet odvratnosti međunarodne zajednice, pa čak i mržnje. Na političko-intelektualnoj globalnoj osi, koja ide od Pariza do Londona, do Vašingtona i Njujorka i sve do Holivuda, antisrpski sentiment jednak ili čak i veći od onoga koji je postojao prema nacističkoj Nemačkoj, fašističkoj Italiji, imperijalističkom Japanu ili staljinističkoj Rusiji."

Prema Bajnderovom mišljenju, ovako crna slika Srbije je kreirana zato "što su stari zlikovci počeli da blede i svetu bio potreban bar jedan novi zlikovac, pa je kocka pala na Srbiju."

- Gospodin Bajnder se u hotelu najviše zadržao sredinom devedesetih kada je sa koleginicom Norom Belof radio na filmu „Raspad Jugoslavije“, koji oni tumače nasilnom secesijom Slovenije i Hrvatske. Tada sam iskoristio priliku da ga zamolim za autogram, koji mu i danas rado pokazujem, jer je

od tog njegovog istorijskog potpisa prošlo punih 12 godina – priznao nam je recepcionar Đorđe Lakobrija.
Timoti Tim Džuda, dopisnik, se u Beogradu pojavio punih trideset godina posle Dejvida Bajndera. Ono što ovaj Britanac ima zajedničko sa kolegom Amerikancem jeste, nada sve, razumevanje za srpsko viđenje sopstvene tragedije i međunarodnih zbivanja. To je i jednom i drugom otvorilo mnoga srpska vrata i privuklo ih da se nanovo vraćaju Beogradu i hotelu "Moskva". Kada se britanski novinar Tim Džuda pre desetak godina pojavio u Beogradu imao je status dopisnika londonskog "Tajmsa" i nedeljnika "Ekonomist" iz više balkanskih zemalja. U međuvremenu je bio izveštač iz Avganistana, Kurdistana, Irana i Sudana. Danas je Džuda nezavisni publicista i ekspert za Balkan, koji svoje informacije prodaje svetskim medijskim agencijama. Autor je knjiga: "Srbi: Istorija, mit i destrukcija Jugoslavije" i "Kosovo: Rat i osveta", koje je objavila izdavačka kuća Jejl univerziteta.
Nije skromno ako kažemo da je ovaj britanski novinar i ekspert za balkanska pitanja većinu skica za svoje knjige načinio upravo u tišini sobe hotela "Moskva".

PRIJATELJ DŽORDŽA BUŠA

Od srpskih iseljenika stalni gost je i čuveni atomski fizičar dr Bogdan Maglić, direktora kalifornijske kompanije "Haj enerdži tehnolodžis". Maglić je član SANU i jedan od 50 svetskih šampiona inovacije, koji su izabrani proletos u konkurenciji od 1.650 naučnika iz 30 zemalja. Na dan dobijanja tog prestižnog priznanja, u leto 2005. lično mu je čestitala Lora Buš, prva dama SAD, jer je Maglić prijatelj porodice američkog predsednika Džordža Buša i njegovog oca Džordža Buša starijeg. Ovo priznanje je dr Maglić dobio za inovaciju i razvoj prve svetske tehnologije za detekciju eksploziva. Naime, Bogdan Maglić je bio na čelu tima koji je razvio "Carbon finder" ili stohiometar, koji detektuje hemijsku formulu supstanci skrivenih u metalu za manje od 15 sekundi. Njegova firma „Haj enerdži tehnolodžis" potpisala je ugovor sa američkom vojskom za istraživanje proizvoda koji će detektovati protiv-tenkovske podzemne mine. Taj epohalni izum dr Maglić je promovisao u Srbiji i tim povodom je bio i u Beogradu i u hotelu „Moskva".
Kako je jednom prilikom pričao prijateljima, u divnom ambijentu hotela, Maglić je u Ameriku otišao sa jugoslovenskim službenim pasošem da radi doktorat. Odmah se zaposlio u nacionalnoj laboratoriji Atomske komisije, mada je pre toga bio član Komunističke partije. To je suprotno tzv.

Makaranovom zakonu, koji izričito kaže da niko ko je bilo kad bio član komunističke partije, ni pod kojim uslovima ne može da uđe u Ameriku. Međutim, više od deset hiljada rukovodilaca Titove partije bili su u periodu od 1955-70. u Americi. Kako je to uopšte bilo moguće, pitali su ga prijatelji, a dr Bogdan Maglić je odgovorio:
- Zato što je Stejt Department napravio izuzetak, dajući službeno tumačenje da članovi SKJ, zapravo, i nisu komunisti, ili su samo na rečima – komunisti. Zato smo svi mi iz Srbije mogli da slobodno dolazimo u Ameriku. Ja sam još `61. godine ostvario najveće otkriće iz oblasti fizike i od tog momenta se moj status potpuno promenio. Amerikanci su se onda pribojavali da Tito potajno toliko investira u nuklearnu energiju, da bi mogao da napravi atomsku bombu. Sumnjivo je bilo i to što je Tito dao izričitu izjavu da neće da pravi bombu, i da je odustao od bombe. U Nuklearnom institutu u Vinči postojala je ratoborna struja koja je žarko želela da se pod hitno napravi atomska bomba. U stvari, smatralo se da to i nije toliko Titova opsesija, nego da Tito sve manje i manje kontroliše te tajne atomske planove.
Bogdan Maglić je Srbin, rođen u Somboru 1928. godine. Sa 13 godina je preživeo ustaški logor. Diplomirao je 1950. fiziku na Beogradskom univerzitetu; magistrirao 1955. na Univerzitetu u Liverpulu, a doktorirao 1959. na Tehnološkom institutu u Masačusetsu. Otišao je u Ameriku 1956, kao stipendista UNESCO-a, u Masačusetski institut za tehnologiju (MIT). Kasnije se pričalo da ga je Tito poslao da uhodi Amerikance i njihov razvoj atomske bombe, a u Beogradu se tvrdilo da je Maglić emigrirao i počeo da radi za CIA.
Na Kalifornijskom univerzitetu je radio od 1961, gde je otkrio česticu omega mezon. Patentirao je aneuronsku nuklearnu energiju, odnosno proces fuzije bez radioaktivnosti, kao i najnoviji supersenzor, koji identifikuje hemijski sastav materije, a za koji se predviđa masovna primena u borbi protiv terorizma.
Bio je predsednik Korporacije za višu fiziku u Prinstonu, rukovodilac u Centru za vasionsku tehnologiju u Nju Meksiku, saradnik Američkog udruženja fizičara, kopredsednik Teslinog memorijalnog komiteta; predsedavajući Alumni kluba Nju Džersi pri Institutu za tehnologiju Masačusets, član nacionalnog upravnog odbora Ripon udruženja...
Dobitnik je Priznanja predsednika SAD Džona Kenedija za otkriće omega-mezona 1961, odlikovan Ordenom jugoslovenske zastave sa zlatnim vencem za produbljivanje američko-jugoslovenske tehničke saradnje 1976, član SANU, počasni građanin Švajcarske. Živi u oblasti Orini u Kaliforniji (SAD).

Maglić je nosilac Zlatne medalje Kongresa SAD, a član je i Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) u Beogradu. Devedesetih godina je bio aktivan miloševićevski aktivista i srpski lobista u SAD, ali je time prestao da se bavi posle Dejtonskog sporazuma 1995. godine. Srbi najradije vole da govore kako je dr Maglić zet u čuvenoj porodici Rokfeler.
Kada je Maglić u hotelskim razgovorima priznao da se viđao sa Josipom Brozom mnogi mu nisu verovatli:
- Prvi susret sa Titom imao sam za vreme proslave dvestogodišnjice Amerike. Bio sam predsednik Jugoslovensko-američkog komiteta za proslavu Američke Revolucije. To se tako zvalo. Tito je onda tražio da se za 120 rođendan Tesle, koji je padao na 10. jul 1975. iz Vašingtona pošalje specijalna predsednička delegacija. U to vreme, ja sam imao komunikacije sa Henrijem Kisindžerom u vezi sa izgradnjom nuklearke Krško. I zato je baš mene Kisindžer poslao da na Teslinoj proslavi budem predstavnik predsednika Džeralda Forda, zajedno sa direktorom NASA Džimom Flečerom. Od tog momenta, Tito i ja smo najedanput postali najveći prijatelji. Čudna je bila ta promena atmosfere, a novine su konačno objavile da sam i ja član američke delegacije na večeri kod Tita.
Doktor Maglić je kasnije kao ugledni naučnik dolazio na Beli dvor i kod Slobodana Miloševića, kome je predložio da se napravi Jugoslovensko-američka banka. To je bilo u julu 1989.
- Moj prijatelj Branko Milinović i ja smo od Miloševića tražili da dozvoli da se Oplenac vrati Karađorđevićima, da princ Tomislav dođe u Jugoslaviju, i da Igumanovu palatu vrati Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Milošević je pristao: "Vi hoćete da se vrati Oplenac i Igumanova palata? Nema problema – u redu!" Ispunio je obećanje posle dva meseca. Sve formalnosti su brzo bile obavljene. A mi odemo u Ameriku i kažemo ovima našima: "Neverovatan je ovaj čovek! Šta god kaže – ispuni!" Naravno, ništa nije bilo od projekta Jugoslovensko-američka banka. Milošević i njegovi pajtaši trebalo je da daju 30 miliona dolara, pošto smo mi u Americi našli 30 miliona dolara. Kapital od 60 miliona je vrlo mali za jednu banku. Najedanput – nikako nema 30 miliona iz Beograda – seća se dr Bogdan Maglić.

TRAGOVI SEĆANJA

Kada se pre nekoliko meseci u hotelu „Moskva“ pojavila slavna norveška glumica Liv Ulman, dočekana je kao stara srpska prijateljica i poznanica. Liv Ulman, koja je rođena 1938. a prvi film “Persona” snimila 1966. se u Srbiji prvi put pojavila sedamdesetih godina kao gošća FEST-a. Iza sebe je

već imala nekoliko uspešnih filmova, kojima je pečat davao njen suprug Igmar Bergman. I tada je prvi put bila stanar hotela “Moskva”.
Desilo se, međutim, da se mlada Liv u Beogradu zaljubila u televizijskog novinara Dragana Babića. Ta ljubav je vremenom ušla u legendu beogradskog mondenskog i belosvetskog života, koji je opisivao Momo Kapor:
- Družio sam se sa Draganom Babićem koji je bio pratilac Liv Ulman. Često su dolazili u atelje u kome sam ja tada slikao. Sećanja me jako varaju, pošto smo Dragan i ja uglavnom bili pijani. Kad bih kinuo, Dragan bi počeo da se kleberi. Rekao je da ću kinuti tačno 11 puta, pošto je to normalna alergija na alkohol. I on je uvek kihao po 11 puta. Uvek mi je dolazio sa čvrstom odlukom da će prestati da pije, jer je to tako obećao Liv. Međutim, kad bi mu pustio neku našu ploču, Zvonka Bogdana ili nešto slično, toliko bi se raznežio da je odmah pitao ima li kod mene nešto da se pije. I napili bismo se kao letve. Moj prijatelj Lale Đurić i ja smo ogromno platno stavili na pod, iz tube iscedili boje, i počeli da razmazujemo, dok na njega nije ugazila Liv Ulman, pošto je i sama popila flašu votke. Izvinjavala se, ali je Lale smatrao da su sve njene stope čista umetnost.
Dragan Babić i Liv Ulman su, kako svedoče njihovi prijatelji, voleli da se svađaju, tuku i opijaju 11 godina po svim kontinentima, a onda je svako otišao na svoju stranu. Upamćena je scena njegovog intervjua sa njom u “Kino oku”, koja je okončana njihovim energičnim izlaskom iz studija, posle čega su u hotelu “Moskva” imali izliv emocija. Od te spektakularne ljubavi ostao je strip "Tri praseta" koji su zajedno nacrtali u kalifornijskom gradiću Karmel, čiji je gradonačelnik bio Klint Istvud, prilično uzdržana sećanja Dragana Babića i memoarska knjiga Liv Ulman "Izbori - plime i oseke".
Međutim, Liv Ulman je u sebi sačuvala ljubav ili makar prijatna sećanja na Beograd, jer je devedesetih godina u pismu upućenom Borki Pavićević, direktoru Centra za kulturnu dekontaminaciju, izrazila najdublje žaljenje i zabrinutost zbog situacije u koju je dovedena naša zemlja.
- Kao vaš stari prijatelj želim da izrazim punu podršku za ono što Vi i vaše kolege činite. Verujem da je vaš rad od krajnje važnosti i zbog toga želim da vam izrazim naše poštovanje - kaže se u poruci Liv Ulman.
Beograd joj je uzvratio pažnjom, jer je Ulman dobila pregršt nagrada, od kojoj je najdraža ona koju joj je dodelila Kinoteka:
- Srećna sam da na svetu postoji muzej, i to baš u Beogradu, koji ima sve filmove Igmara Bergmana – rekla je tom prilikom norveška diva.
Liv Ulman je najzapaženije usloge ostvarila u 11 filmova u režiji legendarnog švedskog reditelja Ingmara Bergmana. Nominovana je za

Oskara za uloge u filmovima "Emigranti" i u Bergmanovom "Licem u lice". U Nju Delhiju je proletos dobila indijsku nagradu za životno delo. Liv Ulman je danas ambasador UNICEF-a i profesor doktor Norveškog univeriteta za nauku i tehnologiju. U Beograd dolazi i kao glumica, i kao naučnik, ali najčešće kao prijatelj.
Omiljena francuska plavuša uz Brižit Bardo šezdesetih godina Milen Demonžo, danas gospođa koja ima 71 godinu, doputovala je u Beograd proletos sa ekipom filma "Kalifornija". Mada iza sebe ima skoro 90 filmova, u kojima su joj partneri bili Iv Montan, Rodžer Mur i Alen Delon, priznala je domaćinima u hotelu da joj je film Žaka Fišija bio poseban izazov. Za "Kaliforniju" osim glumačkog angažmana vezuju je i porodične veze, jer je film snimljen po knjizi njenog svekra Žorža Simenona. Film je pomalo mračan i perverzan i govori o čudnom odnosu bogate naslednice i njene ćerke sa dvojicom emigranata.
- Filmska francuska legenda Milen Demonžo došla je, kako mi je rekla, na Festival francuskog filma, koji je otvoren u u Domu omladine. Očarana lepotom hotela, ali i grada, dok mi je potpisivala autogram na svojoj fotografiji, rekla je: „Dugo već poznajem vašu zemlju, jer sam u bivšoj Jugoslaviji snimala film "Kada dođe ljubav". Sećam se da smo tada krstarili okolinom Dubrovnika i da sam se prvi put u životu napila i to od šljivovice. Najlepše uspomene vežu me i za mornara koji je svirao na harfi. Ovaj prostor veže me i za snimanje filma "Čiča Tomina koliba", kada mi se udvarao Omar Šarif. Hotel je divan. Soba je tako elegantna i lepa, da sam uživala u njoj. Najviše me iznenadio mir i tišina koju hotel pruža, iako se nalazi u centru, kojim prolazi na hiljade automobila i autobusa. Nadam se da ću sledeće godine ponovo doći u Beograd da predstavim svoj novi film "Ispod krovova Pariza" - rekla je Milen Demonžo i pozdravila se sa svima nama u recepciji – ispričao je Đorđe Lakobrija.

ŽIVETI SA SRBIMA

Početkom 21. veka u hotelu „Moskva“ su UNMIK i britanska agencija FIA potpisali ugovor o razmeni podataka i saradnju u borbi protiv krijumčarenja cigareta. A povodom 37 godina postojanja, Prirodno-matematički fakultet je u proleće 2006. u hotelu „Moskva“ priredio Svečanu proslavu kojoj su prisustvovali univerzitetski profesori, javne ličnosti, privrednici, inostrani gosti i studenti.
Kontroverzni kum alternativne muzike od sedamdesetih na ovamo, Aleks Čilton je u aprilu 2006. imao sjajan autorski koncert u beogradskom Domu omladine. U Beogradu je boravio skoro nedelju dana u izuzetno uređenoj

sobi na dva nivoa hotela "Moskva", pripremajući sa lokalnim parom muzičara svoj beogradski nastup. Od obavezne priručne toalete u sobi je bila njegova skupocena zlatna gitara, mapa sa notama i ličnim beleškama, ali i bezbojna pakla cigareta marke “natural american spirit”.
Noseći te stvari svuda sa sobom po svetu, Čilton za sobom razvejava prirodan američki duh bez greške. Kad ga čovek prvi put vidi, Aleks Čilton se doima kao vizuelna verzija miksa Vudija Alena i Džejmsa Džojsa. Na prvog asocira njegova tipično američka aura smušenog intelektualca, profesora sa naočarima koji sa svojim prijateljima svira nešto najviše nalik džezu. Docnije, za stolom restorana "Moskva”, dok naručuje zelenu salatu, tanjir sa sirevima, škarpinu i omiljenu kolu lajt, zapisujući na papirnom podmetaču reči za "molim", "hvala", "škarpina", počinje da podseća na Džojsa.
Čilton je rođen krajem decembra 1950. Bio je belac tinejdžer koji peva tržišno potentni soul u razorno popularnoj atrakciji grupe Box Tops, da bi potom iz tako zrelog muzičkog žanra otišao u navodnu frivolnost roka. Ljubitelj Bitlsa i Kinksa, sin uglednog lokalnog džez muzičara sa nekoliko braće i sestara u porodici, umeo je u svojoj profesionalnoj biografiji da načini mesta i za posao perača sudova i čistača poda u njuorlianskim klubovima i da postane muzički gigant.
Privatno i u hotelu slušao je Baha, Hendla, koga jednostavno obožava, Telemana, a kako reče, počinje da otkriva Vivaldija, a zatim i manje poznate francuske predstavnike, kakvi su Mofat i Žan Baptista Lili. Uživao je i u poznom romantizmu Bramsa i Vagnera. Od srpske muzike, slušao je u hotelskoj sobi samo disk sa španskim gitarskim bravurama profesora Jovana Jovičića.
Austrijskog pisca Petera Handkea zaposleni u hotelu više ne smatraju ni strancem, a ni gostom već jednim od domaćina, jer je zajedno sa njima već desetak godina. Poslednji put je bio u proleće 2007. kada je došao da poseti manastir Visoki Dečani. Naime, tada su Peter Handke, Klaus Pajman, upravnik pozorišta "Berlinski ansambl", glumica Keti Rejhel, dramaturg Juta Ferbers i politikolog Ekart Spoo posetili Kosovo i Metohiju. Došli su iz Beča u Beograd, prenoćili u “Moskvi” i uputili se u Dečane. U ime igumana manastira, goste iz Austrije i Nemačke primio je protosinđel Sava Janjić. Proveli su vaskršnje praznike sa Srbima iz Velike Hoče, gde su uručili prilog od 50.000 evra koje je Handke dobio za nagradu “Hajnrih Hajne” i kao prilog više nemačkih umetnika. U manastiru Visoki Dečani prilog su monasi podelili najsiromašnijim srpskim porodicama u Metohiji. Bio je to izraz lične solidarnosti i podrške Petera Handkea srpskom narodu.

Handke je jedan od vodećih pisaca savremene svetske književnosti. Značajno je doprineo menjanju književnih paradigmi. Prevođen je na mnoge svetske jezike. Na srpskom jeziku, pored ostalog, objavljena su i njegova dela "Užas praznine", "Spori povratak kući", "Detinja povest", "Pouke planine Sent-Viktoar", "Kroz sela" i "Oproštaj sanjara". Rođen je 1942. u Grifenu u Austiji. A u Srbiji se pojavio početkom devedesetih da bi javno izrazio svoj protest zapadnom nasilju nad srpskim narodom:
- Moja majka je Slovenka, imao sam dvojicu braće i jedan brat je bio veliki zastupnik Jugoslavije. Majka mi je o Jugoslaviji puno pričala i to ne može da ode iz mene. I to nije Srbija, to je stara Jugoslavija. Srbi su narod, koji nije ni bolji, ni lošiji od drugih naroda. I niko to ne opisuje – kaže kao da se pravda Peter Handke.
Pre desetak godina napisao je esej „Pravda za Srbiju", koji je, kako je sam opisao, „zamišljen ne kao pamflet, već kao pledoaje sa mnogo pripovedačkih elemenata". Tada je zbog vatrene odbrane Srbije i njenog ondašnjeg predsednika Slobodana Miloševića izazvao lavinu kritika. Ponovo je dospeo u žižu interesovanja javnosti pošto je u prilogu za nemački književni časopis „Literaturen" zatražio „više pravde" za Slobodana Miloševića. Kontroverzni Handke u tom prilogu piše o svojoj trosatnoj poseti Miloševiću u haškom zatvoru Sheveningenu, uz simboličnu „reportažu" iz španske La Manče - one iste iz koje potiče Servatesov Don Kihot - provincije koja mu je poslužila kao alegorija za nestalu Jugoslaviju.
- Niko nije Srbiju verno opisao. Ja sam to počeo da radim, radim još uvek, ne znam da li ću to raditi ubuduće. Postoji jedan pozorišni komad u kome žena kaže suprugu "Nećeš ti pobeći od moje ljubavi! Isto tako Srbija neće pobeći toj "ljubavi" Evrope – poručuje Peter Handke, za kog su svi u Beogradu uvereni da će se opet doći.

XXXXI poglavlje

NAJNOVIJA „MOSKVA"

Palata «Rosija» i hotel «Moskva» su za sto godina svog postojanja preživele 9 država i političkih sistema, a time i 5 puta menjali svoj društveno-ekonomski status. Palata i hotel su podignuti u Kraljevini Srbiji, a i danas opet egzitsiraju u Republici Srbiji. U tom međuvremenu od jednog veka palata «Moskva» je od poslovnog zdanja i gostionice prerasla u istinski hram politike, umetnosti, sporta i ugostiteljstva. „Moskva" je imala 11 vlasnika - Akcionarsko osiguravajuće društvo «Rosija», Ujedinjenu banku, Jadransku banku, državnu Poštansku štedionicu, nemačku državu, privatnu agenciju

«Putnik» kao akcionarsko društvo, državni Maršalat i Protokol predsednika Tita, ujedinjeno Hotelsko preduzeće «Unija», samoupravno preduzeće «Moskva», akcionarsko društvo sa hiljadu akcionara i američku of-šor kompaniju "Netwest finance". Građen je kao internacionalna palata, čiji su vlasnici bili Rusi i Srbi, Rusi i Mađari, Srbi, Dalmatinci, Nemci, Jugosloveni. A danas su Srbi, Švajcarci i Amerikanci.

Hotel je u međuvremenu menjao i svoj društveno-ekonomski status, jer je prvo bio akcionarsko društvo, odnosno privatno preduzeće, zatim državna firma, i u kraljevini i u komunističkoj Jugoslaviji. A potom društveno samoupravno preduzeće i akcionarsko društvo sa hiljadu akcionara.

Naime, kada je Agencija za privatizaciju Vlade Srbije u proleće 2005. raspisala prodaju državnih i privatnih akcija AD HTUP „Moskva“, za kupovinu akcija hotela prijavilo se šest kupaca, među kojima četvoro iz inostranstva. U Komisiji za hartije od vrednosti otvorene su ponude litvanske firme „Ukio banko investicione group“, italijanskog konzorcijuma „Serbia“, kompanije „Netwest finance“, firme „Delta M.“, konzorcijuma „ Balkan Midland“ i kompanije „Domikor LTD“ sa Kipra. Najbolju ponudu po oceni Komisiji za hartije od vrednosti dala je kompanija „Netwest finance“, koja je ponudila da za 14.137 dinara otkupi minimum i maksimum 51 odsto akcija hotela.

Za preuzimanje ovog paketa akcija "Moskve" ova kompanija ponudila je 8,45 miliona evra, što je bila tri puta veća suma od knjigovodstvene vrednosti. A za celokupni kapital preduzeća "Moskve" kompanija „Netwest finance“ dala je 16,5 miliona evra, što je većina akcionara i članova bivšeg rukovodstva prihvatila. Time su hotelsko preduzeće i palata „Moskva“ povratili svoj državotvorni i društveno-ekonomski status koji su imali prilikom osnivanja pre 100 godina.

Posle preuzimanja hotela „Moskva“ novi vlasnici su generalnog direktora dr Savu Janićevića imenovali za specijalnog savetnika, a na njegovo mesto je došao Miodrag Marinković, koji je pre toga, bio na čelu ugledne vojne hotelske ustanove na Tari. Za predsednika Upravnog odbora kompanije „Moskva“ imenovan je gospodin Veljko Kadijević.

I pored neophodne reorganizacije menadžmenta i poslovanja hotela, većina zaposlenih je sačuvala svoja radna mesta, jer je preduzeće odmah krenulo u nove poslove. Jedan od prvih je bio pretvaranje stare poslastičarnice u moderan restoran, koji je dobio rusko ime „Čajkovski“.

Dovoljno klasičan i tradicionalan, a opet savremen i egzotičan, enterijer restorana “Čajkovski” je oplemenio prostor hotela “Moskva”. Njegov jelovnik, uz internacionalnu i prepoznatljivu nacionalnu kuhinju, gostima

daruje neobične slatke, slane i ljute ukuse Istoka, prilagođene kulinarskoj kulturi našeg podneblja.
- Novi restoran «Čajkovski» ima u meniju 50 svetski poznatih jela. Kuhinja restorana je sposobna da ugosti do 100 posetilaca i da im ponudi oko 200 različitih vrsta predjela i jela. Danas su u modi hladni bifei sa morskim plodovima, domaćom i ribom iz uvoza. Najtraženiji su dimljena domaća pastrmka, ali i losos i smuđ. Gosti iz arapskih zemalja, na primer, vole, pored pastrmke, škampe i orade.
Od nacionalnih jela kuhinja restorana «Moskva» priprema sjajan gulaš, najpopularniji u gradu Beogradu, sarmice od zelja, kolenice, ribić i teleća rebra za šta troši 70 kilograma mesa mesečno. Služi se i crnogorski i zlatiborski pršut, kao i kozji sir i čuvena feta. Kajmak i ajvar, koji se svake nedelje sprema, su srpski brend koji gosti redovno traže. Restoran zadovoljava i prohteve vegetarijanaca, kao i gostiju koji se hrane po meniju za krvne grupe – kaže šef kuhinje Draginja Radojević, koja se kao veteran nalazi na čelu malog kolektiva od 30 zaposlenih u restoranu.
I naglašava da je specijalitet ovog restorana tatar biftek, koji je proneo slavu kuhinje hotela „Moskva". Tatar biftek se pravi od teleta, koje treba da je staro 2 godine i teško oko 400 kilograma. Teleći file se priprema pred gostima tako što se meša da postane mekan kao pašteta i što mu se dodaje 30 vrsta začina.
A novi specijaliteti „Moskve" pripremaju se sa majčinom dušicom, nanom, ruzmarinom, ali i avokadom, papajom ili mangom.
Početkom jula 2007. restoran hotela «Moskva» je bio domaćin jednog po malo neobičnog skupa. Naime, u restoranu je održan specijalni sastanak predstavnika Radio-televizije Srbije i verskih zajednica u Srbiji, na kome je dogovoren i potpisan Sporazum o medijskoj saradnji. RTS je predstavljao akademik Nikša Stipčević, dok su verske zajednice predstavljali srpski mitropolit, katolički biskup, muslimanski muftija i jevrejski rabin.
- Shodno verskim i nacionalnim pravilima i navikama hrišćana, muslimana i Jevreja mi smo u kuhinji pripremili tri menija. Našim gostima smo ponudili karpaćo od teletine, preliven dresingom od tune, salatu od morskih plodova i lososa, potaž od špargli, dimljene pastrmke sa mirođijom, bracun na žaru sa dalmatinskim varivom, ćuretinu „a la Havaji", goveđi file „Monako" i vina iz podruma Radovanović – rekla nam je šef kuhinje Draginja Radojević, koja je te nedelje i zvanično otišla u penziju.
Sa jelovnika gosti restorana, uz gutljaje belog vina „šardone", za predjelo mogu izabrati i laganu salatu „aleksandar" – pomorandžu sa pilećim belim mesom, zelenom salatom, pavlakom i majonezom. Supa od anisa, egipatske biljke neobičnog mirisa, sa kockicama prepečenog hleba i svinjski medaljoni

u master sosu od crnog vina, senfa, suvog grožđa i pinjola ili piletina sa sosom od kikirikija i rezanci od pirinča, neke su od kulinarskih majstorija restorana.
A bogata vinoteka, pažljivo izabrana domaća i strana žestoka pića ili kubanske cigarete zaokružuju ponudu restorana. Ručak ili večera u „Čajkovskom" obično se završavaju poslasticom, tortom „moskva šnit", uz šampanjac ili liker.
Hotel „Moskva" danas raspolaže sa 126 komforne sobe i 6 apartmana. Na prvom spratu nalaze se 37 dupleks soba, koje su retkost u hotelijerstvu. Sve sobe su opremljene stilskim nameštajem, mini barom, kablovskom televizijom, klima uređajima, telefonskim i internet vezama. I prilagođene za odmor i sve druge aktivnosti poslovnog sveta i gostiju.
Posetiocima hotela stoji na raspolaganju recepcija koja radi 24 sata i hotelska usluga, od pranja, peglanja, šišanja, fotokopiranja, faksiranja preko iznajmljivanja vozila do dostave hrane i pića, koja je u funkciji punih 17 sati.
Na raspolaganju je poslovna sala Arbat sa 100 mesta i Banket sala za 60 osoba, koja ima su neophodnu opremu za poslovne konferencije, prezentacije i predavanja.
Kafe poslastičarnica, decenijama najbolja u Beogradu, sa 200 mesta nudi veliki izbor pića, torti i kolača, koji predstavljaju srpski brend. U kafeu u leto 2007. sreli smo čuvenog advokata Zdenka Tomanovića, koji je pio sok od pomorandže i uživao u ambijentu, koji su ispunjavali navijači FK „Crvena Zvezda", pristigli iz celog sveta da gledaju meč sa Škotima.
- Volim terasu ovog kafea jer se u njoj i ispred nje svakodnevno nižu događaji, koji ulaze direktno u istoriju grada Beograda i Srbije – kaže advokat Zdenko Tomanović.
A restoran „Čajkovski" na slikovit način pokazuje mogućnost da se spoji staro i novo, tradicija i modernizam, i da hotel „Moskva" ostane lider srpskog i balkanskog hotelijerstva.
- Nova rekonstrukcija treba da vrati «Moskvu» u 1908. i vreme njenog nastavka, da oživi duh s početka 20. veka, ali i da bude moderno zdanje. To znači i da će «Moskva» arhitektonski da se renovira i vrati stilu ruske secesije, kako bi u punom sjaju predstavila svoju originalnost ili, što bi narod rekao, ostala svoja. Renoviranje «Moskve» ima za cilj da se hotel modernizuje, da se čitavo zdanje vrati svojoj orginalnosti, kako enterijera, tako i eksterijera, da se racionalnije organizuje poslovni i gostinski prostor. Hotelski restoran sa prvog sprata će sa kuhinjom, na primer, biti spušten u prizemlje, gde je i bio pre jednog veka, a u zgradi će biti izgrađeni i moderni banket prostori. Čitav nameštaj će biti zamenjen i usklađen sa umetničkim stilom vremena nastanka hotela. Uz to hotel "Moskva" je i simbol

beogradskog arhitekte – kaže umetnički savetnik Gordana Gordić iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda.
Beograđanima "Moskva" najčešće služi kao odrednica kretanja, poput onog "kod Moskve, preko puta Moskve, ispod Moskve". A strancima kao orijentir za kretanje po srpskoj prestonici. Hotel je udaljen pet minuta od Glavne železničke stanice, šest minuta od Beogradske autobuske stanice i 16 minuta od aerodroma „Nikola Tesla“.
Preduzeće danas ima 120 zaposlenih i godišnji promet od 3 miliona evra. Uprava hotela planira da proširi ovo zdanje na susednu parcelu na kojoj se ceo vek nalaze objekti koji svojim izgledom ruže ovaj deo grada. Profesor Prirodno-matematičkog fakulteta i bivši generalni direktor hotela “Moskva”dr Sava Janićević smatra da bi upravo zbog velike vrednosti ove palate, pored postojećeg objekta, trebalo dograditi novi hotel visokog ranga, kakav nedostaje Beogradu, kao poslovnom i administrativnom centru države:
- Smatram da je za grad Beograd najcelishodnije da se na susednom placu izgradi drugi deo hotela „Moskva“. Ukoliko bi zadržali stil secesije i multiplicirali sadašnju "Moskvu", to bi bio najveći i najlepši hotel tog tipa u ovom delu Evrope. Za to imamo argumenata jer smo kompletnu fasadu mikrofilmovali i zaštitili u mađarskoj fabrici "Žornaj" u Pečuju. Ova fabrika je zadržala originale kalupa fasade i svih ornamenata tako da smo taj problem rešili zajedno sa stručnjacima iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture. To može i treba da bude klasičan srpski hotel sa pet zvezdica prema internacionalnim standardima, jer sadašnji hotel u postojećim gabaritima, ne može da zadovolji sve probirljiviji ukus inostranog gosta (nepostojanje kongresne dvorane, bazena, garaže, luksuznih butika itd.)

XXXXII poglavlje

VIRTUELNA BUDUĆNOST

Tokom 2006. godine novi vlasnici hotela „Moskva“ doneli su odluku da se hotel renovira. U proleće 2007. otpočela je izrada ahritektonsko-građevinskog projekta za renoviranje hotela. Posao je poveren beogradskom projektnom studiju «MIS ING». Glavni arhitektonsko-građevinski projekat je završen u jesen 2007. godine i predat je nadležnim gradskim službama radi dobijanja neophodnih dozvola za otpočinjanje radova. Projekat predviđa potpunu izmenu svih instalacija, povećanje kvadrature soba, tako da će najmanja hotelska soba imati 25 m². To podrazumeva ukupno smanjenje broja soba, tako da će renovirani hotel „Moskva“ imati 100 soba i

apartmana. Renoviranje predviđa vraćanje glavnog ulaza u hotel na čeonu stranu, iz pravca Terazijske česme, kako je to inače i bilo 1906. godine kada je zgrada podignuta. U samom hotelu predviđeno je otvaranje novih hotelskih sadržaja (restorani, barovi, fitnes i velnes centar, banket prostori). Takođe, unutrašnjost hotela enterijerski će u potpunosti biti vraćena u epohu u kojoj je hotel izgrađen. U nekoliko narednih skica pokušaćemo da vam virtuelno predstavimo kako je zamišljno da izgledaju neki delovi hotela, naravno uz ogradu da u toku finalizacije projekta enterijera može doći do izvesnih promena u datim skicama. Radovi na renoviranju hotela treba da otpočnu u leto 2008. godine i planira se da traju oko godinu dana.

XXXXIII poglavlje

HRONOLOGIJA

Palata «Rosija» i hotel «Moskva» su za sto godina svog postojanja preživele devet država i političkih sistema, a time i pet puta menjali svoj društveno-ekonomski status. Građen je kao internacionalna palata, čiji su vlasnici bili Rusi i Srbi, Rusi i Mađari, Srbi, Dalmatinci, Nemci, Jugosloveni.

Hronologija života palate «Moskva»:

- 1904. – gospodin Svetozar Vukadinović kupuje han «Velika Srbija»
- 1906. – počinje izgradnja palate «Rosija» na Terazijama
- 15. januar 1908. – otvaranje palate «Rosija»
- 1914. – palata «Rosija» bombardovana
- 1918. – palata «Rosija» prodata «Ujedinjenoj banci» iz Beograda
- 1921. – palata «Rosija» prodata «Jadranskoj banci»
- 1923. – palata «Rosija» prodata Poštanskoj štedionici
- 1923. – otvoreni šalteri Poštanske štedionice
- 1923. – renovirana kafana «Moskva»
- 1924. – renoviran hotel «Moskva»
- 1941. – palata «Rosija» opet bombardovana
- 1941. – nemačka komanda menja ime u «Velika Srbija»
- 1942. – palata «Rosija» i hotel «Moskva» renovirani zbog požara
- 1944. – partizani ulaze u hotel i vraćaju ime «Moskva»
- 1945. – privatna agencija «Putnik» postaje vlasnik hotela
- 1945. – hotel ulazi u Maršalat i Protokol predsednika Tita
- 1946. – hotel «Moskva» dobija status spomenika kulture
- 1951. – hotel posluje kao samostalno preduzeće

- 1963. – hotel «Moskva» ulazi u sastav Hotelskog preduzeća «Unija»
- 1968. – hotel «Moskva» zvanično stavljen pod zaštitu države
- 1974. – završeno renoviranje hotela kog nazivaju «nova Moskva»
- 1980. – hotel «Moskva» postaje samostalna firma
- 1993. – hotel «Moskva» izlazi iz sastava Hotelska preduzeća «Unija»
- 1994. – hotel «Moskva» postaje samostalno društveno preduzeće
- 2000. – hotel «Moskva» postaje akcionarsko društvo sa hiljadu akcionara
- 2005. – hotel je kupila kompanija "Netvest fajnens"
- 2007. – izrađen arhitektonsko-građevinski plan rekonstrukcije hotela «Moskva»
- 2007. – aktiviran plan za izgradnju hotela «Moskva 2»

Palata i hotel su podignuti 1908. u Kraljevini Srbiji, i radili u:

- Kraljevini Srbiji,
- Kraljevini SHS,
- Kraljevini Jugoslaviji,
- Demokratskoj federalnoj Jugoslaviji - DFJ,
- Federalnoj narodnoj republici Jugoslaviji - FNRJ,
- Socijalističkoj federalnoj republici Jugoslaviji - SFRJ,
- Saveznoj republici Jugoslaviji - SRJ,
- Državnoj zajednici Srbiji i Crnoj Gori - SCG, i
- Republici Srbiji.

Preduzeće „Moskva“ je imalo 11 vlasnika:

- Akcionarsko osiguravajuće društvo «Rosija», 1905-1919.
- Ujedinjenu banku, 1919-1923.
- Jadransku banku, 1920.
- Poštansku štedionicu Kraljevine Jugoslavije, 1923-1941.
- nemačku državu, 1941-1944.
- privatnu agenciju «Putnik» kao akcionarsko društvo, 1944-1945.
- državni Maršalat i Protokol predsednika Tita, 1945-1966.
- ujedinjeno Hotelsko preduzeće «Unija», 1966-1994.
- samoupravno preduzeće «Moskva», 1994-2000.
- akcionarsko društvo HTU „Moskva“, 2000-2005. i
- kompaniju "Netwest finance", od 2005.

XXXXIV poglavlje

LISTA GOSTIJU

Sam podatak da je ugledni hotel “Moskva” za prvih sto godina njegovog postojanja posetilo 36 miliona ljudi i u njemu noćilo 4 miliona gostiju je činjenica koja se mora poštovati. Izdvajamo najznamenitije goste i posetioce po redosledu njihovog pojavljivanja u “Moskvi” od 1908. do 2007.

Period 1908-1941. godine:

- srpski kralj Petar I Karađorđević,
- srpski kralj Aleksandar Karađorđević,
- ruski knez Lav Lovanov Rostovski,
- Rajna Karastojanova, poznata operska diva iz Bugarske,
- turski ambasador Azarijan,
- francuski izaslanik gospodin De Frans,
- ruski poslanik V. Sergijev,
- Milorad Drašković, narodni poslanik,
- Miloš Lukićević, sekretar Ministarstva narodne privrede,
- major M. Savatić, industrijalac,
- gospodin Čijez, poslanik rimskog parlamenta
- gospodin Mičeli, rektora univerziteta Sekola
- Ljubomir Jovanović, predsednik Skupštine SNO,
- beogradski prota Đurić,
- đeneral kraljevske vojske Boža Janković,
- Vladislav Vlajko Savić, direktor lista «Novo vreme»,
- Nikola Pašić, srpski premijer,
- Branislav Nušić, komediograf
- Stanislav Kaćanski, pisac,
- Stevan Sremac, pisac,
- Jovan Dučić, pisac i diplomata,
- Rista Odavić, gimnazijski profesor,
- Nikodije Stefanović, general u penziji, predsednik Srpskog olimpijskog kluba,
- direktor SOK Svetomir Đukić,
- sekretari SOK potporučnik Miloš Ilić i student Aleksandar Bodi,
- blagajnici SOK drogerista Milosav Jovanović i kapetan Milorad Petrović,
- princ Đorđe Karađorđević, član Srpskog olimpijskog kluba
- crnogorski đeneral-serdar Janko Vukotić,

- srpski vojvoda Živojin Mišić,
- srpski vojvoda Petar Bojović,
- sekretar Beogradskog univerziteta gospodin Dačić,
- grčki premijer Venicelos,
- Stojan Novaković, ministar
- Andra Nikolić, predsednik beogradske opštine,
- narodni poslanici Ljuba Davidović i Pavle Marinković,
- profesor Dragoljub Pavlović, pasionirani fotograf,
- književnik Branimir Ćosić,
- sin srpskog premijera Radomir Pašić,
- profesor Aleksandar Deroko,
- izdavač Geca Kon,
- Ban Nušić, sin čuvenog pisca,
- pilot Eduard Rusijan iz Slovenije,
- potpredsednici Srpsko novinarskog udruženja g. Borivoje Popović i g. Mile Pavlović, sekretari g. Milan Đorđević, g. Milan Đorđević i g. Ivan Ivanić, blagajnici g. Pera Despotović i Naum Dimitrijević, knjižničar g. Branko Lazarević,
- Nikola Kašiković, glavni urednik «Bosanske Vile»,
- Nikola Zec, prvak bečke Opere,
- Barker, predsednik francuskog Udruženja novinara,
- Grant, glavni urednik ilustrovanog "Dejli mirora",
- velika kneginja Olga, sestra ruskog cara Nikolaja II Romanova,
- ruska balerina Ana Pavlovna,
- Olga Jančevecki, kraljice ruske romanse,
- igračica svetske reputacije Džozefina Bejker,
- slavna balerina Tamara Karsavina i njena profesorka Jelena Poljakova iz Carske ruske baletske škole,
- arhitekta i slikar Grigorije Ivanovič Samojlov,
- fizičar Albert Ajnštajn i njegova žena Mileva Marić,
- arhitekta Šarl Zanere , čuveni Le Korbizije,
- francuski slavista Emil Omon,
- Lav Trocki, dopisnik moskovske "Pravde",
- Dragiša Lapčević, socijalista,
- američki putopisac Džon Rid,
- Rebeka Vest, autorka romana "Crno jagnje i sivi soko",
- matematičar, pisac i filozof Rabindranat Tagore,
- ruski pisac Maksim Gorki,
- Franše d'Epere, francuski general,
- pisci Sima Pandurović, Miloš Crnjanski, Rastko Petrović,

- slikar i pesnik Sibe Miličić,
- muzičar Miloje Milojević,
- slikar i umetnički kritičar Branko Popović,
- pisci Todor Manojlović, Stanislav Vinaver, Dragiša Vasić, Ljubomir Micić, Rade Drainac, Velibor Gligorić i Marko Ristić,
- gimnazijski profesori Velimir Živojinović i Milorad Janković,
- Milan Đoković, urednik časopisa "Misao",
- kralj srpskih boema Avgustin Tin Ujević,
- umetnici Boško Tokin, Zvonko Tomić, Petara Palavičini i Moni de Bulija,
- Branko Miljković, pesnik,
- pisac Veljko Petrović i njegova supruga Mara,
- turski princ Mahmud Beobej, sina velikog kalifa Abduel Medžima,
- prevodilac Miodrag Pešić,
- profesori Raško Dimitrijević i Milovan Đurić,
- slikar Milenko Šerban,
- Desimir Blagojević, mladi pesnik,
- Jovan Bijelić, slikar,
- Lola Dimitrijević, novinar "Politike",
- Vladan Đorđević, dr profesor,
- slikari Mihailo Petrov, Mirko Kujačić, Stevan Aralica, Petar Dobrović, Sava Šumanović, Nadežda Petrović, Mića Popović, Mika Petrov, Ivan Lučev, Vladimir Zerdrinski i Petar Lubarda,
- Viland Vagner, slikar i unuk Riharda Vagnera, slavnog kompozitora,
- Mateja Mata Milošević, poznati reditelj, pedagog i glumac,
- Gvido Tartalja, pisac,
- Dragan Ristić, vajar,
- Paul Vajs, violinista iz Beča,
- Karl Kučera, muzičar iz Praga,
- francuska lepotica Margarita Difran,
- fudbalski reprezentativci Kaira,
- Mihailo Nemski i Ernest Bekoči, gosti iz Londona,
- Milan Mihailović, student,
- Slobodan Vidaković, urednik «Novosti»,
- Božidar Branislav Petrović, beogradski džentlmen,
- grof Kudenhov,
- Jovan Ranković, arhitekta,
- američki reditelji Erich von Stroheim i Robert Vejn,
- glumci Abel Jacquin, Bernard Lancret, Dita Parlo i Georges Rolin,
- Mladen Ljubinković, vozač auto-trka,

- legendarni italijanski vozač Taci Novelaro, poznatiji kao "Leteći Mantovljanin",
- vozač "mercedesa" Fon Braunhič, srpski vozači Boško Milenković i Laza Radić,
- biciklisti Đorđe Drljačić, Dragiša Ješić, Kosta Todorović, Dušan Davidović, Maks Ames, Avgust Prosineku, Drago Davidović i Ivan Peternel, drvar iz Delnica u Sloveniji,
- Vojislav Petrović, kraljev izaslanik,
- Aleksandar Aca Bugarski, osnivač „Trke kroz Srbiju“,
- Miodrag Cokić, novinar dnevnog lista «Politika», i
- Dušan Pantić, ministar za fizičko vaspitanje naroda.

Period od 1941-1980. godine:

- Fric Runicki, nemački komandant,
- Vilhelm Kanaris, šef Abvera, i Rajnhard Hajdrih, šef Glavne uprave bezbednosti Rajha,
- Duško Popov, beogradski šarmer i engleski obaveštajac,
- Johan Jebsen, engleski agent,
- Mustafa Golubić, šef ruske tajne agenture «Crveni orkestar»,
- Josip Broz Tito, vrhovni komandant NOVJ,
- Aleksandar Saša Aranicki, Srbin izbeglica iz Zagreba,
- Metodije Kuić, izbeglica iz Sarajeva,
- Nikola Mesarović, beogradski hotelijer,
- profesori Aleksandar Gusina, Jovan Tadić i Vladimir Hriška,
- potpukovnik Velimir Vemić,
- Nikola Kalabić, ravnogorski komandant,
- Slobodan Penezić Krcun, šef srpske tajne policije Ozna,
- Milovan Đilas, član političkog vrha FNRJ,
- Jefta Šašić, načelnik vojne tajne službe KOS,
- Milan Basta, istoričar,
- Jovan Kapidžić, šef jugoslovenske Udbe,
- general Vlado Dapčević,
- Dragan Pokubica, gost kafane,
- Desa Trevisan, dopisnica lista “Tajms”,
- fudbaleri mađarskog državnog tima Grošić, Karpati, Kotas, Božik, Beržeji, Berendi, Šandor, Kočiš, Hidegkuti, Puškaš, Cibor,
- Žan Pol Sartr, filozof i pisac,
- Žerar Filip, Silvija Monfor i Žan Vilar, prvaci Francuskog narodnog pozorišta,

- pisac Erskin Koldvel,
- svetski psihoanalitičar Erih From,
- reditelj i glumac Orson Vels,
- vajar Henri Mur,
- Deni Kej, komičar i ambasador UNICEF-a,
- pisac Albert Moravija,
- šansonjer Iv Montan i glumica Simon Sinjore,
- Agah Aksel, ambasador Turske,
- prvakinja opere Anita Mezetova,
- japanski predstavnik gospodin Nakamura,
- filosofski pisac Brana Petronijević,
- Milan Stoimirović, Jovan Cvijić, Slobodan Jovanović i Bogdan Popović, srpski intelektualci,
- Gordana Gordić, istoričar umetnosti,
- U Nu, predsednik Burme,
- dr Osvaldo Dortikos, predsednik Kube,
- Modibo Keita, predsednik Malija,
- Sirimavo Bandaranaike, premijerka Cejlona,
- Ahmet Sukarno, prvi čovek Indonezije,
- Mika Špiljak i Milka Planinc, hrvatski političari,
- Dejvid Bajnder, dopisnik "Njujork tajmsa" iz Beograda,
- nobelovac Sol Belou,
- Mario del Monako, operski pevač,
- Djuk Elington, muzičar,
- Mikis Teodorakis, kompozitor,
- Robert Grejvs, pisac,
- zvezda svetskog baleta Maja Pliceskaja,
- pesnik Jevgenij Jevtušenko,
- glumica Džeraldina Čaplin,
- Arsen Dedić, šansonjer,
- Gabi Novak i Ivo Robić, pop pevači iz Zagreba,
- dirigent Dražen Bojić,
- vajar Dušan Džamonja,
- Mija Aleksić, Zoran Radmilović, Jova Radovanović, Olivera Marković, Rade Marković, Bata Živojinović, Milena Dravić, Dragan Nikolić, Bata Stojković, Milutin Butković, Dobrica Milutinović, Petar Kralj, Đuza Stojiljković, Ljiljana Krstić, Eva Ras, Neda Arnerić, Lane Gutović i Gidra Bojanić, beogradski glumci,
- Mića Orlović, televizijski voditelj,
- putopisac Zuko Džumhur,

- Ivo Andrić, nobelovac,
- Momo Kapor, slikar i pisac,
- Branko Ćopić, pisac,
- Vasko Popa, pesnik,
- pevači i pevačice narodne muzike Lepa Lukić, Silvana Armenulić, Cune Gojković, Nada Obrić, Ana Bekuta i Fahreta Jahić,
- šlager pevač Miki Jevremović,
- Ljuba Tadić, doajen srpskog glumišta i srpskih kafana,
- Miodrag Todorović, novinar,
- Stevan Čukić, Branko Miljuš i Dragan Malešević Tapi, slikari,
- Gordana Kuić, književnica,
- Dragoslav Šekularac, Miloš Milutinović, Rajko Mitić, Moša Marjanović, Zoran Miladinović, Rajko Mitić, Dragan Džajić i Vladimir Petrović, fudbaleri,
- Radivoje Korać i Rajko Žižić, košarkaši,
- Mate Parlov, bokser,
- Bogdan Nestorović, dr Stojan Vasić, Milivoj Žugić i Oliver Minić, beogradske arhitekte,
- Jovan Sekulić, direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture,
- vajari Tanasije Stojić, Trajko Medenica i Boro Rakić,
- Antonij Šostakov, ataše za kulturu Ambasade SSSR,
- Dragoslav Draža Marković, predsednik Srbije,
- fudbalski asovi "Ajaksa" i "Juventusa".
- Rej Čarls, američki pevač,
- ser Lorens Olivije, dramski glumac i glumica Vivijen Li,
- Rože Garodi, francuski marksista,
- Kirk Daglas, američki glumac,
- Piter Justinov, britnaski glumac,
- Robert de Niro, američki glumac,
- Monika Viti, italijanska glumica,
- Miloš Forman, Piter Bogdanović, Mark Danskoj, Andžej Vajda,
- Sergej Bondarčuk, Bernardo Bertoluči, filmski reditelji,
- Liv Ulman, norveška glumica,
- Mišel Pikoli, francuski glumac,
- Dejvid Skot, Alfred Vorden i Džems Irvin, američki kosmonauti,
- Žilijet Greko, francuska šansonjerka,
- Al Bano, italijanski šansonjer,
- Plasido Domingo, operski pevač,
- pijanista Svjatoslav Rihter,
- Rene Kler, francuski filmski režiser,

- Viktor Sklovski, književni teoretičar,
- dirigent Herbert fon Karajan,
- američki reditelji Alfred Hičkok i Roman Polanski,
- holivudski glumaci Džek Nikolson i Majkl Daglas,
- operski pevač Lučano Pavaroti,
- srpski šahista Svetozar Gligorić, zvani Gliga,
- šahovski velemajstori Gari Kasparov i Anatolij Karpov,
- Ričard Nikson, predsednik SAD,
- Jovanka Broz, supruga predsednika Jugoslavije,
- Dušan Ristić, dirigent,
- Đorđe Marjanović, legenda pop muzike,
- Vojislav Simić, legenda srpskog džeza,
- Nada Knežević, Senka Veletanlić i Krsta Petrović, džez pevači,
- Beti Šer, žena atašea američke ambasade,
  muzičari Vlada Vitas, Radivoje Milivojević Nafta i Milan Malinović,
- Mario Cukuli, industrijalac iz Venecije,
- Adriano Benatoci, novinar redakcije «La stampa»,
- Branko Pešić, gradonačelnik Beograda,
- Bogdan Bogdanović, gradonačelnik Beograda,
- Živorad Kovačević, gradonačelnik Beograda,
- Aleksa Đilas, sin Milovana Đilasa,
- Dragutin Šurbek, čuveni stonoteniser,
- Darinka Matić-Marović, dirigent,
- Džemal Bijedić i Branko Mikulić, bosanski političari,
- Stane Dolanc, jugoslovenski funkcioner iz Slovenije,
- Robert Maknamara, direktor Svetske banke,
- američki ambasadori Džordž Kenan, Lorens Iglberger, Džon Daglas Skenlan,
- Blažo Jovanović i Veselin Đuranović, crnogorski političari,
- nemački ambasador Per Fišer,
- istočnonemački ambasador Ernest Krabaš,
- američki ambasador Artur Goldberg,
- austrijski ambasador Helmut Liderman,
- belgijski ambasador J. Grafe,
- bugarski ambasador Stefan Stojkov,
- kanadski ambasador T.Delvort,
- kiparski ambasador Andreas Mavromatis,
- francuski ambasador M. Beterko,
- britanski ambasador M. Parsons,
- grčki ambasador Mitiades Delivanis,

- Leonid Brežnjev, predsednik SSSR-a,
- Indira Gandi, premijerka Indije,
- Felipe Gonzales, španski ministar,
- Andreas Papandreu, grčki političar,
- Muamer el Gadafi, predsednik Libije,
- kineski lider Hua Guofeng,
- Zoran Mišković, generalni sekretar Vlade SFRJ,
- Dolores Ibaruri Gomez poznatija kao La Pasionarija, španska političarka,
- Josip-Joška Broz, Titov unuk,
- Zoran Đinđić, mladi demokrata,
- Veljko Vlahović, ugledni revolucionar,
- Đorđije Vuković, student filologije, i
- Nikola Milošević, profesor BU.

Period od 1980-2000. godine:

- Slobodan Milošević, bankar, predsednik Srbije i njegova supruga Mira Marković,
- Petar Škundrić, Mihajlo Marković, Živorad Igić, Radoman Božović i Dušan Matković, srpski političari,
- Peres de Kueljar, generalni sekretar UN,
- Jaser Arafat, palestinski lider,
- Radžid Gandi, indijski predsednik,
- jordanski kralj Husein,
- Raul Kastro, brat predsednika Kube,
- Zoran Bingulac, ministar sporta Srbije,
- opozicionari Vuk i Dana Drašković,
- dr Vojislav Koštunica, lider DSS,
- Jovan Rašković sa ćerkom Sandom iz Knina,
- Janez Drnovšek i Janez Korošec, slovenački političari,
- Dragiša Pešić, Momir Bulatović i Milo Đukanović, crnogorski političari,
- američki ambasadori Voren Cimerman i Vilijam Montgomeri,
- Vicko Raspor, filmski kritičar,
- Bratislav Petković, direktor Muzeja automobila u Beogradu,
- Dragoljub Mićunović, lider demokrata,
- Godi Falek, ministar iz Etiopije,
- Abud Rijad, potpredsednik Arapske lige,
- Predrag Marković, diplomatski savetnik,

- kneginja Jelisaveta Karađorđević, ćerka kneza Pavla Karađorđevića,
- princeza Linda Karađorđević, supruga kraljevića Tomislava Karađorđevića,
- Vane Ivanović, jugoslovenski emigrant u Velikoj Britaniji,
- američki milijarder i politička mecena Armand Hamer,
- Grem Grin, pisac,
- Josif Brodski, nobelovac,
- Branko Ćopić, pisac,
- pozorišni reditelji Branko Gavela i Bojan Stupica,
- Miodrag Petrović Čkalja, glumac,
- glumica Maja Sabljić i američki filmski producent Đorđe Zečević,
- Mima Karadžić, glumac,
- Ivan Stambolić, prvi čovek Srbije,
- Đuka Julijus, novinar,
- Voja Đurić, Dobrica Ćosić, Vojin Matić, Pavle Ivić, Antonije Isaković, Miroslav Pantić, Pavle Savić, Dejan Medaković, Nikola Hajdin, Dušan Kanazir, Matija Bećković i Vasilije Krestić, akademici,
- Dejan Nikolić, direktor »Beogradskog maratona«,
- Đoko Vještica, novinar radio stanice „Studio B",
- Brana Radović, sportski radnik,
- Džozef Nzau i Suzana Ćirić, maratonci,
- Dragan Tanasić, novinar i mason,
- Mila Jovović, američka glumica, njena majka Galina Longina i otac Bogić Jovović, doktor,
- Majls Dejvis, američki trubač,
- francuski sociolog Edgar Moren,
- američki bit-pesnik Alen Ginzberg,
- Vanesa Redgrejv, engleska glumica i ambasador UNICEF-a,
- engleski pisac Ronald Harvud,
- Čedomir Jovanović, Čedomir Antić i Branislav Lečić, političari Demokratske stranke,
- Tim Maršal, Kristijana Amanpur, Tim Džuda, britanski i američki novinari,
- Franko Frenki Simatović, komandant «crvenih beretki»,
- Sreten Jocić, poznatiji u podzemlju kao Joca Amsterdam,
- Alan Nuri, francuski glumac,
- Mira Banjac, glumica,
- Mirko Marjanović, srpski premijer,
- Zoran Lilić, predsednik Jugoslavije,
- Nikola Šainović, socijalista,

- pisac Vladimir Volkov,
- Emil Tabanov, bugarski operski pevač,
- Genadij Zjuganov, lider ruskih komunista,
- Mihail Timošejevič Kalašnikov, tvorac ruskog automata,
- Milan Bulatović, savetnik Slobodana Miloševića,
- Vesna Pešić, opozicionar,
- Nebojša Pavković, načelnik Generalštaba Vojske SRJ, i
- Rade Marković, načelnik tajne službe Srbije.

2000-2007.

- Zoran Marić, kragujevački mesar,
- Ivan Ćurković, predsednik Olimpijskog komiteta Srbije,
- Patrik Beson, pisac,
- Peter Handke, dramski pisac,
- Bob Bimon i Majkl Pauel, atletičari,
- Alen Stajnfeld, direktor Njujorškog maratona,
- Fred Libou, osnivač maratonskog pokreta,
- Ahmed Salah iz Džibutija, maratonac,
- Karl Luis, američki atletičar,
- Mira i Slobodan Pavlović, graditelji i humanisti iz Čikaga,
- Aleksandar Đorđević i Vlade Divac, košarkaši,
- Džon Maluni iz Kenije i Oliveri Jevtić iz Srbije, pobednici Beogradskog maratona,
- Marlen Oti, slavna sprinterka,
- Bob Geldof, muzičar i engleski lord,
- Viktor Sejler, fotoreporter Njujorškog trkačkog kluba,
- Radmila Hrustanović, zamenica gradonačelnika,
- Nataša Mićić, poslanik Demokratske stranke iz Užica,
- Maja Gojković, predstavnik Srpske radikalne stranke iz Novog Sada,
- Valentina Tereškova i Aleksej Leonov, ruski kosmonauti,
- Nikola Janić iz Stokholma, Robert Jovičić iz Australije i Bogdan Maglić iz SAD, srpski iseljenici,
- Milen Demonžo, francuska filmska diva,
- Aleks Čilton, američki muzičar, vođa alter sastava “Big Star”
- Klaus Pajman, upravnik pozorišta "Berlinski ansabl",
- glumica Keti Rejhel,
- dramaturg Juta Ferbers,
- politikolog Ekart Spo,
- advokati Zdenko Tomanović i Milo Kovačević,

- Hamdija Jusufspahić, beogradski muftija,
- mitropolit Amfilohije,
- Nikša Stipčević, akademik, i
- navijači državne reprezetnacije i simpatizeri FK “Crvena zvezda”.

Lista je zaključena u leto 2007.

XXXXV poglavlje

DOKUMENTA

Zahvaljujući Arhivu Srbije, Arhivu grada Beograda, arhivi Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, arhivu Narodne biblioteke Srbije, izdanjima Turističkoj organizaciji Beograda, arhivi Olimpijskog komiteta Srbije, dokumenaciji palate „Rosija“ i hotela „Moskva“, kolekciji bivšeg generalnog direktora i zaposlenih, uspeli smo da sakupimo određeni broj dokumenata i ilustracija, koje na svoj način govore istoriju ovog kapitalnog zdanja.

XXXXVI poglavlje

LITERATURA:

1. Enciklopedija Britanika, Politika 2005.
2. Mala prosvetina enciklopedija, Nolit
3. Istorija Beograda, SANU 1974.
4. Istorija Srbije, SANU, 2000.
5. Turizam u Beogradu, TOB, 2007.
6. Beograd u ratu i revoluciji, Istorijski arhiv Beograda, 1984.
7. Gradili su modernu Srbiju, Jovan Nikolić, Beoknjiga 2007.
8. Pašić i četiri kralja, Živorad Lazić, Zograf 2005.
9. Putopis kroz biografiju, Momo Kapor, Knjiga komerc 2006.
10. Cvat lipe nad Balkanom, Gordana Kuić, Narodna knjiga 1998.
11. Književna topografija Beograda, Radovan Popović, Beograd, 1995.
12. Slavni gosti Srbije, Radovan Popović, 2007.
13. Srpski Rusi, Dušan Janićijević, 1994.
14. List „Politika“ 1906. 1908. 1910. Beograd
15. Hotel „Moskva“, brošura, Beograd 2007.
16. List „Nedeljni telegraf“, Beograd 2003.
17. List „Glas javnosti“, Beograd 2003.

18. Stvaranje Jugoslavije, Emil Omon, Beograd 1966.
19. Poštanska štedionica, PTT Arhiv, Beograd 1972.
20. Memoari akademika Dejana Medakovića
21. Časopis «Ugostitelj», arhiva 1954-1980. Beograd
22. Arhiva listova «Politika Ekspres», Radio tv revija» i «Ilustrovana politika», Beograd, 1906-2006.
23. Časopis «Uno», Beograd 1995.
24. Novinska dokumentacija «Borba» Beograd, 1906-2006.
25. Arhiva Narodne biblioteke Srbije, Beograd, 1906-2007.
26. Dokumentacija profesora Save Janićevića, Beograd, 1906-2006.
27. Arhiv Jugoslavije, fond br. 62 i 65, Beograd 1941.
28. Stare kafane Beograda, dr Vidoje Golubović, Beograd 1990.
29. Arhiva redakcije «Beogradske novine» iz 1908-10. godine, Beograd
30. Aleksandar Deroko, «Beograd u uspomenama», Beograd 1978.
31. Aca Bugarski, «Devet dana oko Srbije», Beograd 1940.
32. Milorad Pavić, priča «Terazije», Beograda 2004.
33. Kapor Moma, priča «Moskva», Beograd
34. Dragan Bujošević, Ivan Radovanović, „5.oktobar“, Beograd, 2001.
35. Mirko Arsić, i Dragan R. Marković „68. Studentski bunt i društvo“, Beograd 1984.
36. Arhiva Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda,
37. Arhiva Bicisklističkog saveza Srbije,
38. Arhiva Beogradskog maratona,
39. Arhiva Auto-moto saveza Srbije,
40. Dokumentacija slikara Tanasija Stojića,
41. Dokumntacija Gordane Gordić, istoričara umetnosti.

XXXXVII poglavlje

SADRŽAJ

Kraj

Priređivači: Marko i Dušan Lopušina